

asya.studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Number: 8 / Summer 2019

Chief Editor

Dr. Serdar Bulut

Editors

Dr. Mehmet Ak

Lect. Mehmet Akif Kara

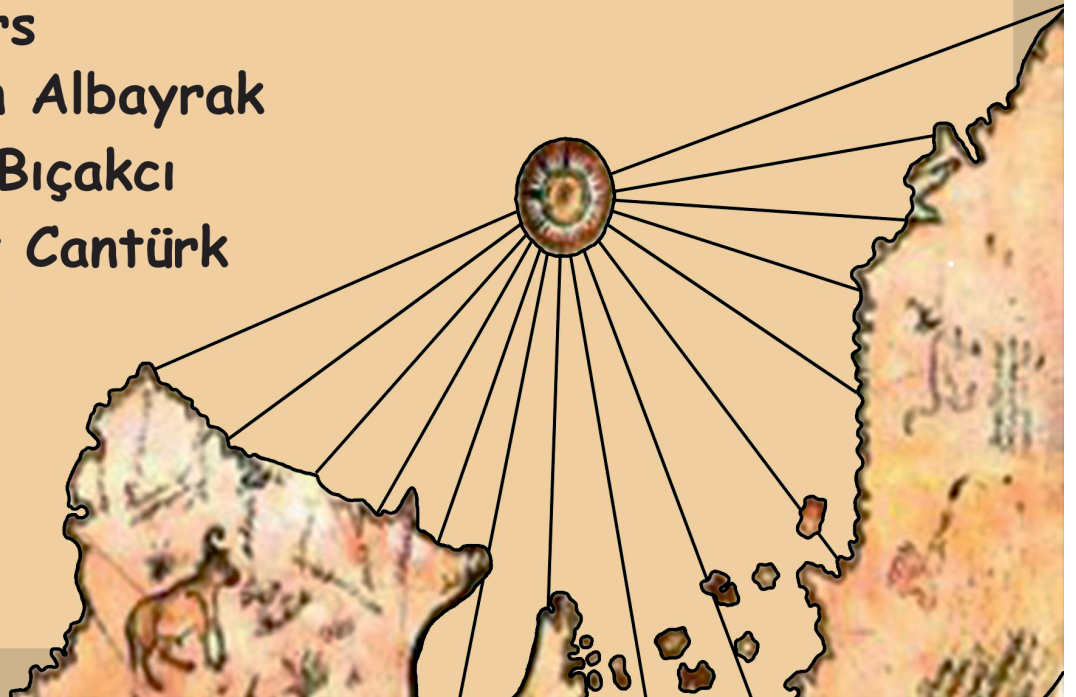
Subeditors

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakcı

Lect. Samet Cantürk

ISSN: 2602-2877
e-ISSN: 2602-263X

Academic Social Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Academic Social Studies dergisi yılda dört defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları <http://dergipark.gov.tr/asya>'ya aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

Academic Social Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. **Index Copernicus, ResearchBib, IJIF (International Innovavite Journal Impact Factor), SI2 (Scientific Indexing Services), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), SCIWIN (Scientific World Index), Academic Keys, General Impact Factor, İdeal Online, İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi), Cosmos Impact Factor, ASOS Index, Journal Factor, DRJI, Arastirmax, Google Scholar, CiteFactor** başta olmak üzere bazı veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors <http://dergipark.gov.tr/asya>

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.

Submitted papers will not be returned to the authors.

Academic Social Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal. **Index Copernicus, ResearchBib, IJIF (International Innovavite Journal Impact Factor), SI2 (Scientific Indexing Services), ESJI (Eurasian Scientific Journal Index), SCIWIN (Scientific World Index), Academic Keys, General Impact Factor, İdeal Online, İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi), Cosmos Impact Factor, ASOS Index, Journal Factor, DRJI, Arastirmax, Google Scholar, CiteFactor** are scanned by index and some database.

ISSN: 2602-2877 / e-ISSN: 2602-263X

Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
30 / 06 / 2019

Number: 8 - Summer 2019

Akademik Sosyal Araştırmalar *Academic Social Studies*

Asia to Europe from International Journal of Social Sciences

Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut

Editors

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ak

Lect. Mehmet Akif Kara

E-mail: asyastudies@yandex.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/asya>

Adress: *Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education Alanya-Antalya / TURKEY*

ASYA STUDIES

Number: 8 - Summer 2019

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Number: 8- Summer 2019

ACADEMIC SOCIAL STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / Asia to Europe from International Journal of Social Sciences

Baş Editör / Chief Editor

Doç. Dr. Serdar Bulut

Editörler / Editors

Doç. Dr. Mehmet Ak

Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara

Editör Yardımcıları / Assistants of Editor

Öğr. Gör. Osman Albayrak

Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı

Öğr. Gör. Samet Cantürk

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Abdullah Şengül	Turkish Language and Literature	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Abdullatif Tüzer	Philisophy	Muş Alparslan University
Dr. Ahmet Şahin	Educational Sciences	A. A. Keykubat University
Dr. Ali Murat Kırık	Radio Television-Cinema	Marmara University
Dr. Ali Temizel	Persian Language and Literature	Selçuk University
Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır	English Language and Literature	Yüzüncü Yıl University
Dr. Ebru Onurlubaş	Marketing	Trakya University
Dr. Emine Eratay	Special Education	A. İzzet Baysal University
Dr. Faruk Kaya	Geography	A. İbrahim Çeçen University
Dr. Fatma Koç	Fashion Design	Gazi University
Dr. Hayrettin Gümüşdağ	Physical Education and Sports	Bozok University
Dr. Hilal Şahin	Indology	Giresun University
Dr. İlknur Meşe	Sociology	Giresun University
Dr. İzzet Yücetoker	Fine Arts Education / Music	Giresun University
Dr. Mehmet Ali Geniş	International Trade	Giresun University
Dr. Mehmet Çeribaş	Contemporary Turkish Dialects	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Merve Güven	Fine Arts Education / Picture	Giresun University
Dr. Murat Yıldız	Social Work	Cumhuriyet University
Dr. Musa Özata	Healthcare Management	Ahi Evran University
Dr. Mustafa Aça	Turkish Folk Science	K. Teknik University
Dr. Mustafa Oral	History	Giresun University
Dr. Orhan Küçük	Management	Kastamonu University
Dr. Rasim Bayraktar	Sociology of Religion	Giresun University
Dr. Şafak Ünüvar	Tourism	Selçuk University
Dr. Sare Şengül	Math Education	Marmara University
Dr. Sibel Sönmez	Pre-School Education	Ege university
Dr. Soyalp Tamçelik	International Relations	Gazi University
Dr. Şuayip Özdemir	Theology	Amasya University
Dr. Tarana Khalilova	Language and Literature	Azerbaycan Devlet İktisat U.
Dr. Tolga Özşen	Japanase Language and Literature	Ç. Onsekiz Mart University
Dr. Yusuf Şahin	Linguistics	Giresun University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ali Çelik	Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Dr. Ayşe Özcan	Giresun University
Dr. Beşir Mustafayev	Siirt University
Dr. Funda Toprak	Ankara Yıldırım Beyazıt University
Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa	Bakü Devlet University / Azerbaijan

Dr. Leyla Karahan	Gazi University
Dr. Mirjana Teodisević	Belgrad University / Serbia
Dr. Mustafa Altun	Sakarya University
Dr. Mustafa Taşlıyan	Kahramanmaraş Sütçü Imam University
Dr. Peter Golden	Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Dr. Tofiq Abdülhasanlı	Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Dr. Yavuz Kartallıoğlu	Gazi University

Yayın Kurulu / Release Board

Dr. Salim Küçük	Ordu University
Dr. Ramazan Gök	Akdeniz University
Dr. Ahmet Şahin	Alanya Alaaddin Keykubat University
Dr. Burak Telli	Adıyaman University
Dr. Serkan Güzel	Pamukkale University
Dr. Fuat Uçar	Giresun University

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Dr. Burak Telli	Adıyaman University
-----------------	---------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Rahman Gütük	Bar Association of Giresun-Registry Number: 609
------------------	---

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz Yalçınkaya	Dicle University
Öğr. Gör. Hakkı Şimşek	Adıyaman University
Öğr. Gör. Hikmet Can Canıklıoğlu	Giresun University
Öğrt. Hazal Kangalil Kara	Özel Ordu Doğa Koleji

Redaktörler / Redactors

Öğr. Gör. Osman Albayrak	Giresun University
Arş. Gör. Ozan Gökdemir	Giresun University

Grafikerler / Graphic Designer

Öğr. Gör. Ferhat Büyükkalkan	Giresun University
Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı	Giresun University
Öğr. Kader Çavdar	Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Dr. Samet Azap	Kastamonu University
----------------	----------------------

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara	Giresun University
----------------------------	--------------------

Bu Sayının Hakemleri / Referees of this Issue

- Prof. Dr. Celil Hakan Çuhadar (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Coşkun Arslan (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Lala Huseynova (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Çetinkaya (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Murat Kırık (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Coşkun Karaca (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Gürbüz Özdemir (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Çağlar Özdemir (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş Çevik (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş Sertel (Tunceli Munzur Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Arif Yıldız (Adıyaman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Avnullah Enes Ateş (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nur Buyruk Akbaba (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bahar Öztürk (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bahattin Demirtaş (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Erdal (Harran Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Esin Yelgen (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Faruk Öztürk (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fikret Çelik (Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fuat Uçar (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sena Arvas (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Usta (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Dursunoğlu (Bayburt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kamil Doğanç (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mete Kaan Kaynar (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Murat Yorulmaz (Yalova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Önder Deniz (Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sırrı Tiryaki (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Şimşek (Giresun Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS
NUMBER: 8 – SUMMER 2019

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Orhan Oğuz

Eş Anlamlılığın Arap Dili Öğretiminde Kullanılması – *Using Synonyms In Teaching Arabic Language*

1-8

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Ganira Hüseynova

Kara Karayev ve Ferec Karayev'in Bale Müziğinde Arp Çalgısının Rolü ve Önemi - *The Role and Importance of the Harp in The Kapa Karaev and Faraj Karaev's Ballet Music*

9-19

**SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER /
SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Meltem Ünal Erzen

Siyasette Cinsiyet Eşsizliği - *Gender Inequality Politics*

21-32

Zehra Özkeçeci

Citizen Journalism-Opportunities and Challenges - *Yurttaş Gazeteciliği- Fırsatlar ve Zorluklar*

33-39

Emel İştar Işıklı, Muhammet Suysal

Tıbbi Sekreterlerin Yaşadığı Sorunların İncelenmesi: Düzce İlinde Bir Alan Araştırması - *An Investigation of the Problems of Medical Secretaries: A Field Study In The Province of Duzce*

41-52

Eray Alım

Rusya'nın Büyük Güç Aktivizminde Çok Kutuplu Dünyanın - *The Significance of A Multipolar World for Russia's Great Power Activism*

53-65

Şükrü Ünar

Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Gelişimi - *The Birth and Development of the Relic Concept in the Ottoman Empire* **67-75**

Akın Aktaş

Arif Baytın'ın Vekil Seçilme Süreci - *Arif Baytin's Proxy Selection Process*

77-82

Necati Nurcalı

Varlık Vergisi Kanunu Uygulaması Üzerine Hukuki-Ekonomik ve Mali Bir İnceleme - *A Legal-Economic and Fiscal Examination on the Application of Wealth Tax Act* **83-95**

Uğur Sevim, Güven Karaman

Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve Finansman Yöntemleri: Geçmişten Günümüze Eğilimlerin İncelenmesi - *Renewable Energy Investments and Financing Methods in Turkey: Investigation of Past and Present Trends* **97-109**

Kurtuluş Yılmaz Genç, Gökhan Karadirek

Bireyci-Toplumcu Kültür Eğiliminin İş Tatmini ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkide Aracılık Rolü: Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama - *The Mediator Role of Individualistic-Collectivist Cultural Orientation on the Relationship Between Job Satisfaction and Organizational Loyalty: An Application on Academics* **111-121**

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Emel Şahin

Kitap Tanıtımı: Francis Fukuyama, Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni, Çeviri Türkan Çolak, İstanbul, Eylül 2015, Profil Yayıncılık, 168 s. ISBN: 978-975-996-375-0 **123-129**

Editörden;

*“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop*

ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) dergisinin sekizinci sayısını Number:8 / Summer 2019 olarak yayınlamış bulunmaktayız. Yayın hayatında üçüncü yılını kutlayan ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies), bünyesinde sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanındaki bilimsel çalışmalara yer vermektedir. ASYA STUDIES dergisi olarak amacımız uluslararası bir boyutta nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir.

Dergimiz bilim dünyasındaki macerasını şeffaf bir şekilde nitelikli yayınlara yer vererek sürdürmektedir. Bilim dünyasında adını iyice duyuran dergimize her yayın döneminde birbirinden değerli makaleler gönderilmektedir. Bu sayımız için toplamda 18 makale değerlendirme aşamasına alındı ve bunlardan 12 adedi bu sayımızda yayınlanmaya hak kazandı. Bu 18 makaleden 2 adedinin yurt dışı üniversitelerinin yabancı akademisyenlerine ait makaleler olması dergimiz adına önemli bir prestij.

Dergimize gönderilen makaleleri önce yayın kurulumuz ve editöryal ekibimiz inceledikten sonra yabancı dil hakemi ve yazım kontrol hakemine gönderiyoruz. Bu aşamaları başarıyla geçen makaleleri değerlendirme aşamasına dâhil ediyoruz. Değerlendirme aşamasında farklı üniversitelerden ilgili alanda uzman 2 alan hakemine makaleyi gönderiyoruz. Toplamda 2 olumlu sonuca ulaşımsak makaleyi yayın aşamasına dâhil ediyoruz. Eğer 2 olumsuz cevap gelmişse makaleye red veriyoruz. 1 olumlu 1 olumsuz dönüş olmuşsa makaleyi son bir hakeme daha gönderiyoruz ve bu hakemden gelen sonuca göre makaleyi ya yayınlıyoruz ya da reddediyoruz.

Bu sayımızda birbirinden değerli 11 araştırma makalesi ile 1 kitap değerlendirmesi yer almaktadır. Sayımızda yer alan 12 makalenin alanlarına bakıldığı zaman ise 1 Filoloji, 1 Güzel Sanatlar ve 10 adet Sosyal ve Beşeri Bilimler temel alanlarına ait makaleler yer almaktadır.

Dergimizin tüm yayın süreçlerini ULAKBİM TR DİZİN'in belirlediği kriterlere göre yapmaya özen gösteriyoruz. Tüm aşamaları Dergipark üzerinden şeffaf bir şekilde yürütüyoruz. Tüm süreçleri bu şekilde yürüterek 2020 yılından itibaren ULAKBİM TR Dizin'de taranmayı amaçlamaktayız.

Dergimizde 2019 Mart sayısından itibaren görev değişiklikleri oldu. Öncelikle dergimizin direksiyonuna baş editör olarak Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi'nden Doç. Dr. Serdar Bulut geçti. Dergimizin editör yardımcılarında Doç. Dr. Merve Güven ve Öğr. Gör. Çağatay Karadeniz de editör yardımcılığı görevlerinden ayrıldılar. Dergimize bu güne kadar hizmetleri olan iki değerli hocamıza da sonsuz teşekkür ediyoruz.

Dergimizin Summer 2019 sayısının çıkmasında emeği geçen dergi yönetimine, desteklerini veren danışma ve yayın kurulundaki değerli akademisyenler ve alan editörleri ile yazılarıyla ve hakemlikleriyle dergimize değer katan kıymetli yazar ve hakemlerimize teşekkürü bir borç biliriz. Bilim dünyasına ve akademik hayata yeni bir soluk getirmek amacıyla çıktığımız bu süreçte siz değerli akademisyenleri yazar ve hakem olarak her zaman yanımızda görmek isteriz.

Ayrıca bu süreçte görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmenizi bekler, saygılar sunarız.

Doç. Dr. Serdar BULUT
ASYA STUDIES Baş Editörü

From the Editor;

“hic Rhodus, hic salta!”

“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”

Ezop

We have published the eighth issue of ASYA STUDIES (Academic Social Research) as Number: 8 / Summer 2019. Celebrating its third year in publication, ASYA STUDIES (Academic Social Studies) includes scientific studies in the field of social sciences and educational sciences. As ASYA STUDIES journal, our aim is to serve the scientific world by providing qualified publications to the international arena.

Our journal continues its adventure in the world of science by providing transparently qualified publications. Our journal, which is well known in the world of science, sends valuable articles from each other in every publication period.

A total of 18 papers were evaluated for this issue, and 12 of them were entitled to be published in this issue. It is an important prestige on behalf of our journal that two of these 18 articles are articles of foreign academicians from foreign universities.

After reviewing the articles submitted to our journal by our editorial team, we send them to the foreign language referee. We include these articles in the evaluation process. During the evaluation phase, we send the article to 2 field referees from different universities who are experts in related fields. If we have reached 2 positive results in total, we include the article in the publication stage. If there are 2 negative answers, we reject the article. If there is 1 positive and 1 negative return, we send the article to another referee and we either publish or reject the article according to the result of this referee.

This issue includes 11 valuable research articles and 1 book review. When we look at the fields of the 12 articles in our issue, we have 1 Philology, 1 Fine Arts and 10 Social and Humanities articles.

We take care to carry out all publication processes of our journal according to the criteria determined by ULAKBİM TR DİZİN. We conduct all the stages transparently through Dergipark. By carrying out all processes in this way, we aim to be indexed in ULAKBİM TR Index since 2020. Changes have been made in our journal since March 2019 issue. First of all, Assoc. Dr. Serdar Bulut was the chief editor of our journal. Assoc. Dr. Merve Güven and Lecturer. See. Çağatay Karadeniz resigned from his position as assistant editor. We would like to thank our two esteemed professors for their services until today.

We are grateful to the board of the journal who contributed to the publication of the summer 2019 issue of our journal, to the valuable academicians and field editors who gave their support and to the valuable writers and referees who contributed to our journal with their articles and referees.

In order to bring a new breath to the world of science and academic life, we would like to see you, our valuable academics, as authors and referees. In addition, we expect you to direct us to the point of excellence with respect to your opinions and suggestions.

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut
Chief Editor of ASYA STUDIES

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Giresun-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) defa yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi Asya ve Avrupa Coğrafyası'nı ilgilendiren konularda sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmaları yayınlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Asya Studies (Academic Social Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, *Asya Studies* dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'in yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça, Almanca, Farsça ve Arapça'dır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe (Özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Keywords); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'e gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör kurulu tarafından eklenecektir.

8. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için 3 hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemidir. Diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşan alan hakemleridir. Makaleyle ilgili hakem raporları mail yoluyla yazarlara ulaştırılmaktadır.

9. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makaleler, dergipark üzerinden e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra makalelerin hakem sürecini editöryal takip etmektedir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmektedir. Tüm hakem raporları sonuçlanınca yazara e-posta yoluyla gönderilmekte ve yazarın düzeltmeleri beklenmektedir. Düzeltilen makale dergiye ulaşınca tekrar hakemlere e-posta yoluyla gönderilmekte ve hakemlerden onay beklenmektedir.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayımlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı ve adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakemler editör ekip tarafından belirlenmekte ve sisteme eklenmektedir.

13. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakem sürecini tamamlayan makalelerden herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Hakem süreci tamamlayan makaleler tasarım şirketine gönderilmektedir. *Jasss* elektronik ortamda yayımlandıktan sonra yazarlara/sorumlu yazarlara kargo ile (kargo ve yayın ücreti bedeli yazar tarafından karşılanmak suretiyle) gönderilecektir.

14. Hakemlik süreçleri tamamlanan ve yayına hazır olan makaleleri yazarları yayından çekemez.

15. *Asya Studies* dergisi konusunda alakalı akademisyenlerin katıldığı çalışmalar düzenlenmektedir.

16. *Asya Studies* dergisinde yayınlanan makalelere DOI numarası (makale kimlik numarası) ve ORCID numarası (yazar kimlik numarası) eklenmektedir.

17. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Times New Roman
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	11
Boyutu (dipnot metni)	10
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka kaynakça bulunmak zorundadır.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan 1cm. içten yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Metin içi göndermeler ve Kaynakça örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap İsmi – Tek Yazarlı:

Kara, Mehmet Akif (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*, Ankara: Gece Kitaplığı.
Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki Yazarlı)

Çağdaş, A. ve Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş ve Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç kullanılmalıdır.

Kitap (Üç ve Daha Fazla Yazarlı)

Mehmet Dursun Erdem, Serdar Yavuz, Mehmet Gürlek, Ayhan Dost (2013). *Tarihî Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem vd., 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). “Language, History and Class Struggle”, Wood, E.M. & J.B. Foster (der.), *İN Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* içinde, New York: Montly Review, 26-42.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap

Bolman, L. ve Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırmak* (Çeviren: A. Aypay, A. Tanrıoğen), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman ve Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç kullanılmalıdır.

Dergiden

Abou-el-Haj, R. A. (1982) “The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14 (2): 185-201.

Kurum tarafında hazırlanmış bir rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994) *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*, Ankara: DİE.

World Bank (1993) *Turkey: Women in Development*, Washington, D.C: World Bank.

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (3. Cilt). İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103)

Yazarı Belirsiz Kitaplar

The 1995 NEA Almanac of Higher Education (1995). Washington DC: National Education Association.

Gönderme: (The 1995 NEA Almanac, 1995: 78)

Elektronik Makale

Erdem, M.D. (2008). "Anadolu Ağzlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine", *Turkish Studies*, 3/3, 502-562. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf adresinden 04.06.2016 tarihinde erişildi.

Gönderme: (Erdem, 2008: 528)

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz 2012: 8 ; Akt.: Bulut, 2016: 5)

Tez

Öztürk, S. (2004). Türkiye’de Üniversite Özerkliğinin Mali, Akademik ve Yönetmel Boyutlarıyla Kamu ve Vakıf Üniversiteleri İçin Betimlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gönderme: (Öztürk, 2004: 34)

Bildiri

Telli, B., Bulut, S. & Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130), Adıyaman: Adıyaman Üniv. Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut & Bulduk, 2014: 122)

Ansiklopediler

Akün, Ö. F. (1992). *Divan Edebiyatı, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 398-422), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401)

Sözlük

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük* (genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. (6th ed. Vols. pp.1-20). London: Macmillan.

Gönderme: (TDK, 2005: 255)

Web Sayfası

UNESCO (2013). World HeritageList. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013)

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.492970 / Number: 8, p. 1-8, Summer 2019

EŞ ANLAMLILIĞIN ARAP DİLİ ÖĞRETİMİNDE KULLANILMASI*

USING SYNONYMS IN TEACHING ARABIC LANGUAGE

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
06.12.2018

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
15.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Oğuz
Karamanoğlu Mehmetbey
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Mütercim Tercümanlık Bölümü
oguzorhan@kmu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-5467-3671>

* Yazarın “Kur'an-ı Kerim'de Teradüf” isimli yayımlanmamış doktora tezinden üretilen bu makale, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde düzenlenen “I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi”nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Arapça Sami dil grubu içerisinde ve bu diller içerisinde kelime dağarcığı açısından en geniş dildir. Ayrıca Arapçanın en önemli özelliklerinden birisi, müterâdif (eş anlamlı) kelimeler bakımından oldukça zengin bir dil olmasıdır. Örneğin عسل /bal kelimesi için 80 kelime zikredilmiştir. Arapçada eş anlamlılığı kabul edenler, bu kavramın Arap diline hizmet ettiği görüşünü savunmakta ve eş anlamlılığın faydalarından bahsetmektedirler. Buna göre bu kavram, kişinin içinde olan duyguyu ifade şeklini artırmaktadır. Müterâdif kelimelerden biri diğerinden daha açık olabilmektedir. Böylece açık olan kelime, kapalı olan kelimeyi açıklar, dildeki akıcılığı geliştirir. Çünkü Arapçada aynı ifadelerin tekrarlanması hoş görülmez. Eğer bir söz tekrarlanması gerekiyorsa eş anlamlısı ile yapılır.

Teradüf kavramı Arapçada çok önemli olmasına rağmen dil öğretiminde eş anlamlı kelimelerin sık kullanılmadığını görmekteyiz. Bu çalışmada eş anlamlılığın Arapça öğretiminde kullanılması yolları incelenecektir.

Eş anlamlı kelimeler her zaman birbirinin yerine kullanılmayabilir. Türkçede de siyah ve kara eş anlamlı kelimelerdir. Kara kalem ve siyah kalem kullanımları doğrudur. Ama kara kış yerine siyah kış kullanımı yanlıştır. Aynı şekilde Arapçada bu şekilde örnekler vermek mümkündür. Bu çalışmada birbirinin yerine geçen kullanımlara örnekler verilmiştir. Verilen alıştırmalar örnekleri şunlardır: Cümlede altı çizili kelimenin eş anlamlısını bulma. Verilen eş anlamlı kelimeler içinde cümleye uygun olanını seçme. Eş anlamlı kelime gruplarını arasında eşleştirme yapma.

Anahtar Kelimeler: Eş Anlam, Dil Öğretimi, Arapça Öğretimi, Arap Dili

Abstract

Arabic is in Saami language group and it is the widest language in these languages. Also one of the most important features of Arabic Language is quite rich with regard to synonyms. For example 80 words incorporated for word عسل / honey. Acceptors the synonym in Arabic defends the synonym that it to serve Arabic Language and they mentions the benefit of synonym. According to this the synonym, increases the expression of feeling inside someone. One of the synonym words can be obvious other than. So the evident word explains the covered word and it improves the fluent in the language. Because repeating same expressions unpleasant in Arabic. If a word need to repeat, makes with synonym.

The synonym is concept - though important- in Arabic. But we see them that not use often in Arabic teaching. We'll study to use the synonym in in Arabic teaching.

Use synonym words not always interchangeable. In Turkish, black and sable are synonymous words. The use of black pencils and sable pencils is correct. In the same way it is possible to give examples in Arabic. In this study, examples of interchangeable uses are given. Examples of exercises given are Find the synonyms of the underlined word in the sentence. Choosing the one that matches the sentence within the given synonyms. Matching between synonyms groups.

Key Words: Synonym, Language Teaching, Arabic Teaching, Arabic Language

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Oğuz, O. (2019). Eş Anlamlılığın Arap Dili Öğretiminde Kullanılması. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 1-8.

Terâdüf Kelimesinin Tanımı

Sözlük Anlamı

Türkçeye eş anlamlılık olarak tercüme edebileceğimiz terâdüf (تَرَادُف) kelimesi رَدِف fillinden gelmektedir. Sözlüklerde bu fiil “*Birisi diğerinin arkasına/terkisine bindi, birbirini takip etti, yardımlaştı, peşi sıra geldi, birbirini izledi.*” (Ahmed 2003, 2/112) (İbn Manzur tsz, 9/114) anlamlarında kullanılmıştır. تَرَادُف kelimesi de bu fiilin mastarıdır.

Terâdüf kavramı içine giren kelimelere, murâdif (el-Hamd 2005, 197) veya müterâdif (el-Curcanî 2004, 197) terimleri kullanılmaktadır.

Arapça Sâmi dilleri içerisinde kelime dağarcığı açısından en geniş dil olarak görülmektedir (Vafi 2004, 131). Arapçanın kelime dağarcığının zengin olduğunu gösteren en önemli delillerden biri de müterâdif (eş anlamlı) kelimeler bakımından oldukça zengin bir dil olmasıdır. Örnek olarak el-Fîrûzâbâdî (ö. 816 h.) عَسَلٌ /bal kelimesi için 80 kelime zikretmiştir. Bu isimlerin bazıları şunlardır: أَلْسُنٌ، أَلْسُونٌ، أَلْسُونِيَّةٌ، أَلْسُونِيَّةٌ، أَلْسُونِيَّةٌ، أَلْسُونِيَّةٌ، أَلْسُونِيَّةٌ، أَلْسُونِيَّةٌ، أَلْسُونِيَّةٌ، أَلْسُونِيَّةٌ... (es-Suyuti 1325, 1/242) (el-Hamd 2005, 203)

Terim Anlamı

Terâdüf, kavramının terim anlamı hakkında gerek geçmiş gerekse günümüz âlimleri arasında tam bir görüş birliği yoktur (Sıdkî ve Seyfî 2006, 46). Ama genel olarak *bir mananın aynı anlama gelen farklı kelimelerle ifade edilmesi* olarak tanımlamak mümkündür. Arapçada eş anlamlılık kavramına terâdüf, eş anlamlı kelimelere müterâdif denmektedir.

Terâdüf kavramındaki bu ihtilafın değişik sebepleri bulunmaktadır. Birincisi eş anlamlılığın kabul edilmesi veya reddedilmesidir. Arapçada eş anlamlılığı bazı âlimler kabul, bazıları ise reddetmektedir. İkinci bir husus da Arapçada eş anlamlılığı kabul edenler ya bu kavramın kapsamını çok geniş tutmakta veya daraltmaktadırlar (Sıdkî ve Seyfî 2006, 52).

Müterâdif kelimelerin kullanımında iki tür eş anlamlılıktan söz edilmektedir. Birincisi حَيِّدٌ /iyi, diğeri de مَعِيْبٌ /kusurlu terâdüftür. Ceyyid terâdüfte müterâdif iki kelimedenden birinin diğerine göre kullanım farkı vardır ve birisinin diğerinde olmayan kendine has bir niteliği bulunmaktadır. Ma'ib terâdüf kullanımında ise iki müterâdif kelime tamamen aynı anlamda görülmekte ve birbirinin yerine kullanılabilirliği savunulmaktadır (et-Tehanevi 1996, 1/468). Bu saydığımız görüş farklılıkları terâdüfün ıstılahi anlamı üzerinde etkili olmaktadır.

es-Suyûfî (ö. 849), terâdüf kavramının tanımını şöyle nakletmektedir: “*Bir şeyi tek bir açıdan gösteren müfred lafızlardır.*” Bu tanımda dikkat edilecek nokta, tek bir açıdan ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Örnek olarak سَيْفٌ /kılıç anlamına gelirken ve صَارِمٌ /ucu keskin kılıç anlamına gelmektedir. Yukarıdaki tanıma göre aynı anlama gelen iki kelime tek bir şeyi göstermelerine rağmen, farklı açılardan göstermektedir. Birincisi kelimenin kendisi, ikincisi de sıfatıdır (es-Suyuti 1325, 1/238).

Terâdüf kavramını terim olarak tanımlarken, kelime anlamı ile bağlantı kuran âlimler de vardır. Bunlardan birisi el-Curcânî'dir. el-Curcânî müterâdif kavramını şöyle tarif etmiştir: “*Müterâdif, manaları bir, isimleri çok olan kelimelerdir. Müşterek kelimesinin zıddıdır. Bu anlam birinin diğerinin arkasına binmesi anlamına gelen terâdüften alınmıştır. Sanki mana bir binektir. İki lafız da ona binmiştir. لَيْتٌ ve أَسَدٌ gibi*” (el-Curcanî 2004, 167) (el-Hamd 2005, 197) el-Curcânî aynı eserinde terâdüf kelimesini de şöyle tarif etmiştir: “*Terâdüf, anlamda birlikten ibarettir.*” (el-Curcanî 2004, 50).

Muhammed b. İbrâhîm el-Hamd, *Fıkhu'l-Luğa* adlı eserinde, müterâdifin birbirlerine yakın birçok tarifinin yapıldığını söyledikten sonra, şu beş tarifi vermiştir (el-Hamd 2005, 197):

- Müterâdif, manaları bir olan kelimelerdir,
- Terâdüf anlamdaki birlikten ibarettir,
- İsimlendirilen bir şeyin, birçok isminin olmasıdır. Müşterekin zıddıdır,
- Bir şeyi gösteren lafızlardır,
- Mananın birleştiği, lafızların ayrıldığı şeydir.

Bu tanımlar incelendiği zaman terâdüf, hem geçmiş hem de yeni Arap dilbilimcilerini meşgul eden, üzerinde çok tartışma yapılan bir konu olmuştur ve bu tartışmalar hala devam etmektedir. Terâdüf daha iyi kavrayabilmek için terâdüf kavramının ortaya çıkışını ve bu kavram üzerindeki tartışmaları incelemek gerekir. Terâdüf kavramının ortaya çıkışı, kelimelerdeki lafız mana ilişkisi fikri ile başlamıştır.

Terâdüfün Kavram Olarak Ortaya Çıkışı

Arap dilinde terâdüf (eş anlamlılık) kelimesinin kavram olarak ilk defa kullanılması hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır:

Birincisi, Ahmed Muhtâr 'Umer'e göre, bu kavramı ilk defa İbn Fâris (ö. 395 h.), *es-Şâhibî fî Fıkhî'l-Luğati'l-Arabiyye ve Mesâilihâ ve Suneni'l-'Arab fî Kelâmihâ* adlı kitabında kullanmıştır (Ömer 1998, 216).

İbn Fâris'in bu kitabı incelendiğinde, *Arapların dili, dillerin en üstünü ve en geniş olduğu hakkında bölüm* başlığı altında Arapçanın üstün özelliklerini saydığı görülmektedir. Bu özellikler:

a) En belağatlı dil olması, bir kelime için birçok sıfatın zikredilmesi, سَيْفٌ kelimesinin birçok sıfatının olması, birçok edebi özelliğinin olması ve bu özellikleri sayesinde -İncil'in başka dillere nakledilmesi gibi- Kur'an-ı Kerim'in başka dillere aktarılmasının mümkün olmaması (İbn Faris 1997, 19).

b) İki sakin harfin yan yana bulunmaması (İbn Faris 1997, 20).

c) Müterâdif kelimelerin çok olması. İbn Fâris bu bölümde "*Elbette kılıç, aslan, mızrak gibi müterâdif isimlerin niteliklerinin nakli mümkün değildir. Acemler أسد /aslan için bir isimden başkasını bilmezler. Biz ise o kelime için yüz elli isim çıkarırız.*" (İbn Faris 1997, 21-22) diyerek Arapçanın bu özelliğini geniş bir şekilde anlatmıştır. Müterâdif kavramını da مِنْ الْأَسْمَاءِ... ifadesi ile burada kullanmıştır.

İkinci görüş, terâdüf kavramının ilk defa ortaya çıkışını, araştırmacı Hâkim Mâlik ez-Zeyyâdi, Sa'leb'e (ö. 291 h.) dayandırmaktadır. Bu görüşünü de Suyûtî'nin naklettiği et-Tâc es-Subkî'nin (ö. 756 h.) *el-Minhâc* şerhindeki şu sözüne göre söylemektedir:

"*Bazı insanlar Arap dilinde terâdüfî inkâr ettiler. Müterâdif olarak zannedilen bütün kelimelerin sıfatlarla ayrılan mütebâyin (farklı) kelimeler olduklarını iddia ettiler. Fıkhî'l-Luğa yazarı Ebu'l-Hasen Ahmed b. Fâris de, hocası Ebu'l-'Abbâs Şa'leb'ten naklederek, bu yolu seçti.*" (es-Subki 2004, 3/618-619)

Ancak Muhammed Nureddin el-Muneccid bu görüşü kabul etmemektedir. Ona göre araştırmacının dayandığı et-Tâc es-Subkî'nin ifadeleri Şa'leb'in değildir. Kavram es-Subkî'nin döneminde vardı (el-Muneccid 1997, 31).

Üçüncü görüşe göre ise Hamid Sıdkî, terâdüf kavramını açıkça zikreden kimsenin, kitabına *el-Elfâzu'l-Muterâdife vel-Mutekâribetu'l-Ma'nâ* ismini veren 'Alî b. 'Îsâ er-Rummânî (ö. 384 h.) olduğunu iddia etmektedir (Sıdkî ve Seyfi 2006, 50). Bu görüşler incelendiğinde bahsi geçen âlimlerin terâdüf kavramını kullandıkları görülmektedir. Fakat er-Rummânî'nin bizzat kitabına bu ismi vermesi bu kavramın ilk defa onun tarafından kullanıldığı fikrini güçlendirmektedir.

Terâdüf kelimesinin kavram olarak kitaplarda geçmesi, o dönem âlimleri arasında terâdüf kavramı etrafında bir birliğin olduğu, bu kavramın net bir şekilde sınırlarının çizildiği sonucuna bizi ulaştırmaz. er-Rummânî'nin müterâdif ile mütekârib kavramlarını beraber kullanması, ayrıca ikisi arasında herhangi bir fark belirtmemesi kavramın kapalılığını korumaya devam ettiğini göstermektedir (el-Muneccid 1997, 32).

Terâdüf kavramının net bir şekilde sınırlarının çizilmemesi, kavramın kapalı kalmasına neden olmuş, bu kapalılık dilciler için büyük bir ihtilaf olarak kalmıştır. Bundan terâdüf kabul ve terâdüfî inkar olmak üzere çok ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır (el-Muneccid 1997, 32).

Eş Anlamlılığın Faydaları

Arap dilinde terâdüfün olduğunu kabul edenler, eş anlamlılığın hem bu dile hem de dili kullanan kişilere hizmet ettiği görüşünü savunmakta ve terâdüfün faydalarından bahsetmektedirler. Bu faydalar şunlardır:

1. Terâdüf, kişinin içinde olan duyguyu ifade yollarını artırmaktadır. Çünkü eş anlamlı kelimelerden biri diğerinden daha açık olabilir. Böylece açık olan kelime, kapalı olan kelimeyi açıklar (es-Suyuti 1325, 1/241). Genelde dil öğretiminde özelde de muhâdese yani konuşma becerisi çok önemli bir yer tutmaktadır. Eş anlamlılık bu noktada öğrencilere büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Çünkü kişi ne kadar çok kelime biliyor ve bunu konuşmalarında kullanabiliyorsa o dili o kadar iyi biliyor demektir.

2. Dildeki akıcılığı geliştirir (es-Suyuti 1325, 1/241). İnsan her zaman aynı kavram için aynı kelimeyi kullanırsa çok kısıtlı bir kelime hazinesi ile duygularını ifade etmiş olur. Fakat aynı kelimenin eş anlamlısını kullanmakla bu problem ortadan kalkar. Öğrencilerin en çok karşılaştıkları problemlerden biri de budur. Dil öğrenirken her kavram için bir kelime öğrendikleri için duygularını ifadede zorlanmaktadırlar.

3. Bıkkınlığı ortadan kaldırır (el-Hamd 2005, 202). Çünkü insanlar bir konuşma veya bir yazı içerisinde aynı ifadelerin tekrar edilmesinden hoşlanmazlar. Bu yöntem dinleyicide ve okuyucuda bir bıkkınlık oluşturur. Bir sözün tekrarlanması gerekiyorsa, bunun eş anlamlısı ile olması tercih edilen bir husustur (el-Munecid 1997, 91).

4. Aynı anlamı ifade eden lafızlardan biri unutulduğunda diğeri ile cümle tamamlanabilir. Bu özellikle karşılıklı konuşmalarda kendini göstermektedir. Öğrencilere eş anlamlı kelimeler de öğretildiği takdirde bu durum onun kendine olan güvenini geliştirecektir.

5. Bazı kelimelerin telaffuzu zor olabilir (er-Rummânî 1321, 202). Özellikle bu durum karşılıklı konuşmalarda etkisini gösterir. Böyle bir durumda kişi telaffuzunda zorlandığı kelimenin müterâdifini kullanarak bu sıkıntıyı aşma imkânına sahip olmaktadır.

Bununla ilgili Vâsıl b. Atâ (ö. 131 h.) hakkında şöyle bir olay anlatılmaktadır. Vâsıl b. Atâ, konuşurken ر harfinin telaffuzunda sıkıntı yaşamaktadır. Bundan dolayı, bir gün yaptığı bir konuşmada ر harfinin olduğu hiçbir kelimeyi kullanmadan konuşmasını sürdürür. Bunu yapabilmesi, Arap dilinin müterâdif kelimeler açısından zenginliğini ortaya koymaktadır (Çiçek 2008, 26). Bu zenginliğin özellikle hatiplerin çok işine yaradığını söylemek yerinde olacaktır. Çünkü hatipler, müterâdif kelimeleri kullanarak tekrardan ve yanlış yapmaktan kurtulmaktadırlar. Muâviye (r.a.) bir konuşmasında şöyle bir cümle söylemiştir:

مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْمُطَلِّبِ جَوَادًا فَهُوَ حَمِيلٌ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ آلِ الرَّبِيعِ شَجَاعًا فَهُوَ لَزِيقٌ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ بَنِي الْمُغِيرَةَ تَيَّاهًا فَهُوَ سَنِيْدٌ

“Abdulmuttalib oğullarından kim cömert değilse, o **evlatlıktır**. Zübeyr oğullarından kim cesur değilse o **evlatlıktır**. Muğire oğullarından kim kibirli değilse o **evlatlıktır**.” (el-Cahız tsz, 156)

Metinde nesebi bilinmeyen ve bir kavimde garip olan kişi (İbn Dureyd 1987) hakkında söylenen حَمِيلٌ /evlatlık kelimesi için لَزِيقٌ ve سَنِيْدٌ kelimelerini kullanarak aynı kelimeyi tekrar etmek zorunda kalmamıştır.

Eş anlamlı kelimeler günlük hayatta da sıklıkla kullanılmaktadır.

دَهَبْتُ إِلَى الدَّارِ /Eve gittim

Cümlesinde دَارٌ yerine مَنْزَلٌ veya بَيْتٌ kelimelerinin kullanılarak

دَهَبْتُ إِلَى الْمَنْزَلِ

دَهَبْتُ إِلَى الْبَيْتِ

şeklinde söylenmesi gibi. Bu, özellikle günlük hayatta kişiye duygularını ifade etmede büyük kolaylık sağlamaktadır. Çünkü aynı anlam için kullanılan kelimelerin sayısı birden çok olursa, konuşmacı bu kelimelerden istediğini seçerek, kullanma imkânına sahip olmaktadır. Eş anlamlı kelimeler Arapça öğretiminde çok önemlidir. Çünkü öğrenci bu yolla Arapça kelimelerin de içinde bulunduğu kültürü öğrenecektir (Ali 2018, 228).

Eş anlamlı kelimeler arasında birtakım anlam farklarının olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Türkçede kara ve siyah kelimeleri eş anlamlıdır. Kara kalem yerine siyah kalem kullanımı doğru iken, kara kış yerine siyah kış kelimesinin kullanılması yanlıştır. Birincisinde her iki kullanım da kalemin siyah olduğunu ifade eder. Yani rengini bildirir. Ama ikinci kullanımda kış mevsiminin siyahla ilgisi yoktur. Kara kış ifadesi kış mevsiminin şartlarının zorluğunu ifade eder. Bu ifadeyi siyah kış kullanımında görmek mümkün değildir.

Arapçada da benzer kullanımlar mevcuttur. Örnek olarak “gitti” anlamına gelen دَهَبَ سفر fiillerinin kullanımınıdır.

يَذْهَبُ أَحْمَدُ إِلَى إِسْطَنْبُولَ Ahmet İstanbul’a gidiyor cümlesini

يُسَافِرُ أَحْمَدُ إِلَى إِسْطَنْبُولَ cümlesi ile de ifade edebiliriz.

فَاكْتُبْ أَحْمَدُ إِلَى عَمَلِهِ Ahmet işine gidiyor cümlesini

يُسَافِرُ أَحْمَدُ إِلَى عَمَلِهِ şeklinde kullanamayız. Çünkü سافر fiili yolculuk yapma anlamını içermektedir.

Eğer biz cümlemizi şu şekilde kurarsak:

يَذْهَبُ أَحْمَدُ مِنْ أَجْلِ الْعَمَلِ مِنْ قُونِيَا إِلَى أَنْقَرَةَ كُلَّ يَوْمٍ Ahmet iş için her gün Konya’dan Ankara’ya gidiyor. Bu cümleyi سافر fiili ile kullanabiliriz. Çünkü bir şehirden diğerine her gün yapılan bir yolculuk anlatılmaktadır. Bu kullanımda, iki fiil eş anlamlı olarak birbirinin yerine kullanılabilir.

Eş Anlamlılığın Arapça Öğretiminde Uygulama Örnekleri

A. Aşağıdaki alıştırmada, örnek cümle verilmiş altı çizili kelimenin müterâdifi istenmiştir. Kelime مدرسيه öğretmenlerini, çözümde aynı anlama gelen معلميه öğretmenlerini kelimesi getirilmiş, alıştırmaların örnekte olduğu gibi yapılması istenmiştir.

ضع مرادفا لما تحته خط كما في النموذج

النموذج: عندما رجع أحمد إلى بلده سأله أبوه عن مُدرّسيه

عندما رجع أحمد إلى بلده سأله أبوه عن مُعلّميه

١- قال أحمد: أُسْتَيْقِظُ مِنَ النَّوْمِ مَبْكَرًا

٢- بعد صلاة المغرب أعود إلى السكن وأذاكر دروسي.

٣- في نهاية الأسبوع أغسل ملبّسي.

(Bedri, er-Rihle, ve diğerleri 2004, 56)

Alıştırmalarda hem fiil hem de isimlerle ilgili eş anlamlı kelimeler istenmiştir.

Cümlelerin açıklanması ve gelebilecek eş anlamlı kelimeler de şu şekilde olacaktır.

Örnek:

النموذج: عندما رجع أحمد إلى بلده سأله أبوه عن مُدرّسيه

Ahmet, memleketine döndüğünde babası ona öğretmenlerini sordu.

عندما رجع أحمد إلى بلده سأله أبوه عن مُعلّميه

Öğretmenleri kelimesi - مُعلّميه - مُدرّسيه

١- قال أحمد: أُسْتَيْقِظُ مِنَ النَّوْمِ مَبْكَرًا

Ahmet dedi: Uykudan erken uyanırım. - أَنهَضُ - أُسْتَيْقِظُ

٢- بعد صلاة المغرب أعود إلى السكن وأذاكر دروسي.

Akşam namazından sonra yurda dönerim ve derslerimi tekrar ederim. - أَرْجِعُ - أَعُودُ

٣- في نهاية الأسبوع أغسل ملبّسي.

Hafta sonunda elbiselerimi yıkarım. - أُنَوِّبِي - مَلْبِيسِي

B. Aşağıda verilen ikinci örnek alıştırmada cümle içindeki altı çizili kelimelerin müterâdifinin getirilmesi istenmiştir. Burada dikkat edilecek husus sadece kelime değil terkiplerin de olmasıdır. الصورة حسن kelimesinde olduğu gibi.

ضع مرادفا لما تحته خط في الجمل الآتية:

١- سوف يولد طفل ويقضي عليك

- ۲- كان موسى طفلا حسن الصورة
 ۳- انظر إليه من بعيد دون أن يراك أحد.
 ۴- جلست على شاطئ النهر.

(Bedri, er-Rihle, ve diğerleri 2004, 124-125)

Cümlelerin açıklanması ve gelebilecek eş anlamlı kelimeler şu şekildedir:

- ۱- سوف يولد طفل ويقضي عليك
 Çocuk doğacak ve senin hükümünü verecek.
 وَيَخُكُّمُ عَلَيْكَ – وَيَقْضِي عَلَيْكَ
 ۲- كان موسى طفلا حسن الصورة
 Musa güzel yüzlü bir çocuktü.
 حسن الوجه – حسن الصورة
 ۳- انظر إليه من بعيد دون أن يراك أحد.
 Seni kimse görmeden ona uzaktan bak.
 يَبْصُرُكَ - يَرَاكَ
 ۴- جلست على شاطئ النهر.
 Nehrin kıyısına oturdum.
 شاطئ - سَاحِل

C. Aşağıdaki alıştırma çoktan seçmeli sorular verilmiştir. Her cümlede altı çizili kelime vardır. Bu kelimenin müterâdifleri istenmiştir. Cevaplarda üç kelime verilmiştir. Bunlardan doğru seçeneğin işaretlenmesi istenmiştir.

ضع هذه العلامة () أمام الكلمة المترادفة في المعنى للكلمة التي تحتها خط في الجمل التالية:
 ۱- ركب معنُ جَمَلًا وفر إلى البادية.
 سار – حضر – هرب

1. Ma'n bir deveye bindi ve çöle kaçtı.
 Yürüdü – Geldi – Kaçtı.

۲- كان أحد جنود المنصور يبحث عن معن لينال المكافأة.
 الشكر – الجائزة – الأجر

2. el-Mansur'un askerlerinden biri ödülü elde etmek için Ma'n'i arıyordu.
 Teşekkür – Ödül – Ücret

۳- أخرج معنُ من جيبه جوهرة ثمينة.
 بيضاء- كبيرة – غالية

Ma'n cebinden değerli bir mücevher çıkardı
 Beyaz – Büyük - Değerli

۴- قال الجندي: هذه جوهرة قيمتها ألف دينار.
 ثمنها – وزنها – درجتها

Asker dedi: bu değeri bin dinar eden bir mücevherdir.
 Değeri – Ağırlığı - Derecesi

(K. Bedri, e.-E.-R. el-Cezuli, ve diğerleri 2004, 18-19)

D. Aşağıdaki alıştırma eşleştirmeli kelimeler verilmiştir. أ sütununda verilen kelimelerin ب sütunundaki müterâdifleri istenmiştir.

صل كل كلمة من كلمات القائمة (أ) بمرادفها في القائمة (ب)
 (أ) (ب)
 () أَبْصَرَ () مَحَوُ
 () أَحْكَامُ () مَجْمُوعَةٌ
 () إِزَالَةٌ () رَأَى
 () طَائِفَةٌ () قَوَاعِدُ
 (أ) (ب)

silme مَحُو ()	gördü أَبْصَرَ ()
grup مَجْمُوعَةٌ ()	hükümler أَحْكَامٌ ()
gördü رَأَى ()	silme إِزَالَةٌ ()
kurallar قَوَاعِدُ ()	grup طَائِفَةٌ ()

(K. Bedri, e.-E.-R. el-Cezuli, ve diğerleri 2004, 22)

E. Aşağıdaki alıştırmada sadece kelime verilmiştir. Verilen kelimelerin müterâdifleri istenmiştir.

هات مرادف كل من الكلمات الآتية:

حَرْبِيَّة	أَنَارَ	سَبَّلَ	ظَمَأَى

(K. Bedri, e.-E.-R. el-Cezuli, ve diğerleri 2004, 123)

SONUÇ

Dilde eş anlamlılık önemli bir olgudur. Elbette ki bazı eş anlamlı kelimeler arasında anlam farkları bulunmaktadır. Ama bu eş anlamlı kelimelerin kullanılmamasını gerektirmemektedir. Çünkü eş anlamlı kelimelerin kullanılması şu faydaları sağlayacaktır:

1. Aynı anlama gelen kelimeler tekrar edilerek öğrencinin kelime hazinesi genişletilecektir.
2. Öğrencinin sürekli aynı kelimeleri tekrar etmesinin ve böylece sıkılmasının önüne geçilecektir.
3. Duygularını daha çok kelime ile ifade edebilmesinin önü açılacaktır. Böylece öğrencideki özgüven artırılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, el-Halil b. (2003). *Kitabu'l-Ayn*. Beyrut.
- Ali, İmad Abdalbaki Abdalbaki (2018). Tekniyatü'l-İ'lam el-Muasıra ve Devruha't-Teknolojiy fi Tatvir. *el-Mu'temeru'd-Duveli Havle Menahici Terdisi'l-Luğati'l-Arabiyye*. Kirala-Hindistan.
- Bedri, Kemal İbrahim; el-Cezuli el-Emin er-Rihle; el-Fadıl Abdurrazık ve İzzeddin Vazif (2004). *Silsiletu Talimi'l-Luğati'l-Arabiyye el-Musteva's-Sani el-Kıraa*. Riyad: Ma'hedu Talimi'l-Luğati'l-Arabiyye.
- Bedri, Kemal İbrahim; el-Emin er-Rihle el-Cezuli; Abdurrazık el-Fadıl ve İzzeddin İzzeddin (2004). *Silsiletu Talimi'l-Luğati'l-Arabiyye el-Musteva'r-Rabi el-Kıraa*. Riyad: Ma'hedu Talimi'l-Luğati'l-Arabiyye.
- Bedri, Kemal İbrahim; el-Emin er-Rihle el-Cezuli; Abdurrazık el-Fadıl ve Vazif İzzeddin (2004). *Silsiletu Talimi'l-Luğati'l-Arabiyye el-Musteva's-Salis el-Kıraa*. Riyad: Ma'hedu Talimi'l-Luğati'l-Arabiyye.
- Çiçek, M. Halil (2008). Kur'an'da Anlam Zenginliği. Kur'an Araştırmaları Sempozyumu. İstanbul.
- el-Cahız (tsz.) *el-Buhala*. Kahire.
- el-Curcani (2004). *Mu'cemu't-Ta'rifat*. Mısır.
- el-Hamd ve Muhammed b. İbrahim (2005). *Fıkhu'l-Luğa*. Riyad.
- el-Munecid ve Muhammed Nüreddîn (1997). *et-Terâduf fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dimeşk.
- er-Rummânî ve Ebu'l-Hasen Ali b (1321). İsa. *Kitâbu'l-Elfazi'l-Muteradifin*. Mısır.
- es-Subki ve Ali b. Abdulkafi es-Subki (2004). *el-İbhac fi Şerhi'l-Minhac*. Birleşik Arap Emirlikleri.
- es-Suyuti, Celaledin (1325). *El-Muzhir*. Mısır.

-
- et-Tehanevi ve Muhammed Ali (1996). *Mevsuati Keşşaf Istilahati'l-Funun ve'l-Ulum*. Lübnan.
- İbn Dureyd ve Ebû Bekr b. el-Hasen (1987). *Cemheratu'l-Luğa*. Beyrut.
- İbn Faris ve Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyya (1997). *es-Sahibi fi Fıkhı'l-Luğati'l-Arabiyye ve Mesailiha ve Suneni'l-Arab fi Kelamiha*. Beyrut.
- İbn Manzur (tsz). *Lisanu'l-Arab*. Beyrut.
- Ömer, Ahmed Muhtar (1998). *İlmu'd-Delale*. Kahire..
- Sıdkı, Hamid ve Tayyibe Seyfi (2006). *Çadiyyetu't-Terâduf beyne'l-İsbât ve'l-İnkâr. Me-cellutu'l-Luğati'l-Arabiyyeti ve Edebihâ*.
- Vafı, Ali Abdulvahid (2004). *Fıkhı'l-Luğa*. Mısır.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.560706 / Number: 8, p. 9-19, Summer 2019

KARA KARAYEV VE FEREC KARAYEV'İN BALE MÜZİĞİNDE ARP ÇALGISININ ROLU VE ÖNEMİ * THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE HARP IN THE KAPA KARAEV AND FARAJ KARAEV'S BALLET MUSIC

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
05.05.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
15.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Doç. Dr. Ganira Hüseynova
Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar
Fakültesi Müzik Bölümü
gganira@mail.ru

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8793-0654>

* Bu çalışma, İKSAD tarafından
26-28 Nisan 2019 tarihinde
düzenlenen "Erciyes Kongresi"nde
sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Azerbaycan müzik tarihinde 1950-70'li yılları, bestecilik ekolünde yeni yöntemler arayışı, opera ve bale yaratıcılığının yanı sıra icracılık alanında yenilikleri destekleyen önemli bir evre olarak bilinmektedir. Orkestral tınları farklı renklerle zenginleştirme çabası, ulusal bestecilerin eserlerinde bir Avrupa çalgısı olan arpa daha çok yer ayırma gereği duyduklarıyla dikkat çekmiştir. İrcacılık seviyesinde sezilen yükseliş, bestecilerin diğer orkestra çalgılarıyla birlikte bu çalgiya olan ilgisini artırarak, halk müziği unsurlarıyla harmanlanmış klasik Batı üslubunda ilginç eserler bestelemesine, yeni akıma özgü parlak icra tekniklerinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu dönemde sahne müziği alanında geniş perspektifler sunan yaratıcı düşünceler ve ilginç fikirler aşılanmıştır. Arp icracılığında yüksek profesyonel seviye, çalgının ikinci ve üçüncü kuşak Azerbaycan bestecilerin yarattıkları parlak eserlerden anlaşılmaktadır. Yeni müzik tarzının biçimlenmesiyle arp modern icra teknikleri uygulanması konusuna araştırmada ayrı bir önem verilerek geniş şekilde ele alınmıştır. Azerbaycan opera ve bale müziğinde arpin ulaştığı zirve noktası ünlü besteci K. Karayev'in yaratıcılığıyla yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda, Kara Karayev'in "Yedi Güzel" ve "Yıldırım Yollarla", Ferec Karayev'in "Gobustan Gölgeleleri" balesinde arp çalgısının rolü bu çalışmanın ana konusu olarak seçilmiştir. Bu besteciler bale ve senfoni müziğinde arpin önemli bir orkestra çalgısı olarak geniş kullanılmasının önünü açmışlardır.

Bugün bir Avrupa çalgısı olduğu bilinen arpin tarihi geçmişini araştırırken, Doğu medeniyetlerinde ortaya çıktığı gerçeğiyle karşı karşıyayız. Nice dönemlerden geçerek çağımıza ulaşmayı başaran, döneminin taleplerine ayak uydurarak düşünce ve duyguları ifade edebilen bu eski çalgı, bugün çağdaş bir dilde "konuşabiliyor" olması önemli bir etken olarak kabul edilebilir. K. Karayev ve F. Karayev'in bale müziğinde arpin geniş imkânlarının sergilenmesi bunun en somut göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Arp Çalgısı, Azerbaycan Bale Müziği, Orkestral Arp Partileri, Modern Arp İcra Teknikleri

Abstract

The history of Azerbaijani music of the 1950's-70's, known as an important stage in the search for new methods of the school composition, innovation in performance, as well as in opera and ballet art. In search of enrichment of orchestral timbre, composers often use harp in orchestra. Over time, interesting works will appear in the Western style, with elements of folk music and specific performance techniques. During this period, interesting ideas also appeared in stage music. The bright works of Azerbaijani composers of the second and third generation testify to the high professional level of harp performance. In this regard, modern methods of the harp play techniques, with the formation of a new style, are particularly emphasized in the study. The pinnacle of the harp performance in the Azerbaijan opera and ballet music is closely connected with the work of the famous composer Kara Karayev. The role of the harp in the ballets "Seven Beauties" and "The Path of Thunder" by K. Karayev, as well as "The Shadow of Gobustan" by Faraj Karayev was chosen as the main subject of the paper. These composers have paved the way for the harp, as an important orchestral instrument for ballet and symphonic music.

Exploring the history of the harp, we are confronted with the fact that the roots of this instrument go back to the early civilizations of the East. Having passed a difficult historical way, today this ancient instrument is able to express itself in modern language. In this context, the ballet music of K. Karayev and F. Karayev demonstrates the broad possibilities of the harp.

Key Words: Harp, Azerbaijan Ballet Music, Orkestral Harp Parts, Modern Harp Playing Techniques

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Hüseynova, G. (2019). Kara Karayev ve Ferec Karayev'in Bale Müziğinde Arp Çalgısının Rolü ve Önemi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 9-19.

Giriş

Arp ve benzeri telli çalgıların anavatanı olarak tek bir ülke adını vermek zordur. Birçok arkeolojik kazılar bu çalgıların eski Doğu medeniyetlerinde ortaya çıktığını, oradan dünyanın dört bir yanına yayıldığını göstermektedir. Azerbaycan coğrafyasında da arpa benzer eski çenk (çeng, ceng) çalgısı tarihinin Milattan öncesine kadar gittiği bilinmektedir. “Azerbaycan’ın eski medeniyet merkezlerinden olan Berde ili yakınlarında Şatırlar köyü çevresinde yapılan kazılar sırasında bulunan çömlek parçası üzerinde çeng çalan kadın tasvir edilmiştir. Buluntunun M.Ö. IV-III yüzyıllara ait olduğu varsayılmaktadır” (Kerimov, 2003: 80) Bu bağlamda çeng çalgısının adına Ortaçağ Azerbaycan klasiklerinden Nizami Gencevi, Hakani, Mehseti Gencevi, Fuzuli ve Nesimi’nin eserlerinde de rastlamak mümkündür. Bu eski Doğu çalgısı ortaçağda Avrupa’ya götürülür, ileride geliştirilerek arp adındaki yeni kimliğiyle bütün dünyaya yayılır. Azerbaycan’da ise unutulur...

Dünya kültürünün müzikli sahne sanatlarından opera ve balenin Azerbaycan’a gelişi, dönemin önemli kültürel unsurlarından biri olarak kabul edilebilir. 19. yüzyılın başlarında Rus ve Avrupa kültürünün giderek Azerbaycan’a nüfuz ettiği görülmektedir. “Özellikle zengin petrol yatakları ile Rusya ve Avrupa’nın dikkatini çeken önemli ticaret limanı başkent Bakü, profesyonel müzisyen ve eğitimcilerin dışarıdan gelmesi için başlıca rol oynamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Bakü’de artık iki tiyatronun faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Aynı yıllarda Rus Müzik Cemiyeti’nin Bakü şubesi tarafından müzik kurslarının açılması, icracılık sanatının temelini oluşturan önemli etmenlerden biri sayılabilir. Kurslarda piyano dâhil, Avrupa çalgıları eğitimi verilmektedir” (İsazade, 1961: 10-13). Bu anlamda, arp çalgısının Bakü’ye gelişi, 20. yüzyılın başlarında senfoni orkestralarının kurulmasıyla yakından bağlantılıdır.

1908 yılında Azerbaycan müzikbiliminin temelini koymuş besteci Üzeyir Hacıbeyli (1885-1948) yazdığı ilk “Leyli ve Mecnun” milli operasıyla büyük bir ilke imza atar. Daha sonra müzisyen ve besteci Müslüm Magomayev (1885-1937)’in opera sanatını millileştirme gayretiyle yaptığı çalışmalar göze çarpmaktadır. Azerbaycan’da arpı orkestrada ilk defa M. Magomayev “Şah İsmayıl”¹ operasında kullanır. Bu, çalgının sesini duyurduğu ilk ulusal sahne eseri olmuştur. 1940 yılında genç besteci Afrasiyab Bedelbeyli (1907-1976) henüz 33 yaşında iken “Kız Kalesi”² adlı ilk Azerbaycan balesini yaratır (Sadıqzade, 2016: 18). Bu eser Azerbaycan balesinin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. A. Bedelbeyli’nin balede kullandığı Azerbaycan halk şarkı ve danslarının yanı sıra makamsal tınılar, müziğin halk tarafından daha kolay idrak edilmesine ve sevilmesine neden olmuştur. Bunun ardından Sultan Hacıbeyli’nin (1919-1974) güncel olayları konu ettiği “Gülşen”³ balesi halkın beğenisine sunulur (Sadıqzade, 2016: 19). Yalnız daha çok halk müziğine dayalı içeriğiyle bu balelerde arp partileri icrasal ve teknik açıdan pek zor olmamıştır. Bu anlamda, ünlü besteci Kara Karayev’in “Yedi Güzel” balesi, Azerbaycan sahne müziğine getirdiği köklü değişiklikler açısından önemli bir dönemeç olmuştur. Karayev bu eseri ile Azerbaycan sahne kültüründe önemli uluslararası düzeyde bir bale yaratabilmiştir. “Yedi Güzel” balesinden altı yıl kadar bir zaman sonra bestecinin ikinci “Yıldırım Yollarla” balesi başarıyla sunulur (Karagiçeva, 1960: 103). Her iki eser, ulusal bale müziğinde zirve oluşturacak düzeyde olup dünya genelinde Azerbaycan balesinin tanınmasında önemli rol oynamıştır. Derin felsefi düşünceye dayalı balelerin müziğinde tezat oluşturma vurgusu yapan besteci, diğer çalgılarla birlikte orkestrada arpı da geniş şekilde kullanmanın gerekli olduğunu partitürde gösterebilmiştir. Bu bağlamda arp partileri sanatsal ve teknik yönden ilgi çekicidir.

Genellikle 1950-70’li yıllar Azerbaycan müzik kültüründe son derece gelişmiş bir dönem olduğu denilebilir. Bu yıllarda Bakü, Sovyet müzik kültürünün önde gelen merkezlerinden biri konumundadır. Üçüncü kuşak bestecilerin yaratıcılığında yeni yöntemler arayışı ile geçen bu dönem, opera ve bale müziğinde bestecilik ve icracılık alanında ortaya çıkan değişikliklerle tarihe geçmiştir. Bu kuşağın bestecilerinden Arif Melikov (1933-2019), Hayyam Mirzazade (1935-2018), Ferec Karayev (1943) yaratıcılığında yeni düşünceler ve yaklaşımlar sergileyen yetenekli sanatçılardandır.

Bu çalışmada arp çalgısının Azerbaycan bestecilerden Kara Karayev ve Ferec Karayev’in bale müziğinde arp kullanım problemleri ele alınacaktır. Araştırmada “Yedi Güzel”, “Yıldırım Yollarla” ve “Gobustan Gölgeleleri” balelerinde arpın aktif olarak yer aldığı bölümlerin genel müzikal analizi yapılarak, çalgının orkestral icra yöntemleri incelenmiş, arp partileri ile ilgili bilgi verilmiştir. Makalede arp partilerinin yakından incelenmesi, bu baleleri tanıtmakla birlikte orkestrada yer alacak olan arpistlere icra

¹ Opera 7 Mart 1919 tarihinde sahnelenmiştir.

²Prömiyer 18 Nisan 1940’ta gerçekleşmiştir.

³ Bale 1950 yılında sahnelenmiştir.

ve yorum açısından ışık tutabilmek, araştırmacılar için Azerbaycan bestecileri ile ilgili çalışmalarına kaynak olabilmesi amaçlanmaktadır.

1."Yedi Güzel" Balesinde Arpın Kullanımı

Ü. Hacıbeyli ve Dimitri Shostakovich (1906-1975) geleneklerinin devamcısı olan K. Karayev, 20. yüzyıl müzik kültürü tarihine parlak sayfalar yazan bestecilerdendir. Azerbaycan müzik sanatına yeni bir soluk getiren ünlü besteci, yaratıcılığında bale, senfoni, kantat, süit, konser, enstrümantal müzik, film ve tiyatro müziği gibi birçok müzik türünü kullanmıştır. Eserlerinin zengin melodik ve armonik yapısı, mükemmel polifonik bağlar, rengârenk ses paleti, değişik orkestral tınılar K. Karayev'in öznel müzikal üsluba sahip bir sanatçı olduğunu göstermektedir. Özellikle bale yaratıcılığında konuyu yorumlayış yönünde P. Tchaikovsky geleneklerine dayanan besteci, bu alanda büyük başarılar kazanabilmiştir.

Dâhi Nizami'nin⁴ "Hamse"⁵ eserinden esinlenen bestecinin düşünceleri,"Yedi Güzel" balesinde özgün bir yaklaşımla gerçekleşmiştir. Balenin prömiyeri 6 Kasım 1952'de Azerbaycan Devlet Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu'nda yapılmıştır (Guliyeva, 2013: 97). Eser, İ. Hidayetzade, Y. Slonimski ve S. Rahman'ın birlikte yazdıkları libretto, P. Gusev'in koreografisi ile sunulur. Büyük başarı kazanan eser, 1959'da, Moskova'da geçirilen Azerbaycan Sanat Günleri'nde müzikseverlerin karşısına çıkarılır (Karagiçeva, 1960: 96). 1969'da eserin yeni edisyonu, modernleştirilen koreografi diliyle izleyicileri içten etkilemiştir. "Yedi Güzel" balesinde iki arp kullanılmıştır. Arp partilerinde karşılaşılan ani modülasyon, poliritmik yapı, sıkça kullanılan bas sesler, geniş aralıklı akorlar, *flageolet* gibi teknik ve müzikal unsurlar icracının ileri düzey bir beceri sahibi olmasını gerektirir. **Adagio**, balede en lirik temalardan birini içeren bölümlerdendir. Burada hazin, aynı zamanda heyecan verici müziğin diliyle filizlenen bir aşk anlatılarak, saf ve cesaretsiz duygular canlandırılmıştır. İlk ölçülerde yaylıların hareketine paralel bir çizgide seyreden arp (Şekil 1.), devamında seslendirdiği zengin armonik akorlarla bir pedal ses niteliğindedir:

Şekil 1: Adagio Bölümünün Girişi

Temanın üçüncü geçişi sırasında arp "serbestlik" kazanarak flüt ve klarnetle diyaloga girer. Röpriz kısmında arpın bu kez üç kornuyla birlikte (Şekil 2.) hareketi görülmektedir:

Şekil 2: Röpriz Kısmında Arpın Kornolarla Hareketi

Güçlenen bir dinamizmle örülü gelişen müziğin dramaturjik açıdan çözümlenmesinde arp anahtar bir işlev üstlendiğini söylemek mümkündür. Partitürde önemli bir konumda yer alan çalgı, bölümlerde farklı eşlik figürleri sergilemekle değişik imajlar resmedebilmiştir. Bizans Güzeli'nin hızlı dansında (Şekil 3.) arp partisinin ritmik kalıpları vurguladığı görülmektedir:

⁴12.yüzyıl Azerbaycan filozof ve şairi Nizami Gencevi

⁵Bir şairin 5 mesnevisinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan yapıttır.

Şekil 3: Bizans Güzeli'nin dansından bir parça

Mağrip Güzeli'nin tutkulu ve kıvrak dansının müziği geleneksel modların birleşimleri üzerinde kurulmuştur. Tartımı İspanyol danslarını anımsatır. Bu sahnede arp, ağaç üflemler ve piyanoyla birlikte renkli folklorik dokuyu karakterize eden önemli unsurlardandır. Ana tonalite fonunda farklı bir ses dizimiyle arpanın yaptığı sürekli *glissando* “seli” (Şekil 4.), müziğe ilginç bir efekt kazandırmıştır:

Şekil 4: Mağrip Güzeli'nin Dansından Bir Parça

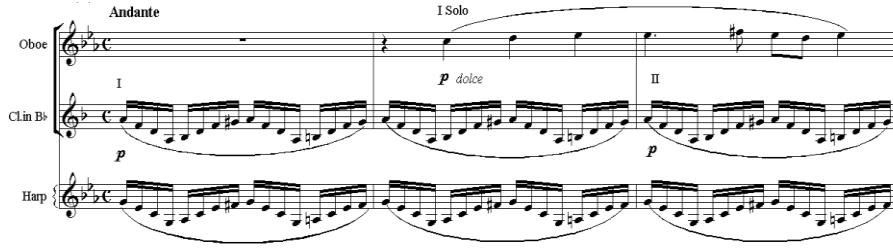
Çin Güzeli'nin dansı sahnesinde müziğin ritmik ahengini yakalamak için besteci arp partisinde ilginç bir yöntem izlemiştir. Arpanın canlı ve atik solosuyla, piyano ve kemanlar eşliğinde keskin hareketler oynatan tam bir Uzakdoğu karakteri tanımlanmaya çalışılmıştır (Şekil 5.). Daha güv ve net bir ses elde etmesi açısından bu bölümde arpistin *étouffe* tekniği kullanması önerilir:

Şekil 5: Çin Güzeli'nin Dansından Bir Parça

Akabinde arp, fagot ve viyoloncelin birlikte çaldıkları solo (Şekil 6.) bu temayı daha da canlandırır. Bu bölümde arpanın orkestrada hem eşlik hem de bir solo çalgı olarak ikili fonksiyon üstlenmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır: eğer eşlik dansın “metalik” ritmini daha kabarık göstermeye yönelikse, sololarda müziği kendine özgü bir ses tonuyla renklendiren çekici kılma özelliği öne çıkmaktadır:

Şekil 6: Arp, Fagot ve Viyoloncelin Birlikte Solosu

Güzeller Güzeli'nin çıktığı son dansın büyüleyici müziği diğerlerine göre daha alımlıdır. Öncekilerden farklı olan bu dans solo karakteri taşımaksızın, Şah Behram'la birlikte yapılan ağır tempolu bir düet sahnesidir. Yumuşama ve rahatlama havasına büründürülmüş hareketlerde müziğin yarattığı gerginlik bariz bir şekilde kendini hissettirmektedir. Arp ve klarnetin unison çaldığı eşlik, obuanın zarif solosuna esaslı bir arka fon olarak yerleştirilmiştir. Arpej tekniğiyle aşağı ve yukarı yönlü yapılan müzikal figürler (Şekil 7.), esrarengiz bir karakter niteliğindedir. Tonlarda ilginç akor çevrimlerinin karşılıklı etkileşimi ve armonik değişkenlikler, müziğe bir derinlik kazandırarak bir nevi ışık-gölge etkisi verebilmiştir. Bu tür “akış” bir bakıma K. Karayev'in empresyonist üslubun belirgin özelliklerini ortaya koymaya amaçladığını düşündürebilir:

Şekil 7: Güzeller Güzeli Dansının Giriş Kısmı

Bu bölümü özetlemek gerekirse, “Yedi Güzel” balesinde gerek karakterlere yönelik çizgileri şekillendirerek öne çıkarılmasında, gerekse de spesifik ses tınılarıyla müziğin armonik dokusunda arpın belirleyici bir etki yapabildiğini söylemek mümkündür.

2. “Yıldırım Yollarla” Balesinde Geçen Önemli Arp Partileri

“Yıldırım Yollarla” balesi Kara Karayev’ in eşsiz bestecilik kabiliyetini çok net bir şekilde gözler önüne sermiştir. K. Karayev bu eseri, onun müzik yaratıcılığında derin izler bırakan ünlü Rus besteci S. Prokofyev’e ithaf etmiştir. Peter Abrahams⁶’ın aynı adlı romanından uyarlanan balenin librettosunu tecrübeli dramaturg Y.Slonimski yazmıştır. Balenin prömiyeri⁴ Ocak 1958’de Leningrad Kirov Balesi’nde gerçekleştirilir. Eserin ikinci edisyonu da yine aynı topluluk tarafından sahnelenmiştir. Kurucu K. Sergeyev, orkestra şefi Y. Grikurov olmuştur (Karagiçeva, 1960: 159). Zulüm gören halkın ırkçılığa karşı mücadelesi ve melez gencin beyaz kızla saf aşkı, K. Karayev’in bu eserde ön plana çıkardığı esas temalardandır. Balenin müziği melodik ifade bağları, orijinal armonik dili, zengin orkestral renkleri, etkileyici tınılarıyla çekici ve akılda kalıcıdır.

“Yedi güzel” de olduğu gibi “Yıldırım Yollarla” balesi partitüründe K. Karayev’in iki arpaya verdiği görülmektedir. “Kızların Gitarla Dansı”, balede arpın aktif iştirak ettiği en lirik sahnelerden biridir. Şarkı formunda yazılmış bu dansın müziğinde kullanılan iki arp bölümüne farklı bir boyut katmıştır. Gitar tellerini anımsatan metalik tınıyı elde etmek amacıyla bestecinin burada özellikle arp kullandığı düşünülebilir. Böyle bir efekti yansıtabilme açısından arpın eşlikten daha çok solistik bir düzeye karşılık geldiği ifade edilebilir. Müzik başlarken, arp partilerinin farklı yönlerde seyrettiği gözlemlenir: ikinci arp daha çok viyolonsel eşliğinin *pizzicato*’sunu desteklemektedir (Şekil 8.):

⁶İrkçılık, sömürgecilğe karşı net tavırlarıyla bilinen Afrika doğumlu romancı ve gazeteci

The image shows a musical score for the piece "Kızların Gitarla Dansı". The score is arranged in a system with ten staves. The instruments listed on the left are: 2 Oboi, Clarinetto basso, 2 Fagotti, Contrafagotto, Arpa I, Arpa II, Violini I, Violini II, Virole, Violoncelli, and Contrabassi. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. Key markings include "I solo" above the Oboe staff, "p dolce espress." above the Clarinetto basso staff, "p" below the Clarinetto basso staff, "Ad dantino (♩=88)" above the Violini I staff, "pizz." above the Violoncelli staff, and "p pizz." below the Contrabassi staff. The score is written in a key signature of one flat and a 3/4 time signature.

Şekil 8: “Kızların Gitarla Dansı” Sahnesinden Parça

Müziğin dinamikleşerek doruğa yükseldiği orta kısımda giderek hareketlenen orkestra “tansiyonu” bir anda yükseltir. Ağaç üfleme ve yaylılarla unison çalan piyano arpejlerinin yanında arpların heyecan veren *glissando* “taraması” gerginliği daha da artırır. Sırayla akan bu parlak *glissandolar*, yaylıların uzun sesleri arasındaki bir nevi “boşlukları doldurduğu” açısından önem arz etmektedir (Şekil 9.):

The image shows a musical score for the piece "Kızların Gitarla Dansı", focusing on the middle section. The score is arranged in a system with seven staves. The instruments listed on the left are: Arpa I, Arpa II, Violini I, Violini II, Virole, Violoncelli, and Contrabassi. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. Key markings include "pizz." above the Arpa I staff, "pizz." above the Arpa II staff, "pizz." above the Violoncelli staff, and "pizz." below the Contrabassi staff. The score is written in a key signature of one flat and a 3/4 time signature.

Şekil 9.:“Kızların Gitarla Dansı” Sahnesinin Orta Kısım

Röprizde tek arpın icra ettiği parti, iki arp arasında paylaşıldığı durumda daha yoğun bir seslendirme elde edilmesi mümkün görülmektedir. Birinci cümlede arp viyolonsel ve kontrbasla bir birlik içinde olduğunu, ikinci cümlede ise yaylılar, flüt ve klarnette geçen tematik materyalin arp partisini zenginleştirdiği ve ona derinlik kattığı ortadadır (Şekil 10.):

Şekil 10. "Kızların Gitarla Dansı" Sahnesinin Röpriz Kısmı

Balenin belli sahneleri Güney ve Merkezi Afrika folkloruna tipik tınlar ve ritimlerle zenginleştirilmiştir. K. Karayev'in Afrika'ya ait müzikal unsurların yanı sıra kullandığı caza özgü armoniler eserde belirgin bir şekilde duyulabilmektedir. Özellikle "Renklerin Dansı" sahnesinde müziğe karakteristik tınlar vermek için kullanılan çok sayıda vurmali çalgıların (Şekil 11.) önemini belirtmek yerinde olur. Bu, K. Karayev'in profesyonel müziğin estetik prensiplerinin yanında Afrika halklarının etnik kültürü ve folkloruna hâkim olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır. Müziğin daha dinamik ifadesi için K. Karayev partitürde farklı bir üslup kullanmıştır. Ritmik kalıplara önem kazanmak açısından vurma çalgıların arp, flüt ve klarnet ile birleşiminden fevkalade ses renkleri yaratmak mümkün olmuştur:

Şekil 11: "Renklerin Dansı" Sahnesinden Bir Parça

"Sahne ve Düet" adlı bölüm arpin aktif katıldığı sahnelerden biridir. Bu bölüm büyük aşkı canlandıran iki tema üzerine kurulmuştur. **Con moto** tempoda başlayan birinci temada keman ve viyolaların hızlı pasajlarına destek veren hassas arp arpejleri "ilk aşk" duygularını tanımlamaktadır. K. Karayev'in arp partileri için kullandığı ilginç orkestrasyon yöntemi hayli ilgi çekicidir: aynı akor fonksiyonları üzerinden kurulu arpejler farklı yönde seyrederek (Şekil 12.) hareketli bir fon efekti sağlamaktadır:

Şekil 12: “Sahne ve Düet” Bölümünün Girişi

Ana melodi bazen zarif bir dansı anımsatarak, bazen de dramatizmiyle değişik bir karakter sürdürmektedir. **Lento Rubato** tempolu orta bölümde arp partilerinin müzikal yapısında bir değişim izlenir. Her iki arp unison seslendirdiği akorlarla yaylı çalgılara bir hacim kazandırır (Şekil 13.):

Şekil 13: “Sahne ve Düet” Bölümünden Parça

Yardımcı partinin gelişmesiyle ortaya çıkan ikinci “yüce aşk” teması sahneye ayrı bir önem vermiştir. Arpların da katılması suretiyle, eser boyunca devamlı duyulan bu aşk temaları her seferinde müziğe yeni bir ivme kazandırarak orkestranın kuvvetli *tutti*'si (Şekil 14.) üzerinde büyük sevdamın ulvi bir “anıtı” yükseltilir:

Şekil 14: Orkestranın Muhteşem Tutti'si

“Ninni” bölümü baleden en etkileyici sahnelerden biridir. Ana melodinin tekrar duyulduğunda sevgililere acıyan insanların onları elleri üstüne kaldırılması, birbirlerine ruhen kavuşturulduğu izlenimini yaratmaktadır. Başlangıçta arpın duyurduğu *flageotler* betimsel bir nitelik taşır (Şekil 15.). Bu hüzünlü *flageot* “damlalarıyla”, mateme bürünmüş bir ortamda dökülen gözyaşlarını tasvir edilmiştir:

Şekil 15: “Ninni” Sahnesinin Giriş Kısmı

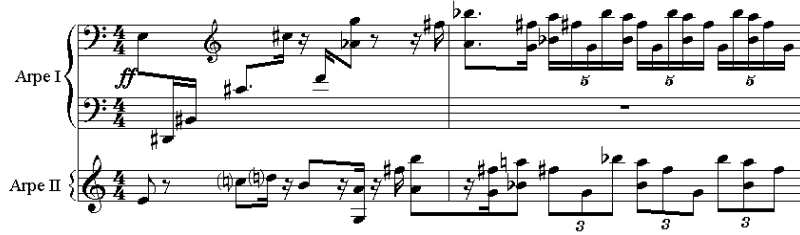
Eser boyunca dinamizm, tonalite, ritim gibi değişimlerde, pedal seslerin tutulduğu ölçülerde arplar parlak bir renk tutumu sağlamaktalar. Seslerin uzadığı bölümlerde arp solo enstrüman olarak, artan yükselişleri ve gerilim etkilerini ise *glissando* tekniği ve kromatik arpej yürüyüşleriyle seslendirmiştir. Eserin geneline bakıldığında, arp farklı çalgılarla birleştirilerek derin bir ses tabakası oluşturduğu, orkestral yapıda dramatik etkiyi güçlendirmek ve vurgulamak için kullanıldığını görmek mümkündür. Bu yön aynı zamanda ses tabakasının fonunda oluşturulan ana temanın giderek yükselmesi ve kulminasyon noktasına ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

3.”Gobustan Gölgeleleri” Balesinde Arp Çalgısında Modern İcra Teknikleri

1960-70 yıllar Azerbaycan opera ve bale müziğinde bestecilik ve icracılık alanında ortaya çıkan değişiklikler, yeni yaklaşımlarla bilinir. Bu dönemde, üçüncü kuşak bestecilerin yaratıcılığında batıya açılış ve duyulan ilginin his edilir düzeyde artış göstermiştir. Bu anlamda besteci Ferec Karayev'in avangart sanatsal akımlar ve milli müzik kültürün yanı sıra eserlerinde yer aldığı neoklassizm, puantilizm, sonoristika, neoromantizm, postmodernizm, caz, elektronik müzik, çok sayıda ritmik şekiller ve klasik makam gibi tür ve biçim zenginliğiyle dikkat çekmektedir (Kurbanov, 2018: 6). F. Karayev yaratıcılığının erken dönemine ait “Gobustan Gölgeleleri” (1969) balesinde geçmiş ile bu günün sentezi farklı bir perspektiften ele alınmıştır; geçmişe dönen günümüz insanın buradaki canlanan gölgelere bakışı esere felsefi bir anlam kazandırmaktadır. Kendi anlatım dili çerçevesinde folklorik temalarla işlenen müzik, aynı zamanda bestecinin özgün yaratıcı yaklaşımını yakından örneklemektedir. “Gobustan Gölgeleleri” millî kültürü yansıtan çok sayıda öge içermektedir. Seri besteleme tekniği (*reihentechnik*) kullanılan besteci, Azerbaycan müziğine özgü ritmik çizgiler, halk çalgılarının tınısal imitasyonu, modların çeşitliliğiyle özgün bir tarzı beraberinde getiren eser ortaya çıkarmayı başarmıştır (Hacıyeva, 2010: 345). Orijinal kurguya sahip tek perdeli bale, yeni müzik felsefesiyle dört kısa hikâyeden (*novel*) oluşur. Bestecinin çalgılarda değişik tınılar elde etmek için kullandığı modern icra yöntemleri ve orkestrasyon teknikleri son derece ilginçtir. Bu bakımdan ses paleti genişlendirilen arpa da teknik imkânları keşfedercesine yeni icra teknikleriyle seslendirmek mümkün olmuştur.

Büyük senfoni orkestrası için yazılmış bale süitine iki arp dâhil edilmiştir. İlk bakıştan arpın partitüre son derece uyumlu bir şekilde oturtulduğu görünmektedir. Müziğin dokusuyla iç içe geçen arp partisinin ana melodiyi yürüttüğü ya da eşlik yaptığını kesin olarak belirtmek zor görülebilir. Zira arp, eserin müzikal dokusunda kilit noktalardan birini oluşturmaktadır. Böylece, F. Karayev orkestrada her çalgı grubuna belli bir “görev” vermekle müzikal düşüncenin belirginleşmesini sağlayabilmiştir. Arpın diğer orkestra çalgılarıyla aynı konuma sahip olduğu düşünülerek ona yardımcı bir enstrüman muamelesi yapılmamıştır. Zarif sesinden dolayı arka plana itilmeyen arp, yeri geldiğinde melodi çizgisini solo enstrüman olarak devam edebilmektedir. Farklı çalgı grupları arasında uyumlu ses kombinasyonu yapabilmesi, öte yandan bestecinin mükemmel bir orkestrasyon dili oluşturduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Moderato tempolu birinci bölümde iki arp ve flütlerin hafif ama gerginlik uyandıran temasından sonra ani *ff* farklı bir hava oluşturur. Arpın ksilofon ve piyanoyla birlikte seslendirdiği melodide “amirce” üslup müzikte ciddi bir tezat yaratmıştır. Farklı gruplara ait olsalar bile bu çalgıların birlikteliğiyle oluşan ses ve tınısal uyum son derece doğal ve orantılı bir ilişki içindedir. F. Karayev’in arp partilerinde müzikal materyale olan yaratıcı yaklaşımı ve kendi aralarında maharetle ilişkilendirildiği bir gerçektir. Arplar arasında paylaşılan ses kalıbı, birinci arpta beşleme/kuintol ritminde olduğu halde, ikinci arpta üçlemeler/triol çerçevesinde tartılmasıyla bir kontrpuan etkisi yapmıştır (Şekil 16). Böyle bir teknik yöntemin uygulanması partilerde kontrpuan izlenimi yaratmasına rağmen, kullanılan materyal tezat oluşturmayacak eş zamanlı imitasyon türündendir. Öte yandan, ani değişen dinamikler arplarla tınısal birleşimde ve ses dengesinde yeterince efekt kazandırdığını vurgulamaktadır:

Şekil 16: Ritmik Şekline Göre Farklı Arp Partileri

Bir sonraki **Moderato** bölümünde arp partilerinin değişen strüktürü (texture) son derece yavaş ve hafif dinamizmiyle bir gerginlik havası yaratır. Melodi bütün çalgı gruplarında küçük ikili-üçlü aralıklar şeklinde hareket etmekte olup, aynı zamanda farklı yönlerde seyreden ses kalıplarında ritmik değişim izlenmektedir. Böyle bir orkestrasyon yöntemiyle besteci donuk ve hareketli yapısal içeriği bir arada sağlamayı başarmıştır. Bu sıra dışı “canlı” müzik efekti strüktürü obua ve birinci kemanın *unison* seslendirdiği temada noktalı çizgi tekniği ile yansıtılır. Giderek şekil değiştiren motif obualarla devam ettirilerek tematik melodiye dönüşür. Arp, piyanoyla birlikte (Şekil 17.) ilk bölümde geçen flüt temasını tekrarlamaktadır:

Şekil 17: Arp Piyano İkilisinin Teması

Bu durumda, arp ve piyano ikilisinin oluşturduğu ses tabakası bir fon olarak değil, daha çok genel ses “materyalinden” türemiş kontrpuan ve tema olarak değerlendirilmelidir. Birinci bölümün sonunda arp partileri için de aynı usul uygulanmıştır. Süitın ikinci bölümünde müziğin dinamik yönden yoğunlaştığı görülür. Güçlenerek gerginlik yaratan müzik, tekrar durgunlaştığında her iki arp oktavlı *ostinato* tarzında çalmaya devam eder. Dikkat çeken diğer bir husus, burada arp partisinin fagot, contrafagot, basklarnet, tuba gibi kalın sesli çalgılar ile birlikte aşağı registerde yazılmasıdır (Şekil 18.). Arpın böyle imkânlarını en çok kullanan bestecilerden biri İgor Stravinski (1882-1971) olmuştur. Ünlü besteci çalgının kalın tellerde oluşan uğultulu seslerden partitürlerinin bas kısımlarında sıklıkla faydalanmıştır.

Şekil 18: Arpın Alt Registerlerde Kullanımı

Böylece, Ferc Karayev’in “Gobustan Gölgeleeri” eserinde kullandığı her bir müzikal figürün, gerçek bir düşünce içerdiği görülmektedir. Bu anlamda müzik materyalinin biçimlendirilmesi yönünde

arpın aktif bir rol oynadığı, kullanılan bu yöntemlerin belirli dramaturjik unsurların uygulamaya konulması yönünde düşünüldüğü açıkça anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak, K. Karayev ve F. Karayev bale müziğinde arpa solistik ya da imgesel algılamada betimleyici efekt oluşturan bir çalgı olarak kullanmaları, günümüz orkestra müziğinde bu çalgının rolünü ve önemini ortaya koymaktadır. Özellikle K. Karayev'in balelerinde arpa kullanması, bu çalgı için orkestra partitüründe yeni bir dönem başladığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu girişimiyle büyük besteci, arpın orkestrada diğer enstrümanlar ile aynı düzeye sahip olduğunu ispatlamış olacaktır. Müziğin geniş boyutu, biçimsel yapısı, görsel çekiciliği ve renkliliği, yeni sanatsal ifade vasıtaları ile dinleyiciyi hayran bırakan “Yedi Güzel” ve “Yıldırımli yollarla” baleleri ulusal sahne kültüründe devrim niteliğinde yeni bir müzikal anlayış getirmiştir.

Sanat kariyerine 1960'ların ilk yarısında başlayan Ferec Karayev, Azerbaycan besteci okulunun önde gelen temsilcilerinden biridir. Bestecilik sanatının inceliklerini derinlemesine kavrayan F. Karayev'in yirminci yüzyıl modern müzikal akımların yanı sıra, yetiştiği Kara Karayev okulunun ana ilkelerinden biri olan müzikte ulusçuluk eğilimi “Gobustan Gölgesi” eserinde bariz bir şekilde sezilmektedir. Değişik yazı üslubu, müzikal dili ve yorumu ile diğerlerine göre daha farklı duran F. Karayev yaratıcılığını incelerken, babası Kara Karayev gibi her zaman estetik ufuklar arayışında bulunduğunu, yenilikçilik konusunda ikisinin de herkesten bir adım önde olduklarını gözlemlemek mümkündür. Bu anlamda, sanatta yenilikçi tutum sergileme bakımından K. Karayev ve öğrencileri içerisinde ruhen yakın olanı belki de F. Karayev olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Her iki bestecinin bale müziğinde arpa farklı çalgılarla bir ses kombinasyonu oluşturmayı tercih ettiği, arpların kimi zaman ünison olarak, kimi zamansa her biri için ayrı parti yazarak duyurduğunu gözlemlemek mümkündür. Arp çalgısının ses ve teknik açıdan olanakları profesyonelce kullanılmıştır. Romantik sahnelerde saflık ve masumiyet duyguları yaşatan arp, müziğe benzersiz bir renk vermekle birlikte görsel imaj etkisini artırılmasında ve imge oluşumunda diğer çalgılara destek verdiği de açık bir şekilde ortadadır. Çoğu zaman ağır tempoda seyreden arp partilerinde değişik icra üslupları ile müziğin ritmik rölyefinin vurgulanmasında üstlendiği yardımcı rol, kalın seslerdeki derinlik ve hacim, arpej, kromatik geçişler, *glissando* tarzı süslemeler oldukça önemlidir. Tınısal ve teknik imkânlarıyla önemli bir çalgı olan arp, bugünkü bestecilerin orkestra partitürlerinde gereksinimleri karşılayan vazgeçilmez bir unsuru haline geldiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Karagıçeva, L. (1960). *Kara Karayev'in Yedi Güzel Ve Yıldırımli Yollarla Baleleri*, Moskova: Sovyetskiy Kompozitor.
- Kerimov, M. (2003). *Azərbaycan Musiqi Alətləri*, Bakı: Yeni Nəsil Nəşriyyatı
- Sadıqzadə, H. (2016). Azərbaycan'da Bale Sanatının Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi. *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2016, Cilt 1, Sayı 2.
- Qurbanov, B. 2018. Qarayev İrsinin Qorunması. “*Respublika*” qəzeti, 25 Avgust, N:187 (6220), <http://www.respublica-news.az/index.php/dig-r-x-b-rl-r/reklam-v-elanlar/itemlist/date/2018/8/25>
- İsazadə, A. (1961). *Azərbaycan Sovet Bəstəçilərinin Instrumental Yaradıcılığı*, Bakı, Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı.
- Hacıyeva, Ş. (2010). Qədim Qobustan Mədəniyyətinin, “Qobustan Kölgələri” Baletində Səhnə Təcəssümü. *Kültür Evreni Dergisi*, Kış, Sayı 5.
- Guliyeva N. (2013). Gara Garayev'in Sahne Müziği Üzerine Bir Değerlendirme, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı 30.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.533867 / Number: 8, p. 21-32, Summer 2019

SİYASETTE CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ GENDER INEQUALITY POLITICS

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
28.02.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
26.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Doç. Dr. Meltem Ünal Erzen
İstanbul Üniversitesi İletişim
Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Bölümü
meltem.unalerzen@istanbul.edu.tr

ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0001-8115-2150>

Öz

Bu makalede kadınlara yönelik cinsiyet eşitsizliği siyaset perspektifinden değerlendirilmiştir. Kadınlara toplumsal ve sosyal hayatın hemen hemen her alanında ikincil pozisyonda olmaları, siyasi arenada da yetersiz temsil edilmeleri sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Demokrasinin gereklerinden biri olan eşit temsil ve katılımın yaşama geçirilememesi, bir kadın erkek eşitsizliği sorunu olmasının ötesinde, aynı zamanda bir demokrasi sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Karar alma süreçlerinde nüfusun yarısının temsil edilmemesi, alınan kararların demokratik ve çoğulcu bir anlayışta olmadığının göstergesidir. Bu bakımdan hem demokratik yaşamın güçlendirilmesi hem de cinsiyete dayalı eşitsizliklerin kaldırılmasında daha etkin olunabilmesi için kadınların siyasette eşit oranda veya kritik eşik olarak kabul edilen oranlarda

yer almaları gerekmektedir. Günümüzde birçok alanda çalışma koşulları açısından iyileştirmeler yapılsa da nüfusun %50'sini oluşturan kadınların siyasette temsili türlü nedenlerle yeterli olmamaktadır.

Çeşitli araştırmalarda kadın temsillerinin yeterli olmaması, pek çok nedene dayandırılmış olmasına rağmen asıl neden erkek egemen toplumların ataerki yapısından kaynaklanmaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından her yıl açıklanan Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'nun 2018 yılındaki açıklaması, siyaset, ekonomi ve eğitim gibi alanlarda kadın haklarının durumuna ilişkin tablo, eşitsizliği açıkça ortaya koymaktadır. Rapora göre, araştırmanın yapıldığı 149 ülkenin 88'inde maaş ve siyasi temsildeki eşitsizliğin giderilmesi gibi konularda ilerleme kaydedildiği ortaya atılmış olmasına karşın, cinsiyet eşitsizliğine dair genel görünüm olumsuzluğunu korumaktadır.

Raporunda, her alanda küresel cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesinin 100 yıldan uzun zaman alacağı belirtilmekte ve bazı belli başlı durumlarla kıyaslandığında aslında 100 yıl oldukça iyimser bir zaman tahmini olarak kalmaktadır.

Türkiye'de ise; 2015 yılında kabul edilen Siyasal Partiler Yasası ile siyasi yaşamımıza katılmış olan en önemli değişikliklerden biri de partilerin hem genel hem de yerel seçim adaylarını belirlerken her cinsiyetten kritik eşik kabul edilen en az %30 aday belirlemeleri gerekliliğini ortaya koyan maddelerdir. Cinsiyet kotası olarak adlandırılan bu uygulama, ülkemizde çeşitli siyasi partiler ya da örgütler tarafından tüzükleri gereği veya gönüllülük esasına dayalı uygulanmış olmakla birlikte bu şekilde bir yasal zorunluluk haline yakın geçmişte gelmiştir.

Ancak uygulamaya bakıldığında, kritik eşik şartlarının yerine getirilmediğini, kadınların temsil oranlarının düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet Eşitsizliği, Kota, Avrupa Parlamentosunda Kadın, Siyasal Katılım, Siyasal Kültür

Abstract

In this article, gender inequality against women has been discussed from a political perspective. Insufficient representation of women in the political arena has been brought about by the fact that women are secondary almost in all parts of social life.

Not being able to realize equal representation and participation, which is a requirement of true democracy, causes not only an inequality between men and women but also a fundamental problem of democracy. The non-representation of half the population in the decision-making process demonstrates that the decisions made are neither pluralistic nor democratic. Thus, women need to be represented equally or at least above critical thresholds in the political stage, in order to strengthen the democratic life and to put an end to gender inequality.

Regardless of some improvements in the conditions of work, representation of women in politics, who make up half the population, is not enough for various reasons.

Even though several studies have concluded that the problem of underrepresentation is due to many factors, the true cause can be said to be the patriarchal structure in the male-dominated societies.

The most recent Global Gender Inequality Report, published annually by World Economic Forum (WEF), clearly demonstrates the graveness of inequality with a table showing the women's rights in areas like politics, economy and education. According to the report, even though 88 countries from 149 in which the study was conducted has shown progress in salaries and equality at political representation, the overall situation is still haunting in gender inequality.

The report adds that it would take more than a century to solve gender inequality on a global scale, and a hundred years seems optimistic in some areas.

A requirement to meet a 30% threshold in general and local elections for both genders has been implemented by the new Political Parties Act (2015) in Turkey. This so-called gender quota system has been effectuated either voluntarily or through the internal constitution of the political parties and organizations therefore becoming a recent legal requirement.

However, when the application of this requirement is closely examined, it can be seen that the critical thresholds are not met and therefore representation of women are still too low.

Key Words: Gender Inequality, Quota, Women in European Parliament, Political Culture, Political Participation

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ünal Erzen, M. (2019). Siyasette Cinsiyet Eşitsizliği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 21-32.

Siyasal Katılım ve Kadın

“Siyasi katılım” 20.yy.’ın ortasından itibaren Siyaset Bilimi alanında kullanılan kavramlar arasında ön plana çıkmaktadır. Özellikle sanayileşmenin sonucu ortaya çıkan kentleşme ve modernleşme olgusuyla birlikte siyasal katılımın geliştiği görülmektedir. Huntington ve Dominguez’e göre Modern Devleti Geleneksel Devletten ayıran temel özellik halkın siyasete katılması, siyasi kararları etkilemesidir.

Siyasal katılma, toplumun bireylerinin siyasal sistem karşısındaki durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır. Bunu sadece seçimlerde oy kullanmaktan ibaret sanmak eksik ve yanlış anlayış olur. Katılma basit bir meraktan öte bir olgudur; bu katılma eylemi, geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsar. Bireylerin ve toplumsal kümelerin içinde yaşadıkları toplumsal çevrenin yönetimine, görev almak, seçmek, seçilmek, örgütlenmek, görüş açıklamak gibi yollarla katkıda bulunmak olarak nitelendirilebilir. “Siyasi katılma, modern sanayileşmiş bir toplum yapısının demokratik bir göstergesidir. Siyasal katılma toplum üyesi bireylerin siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır” (Kapani, 2009:144).

Kışlalı (1998:183)’ya göre; siyasal katılma, yurttaşların, devletin çeşitli düzeylerdeki karar ve uygulamalarını etkileme eylemidir. Katılma basit bir meraktan, yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsar. Devleti yönetenlerden, köyler hatta mahallelere kadar yönetim için yapılan seçimler siyasal katılma olgusunun örnekleridir. Bireysel siyasal katılım ise, bireylerin kendi iradesi ile yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda, siyasal karar alma mekanizmalarına gelecek olanları veya halihazırda söz konusu mevkilerde bulunanları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve faaliyetlerdir (Kalaycıoğlu,1998: 10).

Siyasi katılma eylemi, katılımı bulan bireyin oy kullanması yanında, seçim çalışmalarına, kampanyalara katılma, mitingleri takip etme, siyasal tartışmalara katılmanın yanı sıra yönetimde görev almayı, siyasal statüye kavuşmayı da içerir. Siyasal katılma, farklı kesimlere temsil imkânı sağlayarak, farklılıkların korunmasını dolayısıyla toplumda belirli bir dengenin, uzlaşmanın barışın ve istikrarın oluşumunu kolaylaştırırken aynı zamanda katılımı gerçekleştiren geniş kitle ölçütünde de toplumun farklı grüştteki kesimlerinin de temsilinin göstergesidir.

Kadınların siyasal katılımcı olmaları ise seçme ve seçilme haklarının yasalarda yer bulmasıyla ve tüm ülkelerde farklı zamanlarda olmuştur. Örneğin Avrupa’da oy kullanma hakları 1906’da Finlandiya’da kazanılmasına rağmen, pek çok ülkede oy kullanma hakkı uzun yıllara dağılmıştır (Inter Parliamentary Union, 2005). Türkiye de ise kadınlara bu hak Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1934 yılında verilmiştir.

Tablo 1: Dünya Ülkelerinde Kadınlara Seçme Ve Seçilme Haklarının Verildiği Yıllar

• 1893	Yeni Zelanda	• 1950	Hindistan
• 1902	Avustralya	• 1954	Kolombiya
• 1906	Finlandiya	• 1957	Malezya, Zimbabwe
• 1913	Norveç	• 1962	Cezayir
• 1915	Danimarka	• 1963	İran, Fas
• 1917	Kanada	• 1964	Libya
• 1918	Avusturya, Almanya, Polonya, Rusya	• 1967	Ekvator
• 1919	Hollanda	• 1971	İsviçre
• 1920	Amerika Birleşik Devletleri	• 1972	Bangladeş
• 1921	İsveç	• 1974	Ürdün
• 1928	İngiltere, İrlanda	• 1976	Portekiz
• 1930	Güney Afrika	• 1989	Namibya
• 1931	İspanya	• 1990	Batı Samoa
• 1934	Türkiye	• 1993	Kazakistan, Moldova
• 1944	Fransa	• 2005	Kuveyt
• 1945	İtalya	• 2006	Birleşik Arap Emirlikleri
• 1947	Arjantin, Japonya, Meksika, Pakistan	• 2011	Suudi Arabistan
• 1949	Çin		

Kaynak: Infoplease (2019)

Matland(2003), kadınların eşit siyasal katılımının tarihinin önemli olduğunu vurgulamış, seçme ve seçilme haklarının verilme tarihinin kadının toplum içindeki gücünü artırdığını ortaya atmıştır. Bu iddiaya göre ne kadar erken siyasi haklar elde edilirse siyasi arenada da kadın sayısı artacaktır. Yadsınamayacak bir hipotez olmakla birlikte dünya ülkeleri pratiğinde uygulamaları gözden geçirmekte fayda vardır.

Yirminci yüzyılda geleneksel yaşam biçimlerinden çağdaş yaşam biçimlerine geçişle birlikte kadının statüsünü belirleyecek düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. 1970'li yıllarda feminist bilincin gelişmesiyle, eşitsizliklerin farkına varan kadın, daha liberal ve demokratik eğilimler sergilemeye başlamıştır. Seçme – seçilme hakkıyla ilgili yasalarda yapılan eşitlikçi düzenlemelerle kadının siyasal katılımı teşvik edilmiştir. İktisadi ve siyasal gelişmenin ileri düzeylerinde olan toplumlarda dahi kadınların siyasal hayata katılımı yakın geçmişte gerçekleşmiş bir olgudur (Turan, 1996: 8; Akt. Çağlar, 2011: 59).

Matland'ın hipotezi doğrultusunda, Türkiye'yi ele aldığımızda; 3 Nisan 1930'da yerel seçimlerde, 5 Aralık 1934'te milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını erkeklerle eşit bir biçimde elde eden Türk kadını, siyasal haklar alanında önemli kazanımlar elde etmiştir. Yasalarımızda siyasal haklar konusunda cinsiyet ayrımı yapan hükümler mevcut değildir. Bunlara rağmen nüfusun yarısını oluşturan kadınların siyasette, siyasal partilerde, hükümette ve politik liderler arasında temsilleri oldukça sınırlıdır. Kadınlara erkeklerle eşit olabilmeye yönünde tanınan siyasal haklar, çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye'de de fiilen hayata geçirilememiştir. Yasal düzenlemelerle kadınlara eşitliğin sağlanmış olması toplumdaki soyut eşitlik modelini somut ilişkiler düzeyinde etkilememektedir. Eşitlik kavramının işlerlik kazanması, eşitlik konusundaki olumlu tutum ve düzenlemelerin yoğunluğu kadar, bu tutum ve düzenlemelerin aynı yoğunluk ve doğrultuda davranışa dönüşmesini de zorunlu kılmaktadır (Uysal, 1984: 102; Akt. Çağlar, 2011: 59).

Günümüzde de kadının siyasal katılımı hala erkeklerle eşit düzeye gelememiştir. Çoğu toplumda, uzun süreler, yasal düzenlemelere rağmen siyasetin erkeklerle ait bir iş olduğu anlayışı egemen olmuştur. Kadınların siyasal bakımdan erkeklerle eşit olduğu görüşü yaygınlaştıktan sonra da çok sayıda sosyal ve ekonomik faktör, kadınların siyasal katılımını azaltıcı yönde etkide bulunmuştur. Özellikle seçilme hakkından yararlanma ve siyasal karar mekanizmalarında yer alma konusunda cinsler arası eşitsizlik geçmişte olduğu gibi yüzyılımızda da hala devam etmekte ve kadınlar ikincil konuma itilmektedir. Kadın, aday olarak siyasette yer alma cesaretini gösterememektedir. Kadının özel alanın dışında kamusal alanda erkeğe göre daha az yer alabilmesi; siyasi ilgi eksikliği, eğitim seviyesinin düşüklüğü, gelir düzeyinin düşüklüğü, yasalardaki ayrımcı hükümler, ailevi sorumluluklar, ayrımcı cinsel yargılar, cinsiyet rollerinin sosyalleşmesi ve siyasal sistemlerle yeterince bağ kuramamaktan kaynaklanmaktadır (Çağlar, 2011: 59).

Kadın - Erkek Eşitliği Pratiği

Cinsiyet eşitliği hayatın her alanında herhangi bir duruma, eyleme, iki taraf içinde eşit olacak şekilde katılımın sağlanmasıdır. Eğitim hakkı, çalışma hakkı, boşanma hakkı, velayet ve miras hakkı, seçme ve seçilme hakkı akla ilk gelen konular olarak kadın ve erkeğin eşit şekilde yararlanması gereken haklardır. Eşitlik ilke olarak bütün demokratik toplumların siyasal ideolojisinin temel parçalarından biri olmuştur. Eşitlik yasa önünde eşitlik anlamına gelmiş ve fakat uygulamada kadınlar açısından eşitsizlikler ortadan kaldırılmamıştır, bireysel farklılıkları, ihtiyaçları ve toplumsal konumları dikkate almamıştır.

Demokratik ortamlarda kadın-erkek eşitsizliği sorununu konu alan Phillips(2012: 22) politik ortamın cinsiyet ayrımlarından ayrıştırılarak, toplumsal cinsiyetin öneminin azaltılarak daha genel bir yargıyla insanlık soyutlamaları olarak bakılmasını, hiçbir demokrasinin, önemli ve süregiden bölünmeleri yok sayarken eşit olduğunu iddia edemeyeceğini, sistemin yalnızca kadın-erkek kimliklerle ele alınmasında demokrasinin değer kaybedeceğini belirtmiştir.

Toplumdaki eşitlik anlayışının gelişmesi elbette ki toplumsal olarak kadınların medeni ve siyasi haklarını kazanmasının bir uzantısıdır ve artık sosyal politikalar için fırsat eşitliğini sağlama perspektifi yerleşmiştir. Bu da kadınların eğitime erişiminden, istihdamda yer almalarına ve karar alma mekanizmalarındaki temsillerine kadar uzanan bir süreçtir. Aslında, eşitlik bir ilke olarak bütün demokratik kapitalist toplumların siyasal ideolojisinin temel parçalarından birini oluşturmuş ancak iş uygulamaya -özellikle de kadınlar veya bastırılmış gruplar söz konusu olunca- gelince fazlaca bir gelişme sağlanamamıştır (Acuner, 1999: 43; Akt. Sayın, 2008: 3).

Çoğunlukla uygulamada amacına ulaşamayan yasalarla eşitliğin sağlanması amacıyla sorunun çözümü için çeşitli yollara başvurulmuş, bu durum soruna çözüm odaklı farklı yapıda politik açılımların

oluşmasını sağlamıştır. Bunlardan biri de “fırsat eşitliği” kavramıdır. Burada fırsat eşitliğini sağlama yaklaşımının temelinde liberal politikaların olduğunu söylemek ve yasal eşitlik anlayışının bir uzantısı olarak geliştirildiğini ve aslında kimi düzenlemelerin dışında fazla bir ilerlemeye neden olmadığını belirtmek gerekir.

Biçimsel eşitlikten somut eşitliğe bir geçiş olan fırsat eşitliği politikaları bütün bireylere tanıdığı, yasaların içerdiği bütün haklardan yararlanmalarını sağlama noktasında ileri bir adım olmakla beraber örneğin kadın ve erkekler için sonuçta eşitlik sağlayamamıştır. Bunun temel nedeni de fırsatlardan eşit yararlanmanın başlangıç noktasını gözden kaçırmasıdır. Bu da toplumsal anlamda kadın ve erkek cinsiyetinin eşit olmaması ve yarışa eşit koşullarda başlamıyor olmasındandır. Çünkü liberal eşitlik düzenlemeleri mevcut eşitsizliği gidermeye yönelik politikaları kapsamamakta ve yalnızca hak olarak eşitliği sunmaktadır. Bir hak olarak eşitlik sağlama önemli bir kazanım olmakla beraber toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamdaki eşitsizlikleri gidermediği için de kullanılabilir olmaktan uzaktır (Sayın, 2008; 3-4).

Liberal eşitlik düzenlemeleri demokratik, özgürlükçü ve eşitlikçi olan siyasi yapılanma gibi algılansa da kadını erkeğin arka planına atmaktan öteye gitmemiş, kadın daima ikincil planda kalmış, kamusal alandan uzaklaştırılmıştır.

Ataerkil toplumlarda ve onların oluşturduğu sosyal kültürlerde, kadına yaratılan kısıtlı özel alan yani anne, eş ve ev kadını rolleri karşısında, erkeğin kamusal alanda hâkim olmasını Habermas(1997:22), “kamusal ve özel ayrımı, erkeklik ve kadınlık anlayışında anahtar konumda rol oynamıştır. Kadınların siyasal kamudan dışlanması, sadece erkeklerin buraya kendilerine ayrılmış bir kontenjanmışçasına hâkim olması anlamında değil, siyasal kamunun yapısı ve özel alanla ilişkisi itibarıyla cinsiyete özgü bir şekillendirme anlamında da tayin edici olmuştur” şeklinde açıklamıştır.

Siyasette Kadınların Temsili: Eşitlikçi Siyasi Kültür / Gelenekçi Siyasi Kültür

Siyasi kültür, siyasal süreçte bir toplumun değerlerinin ve tutumunu gösteren bireysel katılımın temsili olarak açıklanabilir. Bu bağlamda, değerlerin, tutumların ve kültürün parlamentoda kadınların oranı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür (Inglehart ve Norris, 2003: 22). Geleneksel bir değer olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bakıldığında bu durumun, kadının seçme ve seçilme haklarının önündeki en büyük engel olduğu görülmektedir. Yasalarla sabit politikalarda, kadının eşitlikten uzak kültürlerde yer alması toplumsal görüşlerin de bunu desteklemesi karşısında, kadınlar açısından cesaret kırıcı olmakla beraber erkek odaklı kültürün statükosunu korumak geleneği devam etmektedir.

Bunun yanı sıra gelişmiş sanayi toplumlarında cinsiyet eşitsizliği konusunda yaşanan kültürel engeller gün geçtikçe aza inmiştir ve fakat yeterli değildir. Normlar ve değerlere karşı laik yönetim uygulamalarının derin bir kültürel desen oluşturması ile geleneksel cinsiyet rolü, her alanda kadınların görünür olmasını sağlamıştır. Bu nedenle, toplumsal kültür ne kadar eşitlikçi ise kadın meselelerine karşı o kadar açık olacak ve bu bağlamda kadınların siyasete katılım talepleri de yüksek olacaktır (Paxton ve Kunovich, 2003).

Parlamentolarda Kadın Temsili ve Partilerin İdeolojik Yapıları İle Bağlantısı

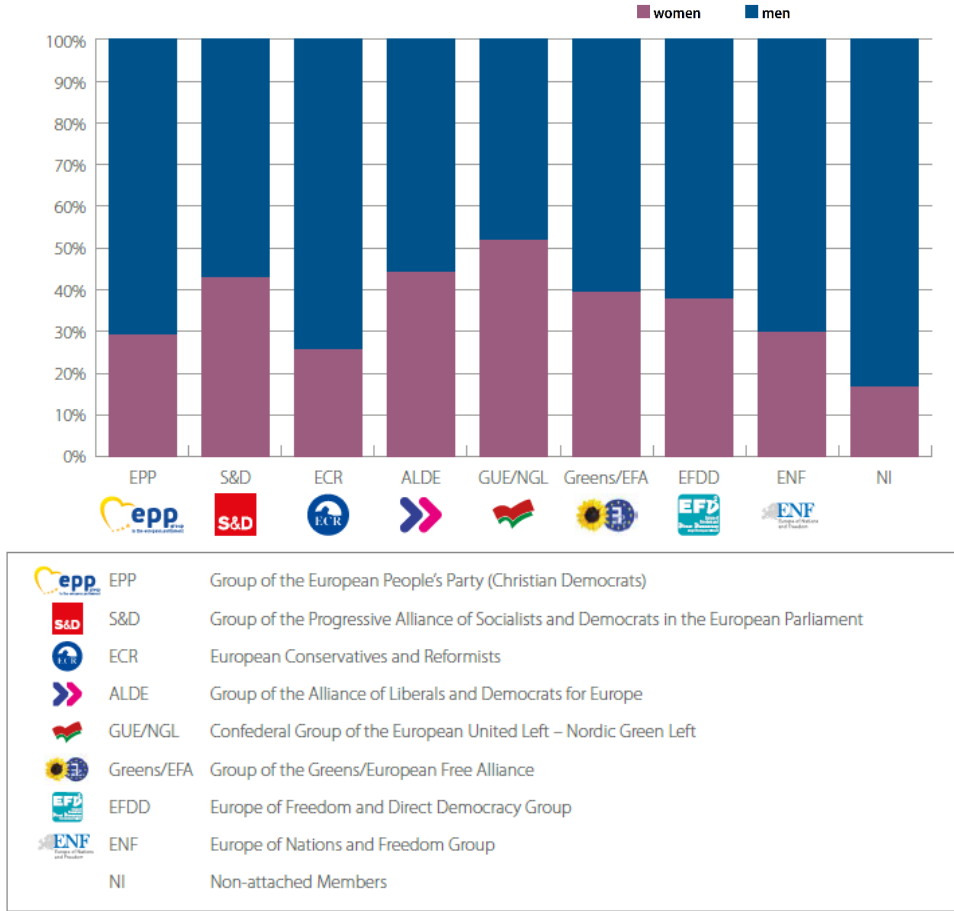
Caul(1999: 81-82)'a göre; sol kanat partiler, sağ kanat partilere göre daha eşitlikçi inancı desteklemekte ve cinsiyet eşitliğini daha fazla savunmaktadırlar. Matland ve Studler (1996: 27; Akt. Caul, 1999: 82) tarafından; sol partiler, geleneksel siyasi kültürden kaynaklanan erkek hakimiyeti çemberinin dışında kalan gruplara karşıdır, ki buna kadın da dahildir, eşitlikçi yaklaşımda daha duyarlılık hissetmektedir. Caul (1999: 82)'un bulgularına göre, ülkelere bakıldığında sol partilerin parlamentodaki kadın temsilcilerinin yüksek yüzdeleri dikkat çekicidir.

İngiltere’de sol kanattan İşçi Partisi’nin (Labour Party) 262 milletvekilinden 119’u kadındır, iktidardaki muhafazakâr partide ise 317 milletvekilinin 67’sinin kadın olduğu görülmektedir. Fransa, Haziran 2017’de rekor sayıda kadın milletvekili seçmiş, 576 üyeli parlamentonun 228 sandalyesini kadın üyeler almıştır (%36,6). İspanya’da Sosyalist İşçi Partisinde %43 kadın milletvekiline karşılık muhafazakâr olan Halk Partisinde ise bu oran %30’dur, hükümetin 17 üyeli kabinesinin 11’ini kadınlardan oluşmaktadır. İtalya örneğinde ise kadın oranının arttığı gözlenmektedir 639 milletvekilinin 225’i kadındır ve şu anda %35,7 ile kadın milletvekilleri mecliste yer almaktadırlar. 2017’de dünya genelinde yapılan seçimlerde, rekor sayıda kadının ülkelerindeki seçimlerde aday olmasına rağmen, çok büyük bir değişim yaşanmadığı görülmektedir. Parlamentolar Arası Birlik IPU’daki cinsiyet ortaklığı programı araştırmasında, son iki-üç yılda kadın ve erkeklerin eşit temsilindeki gelişimin durduğunu

ortaya koymuştur. Raporda birkaç yıl öncesine kadar kadın temsilde %0,6'lık gelişme kaydedilirken, bu oranın 2016 ve 2017'de %0,1'e düştüğü verileri yer almıştır.

Meclise girmeyi başaran kadın sayısında Avrupa'da önemli mesafeler kaydedilse de hâlâ nüfus oranlarıyla paralel bir temsil olduğu söylemek mümkün değildir. Avrupa Parlamentosu'nda yer alan ülkelerin temsilcilerinin oluşturduğu çeşitli siyasal gruplardaki kadın oranları da dikkat çekicidir.

Tablo 2: Avrupa Parlamentosu Politik Gruplarında Cinsiyet Dağılımı

Kaynak: Equality and Diversity Unit, Directorate-General for Personnel (2018).

Parlamentolarda kadın milletvekillerinin azlığı her dönem eleştiri konusu olmuştur, olmaya da devam edecektir. "Siyasette daha çok kadın temsilci olmalıdır" görüşü ağırlıklı olarak dile getirilmesine rağmen, Dünya genelinde parlamentolarda kadınların temsil edilme oranı hedeflenen ortalamasının altındadır. Türkiye'de parlamentoda 596 milletvekilinin 104'ü kadındır (%17,4), sadece Türkiye'de değil Avrupa ve Amerika'da da (%23,4) parlamentoda kadın vekillerin oranının düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Ulusal Parlamentolarda Kadın Milletvekillerinin 2015 Yılı Oranları

1	Rwanda		63.8%
2	Andorra		50.0%
3	Cuba		48.9%
4	Sweden		45.0%
5	Seychelles		43.8%
6	Senegal		43.3%
7	Finland		42.5%
8	Nicaragua		42.4%
9	Ecuador		41.6%
10	South Africa		40.8%
:			
72	United States		20.0%

Kaynak: Euronews, 2015.

Kadınların oransal olarak çoğunluğunda %63 ile ilk sırada ise Afrika ülkesi Ruanda bulunmaktadır. Ruanda'da 1994 yılında yaşanan iç savaşta 3 ay gibi kısa bir süre içerisinde 800 bin kişi katledilmesinden sonra Ruanda nüfusunun yüzde 70'ini kadınların oluşturmasında, parlamentoda da kadın oranının bu derece yüksek olmasında, yaşanan soykırımın önemli etkisi olduğunu düşündürmektedir. Ülkenin anayasasında 2003'te yapılan değişiklikle kadınlara parlamentonun %30'u ayrılmış, o zamandan bu yana her seçimde daha fazla kadın meclise girmiş, kadınlar ülkenin yeniden inşası için her alanda daha fazla rol oynamıştır.

20 yıl önce sadece İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka ve Hollanda'daki kadın milletvekili oranı yüzde 30'un üzerindeyken, 21 yıl sonra listenin başında İskandinav ülkelerini geçen Ruanda ve bazı Orta ve Güney Amerika ülkeleri bulunmaktadır. Bolivya, Granada, Meksika, Nikaragua, Kosta Rika ve Küba gibi ülkelerde %40'tan fazla kadın milletvekili oranıyla ilk 10'da yer almaktadır.

IPU'nun 2017 verilerine göre, parlamentolarının alt kanadında kadınların %50'den fazla bir oranla temsil edildiği sadece üç ülke; Ruanda, Küba ve Bolivya bulunmaktadır. Buna göre ilk beş ülke şöyle sıralanmıştır: Ruanda, Küba, Bolivya, %50'nin biraz altındaysa Meksika ve Granada yer almaktadır.

Kadınların Siyasal Varlığı

Kadınların siyasal varlığına dair tartışmalardaki önemli bir mesele, sembolik görünülük üzerine yürütülmektedir; çünkü bu görünülüğü temsil eden özne, ait olduğu grubun çıkarlarına yönelik herhangi bir eylemde bulunmasa dahi, o grubun politik yararına olumlu bir etki üretmektedir. Çeşitli araştırmalarda seçilmiş kadın veya farklı etnisitedeki politikacıların, bu gruplara politik kazançlar sağladığını ortaya koymaktadır (Haider-Markel vd. 2000; Thomas 1991; Akt. Sumbas, 2015: 114). Kadınların siyasal varlığı hem kadınların kendilerinin bu değerleri benimsemelerine -toplumun genelde yeni nesil yetiştiricisi olarak kabul edilmeleri bağlamında çocuklarına bu değerleri aktarmalarına- hem de toplumun bu durumu olağan bulmasına yardımcı olmaktadır. Bu çerçevede, kadınların temsil yoluyla kamusal alana dahil olması, daha demokratik bir toplumsal yapıya katkı sağlamaktadır (Sumbas, 2015: 114).

Tüm bunların yanında, elbette siyasal temsilden öte nitelikli temsil önemlidir. Bu nedenle, seçilen kadınların sayısından ziyade, bu kadınların ne tür duyarlılıkları ve etkileri olduğu sorgulanmalıdır. Bu bağlamda "kadınların temsil ilkesi 'biyolojik olarak kadınlık' değil; bir 'politik mücadele öznesi olarak kadınlık'tır. Kadınların siyasetteki varlığının, demokratik temsil açısından anlamlı olabilmesi için,

bu seçilen kadınların siyasetteki varlıklarını, kadına dönük politikalar üretmek üzerinden meşrulaştırmaları, karar mekanizmalarında söz sahibi olabilmeleri ve kadına dönük partiler üstü bir kadın iş birliğini oluşturabilmeleri de gerekmektedir (Sancar 2008: 223; Cindoğlu, 2011:2; Akt. Sumbas, 2015: 115).

Kadınların siyasal yaşama katılmalarıyla birlikte büyük ölçüde sosyal yaşama da katkılarının olacağı açıktır ancak bununla beraber bir noktanın da altını çizmekte fayda vardır; bu katkı kadın sorunlarına çözüm üretmenin yanında, siyasi arenada şeffaflığın artmasına da neden olacaktır. Kadınların yönetimde olduğu gruplarda yolsuzluğun azaldığı ve şeffaf yönetimin hâkim olduğu yönünde araştırmalar ve bunu doğrulayan örnekler mevcuttur.

Türkiye’de kadınların siyasal kararlara eşit katılımını ve temsilini engelleyen nedenlere bakıldığında, siyasal örgütlenme alışkanlıklarında, kadınların siyasal katılımını destekleyecek bir tarihsel mirasın, olumlu örneklerin ve örgütlenme modellerinin bulunmadığı görülmektedir. Bugüne kadar süren egemen anlayışa göre siyasal partilerde ‘seçici erkek liderler’ ‘tanıdık’ birkaç kadın’ı seçip ‘vitrin’e koymaktadır. Bu anlayış siyasal partilerde atanan ve seçilen kadın politikacı profiline de belirlemede ve bu nedenle, Türkiye’de kadın politikacılar ile erkek politikacıların sosyal ve siyasal nitelikleri arasında önemli farklar ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de siyasal partiler tarafından temsilci olarak atanan/seçilen kadınlar genellikle parti örgütlerinden yetişmemiş, kadın kollarında yöneticilik yapmamış, partinin kadın üyeleri ve örgütleri tarafından tanınmayan kadınlar olmaktadır.

Öte yandan aslında partilerin alt düzeydeki siyasal faaliyetlerine kadınların katılımı ise sayıca çoktur ancak içerik olarak apolitik, görünmez olmaya devam etmektedirler. Türkiye’de siyasal partilerin karar organlarına ve milletvekili aday listelerine erkeklerin katılabilme ölçütleri sınıfsal ve bölgesel ayrımlara, meslek ve çıkar gruplarına, etnik/kültür gruplarına, yaş ve siyasal görüşlere göre şekillenmektedir. Oysaki siyasete katılmak isteyen kadın politikacı adayların saptanmasında benzer ölçütlerin geçerli olduğu söylenemez.

Bir başka açıdan, siyasal partilerde atanmış/seçilmiş kadınlardan, erkek politikacılardan farklı görevler beklendiği ve erkek politikacılar ile kadın politikacılar arasında cinsiyet ayrımına dayalı bir farklılaşmanın varlığı da sorunun diğer bir boyutudur. En temel siyasal rejim meseleleri olan güvenlik, dış politika, ekonomik ve mali politikaların saptanmasıyla ilgili kararların alındığı süreçlerde kadın politikacılar hemen hiç yer yoktur. Kadın politikacıların çoğunlukla siyasal partilerin kültür faaliyetlerini yürütmekte çocuklarla, yaşlılarla ve engellilerle ilgili çalışmalarda sorumluluk alabilmektedirler. Siyasetteki bu ‘eril’ tarzın egemenliğini kırmamanın tek yolu, kadınların giderek artan oranda ve yüksek sayılarda siyasal karar süreçlerine katılmasının yolunu açmaktır.

Kadın örgütleri siyasetteki erkek egemenliğini kırmak ve kadınların eşit siyasal temsilini sağlamak için olumlu ayrımcılık politikaları ve kota uygulanmasının kaçınılmaz olduğunu uzun süredir dile getirmektedirler. Yani kadınların eşit siyasal katılımı, bütün vatandaşların ‘eşit siyasal temsil’ini sağlama ile ilgili temel demokrasi meselesi olarak görülmelidir. Bunun da siyasal parti sistemi reformuyla gerçekleşecek, siyasal temsil ilkelerinin demokratikleştirilmesi bağlamında ele alınması gereği vurgulanmaktadır.

Seçmen tercihleri hakkında Türkiye’de son yıllarda yapılan araştırmalara göre de seçmenlerin büyük çoğunluğu, kadın siyasetçi görmeye hazır ve isteklidir ve kadınların ‘siyasal partiler tarafından engellenmelerinden dolayı siyasete yeterince katılamadıkları’ görüşü yaygındır. Yapılan araştırmalarda seçmenlerin %82 si kadın siyasetçi sayısının artmasını istemektedir (Sancar, 2008: 176-177).

Kota Uygulaması

Kadınların siyasi katılımı konusunda kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik çözüm önerileri arasında özel önlemler içeren yasaların çıkarılması da bulunmaktadır. Bu konuda tartışılan konulardan biri de siyasal karar organlarınca seçilecek kişilerin belirlenmesinde uygulanacak seçim usullerine, Anayasa ve ilgili kanunlara özel hükümler eklenerek, kadınlara belli oranda yer ayrılması, yani kota sisteminin uygulamaya geçirilmesinin gerekli olup olmadığıdır.

Kadın ya da cinsiyet kotası uygulamasının gerekliliğini vurgulayanlar, bunun siyasi ve diğer karar organlarında kadınların etkili olabilecekleri, haklarını savunabilecekleri oranda temsil edilmelerini sağlayan bir uygulama olduğunu belirtmektedir. Bilimsel bulgulara bu asgari temsil oranı ya da cinsiyet kotası ya da kritik eşik %30’dur. Sabit kota, oranlı kota, milletvekili aday listelerinde kota düzenlemesi, seçim çevresi kotası delege kotası gibi çok farklı düzenlemeler söz konusu olmaktadır.

Kota uygulama zorunluluğu önce Kuzey Avrupa ülkelerinde siyasi partilerin tüzükleriyle getirilmiştir. Seçimlerde kadın kotası, halen dünyada 81 ülkede uygulanmaktadır. Bu ülkelerden 16’sı

kotayı anayasa ile 27'si seçim yasasıyla düzenlemiş; 43 ülkede ise kota siyasi partilerin tüzüklerine konulan hükümler çerçevesinde ve seçim adaylarını kapsayacak biçimde hayata geçirilmiştir. Örneğin, Belçika'da her tür seçimde oluşturulacak listede bir cinsin oranının 2/3'ü geçemeyeceği kuralı geçerlidir. Fransa'da liste usulüne dayalı oranlı temsil yöntemi ile yapılan bütün seçimlerde seçilen kadın-erkek sayısı arasındaki fark 1'den fazla olamamakta ve buna uymayan siyasi partilere para cezası uygulanmaktadır. Arjantin ve Brezilya'da seçimlerde oluşturulacak listelerde yer alacak adaylara sırasıyla %30 ve %20 sabit kota uygulamaktadır. Uganda'da 39 seçim çevresinin her birinden bir kadın milletvekili seçilmesi düzenlenerek seçim çevresi kotası uygulanmaktadır. Hindistan yerel meclis seçimlerinde %33 kota öngören bir düzenleme getirmiştir. Bugün kadın temsil oranının %45'e ulaştığı Danimarka'da partiler tüzüklerinden kadın kota zorunluluğunu kaldırmaya başlamışlardır (Gökçimen, 2008: 52-53).

Yasal kotaları olan veya kota uygulayan partileri olan ülkelerde, kota zorunluluğu bulunmayan ülkelere kıyasla daha fazla kadın milletvekili mevcuttur. Bunun yanı sıra kotalar, kadınların temsili artırarak için bir başka etkili ve seçici yöntem olarak tanımlanmıştır (Squires ve Wickham-Jones, 2001).

Kota Tartışmaları

Dünyanın çeşitli ülkelerinde kadınlara siyasette kota uygulanmalı mı? Uygulanmamalı mı? Tartışmaları yapılmakta, bu konuyla ilgili faydalar ve/veya zararlar çeşitli argümanlarla ortaya konmaktadır.

Kota uygulamasını savunan argümanlara göre; bu uygulamanın ayrımcılığa dayanmamakta olduğu, aksine kadınların siyasette hak ettikleri yerde bulunması için bariyerleri kaldırma işlevi görmekte olduğu savunulmaktadır. Eğer kadınların vatandaş olarak eşit temsil hakları var ise siyasette de eşit temsil hakları bulunmalıdır. Kadınların iş yaşamlarında ve sosyal hayatlarındaki deneyimlerini siyasette kullanmaları parti ve ülke politikalarında yeni ufuklar açmasına neden olacaktır. Kadınların siyasetteki yeri niceliksel değil niteliksel olmalıdır bu bağlamda toplumsal yaşamda kadınlar da erkekler kadar niteliklidir ancak kadınların niteliksel özellikleri erkek egemen sistemlerde minimize edilmektedir ve bu durum değerlerinin hak ettikleri seviyede olmasını engellemektedir.

Kota sistemi demokratik sürece katkıda bulunan bir uygulamadır ve ayrıca parlamentoda temsili yanında çeşitli komitelerde veya siyasi gruplarda (örneğin Avrupa Parlamentosu Siyasi Grupları) varlıkları, karar alma süreçlerinde toplumsal, ekonomik, kültürel vs. daha olumlu sonuçlar doğurmaktadır (Idea, 2009).

Ayrıca bu görüşü savunanlar, siyasi partilerin kurumsal yapılarını, kadınların eşit temsili ilkesine uygun hale getirmek için sadece kota uygulamasının yetmeyeceğini, tersine eşitlik bilincinin olmadığı partilerde kota uygulamanın, parti içi ilişkileri çok gerilimli hale getirebileceğini, bunu önlemek için toplumsal zihniyet değişikliğini amaçlayan önlemlerin de diğer politikalarla birlikte uygulanması gerektiğini ifade etmektedirler (Gökçimen, 2008: 52-53).

Kadın kotasına karşı çıkan görüşlerin argümanlarına göre ise; kota uygulamalarının eşit olanakları bertaraf etme olasılığı yüksektir hatta bunu iki yönlü düşünmek gereklidir bu bağlamda erkeklerin tersine kadınların tercih edilmesi söz konusudur. Kotalar liberal demokrasi ilkelerine aykırı uygulamalardır, hatta antidemokratik bir uygulamadır. Ayrıca kadınlar, kota uygulamasıyla nitelikleri dolayısıyla değil, cinsiyetleri dolayısıyla tercih edilecekleri anlamına gelir ki bu da daha nitelikli adayların geri planda kalmasına neden olmaktadır. (Idea, 2009).

Bu görüşü savunanlar, seçilmiş temsilcilerin bir toplum kesimini değil seçildikleri bölgedeki tüm toplumu temsil edeceğinden temsilcinin cinsiyetinin önemsiz olduğu; seçilmiş temsilcilerin ulusal çıkarlara hizmet etmesi esas olduğundan kadın veya erkek olmasının önemsiz olduğu; kadın kotalarının yasa önünde eşitlik ilkesiyle bağdaşmadığı, çünkü kadınlardan yana ayrımcılık yapacağı; seçmenlerin kişilere değil, politik partiye oy vermelerinden dolayı siyasi temsilcinin cinsiyetinin değil, partiye oy verenlerin beklentilerinin önemli olduğu; aday listelerinde kota uygulamasının anti demokratik olduğu, çünkü seçmenin istediği adayı seçme özgürlüğünün olduğu gibi düşüncelerle bu uygulamaya karşı çıkmaktadırlar (Gökçimen, 2008: 52-53).

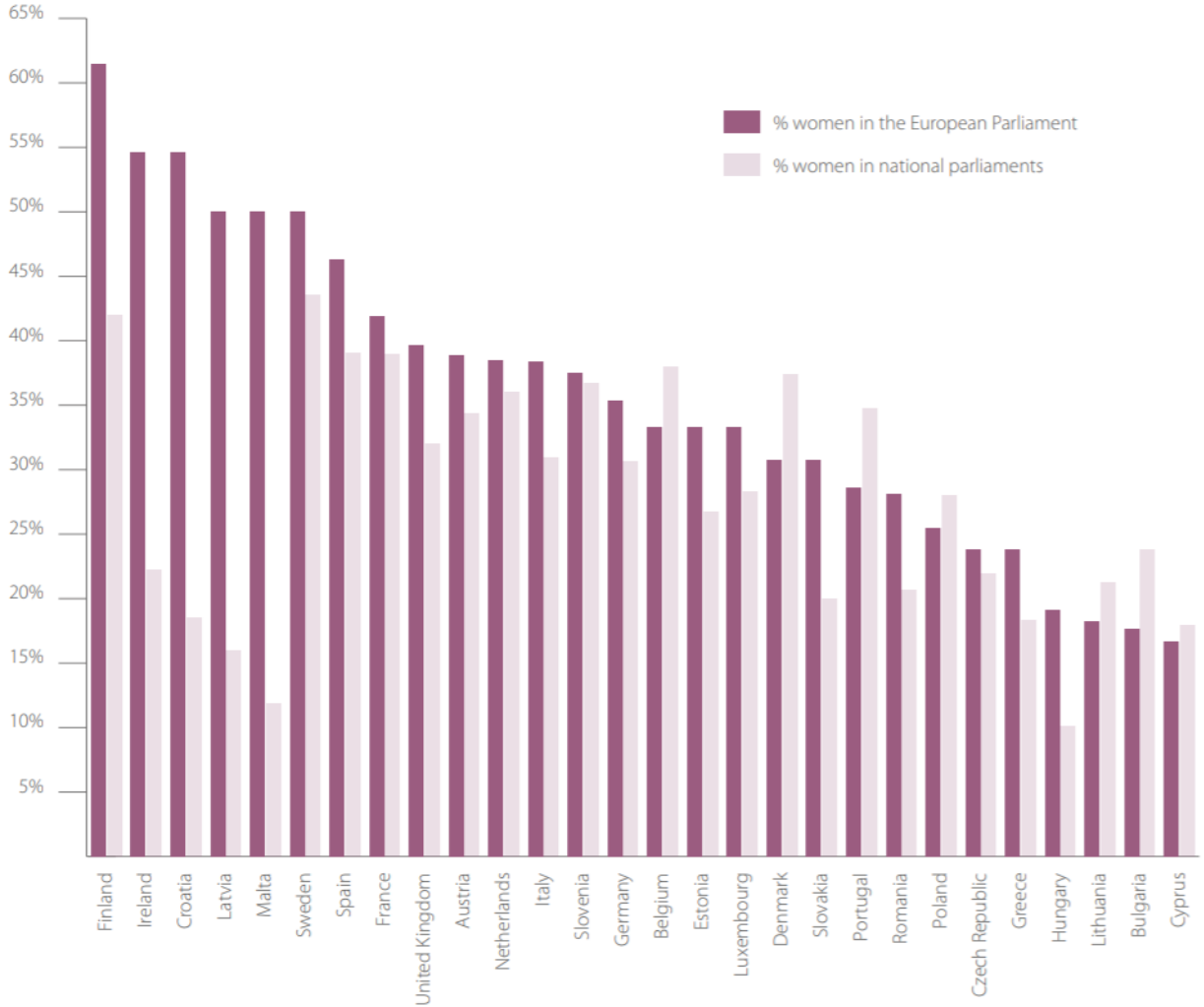
Dünyanın hemen her yerinde kota uygulamalarına karşı en büyük direnç ataerkil kültürden gelmektedir. Sanayi toplumlarında kadın hakları yönündeki pratiklerin, ataerkil kültürlerin daha baskın olduğu tarım toplumlarına göre daha yaygın olması bu görüşü desteklemektedir. Ataerkil kültür kimi ülkelerde dini inanç ile bütünleşmekte, bu gibi durumlarda kadın kotasına yönelik tepkiler daha güçlü bir biçimde kota taraftarlarının karşısına çıkmaktadır.

Kadınların kota gibi özel önlem uygulamalarıyla desteklenmelerine karşı çıkanların ileri sürdükleri argümanlar, kadınlar lehine uygulanacak ayrımcılığın, erkeklere karşı haksızlık yaratacağı düşüncesidir. Kadınlarla erkekler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla yapılan pozitif ayrımcılık veya olumlu eylem önlemleri, karşı çıkan ayrımcılığın bu defa erkekler aleyhine gerçekleştirilmekte olduğu şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu ayrımcılık uygulamaları yoluyla, bireysellik ve rekabet ilkeleri çiğnenmekte ve erkekler aleyhine eşit olmayan bir ortam yaratılmaktadır. Kadınlar yetenekleri ve sahip oldukları liyakatleri nedeniyle değil sadece kadın oldukları için erkeklere karşı avantajlı bir konuma yükselmektedirler (Kılıç, 2000: 6; Akt. Sitembölükbaşı, 2007: 27).

Ulusal Meclisler ve Avrupa Parlamentosu Kadın Temsilci Oranlarının Karşılaştırması

Ulusal meclislerde, Avrupa Parlamentosu'na göre daha az sayıda kadın milletvekili bulunduğu göze çarpmaktadır. 2009'da gerçekleştirilen seçimlerde, Avrupa Parlamentosu'ndaki kadın milletvekili sayısını da ilk kez rekor düzeye çekmiştir ve parlamentoda milletvekillerinin yüzde 35'ini kadınlar oluşturmaktadır. Fakat bu sayı ortalama olarak değerlendirilmekte ve yeterli bulunmamaktadır.

Tablo 4. Ulusal Parlamentolarda ve Avrupa Birliği Parlamento'sunda Kadın Temsilcilerin Oranlarının Karşılaştırması

Source: Equality and Diversity Unit, Directorate-General for Personnel (2018)

Avrupa Parlamentosu'nda kadın kotasına bakıldığında, ülkeler arasında büyük bir fark göze çarpmaktadır. Ulusal Parlamentolarında, en fazla kadın milletvekiline İsveç, Finlandiya, Belçika, Slovakya, İspanya, Fransa sahiptir. Bir ülkenin Avrupa Parlamentosu'na gönderdiği kadın milletvekili sayısı, genellikle o ülkelerin kadın milletvekilleri konusunda da bir fikir vermektedir. Malta'nın yanı sıra Kıbrıs, Polonya, İtalya, Çek Cumhuriyeti ve Portekiz, en az kadın milletvekili çıkaran ülkeler arasında yer almaktadır.

Sonuç

Kadınların tarih sahnesinde kitlesel olarak sahneye çıkması 1789 Fransız Devrimi ile vücut bulmuştur. Ve fakat bu reform hareketinde, kadınların ön planda olmalarına, farklı kesimlerden destek vermelerine, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik söylemleriyle hak talep etmelerine rağmen, devrim sonrası yayınlanan 'Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesi'nde kadın haklarına ve özgürlüklerine yer verilmemiştir. Verilmediği gibi devrim öncesindeki hakları da ellerinden alınmıştır. Fransız Devrimi tüm dünyada yankı uyandırmış, pek çok ülkenin demokratikleşme yolunda önünü açmıştır. 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali, bir siyasi deprem niteliği taşımıştır. Bütün dünyayı etkileyen sonuçları olmuştur. Fransa'da ve başka ülkelerde devlet sistemi, devlet anlayışı, hukuk kuralları değişmiş, belki de en önemlisi, insan hakları kavramı bugün dahi dünya ülkelerini etkileyecek şekilde dünyanın siyasi gündemine girmiştir. Fransız İhtilali'nin getirdiği rüzgârla Avrupa'da bağımsızlık hareketleri büyük bir güç kazanmış, sınırlar değişmiştir. Yeni bağımsız devletler Avrupa'nın siyasi haritasında yer almışlardır.

Ancak Fransız İhtilali'ni kaçırılmış fırsatlar süreci olarak görmek mümkündür. İnsan hakları bildirgesi ile toplumsal bilincin değişmesine rağmen, sanayi devrimleri başlangıcı ve sonrasında da kadınların her alanda hak eşitsizliği değişmemiş, üretime yoğun bir biçimde katılan kadın yeni dünya düzeninde hak aramaya başlamıştır.

Dünyada yaşanan, toplumsal, sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmeler sonucu, kadın kendi konumunu tartışmaya açmış ve bunu bir kadın hareketine dönüştürmüştür. Yasaların vaat ettiği eşitlik ve özgürlüğü, kadının yaşamındaki her alanda gerçekleştirmek için onu sınırlayan değer, gelenek ve yaşam biçimini değiştirmeyi hedeflemiştir (Gökçimen, 2008:7).

Dünyada bu değişim hareketleri olurken, ülkemizde de hak arayışları mücadelelerini örnek alan kadınlar Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren toplumsal ve siyasal alandaki değişim sürecini, kurdukları dernekler ile seslerini duyurarak hak arayışlarına başlamışlardır. Bu arayışın sonucu olarak 'Kadınlar Halk Fırkası' adıyla bir parti dahi kurmuşlarsa da bu fırka kurulan yeni devletin anayasasında kadınlara oy hakkı bulunmadığı gerekçesiyle kuruluşundan kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Kurucu üyelerinin tamamı kadınlardan oluşan bu fırkanın 'Türk Kadınlar Birliği' adıyla derneğe dönüştürülmesinin ardından kendilerine siyasal anlamda seçme ve seçilme haklarının verilmesi için on bir yıl daha beklemek zorunda kalan kadınlar, ancak Anayasa değişikliği ve kadınlara seçme ve seçilme haklarının, kadınlara büyük değer veren Mustafa Kemal Atatürk'ün çağdaş medeniyetlere yükselme hedefleri kapsamında, tek parti hükümeti tarafından 1934 yılında tanınması ile ilk olarak bu yıl mecliste dolayısıyla siyasal alanda görünürlük kazanabilmişlerdir. Osmanlı döneminden bugüne kadar sağ ya da sol olarak nitelendirilen tüm siyasal partilerin kadın konusuna gereken önemi vermediği bilinen bir gerçektir. Kadın sorunu söz konusu olunca bakış açılarındaki farklılıklara rağmen, Osmanlı'daki gelenekçi yapının aynen korunduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye'deki kadınların özellikle siyasetin eril yapısından dolayı yeterli derecede temsil edilemedikleri ve siyasi süreç içerisinde partilerin kadın sorununa gereken önemi vermediği bilinmektedir. Türkiye'nin hukuksal yapısı içinde her türlü vatandaşlık haklarını elde etmiş olan kadınlar, bugüne kadar karşı karşıya bırakıldıkları uygulamalar nedeniyle siyasetin aktif öznesi haline gelemedikleri için, bugün de siyasal alanda ancak seyirci pozisyonunda yer almaktadırlar. Bunun yanında ve daha da önemlisi, kadının parlamentodaki görünümüne, siyasi tutum ve davranışlarına bakıldığında gözlemlenen bir diğer durum, kadınları temsil eden az sayıdaki kadının da siyaseti, erkeksi rol kalıpları çerçevesinde algılıyor olmalarıdır. Siyasetin erkek işi olarak algılanmasının halen devam etmekte olduğu ve kadın dayanışmasının bugüne kadar gündeme gereğince getirilmediği ve daima arka plana atıldığı bilinmektedir. Genel olarak ataerkil toplumlarda özne, kültür, akıl, bilim ve kamu ile özdeşleştirilen erkek cinsiyetinin karşısında; nesne, doğa, duygu, bilim dışı ve özel alan ile eşleştirilen kadın cinsiyeti arasında daima karşıt olmaları gereken değiştirilemez düalist bir yapı oluşturulmuştur. Ancak burada önemle vurgulanması gereken konu, belirtilen özelliklerin, ilkinin ikincisine negatif anlam yükleyerek kendini yüceltmesidir. Böylece ataerkil denetim mekanizmaları tarafından toplumda geçerli olan ve bugünde geçerliliğini koruyan erkek egemen

yapı içerisinde erkek cinsiyeti olumluluklarla özdeşleştirilirken, kadınlara ise pasif ve edilgenliklerini pekiştirecek nitelik(siz)ler yüklenilmektedir. Bu yapıdan kaynaklanan erkek iktidarı, kadını olumsuz bir pozisyona mahkûm etmekte ve dün olduğu gibi bugün de daimî ve kalıcı olarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla bu pozisyon, kadını toplumda her türlü etkinlikten yoksun bırakmanın yanında, siyasi arenadaki iktidarı elde etme çabasında kadına yer vermediği için, erkek iktidarı karşısında bugün olduğu gibi yarın da (ve daima) güçsüz ve ikincil bir öteki olarak kalmasını hedeflemekte ve bu istediğini toplumun her alanında belirgin bir biçimde gerçekleştirmektedir. (Altındal, 2009: 354-355).

Dünya ülkelerinde kadın hak ve özgürlüklerini kazanma/koruma gelişmeleri yaşanırken, siyasette kadının var olabilmesi için bulunan çözüm kota uygulamaları olmuştur. Ancak, kota sisteminde, kadınlara vaat edilen oran ile uygulamalardaki gerçekte olan kadın sayısı arasında farklar olduğu tespit edilmiştir. Aday gösterilen kadın sayısı ve kotayı doldurmak için aday gösterilenlerin de seçilemeyecek sıralarda olması siyasette kadınların yer almasını istemeyen erkek egemen bir zihniyetin sonucudur. Çünkü kadına biçilen rol ‘eş, anne, ev kadını’ tamlamasından ileriye gidemeyen rolleridir ve bu biçilen roller kadınların kamusal alanda ve de siyasi arenada yer almasını güçleştirmektedir. Toplumsal kültürler kadını dar alanlarla sınırlamış, edilgen ve pasif konuma getirmiş, erkeği kamusal alan ile bir tutmuş, karar alıcı, kanun yapıcı pozisyonlarını sağlamlaştırmıştır.

Tüm bu tespitlere rağmen iyimser bir bakışla, kota uygulamalarının tartışılıyor olması da siyasi pratikte olumlu sonuçlar doğuracak, kadın sayısının artırılmasına neden olacaktır. Bu konuda kadın örgütlerine, iş dünyasındaki ve siyasetteki kadınlara büyük görev düşmektedir. Kadınların örgütlenmesi ve baskı grubu oluşturmaları süreci hızlandıran bir unsur olacaktır. Kadınların hayatın her alanında bulunmasına direnç göstermek, kadını özel alan ile sınırlamak antidemokratik bir tutumdur ve bu tutum toplumun gerilemesine neden olmaktadır. Gelecek nesillerin gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkması için daha çok çalışmalarını ve reformlar yapmaları zorunluluğunu doğuracaktır. Bu nedenle kamusal alanda ve siyasette kadının konumunu güçlendirmek, bu konudaki çalışmalarını hızlandırmak ve kalıcı çözümler üretmek toplumların öncelikli konuları olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altındal, (2009). Y. Erkeksi Siyasetin ‘Erk’siz Dublörleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Y.2009, ss. 351-367.
- Caul, M. (1999). “Women’s Representation İn Parliament: The Role Of Party İdeology”. *Party Politics*, 5(1), ss. 79 – 98.
- Çağlar, N. (2011). “Kadının Siyasal Yaşama Katılımı Ve Kota Uygulamaları.” Süleyman Demirel Üniversitesi. *Vizyoner Dergisi*. Y.2011, C3, S.4, s:56-79.
- Euronews. (2015). Dünya’da En Çok Hangi Ülke Parlamentosunda Kadın Milletvekili Var? <https://tr.euronews.com/2015/03/22/ulke-ulke-kadin-parlamenter-sayisi>. Erişim Tarihi: 25.02.2019.
- Equality and Diversity Unit – Directorate-General for Personnel (2018). Women in the European Parliament, March 2018. http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2018/0001/P8_PUB%282018%290001_EN.pdf . Erişim Tarihi: 08/02/2019.
- Gökçimen, S. (2008). “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi.” *Yasama Dergisi*. S.10. Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008. ss: 5-59.
- Habermas, J. (1997). *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. (Çeviren: T. Bora ve M. Sancar), İstanbul: İletişim Yayınları.
- IDEA ve Stockholm University. (2009). Gender Quotas Database. <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas/quotas>. Erişim Tarihi: 27.02.2019.
- Infoplease. (2019). When and where did women earn the right to vote?. <https://www.infoplease.com/us/gender-sexuality/womens-suffrage>. Erişim Tarihi: 08/02/2019
- Inglehart, R., and Norris, P. (2003). *Rising Tide Gender Equality and Culture Change Around the World*. Cambridge: Cambridge University Press
- Inter Parliamentary Union. (2005). *Women in Politics 1945 – 2005*. http://www.ipu.org/PDF/publications/wmn45-05_en.pdf . Erişim Tarihi: 02.02.2019.
- Kalaycıoğlu, E. (1998). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Kapani, M. (2009). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

-
- Kışlalı, A.T. (1998). *Siyasal Sistemler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Matland, R. E. (2003). Women's Representation In Post-Communist Europe, İn: R. E. Matland & K. A. Montgomery (Eds) *Women's Access To Political Power İn Post-Communist Europe*, Pp. 321–342. Oxford: Oxford University Press.
- Sancar, S. (2008). "Türkiye'de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı", *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), Eylül-Aralık, s. 173-184.
- Sayın, A. (2008). "Avrupa Birliği'nin Kadın-Erkek Eşitliği Politikalarına Feminist Perspektiften Bakış", *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), Eylül-Aralık, 2008, s. 1-14.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2007). "Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları." Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. *Vizyoner Dergisi*. Y. 2007, C.12, S.1, ss. 13-36
- Sumbas, A. (2015). "Kadının Politik Temsil Meselesi Üzerine Bir Tartışma." *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No: 53. (Ekim 2015). ss.103-121.
- Squires, J., and Wickham-Jones, M. (2001). *Women in Parliament: A Comparative Analysis*. Manchester: Equal Opportunities Commission.
- Phillips, A. (2012). *Demokrasinin Cinsiyeti* (Çeviren: Alev Türker), İstanbul: Metis Yayınları.
- Paxton, P., and Kunovich, S. (2003). "Women's Political Representation: The Importance of Ideology." *Social Forces*, 82, ss. 87–114.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.565973 / Number: 8, p. 33-39, Summer 2019

CITIZEN JOURNALISM-OPPORTUNITIES AND CHALLENGES YURTTAŞ GAZETECİLİĞİ- FIRSATLAR VE ZORLUKLAR

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
15.05.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
27.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Zehra Özkeçeci
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler
Fakültesi
Gazetecilik Bölümü
zehra_ozkececi@yahoo.de

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4822-6899>

Abstract

This article deals with the phenomenon of citizen journalism from a critical perspective. Citizen journalism is also known as grassroots or participatory journalism. It has become more widespread, especially with digital development. The internet and social media allow every user as a member of civil society to participate in the social discourse. The citizen journalism also reaches its audience on podcasts, on homepages or by participating in video platforms such as YouTube.

This development goes hand in hand with the credibility crisis of the established media. Traditional print media, in particular, are struggling to survive and the monopoly position of professional journalism has finally been lost.

In this paper, the influence of citizen journalism on democratic processes will be examined and it will be asked whether a general evaluation of participatory communication models is possible at all. Therefore, different forms of medial participation are examined and some examples of its abuse are discussed.

This study is particularly interested in the grey areas that exist between professional media work and participatory citizen journalism. Based on Jürgen Habermas' deliberative model of democracy, the question is asked whether this development democratizes the public discourse and whether a clear distinction can be made between established and participatory news or between professional and lay journalism. Finally, this research also evaluates how the governments and the law react to these new developments and what potential consequences citizen journalism could bring.

Key Words: Citizen Journalism, Democracy, Participation, Media

Öz

Bu çalışmada, yurttaş gazeteciliği fenomeni kritik bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Yurttaş gazeteciliği; halk gazeteciliği veya katılımcı gazetecilik olarak da bilinmektedir. Özellikle mesleği gazetecilik olmayan vatandaşların dijital gelişim teknolojileri ile birlikte haber üretim sürecine katılımıyla yaygınlaşmıştır. İnternet ve sosyal medya, her kullanıcının bir sivil toplum üyesi olarak, haber üretim sürecine katılmasını sağlayıp bizzat sosyal söylemde yer almasına izin vermektedir. Yurttaş gazeteciliği aynı zamanda podcast'lerde, ana sayfalarda veya youtube gibi video platformlarında da hedef kitlesine ulaşmaktadır.

Bu gelişme, kurulan medyanın güvenilirlik krizi ile birlikte devam etmektedir. Özellikle geleneksel yazılı basın hayatta kalmak için mücadele etmektedir ve profesyonel gazetecilik tekel konumunu kaybetmiştir.

Bu makalede yurttaş gazeteciliği olgusunun demokratik süreçler üzerindeki etkisi incelenmekte ve katılımcı iletişim modellerinin genel bir değerlendirmesinin mümkün olup olmadığı sorgulanmaktadır. Bu nedenle, farklı medya katılım biçimleri dikkate alınmakta ve kötüye kullanımının bazı örnekleri tartışılmaktadır.

Çalışmada, özellikle profesyonel medya çalışmaları ile katılımcı yurttaş gazeteciliği pratiği arasındaki gri alanlarla ilgilenilmektedir. Alman siyaset bilimci Jürgen Habermas'ın tartışmalı demokrasi modeline dayanarak, bu gelişimin kamu söylemini demokratikleştirip demokratikleştirmeyeceği, yerleşik ve katılımcı haberler arasında ya da profesyonel olmayan gazetecilik arasında net bir ayırım yapılabileceği sorusu irdelenmektedir. Araştırma sayesinde, hükümetlerin ve yasaların bu yeni gelişmelere nasıl tepki verdikleri, yurttaş gazeteciliğinin hangi potansiyel sonuçları doğurabileceği sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yurttaş Gazeteciliği, Demokrasi, Katılım, Medya

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özkeçeci, Z. (2019). Citizen Journalism-Opportunities And Challenges. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 33-39.

Introduction

In this article I deal with the dissemination of citizen journalism and its significance in communication theory. I try to answer the question whether this phenomenon leads to a democratization of public discourse and what perspectives it opens up for the social coexistence.

Due to my studies in communication sciences, I am particularly interested in those democratic attempts to reform the classical transmitter-receiver model. For there is no doubt that the questions of citizen journalism are linked to certain models of democracy, which do not favor an elitist or representative democracy, but a direct democracy with opportunities for participation.

Moreover, the issue cannot be separated from technological developments and related innovations. The digital age opens up new opportunities for journalism that works independently of large corporations and without a large budget.

Does citizen journalism challenge or support the established power? Could it bring new dangers to democracy or does any form of participation mean a strengthening of democracy?

With the help of topic-specific literature that served me as a primary and secondary source, I try to answer the research questions. I have researched several citizen journalistic projects to highlight the democratic achievements without ignoring possible disadvantages of an oversupply of information.

On the definition and meaning of citizen journalism

Other terms for citizen journalism are "grassroots or participative journalism". Citizen journalism is not a new invention, but only a relatively new term for an already familiar phenomenon. The conflict between forbidden and permitted opinions runs through history like a common thread. Not only knowledge is power, but also the influence on the media, which convey this knowledge and make new perspectives possible.

With the digital age, there are completely new opportunities to disseminate information outside the big mass media and for disempowering previous monopolies of knowledge. Without a large budget, anyone can produce and post news on the Internet. In fact, there is a multitude of blogs, Internet newspapers or distributors, and citizen journalists are also active on social media and video platforms.

"Participatory journalism is the activity of a citizen or group of citizens who play an active role in the process of researching, reporting, analyzing and disseminating news and information. The aim of this participation is to provide the independent, reliable, accurate, detailed and relevant information that a democracy needs". (Bowman/ Willis, 2019)

In representative or elite democracy, citizen participation is mostly reduced to election day and the rare exceptions of plebiscites, otherwise there are not many opportunities for political participation. Citizen journalism, on the other hand, is seen as an expression of participatory democratic approaches.

But the dividing lines are not clear in the media world. What is journalism, what is blogging and what is just a comment or a banal insult? The boundaries are not only fluid, but actually blurred by now. It is not clear when an article is recognized as journalistic and serious work. It is not even possible to clearly define where the boundary between lay or hobby journalists and professional editors can be drawn.

Well-paid newspaper writers are not necessarily better informed, but may only report on those sections of reality that are desirable for the financier, publisher or editor. This does not mean, however, that on the other hand, every blogger who writes an offensive commentary on an article is already a journalist.

In summary, the question of whether reporting is paid for or not is of little importance, because the form and amount of the remuneration says nothing about the quality of news. Even well-paid media work is often nothing more than a preconceived opinion, poorly researched or unquestioningly adopted by agencies.

The crisis of the mainstream and the established media

Traditional providers, especially commercial print media, are in a crisis. Advertising revenues and ad placements in the official media are declining. Their monopoly on widespread opinion has been lost due to the digital possibilities of forming opinions and disseminating news. Free of charge and online, all important news can be accessed with just a few clicks.

In addition, the established media have lost a lot of credibility and are fighting against the image of being in line and spreading fake news. Under certain circumstances, an unofficial disclosure platform

like Wikileaks may appear more credible than a renowned daily newspaper that has been valued for decades for its quality journalism and reliability. But the old securities have been lost today -just as much as media customers and recipients. Many traditional publishing houses are about to be closed down or are being taken over by other media groups. Sometimes this also happens through a hostile takeover, which can lead to the dismissal of the established editorial staff or to a complete change in the newspaper line.

The competition from citizen journalists also increases the material and financial pressure on professional editors. This pressure often leads to greater adaptation and a lack of willingness to take risks on the part of journalists, which in turn leads to a vicious circle and makes traditional media too boring and uniform.

The spectrum of media counted as citizen journalism is relatively broad. Even Wikipedia is included, despite the criticism of the non-verifiability of the sources and the influence of so-called forum guards on the content.

One of the advantages of citizen journalism over commercial media is its relatively low cost. Usually, bloggers or website owners offer the news for free, while the traditional provider is much more dependent on financial and political factors. Advertisers or political parties often demand compliant reporting. Content regulation is also carried out by press promotion, for which an uncritical flexibility is required.

Also, mainstream media rarely risk taking an alternative position to the prevailing opinion. Otherwise, they could be accused of spreading conspiracy theories or not being serious. That's why most commercial media accept the messages provided to them by the biggest news agencies. These are simply adopted without further verification. The main press agencies are:

The US agencies Associated Press (AP) and United Press International (UPI), the British agency Reuters, the German press agency DPA and the French agency France Press (APF). (cf. Dottke 2015, 21) Of course there are more news agencies worldwide, about 180 in total, but they do not have the same influence as the agencies mentioned.

Often the editorial offices also copy each other, this is why the articles in different media often appear in almost the same wording. This is sometimes misunderstood as a confirmation of the truth of a message: in fact, only the content of the same broadcast was adopted.

"80% of all news in the media is based on a single source, and further research reveals that the press office that circulated the news is the exact one." (Becker/ Beham 2008, 18)

For this reason, the established media are also suffering from the credibility crisis already mentioned. Their messages are questioned and agencies are also being accused of deliberate manipulation.

However, lay reporters must also struggle with disadvantages that should not be ignored. Their scope of action and the circle of their recipients are limited. This is not a problem of the lack of technical possibilities that are available today on a large scale. In contrast to the earlier distribution possibilities of traditional providers, even today's alternative media would theoretically have access to a worldwide audience. Primarily, however, they suffer from a lack of awareness and sales opportunities, a lack of public relations, but also from limited know-how. Since basically every Internet user can be a citizen journalist, at least in terms of potential, there is competition in the millions.

Social media allows a direct exchange between communicators and recipients. This form of communication is a challenge to conventional journalism: the traditional media only had classic one-way communication. Therefore, all known print media or TV- and radio stations are now also available online and offer a special service there, such as video clips or online forums for bloggers.

There is also a grey area between established mainstream and citizen journalism. This is the case, for example, when there is an opportunity for the recipients to participate, for example by offering comments on articles or sending photos. In the past, the possibility for recipients to react was reduced to writing a letter to the editor or contacting the complaints office of a broadcaster. This power gap in communication is being seriously questioned by the new media.

But citizen journalism also has its downsides. As an example, you can look at the many right-wing extremist sites that recruit like-minded people via the Internet or the distribution of racist content. Awareness of the widespread hatred on the Internet is growing, as the alleged anonymity on the Internet apparently encourages the willingness to offend or discriminate against other users.

Information overload has increased with the spread of citizen journalism. This also makes it more difficult for recipients to filter which reports are important or which pages offer serious and verifiable reporting. In view of the flood of data, the overview can easily be lost.

The beginnings of citizen journalism

When the media became "mass media", the mass suitability and thus the triviality of the media also grew. Their commercialization increased, which usually resulted in a quality loss in content. However, it was still reserved for reporters and journalists to edit their articles themselves, which require appropriate training or study in journalism and communication science - even in so-called boulevard media.

The development of citizen journalism required a number of important prerequisites, such as technological innovation and new ways of disseminating news. The consumption of media has only gradually increased with the number of recipients, with the growth of the population, the reduction of illiteracy and new distribution channels.

Alternative journalism started to reach its audience in the form of leaflets and self-produced magazines. Depending on the form of government, an alternative opinion could be published with a larger or smaller circulation or reach. In dictatorial regimes, the spread of citizen journalism was a dangerous affair, punishable by imprisonment or death. And in some countries this is still the case today.

But even in the bourgeois liberal democracies, the spread of alternative media was not a matter of course. Under certain conditions, a liberal media law could be used here. But the allocation of broadcasting licenses and frequencies was very selective and costly.

Many of us still remember school newspapers, which were tolerated and enjoyed great popularity due to the small circulation and the cooperation of benevolent teachers. The history of the so-called pirate radio already moved strongly in the grey zone between underground and illegality. Only through legislative reforms did some channels become legal, which initially began as autonomous radio stations.

Today it is the purchase of technical receivers that also requires certain financial resources. It is still the case that many so-called developing countries have very limited resources to receive or even publish media. Nevertheless, it can be said: With the Internet, the monopoly of a few media groups over the published opinion ended worldwide.

Citizen journalism as a promotion as well as a challenge of democracy

In his presentation of the "deliberative theory of democracy", Jürgen Habermas believed in the rationality of public political discourse, where there is a communicative exchange between decision-makers and citizens.

"Deliberative politics derives its legitimizing power from the discursive structure of opinion and will formation, which can only fulfil its socially integrative function by expecting a reasonable quality of its results". (Habermas 1992, 369)

First, citizen journalism is a participative form of media use and dissemination. It largely corresponds to the form of communication that Habermas recommended in his deliberative model of democracy. For the recipients, this form of citizen participation has a high credibility. For a long time, independent journalism was considered more reliable than established media. (see Eberwein 2016)

Lay journalists are often more authentic than employees who depend on their donors. But as I said, the payment issue in the history of journalism speaks neither for nor against the accuracy of the reporting. In any case "fake news" can be disseminated more easily through technical innovations. In other words, recipients face the challenge of having to decide for themselves whether a message is credible or not.

In 2003 Iraq was attacked by a military alliance led by the United States. The legitimacy of this aggression was the information that Iraq had weapons of mass destruction that threatened the world. This message was not only published by decorated generals and the US Secretary of State, but also by all renowned media worldwide. (cf. Khella 2012, 93-97) There was hardly a voice among the internationally recognized communicators that contradicted this official version.

This oppositional voice was rather reserved for lay journalists, who were accused of being conspiracy theorists or of standing by the side of a vicious dictatorship.

On the other hand, on the side of the lay journalists there are enough messages that should actually be questioned or reflect a certain ideologically questionable orientation. The criticism of the participatory model condemns the view that the citizen is mature and competent enough to represent political opinions and make the right decisions. That would be unrealistic and ignore the difficult and complex problem of political action. This would also slow down democratic decision-making. (Dachs 2008, 26f.)

The role of social media

Social media are seen as the channels through which citizen journalism is currently most widely disseminated. Facebook, Twitter, Instagram, Whats up and similar media are used by broad sections of the population. The transitions between social communication and journalism are often fluid.

It is well known, for example, that the current US President has a preference for Twitter, about which he says more every day than he discusses with his advisers. The example shows that the use of social media is not just a tool for citizen journalism. If the supposedly most powerful man in the world also communicates via Twitter, the initial euphoria that accompanied the introduction of social media must be questioned. (cf. Eberwein 2016)

So it can be said about these offers: They are used independently of the social class. They often serve only as communication channels and replace conventional telephone and chat- options. Even where social media are used for journalism and to communicate information, they serve as a platform for already established media. Usually, user-selected articles that have already been published are shared, not new articles. Citizen journalism is also an exception in the digital network. Nevertheless, this minority program also contains social explosives. To make this clear, it is important to be aware of the dimension of social media.

Daily, weekly or monthly magazines appeared on certain release dates, which, in view of their monopoly, was tolerated by the recipients without question. The number of subscribers was manageable and the media with the highest circulation distributed strictly controlled news. Today we are experiencing acceleration in the transmission of news, which spreads information in near real time.

The radius of action has greatly expanded and even the most distant parts of the planet can be reached in fractions of a second. Even amateur journalists have opportunities that even the largest media companies could only dream of in the past. Even if only a small part of the social media is used for citizen journalism, millions of people can be achieved. New protagonists enter the media scene. (cf. Eberwein 2016)

The direct as well as indirect exchange between communicator and recipient means a revolution in communication, so that the hierarchy between sender and recipient is abolished. More detailed background reports and analyses often fall by the wayside. The political experts lose their influence and are displaced by engaged but untrained commentators. Therefore, all security and intelligence agencies responsible for collecting information and data are on alert.

It is therefore not surprising that the Internet is monitored and manipulated internationally.

Bloggers in forums such as YouTube are often sponsored by commercial companies without this being visible at first glance. It is a particularly successful form of product placement. Also the influences of political parties or powerful lobby organizations are often disguised as citizen journalism.

Hasbara" is the name given to a globally effective "blogger army" that is supposed to advertise the Israeli state on the digital net and is organized and paid for by the Israeli government - specifically by the Foreign Ministry. A separate Hasbara handbook provides the arguments, which are presented as separate discussion contributions.

The bloggers are not only paid for their work, but are also invited to Israel for sightseeing and exchange with the settler programs. (Hasbara Fellowships 2019) Similar programs are being pursued by other lobby organizations and governments.

Attitude as a crime

Freedom of opinion and of the press is regarded as a high good in democracies, but in theory it is often more strongly defended than in practice and in everyday political life. In history, there have often been restrictive measures to prevent less tolerated or dissenting opinions. But all these methods, drastic as they may have been, never prevented people from taking an alternative stand against the prevailing dissemination of information.

Anyone who not only reports on everyday events or banalities, but also addresses social or socio-political problems can get into trouble. This is where citizen journalism reaches its limits that have remained invisible as long as they have not been crossed.

The question of legality is especially important for grassroots journalism.

Divergent views are often perceived as dangerous as they may lead to a more critical attitude toward politics or ultimately to resistive behavior.

As Hofbauer describes, the published opinion can quickly become the subject of court proceedings (cf. Hofbauer 2011). Not only in dictatorships, but also and especially in democracies that want to protect themselves against extremist ideologies as well as against dissenting opinions. In most cases, attempts are made to ignore or ridicule unloved lay journalists. But where this tactic is not enough, it could entail repression and convictions.

Official representatives of opinion and employees of the established media are more aware of the media law consequences that accompany certain publications. Lay journalists are less concerned about such problems and face unexpected prosecutions. Also in the European Union there have been several convictions in connection with non-tolerated reporting. In 2005, for example, the German Bundestag decided that it would be criminalized if the Turkish intention of genocide against the Armenians is questioned. (cf. Hofbauer 2011, 121)

In Switzerland, a guilty verdict was also imposed in 2007 because a Turkish-Kurdish migrant had questioned the genocide and called it an "imperialist propaganda lie". (Hofbauer 2011, 233) The irony of history is that for a long time in Turkey the opposite assertion was forbidden. Because of doubts about the massacre in Srebrenica, Bosnia, two journalists were convicted in Switzerland in 2010. (cf. Hofbauer 2011, 234-239)

In any case, the legislator has reacted to the new developments and tried to regulate and control the published opinion. However, the aim is often overstepped and, under the pretext of taking action against illegal contents, a restriction of freedom of expression and freedom of the press is accepted.

There is not only an increased effort to censor the content of grassroots journalists. Restrictions are also caused by new copyright policies, so the use of images, music or videos can be expensive.

New laws are passed in several countries to ban network anonymity. In Austria, an obligation to identify oneself on the net is currently being adopted, obliging social media operators to store precise data on all bloggers, including their address and name.

This is to be ensured by software that automatically provides information about the users when logging in to social media or online forums. Mobile phone numbers are matched with names and addresses. Data protectors and the political opposition are warning of these new forms of control, while the government insists on the measures to be implemented by September 2020. (Standard editorial office 2019)

Conclusion

The preceding lines made it clear that today's spread of participatory journalism is primarily related to the Internet and social media. Digital development opens up new possibilities for the emergence of alternative media that can be published with little money and relatively little effort.

But although the latest events can be spread to all parts of the world in fractions of a second, we as humanity are not necessarily better informed and have not become wiser. The over- and disinformation cover up the possibility to filter from the many messages we receive every day. For this problem, it does not matter if it is official information or alternative basic journalistic news.

The Net is a fascinating new world, but it is also disturbing due to its acceleration. Somehow one is constantly given the feeling to miss something or to publish even more outdated news.

In fact, however, the increase in lay journalism has already led to a process of media democratization. Unfortunately, this process has also been used by anti-democratic forces that have successfully fought for a social regression. The spread of lay journalism is also associated with dangers that have not only led to greater democratization, but in some cases also to a greater trivialization of the media.

The legislator reacts as always and beats around. The collateral damage is considerable: the regulation and control of the net could lead to new forms of censorship where the child is thrown out with the bathwater. In the longer term, however, it will not be possible to stop citizen journalism. The form of

journalism, where experts and specialists had a monopoly over the published opinion, seems to be really over.

The criteria that apply to so-called quality journalism can also be transferred to citizen journalism. Just as there will still be boulevards and trash journals in the future, the net will continue to be clogged by so-called hate postings, ideological spam, propaganda, conspiracy theories and fake news.

We know this from the traditional media landscape. Thousands of magazines and channels do not always mean a greater diversity of opinion. So also the widespread citizen journalism does not mean that every blogger really has something to say. Regardless of whether someone is a layperson or a trained professional communications scientist, a journalist usually only reproduces what he or she has previously heard in other media. Thus the poor quality of the traditional media is transferred to the new participative projects.

And just as in the analogue media landscape, amateur journalism also shows that qualitative media are rarely among the most successful.

REFERENCES

- Becker, Jörg/Beham, Mira (2008): *Operation Balkan: Werbung für Krieg und Tod*, 2. Auflage, Nomos Verlag, Baden-Baden
- Bowman, Shayne und Willis, Chris (2019): *Bürgerjournalismus*, cited by: <https://www.vico-research.com/glossar/buerger-journalismus/> (02.03.2019)
- Dachs, Herbert (2008): *Verschiedene Modelle der Demokratie*,: Forum Politische Bildung Informationen zur Politischen Bildung: Jugend - Demokratie - Politik, No. 28, Innsbruck-Bozen-Wien.
- Dotke, Brigitte (2015): *Die Rolle der Medien- nicht nur im Krieg*, in: Arbeitskreis Süd-Nord: *Lüge macht Krieg, Theorie und Praxis* Verlag, Hamburg.
- Eberwein, Tobias (02.11.2016): *Nach dem Rausch: Bürgerjournalismus und Laienberichterstattung*: <https://derstandard.at/2000046816780/Nach-dem-Rausch-Buergerjournalismus-undLaienberichterstattung>, 16.03.2019
- Habermas, Jürgen: *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt am Main 1992.
- Hasbara Fellowships (2019) : <https://hasbarafellowships.org/blog-cards-grid/>, (15.04.2019)
- Hofbauer, Hannes (2011): *Verordnete Wahrheit, bestrafte Gesinnung – Rechtsprechung als politisches Instrument*, Promedia Verlag, Vienna
- Khella, Karam (2012): *Imperialismus heute – Krieg und Frieden, Theorie und Praxis* Verlag, Hamburg.
- Kintzel, Roland von (SOSE 2016): *Bürgerjournalismus in Zeiten des Medienwandels*, Hausarbeit,, B.A. Sozialwissenschaften an der Heinrich Heine University Düsseldorf: <https://www.grin.com/document/384332>
- Malenšek Anja (9. April 2019): *Fake-Videos: Am häufigsten sind Clips aus dem Zusammenhang gerissen*. derstandard.at/2000100951626/Fake-Videos-Am-haeufigsten-sind-Clips-aus-dem-Zusammenhang-gerissen (09.04.2019)
- Standardredaktion (11.04.2019): *Blümel in der "ZiB 2" über Anonymität im Netz: "Ein Blödsinn, was Sie da reden" -* derstandard.at/2000101208594/Bluemel-in-der-ZiB2-zu-Anonymitaet-im-Netz-Ein-Bloedsinn: <https://derstandard.at/2000101208594/Bluemel-in-der-ZiB2-zu-Anonymitaet-im-Netz-Ein-Bloedsinn>, (14.04.2019)
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.570168 / Number: 8, p. 41-52, Summer 2019

TIBBİ SEKRETERLERİN YAŞADIĞI SORUNLARIN İNCELENMESİ: DÜZCE İLİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI AN INVESTIGATION OF THE PROBLEMS OF MEDICAL SECRETARYS: A FIELD STUDY IN THE PROVINCE OF DUZCE

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
25.05.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
26.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Emel İştar Işıklı
Düzce Üniversitesi İşletme
Fakültesi Sigortacılık ve Sosyal
Güvenlik Bölümü

emelistar@duzce.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3439-0871>

Muhammet Suysal
İstanbul Maltepe Mehmet Toprak
Hastanesi Pazarlama Birimi

muhammetsuysal54@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4200-4291>

Öz

Bu araştırma ile sağlık kurumlarında çalışan tıbbi sekreterlerin yaşadığı sorunların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın örneklemini Düzce ilinde bulunan 21 tıbbi sekreterden oluşmaktadır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanarak yapılmıştır. Katılımcılara mesleğinizde yaşadığınız sorunlar ile ilgili sorular yöneltildiğinde, çoğunluğu iletişim (10 kişi) ve şiddet (8 kişi) problemi olduğundan bahsetmişlerdir. Belirtilen diğer sorunlar ise randevusuz hastalar (4 kişi), personele yönelik saygısız davranışlar (3 kişi), yaşlılarla anlaşma problemi (3 kişi), ayrımcılık (2 kişi), taciz (1 kişi), güvensiz iş ortamı (1 kişi), hastaların uyarıları okumaması (1 kişi), izin almadan doktor odasına girilmek istenmesi (1 kişi) ve hastaların ısrarcı davranışları (1 kişi) şeklinde belirtilmiştir. Görüşme yapılan tıbbi sekreterlere yaşadıkları sorunlara yönelik çözüm ve önerileri sorulduğunda, en fazla verilen yanıt (10 kişi) "hastaya empati kurabilme ve bilinçlendirme" konusunda çalışmalar yapılması olmuştur. Bu özümü, tıbbi sekterlere güvenli çalışma imkanı sağlayacak ergonomik önlemler alınması (5 kişi) ve hastaları hastanede belirtilen uyarı levhalarını ve afişleri konusunda okumaya teşvik etmek (4 kişi) takip etmiştir. Tıbbi sekreterlerin belirttikleri diğer çözüm önerileri; kendilerine yönetimde söz hakkı verilmesi ve kararlarının dikkate alınması (2 kişi), adil ve ayrımcılık uygulamayan bir yönetim tarzının benimsenmesi (1 kişi), ara ara çalışanların motivasyonlarını arttırmaya yönelik toplantı ve etkinlikler düzenlemesi (1 kişi) ve hastaların hastaneye gelmeden önce randevu almalarının sağlanması (1 kişi) olarak belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık alışanları, Sağlık Sektörü, Tıbbi Sekreter, İletişim, şiddet

Abstract

In this study, it is aimed to determine medical sectarys problems on health sector. The sample of the study is composed of 21 medical secretarys in the Duzce province. In the study, in-depth interview technique was used as qualitative research methods. At the end of this study, it was determined that the most common problems are communication problems (10 person) with others and violence (8 person). The other problems are patients without appointment (4 person),disrespectful behavior towards staff (3 person) ,problem of agreement with the elderly (3 person), discrimination (2 person), harassment (1 person), unsafe work environment (1 person), patients do not read warnings (1 person), to enter the doctor's room without permission (1 person) and persistent behavior of patients (1 person.). empathy and awareness of the patient (10 person) Taking ergonomic measures (5 person), to encourage patients to read the warning signs and posters in the hospital (4 person), consideration of personnel decisions (2 person), adopt a non-discriminatory management style (1 person), organizing meetings to increase motivation (1 person), ensuring that patients make an appointment before coming to the hospital (1 person) are suggested solution offers.

Key Words: Health Workers, Health Sector, Medical Secretary, Communication, Violence

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

İştar Işıklı, E. ve Suysal, M. (2019). Tıbbi Sekreterlerin Yaşadığı Sorunların İncelenmesi: Düzce İlinde Bir Alan Araştırması. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 41-52.

1. GİRİŞ

Hastane personelleri genel olarak; başhekim, hastane müdürü, başhemşire, hemşire, tıbbi sekreter, ebe, diğer personel, doktorlar, diş tabibi, baş eczacı, diyetisyen, sosyal hizmet şefi, laboratuvar teknisyeni, radyoterapi teknisyeni, fizik tedavi teknisyeni, diş protez teknisyeni, ruh sağlığı teknisyeni ve patoloji teknisyenlerinden oluşmaktadır (Çelik, 2008:28). Bu meslekler içerisinde tıbbi sekreterin yeri önemlidir. Çünkü tıbbi sekreterler, hasta ve hasta yakınlarının ilk iletişime geçtikleri kişilerdir.

Hasta ve hasta yakınlarının duygusal durumu, sağlıklı bireylerden daha hassastır. Bu hassaslık göz önüne alındığında, bireyin özel durumu dikkate alınarak sağlıklı bir iletişimde bulunulması gerekmektedir. Bu konu da tıbbi sekreterlere büyük rol düşmektedir. Tıbbi sekreterlerin diğer önemli bir görevleri ise dokümanları kontrol altına almaktır.

Yapılan çalışmalarda sağlık sektöründe hemşireler ve doktorlar üzerine odaklanıldığı ancak tıbbi sekreterlerin problemlerinin göz ardı edildiği görülmüştür. Hasta memnuniyetini sağlamak için öncelikle bu meslek grubunun şikayetlerine önem vermek gerekmektedir.

Sağlık kurumlarında hizmet sunmak ekip işidir. Ekip yelerinin üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeleri gerekmektedir. Sağlık kurumlarında çalışan tıbbi sekreterler, hastaların takibi, gerekli malzemelerin temini, dosyalama arşivleme gibi bir görevleri vardır. Sağlık kurumlarında tıbbi sekreterler hekim ve diğer sağlık çalışanları arasında köprü görevi görmektedir. Tıbbi sekreterler hizmet sektöründe olduklarında değer, saygı ve takdir görmeye ihtiyaçları vardır. (Kaya ve Arkadaşları, 2017:727)

Çalışmanın amacı hastanelerde çalışan tıbbi sekreterlerin yaşadığı sorunları tespit etmek ve üzüm önerilerine dikkat çekmektir. Bu bağlamda çalışmada önce tıbbi sekreterlerin görev ve sorumlulukları anlatılmış, daha sonra ise çeşitli araştırmalar sonucu tespit edilen sorunlarına değinilmiştir. Son bölümde de tıbbi sekreterlerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

1.1. Tıbbi Sekreterlerin Görev ve Sorumlulukları

Tıbbi sekreterler sağlık kurumlarında doktorlar, hemşireler kadar önemli bir grubu oluştırmaktadır. Hastanelerde özellikle hasta ve hasta yakınları hizmet almaya geldiklerinde genellikle kaygılı, endişeli, sinirli ve stresli olabilmektedir. Tıbbi sekreterler hasta ve yakınlarının sağlık kurumlarında ilk karşılaştıkları sağlık personeli olarak görülmektedir. Bu nedenle çalışma motivasyonları yüksek, çalışma ortamı uygun ve hastalarla iyi ilişkiler içerisinde olmalıdır. Yaşadıkları olumsuz durumlar ise tükenmişlik duygusu ortaya çıkmaktadır. (akıroğlu ve Tengilimoğlu, 2014 :168)

Tıbbi dokümantasyon, insan sağlığı için elde edilen çalışmaları, bilgileri saklamak ve bu bilgileri herhangi bir yasal ve hukuksal sorun olduğunda gerekli hasta verilerini saklamaya denir (Esaatoğlu ve Artıkoğlu, 2000:13). Sağlık kurumlarında arşiv ve doküman konusunda kendilerine yasa ve yönetmeliklerle yüklenilen görevleri yapmakla yükümlü olan kişilere tıbbi sekreter denilmektedir. Tıbbi sekreterler yataklı tedavi kurumlarında diğer sağlık personellerine büyük oranda yardımcı olan bir meslek grubu olarak düşünülmektedir (Tekin,2008:9).

Tıbbi sekreterlerin görev tanımları, 22 Mayıs 2014 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan Sağlık Meslek Mensupları ile Sağlık Hizmetlerinde alışan Diğer Meslek Mensuplarının İş ve Görev Tanımlarına Dair Yönetmelik’te belirtilmiştir. Yönetmelik ekinde tıbbi sekter görev tanımı şöyle ifade edilmektedir:

- a) Sağlık kurum ve kuruluşlarında, sağlık hizmet sunumunun devamlılığı esası ile tıbbi iş ve işlemlerin gerektirdiği haberleşme ve yazışma hizmetlerini yürütür.
- b)Sağlık kurum ve kuruluşlarında randevu hizmetlerini ve hasta kabul işlemlerini yapar.
- c) Hastaya ait tıbbi ve idari kayıtları tutar, elektronik ve/veya sesli ortamlara kayıt edilen tıbbi verileri tıbbi belgelere dönüştürür.
- ) Hasta dosyalarını ve gerekli görülen diğer belge ve raporları dosyalar, arşivleme ve hizmete sunma işlemlerini yürütür.
- d) Belirlenen sınıflandırma ve kodlama sistemlerine göre klinik kodlama işlemlerini yapar.
- e) Tıbbi istatistikler ile ilgili verileri derleyerek sonuçlarını üst yönetime raporlar.
- f) Hasta dosyaları arşivinin kurulum ve işleyişinde görev alır.
- g) Hasta dosyalarındaki eksikliklerin giderilmesini sağlar.
- ğ) Hastanın taburcu ve transfer işlemlerini yapar, kurumlar arası iletişimi sağlar.

Tıbbi sekreterler, sağlık kurumlarında, hastaların her türlü tanı, teşhis ve tedavisini kaydeden kimselerdir. Bu kişilerin sahip olması gereken bazı özellikleri vardır. Bunlar;

- Görsel ve işitsel belleğe sahip olmalı,
- Dikkatli ve düzenli olmalı,
- Sorumluluk alabilmeli,
- Sır saklayabilmeli,
- İletişimde sabırlı ve güler yüzlü olmalı,
- Çalışma yaşamını ortamını hastaları sevmeli,
- Uyum içinde çalışmalı,
- Bakımlı olmalı,
- İnsanlarla rahat konuşabilmeli,
- Meslek kurallarına uymalıdır (Erdem ve Arkadaşları, 2013:195).

Tıbbi sekreterler, mevcut hastaların kabul edilmesi, tedaviye hazırlanması ve hasta işlemlerinin yapılması ile zorunlu tıbbi evrakların hazırlanmasında bilgiye sahip sağlık çalışanlarıdır. Büro yönetimi konusunda da bilgili olmaları nedeniyle kurum ile hasta ve hekim ile hasta arasında köprü görevi görmektedirler. Tıbbi sekreter, çalıştığı özel veya kamu sağlık kuruluşlarında yetkililerin isteği doğrultusunda her türlü bilgi ve belgeleri düzenler ve araştırmacılar isteyince kullanmaları için amirinin izniyle verir (Erdoğan, 2018:135). Hastalar hekimlerin istedikleri sonuçlar tetkikler için hastayı yönlendirme görevine de sahiptirler. Yatan hastaların da taburculuk işlemlerini yöneten sağlık personelleridir (Gültekin, 2018: 87). Telefonlara bakmak, iç dış yazışmaları yapmak, ziyaretçileri ağırlamak, hasta bilgilerini dosyalamak, fatura kesmek, randevu vermek gibi görevleri vardır. Tıbbi sekreterlerin fiziki görünüşleri de önemlidir. Bu nedenle yürüyüş, oturuş, kalkış, jestler ve minikler, selamlaşma, giyim kuşam gibi hususlara dikkat etmeleri gerekir (Ceylan, 2015:1).

1.2. Tıbbi Sekreterlerin Çalışma Hayatında Yaşadığı Sorunlar

Sağlık kurumlarının sayısı özel ve kamuda hızla artmaktadır. Bu kurumlarda müşteri çekmek ve hastalanınca tekrar hastanın aynı hastaneye gitmesi için, tıbbi sekreterleri adeta dışarıya açılan bir kapı olarak görmek mümkündür. Hasta memnuniyetinde bu yüzden çok fazla sorumluluk düşmektedir. Günümüzde tıbbi sekreterler sağlık kuruluşlarının en aktif çalışanlarıdır ve ekip çalışanları arasında iletişimi sağlamakla yükümlüdürler (Akpolat vd., 2008:57). İletişimde yaşanan problemler şiddet gibi birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Sağlık sektöründe etkin iletişimin büyük öneme sahip olduğu görülmektedir.

İletişim, bilgi, düşünce, tutum, duygu ve davranışların bir kişi, grup veya örgütten uygun semboller kullanılarak aktarılmasıdır (Tengilimoğlu ve Şenel-Tekin, 2017: 10). İnsanlar buldukları ortam içerisinde iletişim ve etkileşim halindedir. İletişimi başlatan kişi kendi ihtiyaçlarını duygu ve düşüncelerini kendisini anlatmak için ikinci bir kişiyle iletişime geçmek ister. Etkileşimin olduğu her yerde iletişim ve iletişimin olduğu her yerde de etkileşim vardır (Erdem vd., 2013:196). Sağlık kurumlarında hasta ile sağlık personelleri arası iletişim bir sorun haline gelmiştir. Zaman baskısı, aşırı iş yükü, terminoloji kullanımı, sağlık personelinin tamamının iletişim becerisine haiz olamaması gibi nedenlerle hasta ve yakınlarıyla iletişim sorunları ortaya çıkabilmektedir (Rutitis vd., 2012; Tengilimoğlu ve Şenel-Tekin, 2017: 17).

Hastane iletişimi, hastanede çalışan tüm personelin arasındaki iletişim olduğu kadar personelin hasta ve yakınları ile olan etkileşimini de kapsamaktadır. Yapılan bir araştırmada Türkiye'nin güney doğusundaki sağlık kurumlarında, birinci basamaktan üçüncü basamağa kadar çalışan personelinin lehçe farkından dolayı zorlandığı belirtilmiştir. İletişim zorluğu nedeniyle genellikle çalışan hekimlerin yarısı tercümana gerek duymaktadır. Bundan dolayı hekimler de hastasıyla kolay iletişim kurmadığından hasta için yararlı olmadıklarını düşünürler. Aynı durumdan diğer sağlık çalışanları da aynı düşünce içerisindeyler (Çelik, 2008: 27).

Hasta ve yakınlarının ilk uğradıkları yerler olması sebebiyle tıbbi sekreterlerin iletişim kurallarını bilmesi ve uygulaması çok önemlidir. Günümüzde giderek artış gösteren, sağlıkta şiddet olaylarının altında yine sağlıklı bir iletişimin olmayışının yattığı gözlemlenmektedir. Özcan ve Bilgin'in (2011) Ocak 1999 – Temmuz 2010 tarihleri arasında sağlıkta şiddet konusunda yaptığı literatür incelemesinde, şiddete daha fazla kadınların ve bilhassa hemşirelerin maruz kaldığı, saldırı sebebinin de daha çok organizasyonel sorunlardan kaynaklandığı ifade edilmiştir. Yeşilbaş (2016) çalışmasında da şiddetin önlenmesi için eleman eksikliğinin giderilmesi, fiziki yapı ve donanımın ve güvenliğinin

sağlanması gibi öneriler sunarken, personelin de iletişim konusuna özen gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Tıbbi sekreterler görevleri nedeniyle kimi zaman iş tatminsizliği ile karşılaşmaktadırlar. Bu sorun yaklaşık 40 yıldır akademik çalışmalarda yerini bulmaktadır. Evers'in 1977 yılında yayınlanan çalışmasında, bu husus üzerinde durulmuştur. 31 tıbbi sekreterle yapılan çalışmaya göre, sekreterlerin yürüttükleri görev karmaşıklığı ve örgütsel konumları ile çeşitli sorunlar yaşadığı, idareden ve çalıştıkları danışmanlardan sorumlu olması ve birden fazla amire hesap vermesi nedeniyle çatışmalar yaşadığı ve iş tatmininin düştüğü belirtilmiştir (Evers, 1977). Gümüş ve şahin'in (2015) 115 tıbbi sekreter üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada katılımcıların, düşük ücret, zor çalışma koşulları, promosyon ve iletişim sorunları gibi nedenlerle iş tatminin düşük olduğu belirtilmiştir.

Akademik çalışmalarda tıbbi sekreterlerin işlerinden duydukları memnuniyet konusu ve yaşadıkları sorunlar az da olsa yer almaktadır. Tanrıverdi-Hergün'ün (2018), Hacettepe Üniversitesi Eriřkin Hastanesinde çalışan 214 tıbbi sekreter üzerinde gerçekleştirdiği çalışma sonucunda, tıbbi sekreterlerinin %60'ının yaptığı işten yüksek düzeyde memnuniyet duyduğu, %28'inin orta düzeyde, %12'sinin ise düşük düzeyde memnuniyete sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada tıbbi sekreterlerin %71'inin görev yaptıkları bölümlerden yüksek düzeyde memnuniyet duydukları tespit edilmiştir. Çakıroğlu ve Tengilimoğlu'nun (2014) Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesinde görev yapan 119 tıbbi sekreter üzerinde yaptığı çalışmasında, mobbinge maruz kalan sekreter oranı %42,1 olarak tespit edilmiştir. Kaya ve arkadaşları (2017) Konya ilinde bir kamu hastanesinde çalışan 14 tıbbi sekreterle görüşerek duygusal emek ve iletişim becerileri değerlendirilmiştir. Çalışmaya göre tıbbi sekreterlerin duygusal emek gösterim türleri zaman, mekan ve duruma göre değişmektedir. Sekreterler iletişimde dikkat edilmesi gerekenler hususunda bilgi sahibidir. Ancak koşullar iletişim bilgi ve becerilerini kullanmaya bazen imkan tanımamaktadır. Ünalın ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında ise hastane yöneticilerine tıbbi sekreterlerin iletişim becerilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Bunun için Erciyes Üniversitesi Tıp Fakóltesi hastanesinde görev yapan 66 yöneticiye anket uygulanmıştır. Elde ettikleri bulgulara göre yöneticilerin yaklaşık yarısı, birimlerinde görev yapan sekreterlerin ses tonu, diksiyon ve hitabet aktif dinleme, gibi sözel iletişim becerilerini iyi düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra tıbbi sekreterlerin çoğunluğunun hasta ile iletişim kurma becerisinin iyi düzeyde olduğunu ifade etmişlerdir. Buna benzer bir çalışma da Baran ve arkadaşları (2014) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada da yöneticiler yerine doktorlara tıbbi sekreterlere yönelik tutumları sorulmuştur. Çalışmada doktorların tıbbi sekreterlere yönelik olumlu tutum içinde oldukları tespit edilmiştir. Doktorların ifadelerine göre, tıbbi sekreterlerin çevresi ile iletişim kurabilme becerilerinin iyi düzeyde olduğu ve hastanedeki otomasyon programlarını yeterli düzeyde kullanabildikleri bulgularına ulaşılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, sağlık kurumlarında çeşitli birim ve pozisyonlarda çalışan tıbbi sekreterlerin yaşadıkları sorunlara yönelik görüşlerin alınması ve çözümler önerileri getirilebilmesine yönelik nitel bir çalışmadır.

Bu doğrultuda aşağıdaki araştırma problemlerine cevap aranması amaçlanmaktadır.

- 1) Tıbbi sekreterlerin sağlık kurumlarında yaşadıkları sorunlar nelerdir?
- 2) Tıbbi sekreterlerin belirttikleri sorunlara karşı çözümler önerileri nelerdir?

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Sağlık Bakanlığı'nın 2017 Sağlık İstatistikleri Yıllığına göre Düzce'de 664 hekim 91 diş hekimi 108 eczacı 205 ebe 636 hemşire 678 diğer sağlık personelleri olmak üzere toplam 2382 sağlık personeli bulunmaktadır. Araştırmanın evreni olan Düzce Üniversitesi Hastanesinde 1 Ocak 2019 itibari ile 68 tıbbi sekreterin bulunduğu personelden öğrenilmiştir. Bu 68 kişiden, 33'ü poliklinik sekreteri, 4'ü poliklinik sekreteri memur, 20'si klinik sekreteri, 7'si acil sekreteri ve 4'ü acil sekreteri memur olarak görev yapmaktadırlar. Çalışmayı gerçekleştirmek için Düzce ilinde üniversite hastanesinde farklı birimlerde çalışan 35 tıbbi sekretere görüşme teklifinde bulunulmuştur. Örnekleme seçiminde bulunurken "amaçlı örnekleme tekniği" kullanılmıştır. Çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtabilmesi örnekleme, maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiştir. Görüşmeyi kabul eden 21 tıbbi sekreterin ifadeleri üzerinden araştırma gerçekleştirilmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması

Çalışmada sağlık kurumlarındaki tıbbi sekreterlerin sorunlarının ortaya çıkarılabilmesi için derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu tekniği uygulayabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Görüşme formlarında önce katılımcıların yaş ve cinsiyetleri alınmıştır. Formun devamında ise “Tıbbi sekreter olarak görevinizi yaparken karşılaştığınız sorunlar nelerdir?” “Sorun yaşadığınız bir vakayı anlatır mısınız? Mevcut vakayı nasıl çözüme ulaştırdınız?” “Genel olarak karşılaştığınız sorunlara karşı sizin çözüm önerileriniz nelerdir? Tavsiye verebilir misiniz?” soruları sorulmuştur.

Görüşmeler araştırmacı tarafından 04.02.2019- 08.02.2019 tarihleri arasında, Düzce üniversitesi hastanesinde gerçekleşmiştir. Katılımcıların izinleri ile görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Görüşmeler 10-30 dakika arasında sürmüştür. Zaman farklılığı katılımcıların bazılarının mola vakti olması nedeniyle kısa cevap vermelerinden kaynaklanmıştır.

Konuşma kayıtları daha sonra elle yazılarak düzeltilmiştir. Yazılı ortama aktarılan ses kayıtları içerik analizi ile incelenmiş ve daha önce belirlenmiş olan araştırma problemleri açısından gözden geçirilerek yorumlanmıştır. Bu bağlamda sağlık çalışanlarının tıbbi sekreterlik sorunlarının tanımını yaparken hangi kavramları kullandıkları belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmada görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler öncelikli olarak katılımcıların demografik verilerini almaya yönelik olmuştur. Daha sonrasında tıbbi sekreterlerin yaşadığı sorunlar ile ilgili sorular sorulmuş ve bu sorular hakkında bilgi alınmaya çalışılmıştır.

3.1. Demografik Bulgular

Katılımcıların yaşlarına bakıldığında, ortalama olarak 30 yaşında oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşlarına göre cinsiyetlerinin dağılımı tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Yaşlarına ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Yaş	23	0	2	2
	26	0	1	1
	27	0	4	4
	28	1	0	1
	29	0	1	1
	30	1	1	2
	31	0	1	1
	32	1	1	2
	33	0	3	3
	35	1	0	1
	36	1	0	1
	37	0	1	1
41	0	1	1	
Toplam		5	16	21

Tablo 1 incelendiğinde 21 katılımcının 16’sinin kadın, 5’unun ise erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaş ortalamaları dikkate alındığında ortalamanın 30 yaş olduğu dikkat çekmiştir. Cinsiyete

göre yaş dağılımına bakıldığında 23-27 yaş aralığındaki bayan bireylerin çoğunlukta olduğu görölmektedir.

3.2. Yaşanan Sorunlara İlişkin Bulgular

Yapılan görüşmeler sırasında tıbbi sekreterlere “Tıbbi sekreter olarak görevinizi yaparken karşılaştığınız sorunlar nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplarda en sık kullanılan ifadeler tablo 2’dedir.

Tablo 2. Tıbbi Sekreterlerin Yaşadığı Sorunlar

Sorunlar	Görüşmeciler	İfade Edilme sayısı
İletişim Sorunları, Hakaretler	G2, G4, G13, G16, G18, G21, G8, G20, G6, G9	10
Fiziksel ve Sözel şiddet	G8, G16, G1, G2, G17, G11, G3, G6	8
Randevusuz hastalar	G6, G13, G16, G19	4
Personele saygısızlık	G9, G12, G13	3
Yaşlılarla iletişim	G5, G19, G21	3
Ayrımcılık	G13, G8	2
Taciz	G4	1
Güvensiz iş ortamı	G1	1
Hastaların uyarıları okumaması	G15	1
İzin almadan doktor odasına girmek	G1	1
Hastaların ısrarcı davranışları	G7	1

Görüşmelerde tıbbi sekreterler yaşadıkları sorunları belirtirken en fazla “iletişim sorunları” ve “şiddet” ifadelerini kullanmışlardır. Belirtilen diğer sorunlar ise, randevusuz hastaların muayene olmak istemeleri, tıbbi personelleri yönelik saygısızca davranışlar, yaşlılarla olan iletişim problemleri, ayrımcılık ve tacize maruz kalma, hastaların uyarı okumadan yaptıkları davranışlar, izinsiz doktor odasına girmek ve sekreter yönelik ısrarcı tutum olarak ifade edilmiştir. Yapılan görüşmelerde dikkat çeken ifadeler şöyledir:

Görüşölen 21 tıbbi sekreterden 10’u sağlık kurumlarında gerek hasta ve yakınları ile gerekse personel arası iletişim sorunu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu hususta dikkat çeken ifadeler şöyle olmuştur:

“İnsanlar hastaneye birer hasta olarak geldikleri için o anda her şey hemen olsun düşüncesindedir. Olmadığı için de sonuç olarak danışma ve sekreterlere karşı tutumları çoğu hastanın anlaşılması zor. Hakaret içerikli konuşmaların olduğu bir iletişimsizlik oluyor. Çalışanlar arasında sorumlardan aralarında aslında belirli bir tutma var. Ama mevki aynı olsa da üstün görme ve sürekli birileri hakkında konuşmalar. Böyle olduğu yerlerde de insanın çalışma modunu normal olarak düşürüyor. Günümüzün en önemli saatlerinde burada olduğumuz için bazı günler çok iyi olabileceği gibi çok kötü günlerde yaşıyoruz (G2).”

“İletişim sorunu çok yaşıyorum. Bundan ben ve tüm çalışma arkadaşlarım şikayetçiler (G4).”

“... Hem hasta hem idare kısmı olmak üzere iletişim problemimiz fazlasıyla var. Bence bunun sebebi söylenen cümlelerin yapılan konuşmanın çözümlü odaklı olmasına rağmen (ön yargı, alt üst seviyesi, olumsuz düşünceler) sahip olduğundan iletişim sıkıntısı yaşanmakta (G13).”

“...Randevu tarihi veriyoruz tek doktor olduğu için tarih verdiğimizde bize karşı ses tonunu yükselterek hakarete bulunuyorlar (G16).”

“Hastaların hepsi de sabırlı olmalıdırlar. Sert davranmamalıdırlar. Bizleri ürkütmemeliler (G18).”

“...İletişim sorunu yaşıyoruz, hastalarla anlaşamıyoruz (G21).”

“...Yöneticilerimizin biz çalışanları en azından ayda bir kere toplantı yapıp sorunlarımızı dinleme inceliğine senelerdir rastlamadım (G8).”

“Hastayı uyku testi için gönderdim Bana “Sonuçlar ne zaman çıkar?” diye sordu. Ben de “Ben onu bilemem, sizi arayıp haber verecekler” dedim. Hasta gitti ertesi gün beni telefondan aradı sonuçlar için. Ben de “Beyefendi biz ilgilenmiyoruz, ilgilenen yere sizi aktarıyorum” dedim. Başladı bana ana baci sövmeye, neye uğradığımı şaşırdım Telefonu hemen kapattım. Direk başmüdüre gittim, durumu izah

ettim. O da bana “Yapılabilecek bir Şey yok.” Dedi. “Nasıl yok?” dedim, hakkımı aramak istediğimi söyledim. O da “Üzğünüm, hastanemizde ses kaydetme cihazı yok.” Dedi. Ben de mağdur oldum (G20).”

“Hastalarla iletişim kurmakta zorlanıyoruz. Bazıları laftan anlamamakta ısrarcı davranıyor (G6).”

“3 Tekerlekli sandalyeli bir hasta sırada beklerken, orta yaşlarda bir kadın “Kafanıza göre hasta alıyorsunuz!” dediğinde, sedyeli ve tekerlekli sandalyenin önceliği olduğunu söylediğim halde kabul etmedi. Bencil bencil çoğu kişi, aynı zamanda saygısız. Her Şey göz önünde ama kimse umursamıyorlar. Bir başka vakada bir keresinde erkek hasta eliyle omuzumdan beni itip doktor odasına girmişti. “Çekil Őuradan!” diye bir cümle dedi bana. Böyle terbiyesizlikler çok yaşıyoruz. Çoğu insanda ahlak kalmamış (G9).”

Görüşülen 21 tıbbi sekreterden 8’i çalışma hayatı boyunca en az bir defa fiziksel veya sözel şiddete uğradıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcıların örnek ifadeleri şunlar olmuştur:

“Sağlık sektörünün genelinde olduğu gibi bizimde hasta şiddeti (sözel) yaşadığımız olmuştur. Ve maalesef ki çalışanların kendi aralarında yaptığı için yoğunluğu konusunda eleştirdiği, arkasından konuştuğu ve maalesef işinden olma noktasına getirecek söylemlerde bulunması mevcuttur (G8).”

“Randevusuz gelen hastalarla sözlü olarak şiddete uğruyoruz (G16).”

“Poliklinikler de yoğunluk yaşadığımız zamanlarda sadece randevu dışında acil durumdaki hastaları kabul ediyoruz. Bazı hastalarımızda bunu kullanarak her seferinde alışkanlık haline getirerek sorun çıkarmaktadır. Ve bu durum doktorlarımıza hakaret etme bağırma ve biz sekreterlere fiziksel şiddete kadar gitmektedir. Çalışma ortamımız dışardan çok rahat gören hastalarımız var (G1).”

“... Bir hasta bana “Sen daha önce hiç dayak yedin mi?” diye sormuştur (G2).”

“Sıra olmadığında veremeyeceğimiz durumda sözlü şiddete maruz kaldım. Durumu anlattığım halde sözlü şiddet devam etmişti (G17).”

“...Yeşil kart sevki talep ettiğim bir hastaya, sevk zorunlu olduğunu anlatmama rağmen anlamak istemeyip üstüme yürüdü, deske yumruk attı. Olay güvenliklerin gelmesiyle sona erdi (G11).”

“Yardımcı olduğum hasta tarafından mağdur edilmişçesine azar yemek ve ses yükseltilmesi zaman karşılaştığımız konudur. Engelli bir hasta geldi engelli olduğu için yardımcı oldum. Girişleri yaptım hastayı yönlendirdim. Daha sonrasında hasta tekrar geldi ilaç yazmak istediğini belirtti. Başka bir hasta işleminin olduğunu diğer personele geçmelerini söyledim. Bunu söylediğim için bana bağırmaya başladı. Buraya oturuyorsan benim işimi yapacaksın diyerek bağırdı. Yardımcı olacağımı anlatmaya çalıştım. “Kes sesini” diyerek deske vurmaya başladı ses daha da yükseldi. “Buraya seni nasıl oturtular? Buraya oturmak için o kadar yırtınıyorsunuz, asık suratlısınız!” diyerekten hakaretlerine devam etti. Cevap vermeyerek doktor odasına geçmesini izah ettim. Hasta beni hiç dinlemedi. Doktor odasında çıktı bağırmaya devam etti. Hastadan bana yaptığı sözlü hakaretlerden ve diğer hastaların önünde rencide edilmemden dolayı şikâyetçi oldum (G3).”

“Randevu almayan hastaların hakaret ve saldırılarına uğruyoruz (G6).”

Teknolojinin gelişmesi ile beraber sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda kolaylıklar gelse de çoğu hasta ve hasta yakını bu kolaylıklardan faydalanamamaktadır. İnternet üzerinden randevu almayı bilemeyen veya telefonla sıra alabileceği konusunda haberdar olmayan hastalar özellikle polikliniklerde ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerden 4’ü randevusuz hastalardan yana sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda dikkat çeken ifadeler şunlardır:

“...Hastalarla yaşadığım bir sıkıntıyı anlatayım. Saat 11:45 civarı ayaktan anne kız muayene geliyorlar. Sıra almak istiyorlar. Yalnız hemen girmek istiyorlar. Hemen girmeyeceklerini öğlenden sonra randevu hastaların aralarında muayene olabilecek söyledim. Neden diye bir soru geldi. Nedeninin randevu hastalarının yaşlı ve bebek hastalarının öncelikli olduğunu belirttim. Kendisine yeterli gelmedi sanırım cevabım. Kendilerinin insan olmadığını kendisinden vergi kesilmediğini mi ima ediyorsun gibi cevapla karşılaştım. Tekrar cevaben muayene neden olamayacaklarını anlattım. Yine farklı ve aykırı bir cevapla karşılaştım. “Hanımefendi öğleden sonra burada olun. Sıra o zaman vereceğim” dedim. Ancak sesimi yükselttiğimi düşünerek “Geri zekalı!, Sen sesini yükseltmezsin ! Sen kimsin?” diye üstüme geldiler (G13).”

“Nefroloji bölümü randevulu bölüm olduğundan dolayı sabah saatlerinde 75 yaşında bir amcanın randevusuz gelişinden dolayı “Doktor beyle görüşeceğim. Sizinle alakalı size döneceğim” dediğim halde amcayı ikna edemediğimden dolayı direk hastane müdürüne gidip beni şikâyet edip durumu idareye anlatma gereği duydum. Halbuki doktor ile konuşsak doktor bakacak. Ama bunu hastaya anlatamadım. (G19)”

“İçin kötü tarafı sanki ben doktor ile görüşmedim. Hastane müdürünün yanına gitmiş. Hasta işini halletmemiş sanıyor. Kendisi sabahın mesai bitimine kadar bütün azarlarını işitip duydum. Hasta arada bir deske vuruyor. Hiç sesimi çıkarmadan hafif tebessüm ettim hastaya. Pişmanlığım mesai bitiminden sonra çok oldu. Sebebi hastayı şikayet etmemem (G19).”

Görüşülen tıbbi sekreterlerden 3’ü hasta ve yakınlarının kendilerine saygısız biçimden davranmalarından yana şikayetlerini belirtmişlerdir. Örnek ifadeler şöyledir:

“Hastaya yönlendirme işlemi yapmadığım halde, yanlış birime gidip geri geldiğinde “Sen beni neden yanlış yere yönlendiriyorsun? Boşuna mı buradasın? Bizim verdiğimiz vergilerle maaşını alıyorsun!” gibi saygısızlıklar yapmıştı. Sonra hasta haklarına şikayet ettiğini ve gerekli yerlere şikayette bulunacağını söyledi. Daha sonra hastanın yalnız benimle sorunu değil, hemen hemen her poliklinik sekreterleriyle sorununun olduğunu öğrendim. ...Aradan birkaç ay geçmişti. Kontrole geldiğinde “Kusura bakma, geçenlerde senle sorun yaşamıştık. Hakını helal et.” deyince isteyerek yapmadığını anlamış oldum. Ve gerçekten bazı insanlar düşünmeden bu gibi şeyler yapıyor, ama sonu hep böyle iyi bitse hatalar geçte olsa anlaşılrsa karşılıklı kapansa (G12).”

“Hasta ve yakınları doktorlara itibar ederken, bizi hiç dikkate almıyorlar. Bize demediklerini bırakıyorlar. Bize karşı çok saygısız bazısı (G13).”

Hastaneye gelen bireylerin çoğunluğunu yaşlılar oluşturmaktadır. Yaş arttıkça bazı zihinsel faaliyetlerin gerilemeye başlaması, teknolojiye ayak uyduramama, gelişmelerden haber olamama gibi nedenlerle kişiler dezavantajlı duruma düşmektedir. Yaşlı bireylerle iletişim kurmakta karşılaşılan sorunların varlığı bazı görüşmecilerce şöyle dile getirilmiştir:

“Yaşlılardan yana da çok büyük sıkıntılar yaşıyoruz. Çoğunun okuma yazması yok. Randevusuz geliyorlar ve “Randevu alıp geleceksiniz” dediğimizde demediklerini bırakıyorlar. Bizlik bir sıkıntı değil ki bu. Ama ne yapsak yaranamıyoruz. Hastaları anlamak gerçekten çok zor (G5).”

“Yaşlılardan yana sıkıntı yaşıyorum. En büyük sıkıntılarımızdan biri budur (G19).”

“Bir hasta geldi yanıma. Bana bir şeyler sordu. Ben de güler yüzlü cevap verdim. Sürekli beni konuşturuyor. Arkada sıra bekleyen insanlar var. Ben de “Lütfen kenarda durur musunuz? Diğer hastalar da var.” dedim. Hemen alınmış ve beni gidip şikayet etmiş. Şikayet edilecek bir şey yok ortada. Bir baktım önüme bir yazı geldi: “Hastadan özür dileyin”. Dondum kaldım. Biz elimizden gelen her şeyi yapsak ta hastalara yaranamıyoruz. Randevu sırası beklemeden hoca odasına zorla giren var. Biz müdahale edince bize yaşlı hastalar bir şeyler fırlatıyorlar her halükarda mağdur oluyoruz ... Ya onlar anlamıyor ya da biz kendimizi anlatamıyoruz.” (G21).”

Araştırmaya katılan iki tıbbi sekreter, kendilerine ayrımcılık yapıldığından bahsetmişlerdir:

“Çalışanlarda sorun tabi ki var. Maalesef her iş yerinde olduğu gibi aykırı görüşlü ve tabiri caizse (patron, şef, müdür)’e yaranmak amaçlı laf taşıyan ikilik sokan farklı düşüncelere sahip bir sürü arkadaşına sahibiz. Şahsım adına yöneticiler tarafından tabi ki de bir ayrımcılığın olduğunu görüyorum. Her ne kadar olmadığı iddia edilse de göze sokulan saklandığı sanılan bariz bir ayrımcılık söz konusudur (G13).”

“... Ayrımcılığın elbette yapıldığı aşıkardır. (G8).”

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerden biri daha önce tacize uğrama sorunu ile karşı karşıya kaldığını belirtmiştir:

“35 yaşlarında bir hasta randevu almış, kayıt açmak için yanıma geldi. Önümüzde bir masa var. Hasta oraya elini koyuyor. Süzebildiği kadar süzüyor. Tacize uğruyoruz. Bu durumu eşimize akrabalarımıza ailemize söyleyemiyoruz. İş yaşantımız çok zor. Böyle olunca da bizde böyle sıkıntılar yaşayabiliyoruz. Ama her ne olursa olsun yönetime karşı mahcup düşmemek için susuyoruz. Saygımızdan güler yüzlülüğümüzden ödün vermiyoruz. Karşı çıktığımız zaman hemen şikayet ediyorlar bizi hasta haklarına. Bu da bize iş heyecanımıza kötü yansiyabiliyor (G4).”

Bir tıbbi sekreter çalıştığı sağlık kurumunda güvende olmadığını, “Hem sağlık açısından hem de fiziksel açıdan güvensiz olduğumu belirtmek istiyorum (G1).” ifadesi ile belirtmiştir. Başka bir katılımcı ise hastaların uyarıları okumamasını“... Genel olarak insanların okumamasından şikayetçiyim. ...Genç hasta okuma yazması var. Başka bir poliklinik için gelen bir hasta endoskopi ünitesi odalarına girmiş. Orada ki hastaların çoğu çamaşırsız ve bir anda odaya girmiş (G15).” ifadesi ile sorun olarak bildirmiştir.

Görüşülen tıbbi sekterlerden biri doktor odasına izinsiz girilmesini bir sorun olarak belirtmiştir:

“Çalışanlar arasında sorunlar yaşanıyor. Mesela bazı hastalar izin almadan bir şekilde doktor odasına giriyorlar. Bu da doktorların bize kızmasına neden oluyor. Doktorlar kızınca da ne desek anlam ifade etmiyor. Bunu bizim acımızdan hastalar düşünmüyor (G1).”

Görüşmelerde ayrıca hastaların muayene odasına girmek, sırada öncelik tanınması gibi hususlarda ısrarcı davranışları da sorun olarak bildirilmiştir. Bununla ilgili bir tıbbi sekreterin “Hastaların genelde ısrarcı tavırları ile ilgili sorunlar yaşıyorum (G7).” ifadesi dikkat çekici olmuştur.

3.3. Çözüm Önerilerine İlişkin Bulgular

Tıbbi sekreterlerin yaşadıkları sorunlar ve hikayeleri sorulduktan sonra, çözüm önerilerinin neler olduğu öğrenilmek istenmiştir. Görüşmecilerin belirttikleri çözümlerde belirttikleri ifadelerin dağılımı tablo 3’teki gibidir.

Tablo 3. Tıbbi Sekreterlerin Çözüm Önerileri

Çözümler	Görüşmeciler	İfade Edilme Sayısı
Hastayı bilinçlendirme ve empati becerisi kazandırma	G2, G4, G5, G6, G9, G11, G15, G18, G20, G21.	10
Güvenli çalışma ortamı	G7, G2, G4, G3, G16	5
Okuma alışkanlığı kazandırmak	G1, G14, G15, G17	4
Yönetimde söz hakkı verilmesi	G9, G21	2
Motivasyon toplantıları yapılması	G8	1
Ayrımcılık yapmayan yönetim	G8	1
Hastaların randevu alması	G19	1

Görüşme yapılan tıbbi sekreterleri yaşadıkları sorunlara yönelik çözüm ve önerileri sorulduğunda, en fazla verilen yanıt (10 kişi) “hastaya empati kurabilme ve bilinçlendirme” konusunda çalışmalar yapılması olmuştur. Bu çözümü, tıbbi sekreterlere güvenli çalışma imkanı sağlayacak ergonomik önlemler alınması (5 kişi) ve hastaları hastanede belirtilen uyarı levhalarını ve afişleri konusunda okumaya teşvik etmek (4 kişi) takip etmiştir. Tıbbi sekreterlerin belirttikleri diğer çözüm önerileri; kendilerine yönetimde söz hakkı verilmesi ve kararlarının dikkate alınması (2 kişi), adil ve ayrımcılık uygulamayan bir yönetim tarzının benimsenmesi (1 kişi), ara ara çalışanların motivasyonlarını arttırmaya yönelik toplantı ve etkinlikler düzenlemesi (1 kişi) ve hastaların hastaneye gelmeden önce randevu almalarının sağlanması (1 kişi) olarak belirtilmiştir.

Tıbbi sekreterlerin sağlık kurumlarında yaşadıkları sorunlara çözüm önerisi olarak hastanın bilinçlendirilmesi ve empati becerisi kazanması gerektiğinden bahseden örnek ifadeler şöyledir:

“Hastaları bilinçlendirmeliyiz ki herkes sorumluluğunu yerine getirmeli ve saygılı olmalıdır (G2).”

“Yaşlı hastalarımızın önceliğinin olduğunu bilmeyen hastalarımız var. Bu konularda ve hasta nasıl olmalı gibi. Gerekirse hastaneye gelenlere eğitim verilmelidir (G4).”

“Hastalar bilinçlendirilmeli. ...Hasta bencil olmamalı, saygısız olmamalı, empati yapmalı. Hasta öncelikleri hakkında bilinçlendirilmeli. Bunun için gerekirse bu hastaneye dolmuş kullanıp gelenler için dolmuşlara bunla ilgili afişler yazılmalıdır. Ciddiyetle saygıyla cevap veriyorum hastalara. “Sekreter çok lakayt.” diye şikayete gidiyorlar. Poliklinik insanlarla uğraşmak çok zor. Buradan emekli olamam gibi geliyor. İnsanın sabrını ve sınırını gerçekten zorluyorlar (G9).”

“Hastaları en iyi şekilde anlamaya çalışıyoruz. Onlar da beni bizi anlasalar. Bir sorunumuz kalmayacak Hastalara biz gayet sabırlıyız. Eğer hastalar da bize karşı iyi olurlarsa, bizler işlerimizi daha büyük bir aşkla yaparız (G11).”

“Bizler hastalara karşı duyarlıyız. Ama hastalar pek değil. Bizi anlamalılar. Biz yine de elimizden geleni yapıyoruz (G18).”

“Hastaların saygılı anlayışlı olmaları gerekiyor. Bizim işimiz çok zor o konuda bize anlayış göstermeliler empati kurmalılar (G20).”

Görüşülen 21 tıbbi sekreterden 5’i yaşadıkları sorunlara çözüm önerisi olarak kendilerine güvenli bir çalışma ortamı sağlanması gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Dikkat çeken ifadeler şunlardır:

“Hastaların, kişilere yani bize ulaşamayacağı kapalı bir alan olması lazım. Yani burada saldırgan bir sürü insan var. Bize şiddet gösterebiliyorlar. Ya da bir şey fırlatabiliyorlar. Yerimiz kapalı

bir desk ya da bir oda bir duvar kenarı olabilir. Yıldızda çalışmak tehlikeli bizim için. Bazı hastalar önüme bilerek çöp bırakıyor veya atıyor (G2)”.

“ncelikle tıbbi sekreterlerin çalıştığı yerler kapalı olmalı. Açık alanda taciz gibi olaylar olduğu için bizim açımızdan çok iyi olur (G4).”

Hasta ve yakınlarının levha, afiş ve broşurleri okuma konusunda teşvik etmek, grşlen tıbbi personellerince çözüm nerisi olarak şöyle belirtilmiştir:

“İnsanlarımıza okumayı sevdirmeliyiz. Gerekirse gerekli şartlar sağlanmalı hastaların boş vaktinde gidip dinlenebilecekleri, aynı zamanda orda olan televizyonlardan ve oradaki afişleri dikkat çekip okumak. Bu bizim açımızdan çoğu şeyi değiştirir. İşimizi daha severek yaparız (G1).”

“Okumak bizim için çözüm olmalıdır. İnsanımız yazı okumayı sevmiyor. Başka bir binadan çıkıp poliklinik binasına gelenler var. O kadar tabela var ama nafile. Genci de yaşlısı da yle. Genç insanlar yapınca sıkıntı yaşıyoruz. Yaşlılara sıkıntı yapmıyoruz (G14).”

“.. İnsanlarımıza okuma teşvik etmeli. Yaşlılar değil de bunu en çok genç insanlara yapmalı (G15).”

Grşlen 21 tıbbi sekreterden ikisi, yaşadıkları sorunlara çözüm nerisi olarak yönetimde kendilerine söz hakkı verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Katılımcıların ifadeleri; “Yönetim bize de hak vermeli (G9) ve “Yönetim bizden yana olmalıdır. Bizi de dinlemeliler. Sonuçta burası bir hastane. Onlar böyle yapınca çalışma aşkımız kalmıyor. Ne yapsak yaranamıyoruz. Hastalar nasıl davranmaları gerektiklarini bilmelidirler (G21) şeklinde olmuştur.

Bir tıbbi sekreter sağlık personellerinin daha iyi hizmet sunabilmeleri için dönem dönem motivasyon toplantıları düzenlenmesinin önemli olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir:

“... Biz çalışanlardan istenen güler yzly hizmet anlayışının büyük desteğini idari kısmın sağlayacağı (ayın elemanı ve ya motive yemekleri, moral toplayacağımız etkinlikler) personellerde teşekkür kavramını benimsemeleri tek dileğim. Biz alışanların yüzünün gülmesi birazda idare odaklı olduğu unutulmaması gerekir(G8).”

Ayrımcılık konusu, çalışanları en fazla rahatsız eden, iş tatminsizliğinden başlayıp işten çıkmaya kadar sonuçları olan bir durumdur. Görüşmecilerden biri ayrımcılık sorununun çözümlenmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir:

“Bence hastane ortamında biz çalışanlara idare tarafından eşit bir şekilde önem verilmesi gerekmektedir. Çalışanlardan sürekli istenen güler yüz ve özveri kavramını bizde idare kısmında hissedilir şekilde görmek istiyoruz. Bizi hasta ya da personel bazlı yaşadığımız sorunlarda “yargısız infaz “yapmamaları gerektiğine inanıyorum (G8)”

Araştırma kapsamında grşlen tıbbi sekreterlerin belirttiği son öneri ise hastaların randevu almalarının sağlanması olmuştur. Bu konuda dikkat çeken ifade “Hastalar hastaneye gelmeden randevu almalıdırlar. Bu hem bizim işimizi, hem de kendi işlerini azaltır (G19).” şeklinde olmuştur.

4. SONUÇ

Tıbbi sekreterler sağlık kurumlarında çalışan hasta ve hasta yakınlarının ilk yüz yüze gelip muhatap oldukları sağlık çalışanlarıdır. Görevleri itibari ile hasta, hasta yakını ve doktor arasında bir köprü vazifesi görürler. Bu nedenle sağlık kurumunda oluşacak sorunlarda ilk muhatap kendileri olmaktadır. Çalışmada tıbbi sekreterlerin seçilmesi hem onların mevcut konuları hem de bu meslek grubunun sorunlarını içeren çalışmaların azlığı nedeniyle. Çalışmanın kısıtları, görüşmelerin bir hafta içinde yapılması, mülakatların sağlık kurumlarının yoğunluğu nedeniyle 30 dakikadan fazla sürmemesi, maliyet, izin alma ve zaman kısıtı gibi sebeplerden dolayı sadece Düzce ilindeki niversite hastanesinde çalışanlarla yapılmış olmasıdır.

Çalışmada rneklem Düzce niversite Hastanesinde alışan 21 tıbbi sekreterdir. Bunlardan araştırmaya dahil edilen 21 tıbbi sekreterden 16’sı kadın 5’i erkektir. Görüşmecilere sağlık kurumlarında yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerilerinin neler olduğu sorulmuştur. Görüşmelerde tıbbi sekreterler yaşadıkları sorunları belirtirken en fazla “iletişim sorunları” (10 kişi) ve “şiddet” (8 kişi) ifadelerini kullanmışlardır. Belirtilen diğer sorunlar ise, randevusuz hastaların muayene olmak istemeleri (4 kişi), tıbbi personellere yönelik saygısızca davranışlar (3 kişi), yaşlılarla olan iletişim problemleri (3 kişi), ayrımcılık (2 kişi) ve tacize maruz kalma (1 kişi), hastaların uyarı okumadan yaptıkları davranışlar (1 kişi), izinsiz doktor odasına girmek (1 kişi) ve sekretere yönelik ısrarcı tutum (1 kişi) olarak ifade edilmiştir.

Çalışma kapsamında görüşme yapılan tıbbi sekreterlere yaşadıkları sorunlara yönelik çözüm ve önerileri sorulduğunda, en fazla verilen yanıt (10 kişi) “hastaya empati kurabilme ve bilinçlendirme” konusunda çalışmalar yapılması olmuştur. Bu çözümü, tıbbi sektörlerde güvenli çalışma imkanı sağlayacak ergonomik önlemler alınması (5 kişi) ve hastaları hastanede belirtilen uyarı levhalarını ve afişleri konusunda okumaya teşvik etmek (4 kişi) takip etmiştir. Tıbbi sekreterlerin belirttikleri diğer çözüm önerileri; kendilerine yönetimde söz hakkı verilmesi ve kararlarının dikkate alınması (2 kişi), adil ve ayrımcılık uygulamayan bir yönetim tarzının benimsenmesi (1 kişi), ara ara çalışanların motivasyonlarını arttırmaya yönelik toplantı ve etkinlikler düzenlemesi (1 kişi) ve hastaların hastaneye gelmeden önce randevu almalarının sağlanması (1 kişi) olarak ifade edilmiştir.

Görüşmelerde belirtilen çözümlere ek olarak bazı öneriler getirmek mümkündür. Tıbbi sekreterlerin en büyük sorunu olan iletişim probleminin en aza indirilmesi için randevu alma sisteminin geliştirilmesi ve kamuda iyi bir şekilde tanıtımının yapılması gerekir. Diğer yandan yaşlı hastalara özel hizmet veren birimlerin açılmasının, yaşlılarla iletişim problemini en aza indireyeceğini düşündürmektedir.

Çalışmada tıbbi sekreterler, ayrımcılığa uğramaları ve yönetimde söz sahibi olmamalarından dolayı yakınmışlardır. Bu sorunun ortadan kaldırılması için personeli bir araya getiren etkinlik, toplantı ve eğitimler yapılması ve yönetimde tıbbi sekreterlik mesleğine sahip en az bir kişinin bulunması etkili olabilir.

KAYNAKÇA

- Akbolat, M., Kaplan, A., Yılmaz, A. ve Işık, O. (2008). Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı Öğrencileri ve Uygulama Alanlarındaki Çalışanların Uygulamalara İlişkin Görüşleri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt:3, Sayı:7: 54-75.
- Baran, H. S., Zincirkıran, M. ve Tiftik, H. (2014). Hastanelerde Çalışan Hekimlerin Tıbbi Sekreterlere Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma: Ankara Örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51 (588): 97-106.
- Büyükcayın, E., Şantaş, G. ve Kaya, S. (2017). Sekreterlerin Yıldırma Maruz Kalma Düzeyleri: Bir Üniversite Hastanesi Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/2: 725-741.
- Ceylan, F. (2015). *Sekreterlik Teknikleri Ders Notları*, Bursa, Uludağ üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, https://www.uludag.edu.tr/dosyalar/shmyo/ders_notlari/SEKRETERLIK-2015.pdf Erişim: 21.04.2019. tarihinde erişildi.
- Çakıroğlu, E. ve Tengilimoğlu, D. (2014). Mobbing (Yıldırma) Davranışlarının Tıbbi Sekreterlerin Tükenmişliği Üzerine Etkisi. *Electronic Journal of Vocational Colleges - Ağustos 2014 BÜROKON Özel Sayısı*, s.67-188.
- Çelik, F. (2008). Sağlık Kurumlarında İletişim; Hasta İle Sağlık Personeli İletişimi Üzerine Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Erdem, R., Bektaş, M. ve Erkal, P. (2013). Tıbbi Sekreterlerin Doktor – Hasta İletişimine Bakış Açuları (Burdur Devlet Hastanesi Örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2013/1, Büro Yönetimi Özel Sayısı Special Volume on Office Management, 193-205.
- Erdoğan, A. (2018). Tıbbi Sekreterlik Mesleği İle İlgili Nitel Bir Araştırma. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi - Özel Sayı – 1*: 134-148.
- Esatoğlu, A ve Artukoğlu, A (2000). Tıbbi Dokümantasyon Tarihi Ve Tıbbi Dokümantasyon İle İlgili Meslektaşın Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yıllığı*, Cilt I, Sayı],13-21.
- Gültekin, E. (2018). Tıbbi Sekreterlik Hizmetlerinde Tıp Etiği İlkelerinin Önemi. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 2018, 26(2): 86-91.
- Gümüş, R. ve Şahin, A. (2015). A research about job satisfaction of medical secretaries working in a public hospital in the city center of Diyarbakir, Turkey. *Journal of Hospital Administration*, 4 (5): 90-94.
-

- Evers, H. (1977). Job Dissatisfaction Amongst Medical Secretaries: Some Organizational Considerations", *Social Science & Medicine*, 11 (4): 289-293.
- Karcioğlu, F., Timuroğlu, M. ve ımar, O. (2009). Örgütsel İletişim ve iş tatmini İlişkisi Bir Uygulama. *Yönetim Yıl:20 Sayı: 63 Haziran 2009*, s.59-76.
- Kaya, Ş.D., Yüceler, A., Uludağ, A. ve Karadağ, Ş. (2017). Hasta İlişkilerinde Tıbbi Sekreterlerin Duygusal Emek Ve İletişim Becerilerinin Nitel Olarak Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8 (19): 62-76.
- Kumcağız, H., Yılmaz, M., elik, S. ve Avcı, İ.(2011). Hemşirelerin İletişim Becerileri: Samsun İli Örneği. *Dicle Tıp Dergisi/ Dicle Med J Cilt /Vol,38, No 1*: 49-56.
- Özcan, N.K. ve Bilgin, H. (2011). Violence towards healthcare workers in Turkey: A systematic review. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences* 2011; 31(6): 1442-1456.
- Rutitis, D, Batraga, A., Muizniece, L. Ve Ritovs, K. (2012). Management of Corporate Identity Dimensions in the Health Care. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58: 995-1003.
- Tanrıverdi-Hergün, H. (2018). Tıbbi Sekreterlerin İş Yükü Analizi ve İş Memnuniyetlerine İlişkin Bir alışma. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2), 32-47.
- Tekin, P. (2008). Hemşire Tıbbi Sekreter midir? *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 9-13.
- Tengilimoğlu, D. ve Şenel-Tekin, P. (2017). Sağlık Kurumlarında Kurumsal İletişim. *Sağlık Kurumları Yönetiminde Örgütsel Davranış Konuları* (Ed. Mesut imen ve Serkan Deniz). Ankara: Nobel Yayıncılık: 9-20.
- Ünalın, D., Özyurt, Ö., Filik, T. ve Aydın-Saraçoğlu, A. (2013). "Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastane Yöneticilerinin Tıbbi Sekreterlerin İletişim Becerileri Hakkındaki Değerlendirmeleri". *Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi*, Antalya, http://hastaneler.erciyes.edu.tr/Eskihaberler/saglikperformans_2013/poster.pdf, Erişim: 25.05.2019. tarihinde erişildi.
- Yeşilbaş, H. (2016). Sağlıkta Şiddete Genel Bakış. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1(3): 44-54.

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.397676 / Number: 8, p. 53-65, Summer 2019

RUSYA'NIN BÜYÜK GÜÇ AKTİVİZMİNDE ÇOK KUTUPLU DÜNYANIN ÖNEMİ THE SIGNIFICANCE OF A MULTIPOLAR WORLD FOR RUSSIA'S GREAT POWER ACTIVISM

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
25.05.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Eray Alım
erayalim@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7543-8021>

Öz

Rusya'nın niçin çok kutuplu bir dünya düzenini savunduğu cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Zira, son yıllarda sergilediği büyük güç aktivizminden de görüleceği gibi Rusya, uluslararası siyasi dinamiklere etki edebilen önemli bir ülkedir. Dolayısıyla, bu ülkenin uluslararası tasavvurunu ve çok kutupluluğun bu tasavvurda nasıl bir yere sahip olduğunu anlamak, küresel siyasi dengelere ilişkin bir perspektif sahibi olmak için önemli ve gereklidir. Bu çalışmada ortaya konulacağı gibi, her ne kadar Rusya çok kutuplu sistemin daha adil bir dünya için gerekli olduğunu vurgulasa da, bu sistemin Rusya için asıl önemi işlevselliğinde yatmaktadır. Rusya'nın idealist temalara da yer vererek ortaya koyduğu çok kutupluluğa dayalı tasavvurunu anlamak için, bu yönde bir düzenin Rusya'nın çıkarlarını maksimize etmesinde nasıl bir önem taşıdığı anlaşılmalıdır. Çok kutuplu sistemin belirginleşmekte olduğu mevcut konjonktürde, Rusya'nın birçok farklı bölgede çıkar arayışlarını yoğunlaştırması bu tartışma bağlamında önemli ipuçları sunmaktadır. Rusya'nın Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika, Güney Doğu Asya ve Asya-Pasifik gibi farklı bölgelerde birçok farklı ülke ile siyasi, ekonomik ve askeri/savunma temelli iş birlikleri geliştirme çabaları artan bir ivme kazanmıştır. Özetle, Batı Sonrası Dünya Düzeni olarak da tanımlanan çok kutuplu sistemin hakim kılınması, Rusya'nın küresel ölçekte büyük güç potansiyelini realize etmesi için önemli bir ön koşuldur. Bu çalışma, Soğuk Savaş sonrasında Rus dış politikasının seyrini mercek altına alarak, çok kutupluluğa dayalı vizyonun benimsenme sürecini irdeleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Çok Kutupluluk, Büyük Güç Politikası, Batı, Küresel Rekabet

Abstract

It is essential to address the question as to why Russia promotes a multipolar world order. This is because, Russia, as a great power, is an influential state that has the capability to affect international political dynamics. This is manifest in Russia's forceful pursuit of great power activism in different parts of the world. Therefore, it is important to explain Russia's world vision in relation to its defense of multipolarity in order to get a clear insight into global political dynamics. As discussed in this work, although Russia's defense of a multipolar order is based on the premise that this order would amount to a fair world order, multipolarity is significant for Russia due mainly to functional reasons. In this respect, despite the emphasis Russia places on idealist themes in presenting its vision of a multipolar world, it is essential to understand that multipolarity is an important prerequisite for Russia to maximize its interests. One can find useful hints to support this claim by looking at the way in which Russia, in the burgeoning multipolar system, pursues an active foreign policy to advance its interests in various regions. This is apparent in Russia's attempts to bolster its political, economic and military/defense ties with various countries in regions such as the Middle East, Africa, Latin America, Southeast Asia and Asia-Pacific. The establishment of a multipolar order, also known as Post-West World Order, is an important precondition for Russia to realize its great power potential on a global scale. Through an analysis of Russia's foreign policy in the post-Cold War period, this work will illustrate how Russia came to embrace a world vision based on multipolarity.

Key Words: Russia, Multipolarity, Great Power Politics, West, Global Competition

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Alım, E. (2019). Rusya'nın Büyük Güç Aktivizminde Çok Kutuplu Dünyanın Önemi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 53-65.

GİRİŞ

Rusya'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) henüz dağılmadan önce Mikhail Gorbaçov'la başlayan ve ardından Boris Yeltsin ile devam eden bir süreçte Batı ile yakın ilişki içinde olma çabaları ülke dış politikasına belirli bir süreyle yön vermiştir. Fakat kısa zaman sonra Rusya liderleri, Batı odaklı dış politika anlayışını geride bırakıp, çok kutuplu bir dünya düzeni savunusu ortaya koymaya başlamışlardır. 1990'ların ortasından itibaren belirginleşmeye başlayan bu vizyon, Rusya'nın dış politikasını Batı ile olan ilişkilerini merkeze alarak değil, Doğu ve Batı arasında bir denge politikası izleyerek belirlemesi gerektiği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Rusya liderleri, çok kutuplu bir sistem savunusu ortaya koyarlarken, bunu idealist bir zemin üzerine temellendirmişlerdir. Bu bağlamda, Batı merkezli sistemin gayri adil ve antidemokratik bir sistem olduğunu vurgulamışlardır. Bunun yerine, dünyanın siyasi ve kültürel yelpazesinin taşıdığı farklılıkları temsil edecek, daha adil, eşitlikçi ve demokratik bir dünya düzeni savunusu ortaya koymuşlardır.

Ortaya konulan idealist perspektife rağmen, Rusya'nın çok kutuplu sistem savunusunu anlamlandırmak için, bu sistemin Rusya için nasıl bir işlevselliğe sahip olduğu açıklanmalıdır. 1990'larda görüldüğü gibi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli tek kutuplu sistem ve bu sistemde oluşan güç konsantrasyonu, Rusya'nın hareket alanını daraltan bir işlev görmüştür. Rusya ve Batı arasındaki güç asimetrisinin sonuçları, Rusya'nın NATO genişlemesi ve Yugoslavya harekâtı gibi Batı'nın tek taraflı politikalarına engel olamamasında görülmüştür. Halihazırdaki süreçte hatları belirginleşmekte olan çok kutuplu yapı ise, Rusya'nın güç dengesindeki konumunda bir düzelmeyi beraberinde getirmektedir. Böylece Rusya, Batı ile arasındaki güç asimetrisinin azaldığı ve potansiyel rakipleri ile daha eşitlikçi bir düzlemde ilişki kurulabildiği bir imkân elde etmektedir. *Batı Sonrası Dünya Düzeni* olarak da tanımlanan çok kutuplu yapıyı hâkim kılmak için Rusya; Çin, Hindistan ve daha başka yükselen güçlerin de büyük güç denklemine dahil olduğu, yeni bir *Büyük Güç Uyumu* tesis etmenin arayışındadır. Çok kutuplu yapının belirginleşmesiyle birlikte Rusya, dünyanın muhtelif bölgelerinde birçok devletle ilişkilerini derinleştirme ve geniş bir hareket alanı dahilinde çıkarlarını maksimize etme olanağına kavuşmaktadır. Rusya'nın maddi güç kapasitesindeki düzelenin de etkisiyle son yıllarda izlediği aktif dış politika bu durumu gözler önüne sermektedir. Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika, Güney Doğu Asya ve Asya-Pasifik gibi muhtelif bölgelerde Rusya'nın, siyasi, ekonomik ve askeri/savunma temelli iş birlikleri geliştirme çabaları güçlenen bir ivme kazanmıştır. Bir nevi Rusya, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte yaşadığı jeopolitik gerilemeyi, kısmi de olsa telafi edecek açılımlar gerçekleştirme imkanına kavuşmuştur.

Bu hususlar bir bütünlük içinde ele alınarak bu çalışmada, çok kutuplu dünya vizyonunun Rusya için önemi detaylarıyla masaya yatırılmaktadır. Çalışmanın amacı, Rusya'yı çok kutuplu dünya vizyonu benimsemeye sevk eden etkenleri netleştirmektir. Rusya'nın bu vizyonu ortaya koyarken sahip olduğu motivasyon ve dile getirdiği itirazlar, gerek resmi belgelere gerekse karar alıcıların açıklamalarına bakılarak izah edilecektir. Süreç takibi yönteminden yararlanılarak, Soğuk Savaş sonrasının ilk yıllarında Rusya'nın uluslararası politikası mevcut konjonktürde ile kıyaslanıp çok kutupluluk savunusuna ilerleniş süreci açıklanacaktır.

Gerekli tartışmalar geliştirilirken ilk olarak, Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın uluslararası tasavvuru, özellikle Batı'yla olan ilişkileri merkeze alınarak, irdelenecektir. Ardından resmî belgelere ve lider açıklamalarına referansla, Rusya'nın çok kutuplu sistem savunusunda öne çıkan hususlara ve bu sistemde Rusya'nın nasıl bir uluslararası denklemi hâkim kılmaya çalıştığına bakılacaktır. Bu tartışmadan sonra, çok kutuplu bir sistemin oluşumuna katkı sunan köşe taşı mahiyetindeki gelişmelere temas edilecektir. Son olarak ise Rusya'nın, çok kutuplu yapının belirginleşmekte olduğu mevcut konjonktürde izlediği aktif dış politika çeşitli örnek hadiseler üzerinden masaya yatırılacaktır.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA

Soğuk Savaş sonrasında Rusya'nın dış politika tasavvurunda Batı ile olan ilişkiler öncelikli bir yere sahip olmuştur. SSCB'nin çözülüşünün ilk yıllarında, Rus dış politikasına egemen olan "liberal Atlantikçi" (Mankoff, 2009: 62) anlayışın etkisiyle, Batı'nın bir hasım olarak görüldüğü zamanların artık geride kaldığı seslendirilmiştir. Ülkenin ilk dışişleri bakanı olan Andrei Kozyrev, Rusya'nın dünya pazarlarına açılması ve uluslararası kurumlara entegre olması gereken bir ülke olduğunu belirtmiştir. Batı dünyasının ise, önemli ekonomik reformları hayata geçirmeye çalışan Rusya'ya katkı sunabileceğini vurgulamıştır (Kozyrev, 1994: 70). Ayrıca Kozyrev, insan hakları gibi değerlere sahip çıkmanın, küresel demokrasi ailesine katılmak isteyen Rusya için vazgeçilmez olduğunu ifade etmiştir (Kozyrev, 1992b: 289). Kozyrev, ülkesini uluslararası sistemdeki konumu itibarıyla hala büyük bir güç olarak

nitelendirilmişse de, Soğuk Savaş zamanından farklı olarak Rusya'nın artık "normal bir büyük güç" olarak yoluna devam edeceğini vurgulamıştır (Kozyrev, 1992a: 10). Bu bakış açısı, Rusya'nın ulusal çıkarlarını Batılı muhataplarıyla yeni ayrışmalar içine girerek değil, olumlu ilişkiler kurarak belirleyeceği iradesini yansıtmıştır.

Soğuk Savaş sonrasının ilk yıllarında Kozyrev'in dış politika vizyonu, Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in vizyonunu tamamlayıcı nitelikte olmuştur. Yeltsin'in Batı'ya dönük başlatmak istediği açılım ise, henüz SSCB dağılmadan önce belli olmuştur. Yeltsin'in bakış açısından SSCB zamanında Rusya, diğer Sovyet cumhuriyetlerini sübvans eden ve SSCB'yi ekonomik olarak ayakta tutan kaynak olarak, içeriden sömürülmesi anlamına gelen bir zaman diliminde yaşamıştır (Tsygankov, 2016: 63). SSCB resmî olarak sonlanmadan önce dahi Rus halkı nezdinde güçlü bir karşılığı olan Yeltsin, SSCB'nin ve Komünist Parti'nin sonlanması gerektiğine inanıp, Rusya için gerekli ekonomik reformları uygulama konusunda hazır bir lider profili ortaya koymuştur (Kenez, 2006: 270-271). SSCB'nin dağılmasıyla Yeltsin, 1990'ların ilk yıllarında "yukarıdan devrim" olarak tanımlanabilecek bir siyasi program benimsemiştir (Medvedev, 2000: 4). Bu programda öne çıkan hedefler, Sovyet Rusya'sından arta kalan sosyalist sistemi kapitalist bir sisteme dönüştürmek ve Rusya'yı Batı'dan alınan ekonomik destekle küresel serbest pazar ekonomisi ile bütünleştirmek olmuştur (Medvedev, 2000: 4-5).

Bu vizyonda ekonomik konular önemli bir yer kaplamışsa da, büyük resimde Rusya'nın uluslararası liberal düzene uyumlu bir ülke olacağı iradesi yansıtılmaya çalışılmıştır. Yeltsin 1992'de Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda yaptığı bir konuşmada Rusya'nın ABD, Batı ve Doğu'yu partner değil müttefik olarak gördüğünü vurgulamış ve benimsediği prensiplerin ise, demokrasi, insan hakları ve özgürlük olduğunu belirtmiştir (Buszynski, 1996: 284-287). Rusya liderinin açılımcı vizyonu Batı'ya dönük atılan çeşitli somut adımlarla taçlandırılmıştır. Örneğin, 1992'de ABD ile beraber *Ortaklık ve İşbirliği* deklarasyonunun yayınlanması ve NATO/ABD'nin bir tehdit olarak görülmediğini ortaya koyma amaçlı nükleer silah sayısında ve savunma bütçesinde kesintiye gidilmesi, "demokratik Batıya" entegre olma vizyonunu destekleyici nitelikte adımlar olmuştur (Legvold, 2007: 4).

Soğuk Savaş sonrasının dünyasında resmin diğer tarafına bakıldığında, Batı ittifak sisteminin lider ülkesi olan ABD tarafında, Rusya'daki Yeltsin hükümeti ile olumlu ilişkiler geliştirmek benimsenen politika olmuştur. 1993'teki parlamento seçimlerinden itibaren Rusya'daki komünist ve milliyetçi siyasi aktörlerin zemin kazanmaya başladığının farkında olan ABD, Batı ile olumlu ilişki içinde olmak isteyen Yeltsin hükümetini ekonomik yardımda bulunularak desteklenmesi ve yakın siyasi ilişki içinde olunması gereken bir muhatap olarak görmüştür (Goldgeir ve McFaul, 2003: 12). Bu mülâhaza doğrultusunda ABD, Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemde baskın güç olarak ortaya çıkarken, eski rakibi olan SSCB/Rusya'nın, demokrasi ve serbest pazar istikametinde ilerlemesinin kendi çıkarları için en uygun seçenek olduğunu düşünmüştür (Goldgeir ve McFaul, 2003: 4).

Bununla birlikte ABD tarafında, Rusya ile olan ilişkiler tanzim olurken, ABD'nin Soğuk Savaş'ı kazanan, muhatabının ise kaybeden tarafta yer aldığı düşüncesi de siyasi hesaplara hakim olmuştur. Henüz SSCB dağılmadan önce, Birleşik Almanya'nın NATO'ya üyeliği konusunun masaya yatırıldığı konjonktürde ABD Başkanı George H. W. Bush'un vurguladığı gibi; "Sovyetler, Almanya'nın NATO ile olan ilişkisinin ne olacağını dikte edecek durumda değil [Soğuk Savaş'ı] biz kazandık, onlar değil" (Layne, 2006: 111). ABD'nin Rusya ile olan ilişkilerini güç dengesindeki avantajlı konumundan hareketle belirleyeceği, Rusya'nın itirazlarına rağmen Bill Clinton döneminde NATO'nun genişlemesi yönünde ortaya konulan irade ile somutlaşmıştır. ABD, Avrupa'dan askeri olarak çekilmek bir yana, NATO genişlemesinin itici gücü olmuş ve bu politikasını uygularken, Rusya'ya duyduğu güvensizliği açıkça ifade etmekten dahi sakınmamıştır (Talbot, 10.08.1995).

Rusya açısından siyasi konularda olduğu gibi, ekonomik konularda da Batı ile istenen yakınlık tesis edilememiştir. 1990'lı yıllarda Rusya liderleri uluslararası kurumlardan gelen kısmi yardımların değil, Marshall Planı'na benzer şekilde, kapsamlı ekonomik destek ve yatırımların Rusya'nın ekonomik sorunlarını çözmesi için gerekli olduğunu vurgulamışlardır (Tsygankov, 2016: 74). Fakat Batı ülkeleri, Yeltsin'in talep ettiği gibi 100 milyar dolara kabul eden bir ekonomik destek değil, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve G7 gibi oluşumlar üzerinden Rusya'ya ekonomik yardım paketleri halinde, daha kısmi mâli desteklerin sunulmasını uygun bulunmuşlardır (Tsygankov, 2016: 74). Rusya'da ülke kaynaklarını özelleştirme sürecinin şeffaf yürümemesi, yolsuzluğun önemli bir sorun olması ve 1993'te Yeltsin'in Parlamento'yu bombalama emri vermesi gibi olumsuzluklara rağmen, Batı tarafından yine de Rusya'ya önemli ekonomik yardımlar temin edilmiş ve hatta Clinton'un inisiyatifinde Rusya'nın G7'ye üye olması

dahi sağlanmıştı (Stoner ve McFaul, 2015: 168-170). Fakat Rusya siyasi çevrelerindeki bir kanaate göre Batı, Rusya'ya gerekli ekonomik desteği sunmamıştır (Till, 16.06. 2011).

Bu süreçte Rusya'nın zayıflığından istifade edilerek tek taraflı politikalar da izlenmiştir. Örneğin, IMF ile 17,5 milyar dolarlık bir kredi anlaşması için müzakere yürütmekte olan Rusya'nın, 1995'de Yugoslavya müdahalesine dönük itirazları etkisiz kalmıştır (Tsygankov, 2016: 109). Keza, bu konjunktürde NATO'nun genişlemesine dönük seslendirilen itirazlar da bir sonuç üretmemiştir (Marshall, 06.12.1994). Benzer şekilde, Yeltsin'in Kosova operasyonunu "NATO'nun yirmi birinci yüzyıla dünya jandarması üniformasıyla girme çabası" olarak nitelemesi ve Rusya'nın buna razı olmayacağını belirtmesine rağmen, NATO operasyonu engellenememiştir (Yeltsin, 2000: 222). Bu örnek hadiselerin gösterdiği gibi, SSCB sonrasında güç kapasitesinde yaşadığı gerileme Rusya'nın Batı karşısında direnç potansiyelini olumsuz bir şekilde etkilemiş ve karşılıklı ilişkilerde belirgin bir asimetri doğurmuştur.

Batı ile kısa süre içinde fikir ayrılıklarının ortaya çıkması, Rusya'nın dış politikasında önemli yansımalar bulmuştur. 1991-1993 arasında Batı ile ilişkilerin yakın seyrettiği zaman diliminde Rusya'nın dış politikasına yön veren liberal Atlantikçi tasavvur, 1993'ten itibaren Doğu ve Batı arasında bir denge politikası izlenmesi gerektiği vizyonuna yerini bırakmıştır. Bu süreçte dönüm noktası, Kozyrev'in 1996'da yerini reelpolitik tandanslı Yevgeny Primakov'a bırakması olmuştur. Primakov'la birlikte, Rus dış politikasındaki liberal öğeler geri plana itilmiş ve daha realist bir dış politika anlayışı benimsenmiştir (Mankoff, 2009: 5). Bu konjunktürde Rusya, çok kutupluluk savunusunu da güçlü vurgularla ortaya koymaya başlamıştır. Bu vizyonu tamamlayıcı nitelikte adımlar da atılmış ve Çin ve Hindistan gibi yükselen güçlerle yakın ilişki içinde olmaya özel bir önem verilmiştir. Batı bloğu dışındaki güçlerle yakınlık tesis edilerek, uluslararası sistemde farklı güç merkezlerinin de var oluşu ve böylece çok kutuplu bir yapıya doğru ilerlendiğinin altı çizilmiştir.

RUSYA'NIN ÇOK KUTUPLU DÜNYA SAVUNUSU

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın çok kutupluluk savunusu, hem yayınlanan resmî raporlarda hem de karar alıcıların açıklamalarında ortaya konulmuştur. 1997 senesinde yayınlanan *Ulusal Güvenlik Konsepti'nde*, birçok farklı devletin ve entegrasyon birliğinin siyasi ve ekonomik olarak pozisyonlarının güçlendiği belirtilmiş ve bunun da çok kutuplu bir dünyaya doğru yol alındığının işareti olduğu vurgulanmıştır (26.12.1997). 1997 tarihli raporda çok kutuplu yapının belirginleşmesinin uzun bir süre alacağını altı çizilmiş; takip eden yıllarda ise Rusya'nın da bu sürece destek sunacağı belirtilmiştir. 2000 tarihli *Ulusal Güvenlik Konsepti* raporunda, ekonomik, siyasi, teknolojik ve diğer etkenlere dikkat çekilerek, Rusya'nın bu etkenler üzerinden çok kutuplu bir dünyanın hakim kılınmasına katkı sunacağı ifade edilmiştir (10.01.2000). *Dış Politika Konsepti'nde* ise mesaj daha net bir şekilde verilmiştir:

"Uluslararası arenada, Rusya'nın ulusal çıkarlarına aykırı yeni zorluklar ve tehditler oluşmaktadır. ABD'nin ekonomik ve nüfuz hakimiyetinin etkisiyle, tek kutuplu bir yapının oluşturulması noktasında güçlenen bir trend görülmektedir. [...] Rusya ise, modern dünyanın çeşitliliğini ve farklı çıkarların mevcudiyetini göz önüne alarak, uluslararası ilişkilerde çok kutuplu bir sistemin hayata geçmesine çalışacaktır" (28.06.2000).

Yayınlanan raporlarda, küresel meselelere çözüm üretilirken ABD ve Rusya'nın dışındaki diğer etkili ülkelerin inisiyatif almaları gerektiği de vurgulanmıştır. Bu çerçevede, Soğuk Savaş sırasında olduğu gibi uluslararası siyasete ABD-Rusya (SSCB) ekseninin değil, farklı güç merkezlerinin hep birlikte yön vermeleri gerektiği belirtilmiştir. Soğuk Savaş sonrasına ilişkin bu mülahaza, 2008 tarihli *Dış Politika Konsepti'nde* yer bulmuştur:

"Oluşmakta olan çok kutupluluk ve risk ve tehditlerin çeşitliliği, stratejik istikrarın yalnızca Rusya-ABD ilişkileri çerçevesinde ele alınmasını imkansız kılmaktadır. Objektif bir bakış açısıyla, nükleer güce sahip olanlar başta olmak üzere, müşterek hareket etme konusunda istekli olan önde gelen devletlerin ortak güvenliğinin sağlanmasına katkı sunmalarının gerekli olduğu görülmektedir" (12.01.2008: 9).

Batı haricindeki güç merkezlerinin de küresel siyasette belirleyici olduklarını gösterme amaçlı çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Aşağıda değinileceği gibi, BRICS benzeri oluşumların hayata geçirilmesi ve Çin'le ilişkilerin güçlendirilmesi bu minvalde atılan adımlar olmuştur. Diğer taraftan, yayınlanan raporlarda çok kutuplu sistem savunusunun güçlü itirazlarla beraber ifade edildiği de görülmüştür. 2000 yılında yayınlanan *Askeri Doktrin'de*, Rusya'nın uluslararası güvenlikle ilgili rolünün görmezden gelindiği şikayetiyle birlikte, çok kutuplu dünyanın etkili merkezlerinden biri olmasının engellenmeye

çalışıldığı vurgulanmıştır (21.04.2000). 2008 tarihli *Dış Politika Konsepti*'nde ise bu vurgu daha güçlü bir şekilde ortaya konulmuştur:

“Çift kutuplu karşıtlığın ürettiği engeller ortadan kalkarken, modern dünyanın kültürel ve medeniyet çeşitliliği belirgin bir hal kazanmaktadır. [...] [Buna karşın] Batı'nın küresel süreçlerde hakim pozisyonunu kaybetme ihtimali, Rusya'ya karşı siyasi ve psikolojik çevreleme reaksiyonunda ifade bulmaktadır. [...] Rusya, uluslararası meselelerde çok taraflılık prensibinin güçlendirilmesine çalışacak [ve] [...] uluslararası ilişkilerin çeşitliliğini yansıtan çabalara katkı sunacaktır” (12.01.2008: 4).

Benzer noktalara 2015 tarihli Rusya'nın *Ulusal Güvenlik Stratejisi* adlı raporda da dikkat çekilmiştir:

“Rusya'nın ekonomik, siyasi, askeri ve manevi alanlarda potansiyelini arttıracak ve de çok merkezli bir dünyayı şekillendirmede rolünü güçlendirecek kuvvetli bir zemin oluşmuştur. [Diğer taraftan] Rusya Federasyonu'nun iç ve dış siyasetini bağımsızca ele alması, dünya siyasetine hükmetmeye çalışan ABD ve müttefiklerinin muhalefetiyle karşılaşmaktadır” (31.12.2015: 3).

Aynı raporun *Ulusal Çıkarlar ve Ulusal Stratejik Öncelikler* adlı bölümünde ise, Rusya'nın uzun vadeli ulusal çıkarları gereği önde gelen bir dünya gücü olarak pozisyonunu konsolide etmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca stratejik istikrara ve çok merkezli bir dünyada karşılıklı ortaklıkları sürdürmeye katkı sunmayı amaçladığı da vurgulanmıştır (31.12.2015: 6). 2016 tarihli *Dış Politika Konsepti* raporundan da görülebileceği gibi, Rusya'nın uluslararası tasavvuru, dünyada çok kutuplu bir sisteme doğru ilerlediği, bunun kompleks bir yapı ortaya çıkardığı ve yeni ekonomik ve siyasi güç merkezlerinin uluslararası sistemde artık var olduğu tespitlerine dayanmıştır (01.12.2016).

Resmî belgelerde olduğu gibi, Rusya karar alıcılarının beyanlarında da çok kutupluluk savunusu istikrarlı bir şekilde dile getirilmiştir. Rusya'nın ilk dışişleri bakanı Kozyrev, Soğuk Savaş sonrasında dünya siyasetine “Pax-Americana'nın” şekil verebileceği tezini reddetmiş ve bununla birlikte, daha başka tek kutuplu ya da çift kutuplu tasavvurların da 21. yüzyılın dünyasında karşılık bulamayacağını ifade etmiştir (Kozyrev, 1994: 63). Kozyrev'e göre, ABD dünyayı tek başına yönetecek kapasiteye sahip değildir; Rusya ise, yaşadığı zorlu geçiş sürecine rağmen, hala büyük bir güçtür. Fakat, diğer güç merkezlerinin ortaya çıkmakta olduğu ve bu aktörlerin dünya siyasetinde daha fazla rol almak istedikleri görülmekteyken, Kozyrev'in ifadesiyle, “uluslararası meselelerin niteliği, artık bu meselelerin çok taraflı bir zeminde ele alınmasını gerekli kılmaktadır” (Kozyrev, 1994: 63).

1996'da dışişleri bakanlığına gelen Yevgeny Primakov'la birlikte bu düşünce daha güçlü bir şekilde ifade edilmeye başlanmıştır. *Primakov Doktrini* olarak da bilinen vizyona uyumlu şekilde Rusya liderliği, çok kutupluluğun ABD hegemonyasını dizginleyici bir işlev göreceğine inanmıştır (Ambrosio, 2001: 53). Primakov, çok kutuplu bir dünyaya ilerleniş sürecinde Rusya'nın, ABD hakimiyeti etrafında oluşan olumsuz trende karşı dengeleyici anlamda rol oynayabilecek bir güç olduğunu vurgulamıştır (Ambrosio, 2001: 53). Primakov'un çok kutuplu dünya ve çok vektörlü dış politika vizyonuna uyumlu şekilde Rusya, farklı güç merkezlerine çeşitli açılımlar gerçekleştirmiştir. 1998'de başbakanlık görevini devralan Primakov, Hindistan, Çin ve Rusya'dan oluşan bir “stratejik üçgen” oluşturma hedefine matuf “RIC” oluşumunun hayata geçmesine öncülük etmiştir (Trenin, 2016: 6). Müteakiben Brezilya'nın da dahil olmasıyla bu oluşum BRIC'e dönüşmüştür. 2011'de ise Güney Afrika'nın katılımıyla BRICS haline gelen bu yapı, Primakov'un vizyonunu yansıtır şekilde, çok kutuplu bir dünya savunusu ortaya koymuştur. BRICS çatısı altında taraflar, uluslararası hukuk, çok kutuplu dünya, eşitlik prensibi ve demokratik bir dünya düzeni gibi hususlara vurgu yapmışlardır. Ayrıca, uluslararası meselelerin çözümünde Batı'nın tek taraflı uygulamalarının değil, çok taraflı diplomasi ve BM prensiplerinin esas alınması gerektiğine dikkat çekmişlerdir (Coning, 2015: 26-29, 31-35).

Rusya'nın BRICS çatısı altında bir arada olduğu Çin'le beraber, çok kutupluluk savunusunu esas alan ortak bir deklarasyon yayınlaması ise bir diğer önemli irade beyanı olmuştur. 1997 senesinde Rusya ve Çin liderleri Boris Yeltsin ve Jiang Zemin tarafından imzalanan *Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Bir Uluslararası Düzeninin Kurulması* adlı ortak bildiriye, çift kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla çok kutupluluğa doğru ilerlenen pozitif bir trendin gözlemlendiği ifade edilmiştir (20.05.1997). Taraflar, egemenlik kavramı, toprak bütünlüğüne saygı ve ülkelerin iç işlerine karışılmaması prensipleri üzerinden uluslararası hukuka vurgu yaparak, bu ilkelerin esas alındığı bir uluslararası düzenin oluşmasına katkı sunacaklarını belirtmişlerdir (20.05.1997). 2001'de imzalanan *İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği Antlaşması*'nda da taraflar uluslararası hukukun evrensel olarak kabul edilmiş ilkelerinin ve normlarının

baz alındığı adil bir dünya savunusu ortaya koymuşlardır (24.07.2001).

ÇOK KUTUPLU DÜNYA VİZYONUNUN ANLAMI

Soğuk Savaş sonrasında Rusya-Batı yakınlaşmasının önüne set çeken gelişmelerin görülmesiyle birlikte Rusya, Batı odaklı dış politika anlayışının geride bırakmıştır. Bu itibarla, Rus diplomatlar, karar alıcılar ve siyasi çevreler, Rusya'nın Batı'nın bir "uzantısı" gibi faaliyet gösteren edilgen bir ülke olmasındansa, dış politikasını kendi belirlediği bağımsız bir rotada ele alması gerektiğine inanmışlardır (Mankoff, 2009: 12). Benimsenen bu anlayış, Yeltsin'in ilk yıllarında gözlemlenen, Rusya'nın Batı dünyasına eklenmesi düşüncesinin sonlanması anlamına gelmiştir. Primakov'dan sonra dışişleri bakanlığına gelen Igor Ivanov bu mülahazayı Rusya ile ilgili net bir şekilde ortaya koymuştur: "Büyük güçler entegre olmazlar" (Trenin, 2011: 407).

Batı ile olan ilişkilerde istenen yakınlığın tesis edilemediğinin görülmesiyle birlikte, Batı'nın artık küresel siyasetin ağırlık merkezini teşkil etmediği yönündeki vurgular da güçlenmeye başlamıştır. Rusya liderleri, dünyada değişmekte olan siyasi dinamikler neticesinde, Batı merkezli sistemin sonlanmakta olduğunu ve farklı güç bloklarının ortaya çıkmasına paralel olarak, çok kutuplu bir sisteme doğru ilerlendiğinin altını çizmişlerdir. Özellikle Çin, oluşmakta olan yeni sistemde merkezi önemde bir aktör olarak görülmüştür. Bu bağlamda Rusya, Çin'in hızlı yükselişiyle birlikte, dünyanın çekim merkezinin Avro-Atlantik'ten Asya-Pasifik'e doğru kaydığına kanaat getirmiş ve bu düşünceden hareketle dış politikasını kurgulamaya başlamıştır (Lo, 2015: 46).

Rusya, Çin'in de dahil olduğu Batı bloğu dışındaki güçlerle yakın ilişkiler kurarak, ABD merkezli tek kutuplu bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya geçiş sürecini hızlandırmaya çalışmıştır. Fakat Rusya'nın tasavvurundaki çok kutuplu yapı, yeni bir düzen kurulmasından ziyade eski bir düzenin tekrardan hayata geçirilmesi hedefine dayanmıştır. Bu düzen, 1815'de hayata geçen *Avrupa Uyumu Düzeni'dir* (Lo, 2015: 43). Tekrardan geçerli kılınması istenen bu düzende, aktörler farklı olsa da kaideler aynıdır (Lo, 2015: 43). Rusya tarafından, hiçbir devletin küresel hegemonik güç olmadığı ve büyük güçler arasındaki etkileşimlerin bir güç dengesi mekanizması çerçevesinde belirlendiği bir ilişkiler bütünü hedeflenmektedir. Ayrıca, belirli ilkeleri esas alan bir normatif yapının hâkimin kılımları da amaçlanmaktadır. Bu normatif yapı, uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde temsil edilen devlet egemenliğine saygı prensibine dayanmaktadır. Benimsenen bu prensip, büyük güçlerin birbirlerinin iç işlerine karışmamaları ilkesini esas almaktadır. Böylece, Batı'nın demokrasi yayma ve insan haklarını koruma gerekçelerinden hareketle ortaya koyduğu "siyasi mühendislik" girişimlerine karşıt bir duruş söz konusudur (Putin, 27.02.2012).

Rusya'nın geçerli kılmak istediği yeni düzende, çoklu bir büyük güç denklemi hedeflenmektedir. ABD'nin Batı dünyasının liderli olduğu, Hindistan'ın Güneydoğu Asya, Brezilya'nın Güney Amerika, Çin'in ise Asya-Pasifik'te hakim güç olduğu bu denklemde Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasının lider ülkesi olarak konumunu devam ettireceği öngörülmektedir (Lo, 2015: 44). Bu perspektif daha geniş bir bağlama oturtulursa; Rusya tarafından dünyada altı ya da yedi büyük gücün var olduğu çok kutuplu bir yapı amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Rusya, *Avrupa Uyumu Düzeni* çerçevesinde Avrupa'daki büyük güç denkleminin bir benzerini dünya genelinde hâkim kılmaya çalışmaktadır. Rusya liderleri bu doğrultuda önemli bir yol alındığını vurgulayan beyanlar paylaşmışlardır. Örneğin Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov, dünya siyasetinde çok kutuplu bir yapının geçerli olduğunun, Obama'nın ABD'yi Asya-Pasifik'e yönlendirmesine bakarak da görülebileceğini belirtmektedir (Lavrov ve Saunders, 29.03.2017). Bu, ABD'nin kendisine rakip teşkil den farklı güçlerin de artık var olduğunu kabul etmesidir. Böylece dengelenmesi gereken büyük bir gücün (Çin'in) varlığının kabulü, tek kutuplu bir yapının sonlandığının da tescilidir.

Rusya liderleri çok kutuplu sistem savunusu ortaya koyarlarken, vizyonlarını idealist bir zemin üzerine temellendirip, çok kutupluluğun dünya siyasetinde olumlu bir trendi beraberinde getireceğini iddia etmişlerdir. Lavrov, Batı merkezli sistemi belirli seçkin devletlerin menfaatlerine uygun, "önceden dizayn edilmiş" bir proje olarak nitelendirip, kendi öngörüsü dahilinde oluşacak olan yeni düzeni "Batı Sonrası Dünya Düzeni" olarak tanımlamaktadır (Lavrov, 18.02.2017). Lavrov'a göre, *Batı Sonrası Dünya Düzeni'nde* devletler, uluslararası sistemdeki muhataplarının kültürel, tarihi ve medeniyet kimliğine saygı duyacaklar ve uluslararası hukuk normlarına uyumlu şekilde, kendi egemenlik tasavvurlarını oluşturabileceklerdir (Lavrov 18.02.2017). Ayrıca Lavrov, uluslararası sistemde oluşan yeni güç merkezlerinin gerek buldukları bölgelerde, gerekse dünya genelinde güvenlik ve istikrarla ilgili daha fazla sorumluluk alacaklarını belirtmektedir (Lavrov 11.08.2017). Rusya liderleri, idealist vurgulara da

yer vererek, *Batı Sonrası Dünya Düzeni* olarak tarif ettikleri çok kutuplu yapının gün geçtikçe hatlarının belirginleştiğini ifade etmektedirler. Lavrov'a göre, çok kutuplu yapının oluşum sürecini durdurmak mümkün değildir; çünkü bu yapı olgusal bir gerçekliğe de tekabül etmektedir. Çok kutupluluk modern dünyanın kültürel ve medeniyet çeşitliliğini yansıtmakta ve ayrıca ulusların kendi kaderlerini belirleme ve adil bir dünyada yaşama arzularına uygun bir yapı olarak da ortaya çıkmaktadır (Lavrov 11.08.2017).

Latin Amerika ve az gelişmişliğine rağmen kaynakları ve insan gücüyle yeterli potansiyeli olan Afrika ve de Asya-Pasifik gibi bölgeler, *Batı Sonrası Dünya Düzeni'nde* yer alacak farklı güç merkezleridir. Bu yapıya ister çok kutupluluk, ister çok merkezlilik isterse demokratik bir dünya düzeni densin, Lavrov'a göre, ekonomik/finansal güç ve bununla ilişkili olarak siyasi etkinlik, artık çok daha eşit bir şekilde uluslararası sistemde dağılmaktadır (Lavrov ve Saunders, 29.03.2017). Rusya liderlerine göre, Batı merkezliliğin geride bırakılmasıyla uluslararası ilişkiler daha adil ve demokratik bir düzlemde gerçekleşecektir. Ayrıca, çok kutuplu yapı daha istikrarlı bir dünyayı da mümkün kılacaktır. Örneğin Putin, çok kutupluluğun hâkim kılınması durumunda ABD'nin Irak işgali gibi eylemlere artık girişmeyeceğini belirtmiştir. Putin'e göre;

"Irak, Afganistan, Libya ve daha birçok farklı bölgede olanlar ortadadır. Tek kutuplu bir dünya geçerli olursa, ya da bu gerçekleştirilmeye çalışılırsa, bu kutup, bütün meselelerin güçle çözülebileceği illüzyonuna kapılır. Ve ne zaman bir güç dengesi oluşursa, işte o zaman müzakere arzusu ortaya çıkar" (Putin, 17.04.2014).

Özetle, Rusya liderleri çok kutuplu yapıyı ideal bir uluslararası yapı olarak takdim etmişler ve bu yapının daha adil, demokratik ve istikrarlı bir dünya için gerekli olduğunu vurgulamışlardır.

ÇOK KUTUPLU DÜNYAYA İLERLENEN SÜREÇ

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya karar alıcıları, uluslararası sistemin çok kutuplu bir mahiyete sahip olması gerektiğini ifade ederlerken, Batı merkezliliğin gayi adil bir sistem olduğunu iddia etmişlerdir. Ülkelerinin konumunu açıklarken ise, Rusya'nın SSCB dağılmışsa da, hala büyük bir güç olarak uluslararası sistemde yer almaya devam ettiğini belirtmişlerdir. Rusya liderleri, Soğuk Savaş'ın sonlanması ile birlikte Rusya'nın, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Japonya gibi askeri işgale teslim alınmış ve yenilgileri tescillenmiş ülkeler kategorisinde görülmesini reddetmişlerdir. Böylece, Soğuk Savaş bağlamında ülkelerinin yenilgiye uğradığını kabul etmemişlerdir (Sakwa, 2017: 71). 1990'lardaki bütün sorunlarına rağmen Rusya, büyük bir nükleer silah envanterini ve konvansiyonel askeri kapasiteyi elinde bulundurmuş ve ayrıca, SSCB'nin *ardılı* değil *devamı* niteliğinde bir devlet olarak SSCB'nin imzaladığı antlaşmaları ve yükümlülükleri de devralmıştır (Sakwa, 2008: 368). Bununla birlikte, Rusya'nın büyük güç statüsünü taçlandıran önemli bir unsur olarak, BM Güvenlik Konseyi (BMGK) daimî üyeliğine de SSCB sonrasında sahip olunmuştur (Sakwa, 2008: 368). Bu özellikleriyle Rusya liderleri, Rusya'nın Batılı yekdiğerleri ile eşit statüde görülmemesi için bir sebep olmadığına inanmışlardır. Kozyrev'in vurguladığı gibi Rusya, teknolojisi, kaynakları ve silah envanteri ile büyük bir gücün elinde bulundurması gereken özelliklere sahip bir devlet olmuştur (Kozyrev, 1994: 63).

Soğuk Savaş sonrasında büyük güç statüsünü tartışmaya açtırmayan Rusya, ABD merkezli tek kutuplu sistemin çok kutuplu bir sistemle ikame edilmesini ise dış politikasındaki temel hedeflerden biri olarak belirlemiştir. Bu hedef doğrultusunda, Çin'in ve ayrıca diğer potansiyel büyük güç adaylarının da dahil olduğu yeni bir *Büyük Güç Uyumu* tesis etmeye çalışmıştır. Rusya açısından özellikle Çin, ABD hegemonyasının aşılıp, çok kutuplu bir dünyanın hakim kılınmasında işlevsel anlamda en önemli partner olarak görülmüştür. Bu çerçevede Rusya, Soğuk Savaş sonrasında belirli açılımlarla Çin'le olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve muhababından da bu çabalara dönük olumlu karşılık almıştır. 1992 yılında Yeltsin'in Çin'i "dost ülke" olarak anmasında ve de 1996'da ikili ilişkileri "Stratejik Ortaklık" olarak nitelemesinde somutlaşan olumlu etkileşimler, 1996'da Şangay Beşlisi'nin kurulması, 1997 senesinde *Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Bir Uluslararası Düzeninin Kurulması* bildirisinin yayınlanması ve 2001'de *İyi Komşuluk ve Dostça İşbirliği Antlaşması'nın* imzalanması ile takip edilmiştir (Mankoff, 2009: 201, 204; Treaty 24.07.2001). Bu adımlarla Rusya ve Çin, 1969'da bir sınır çatışması sonrasında bozulan ilişkilerini düzeltmek kadar, müşterek olarak çok kutupluluk savunusunu dile getirme fırsatı da bulmuşlardır.

Rusya'nın çok kutuplu dünya tasavvurunda Çin önemli bir yere sahip olsa da, Rusya tarafından BRICS çatısı altındaki ortakları Hindistan ve Brezilya (ve daha sınırlı potansiyele sahip olsa da Güney Afrika) gibi ülkelerin de birer büyük güç olarak ortaya çıktıkları bir denklem hedeflenmektedir. Batı bloğu dışında yer alan etkili güçleri bir araya getiren BRICS, Rusya'nın tahayyülündeki büyük güç

denklemini yansıtan önemli bir oluşumdur. Bu oluşumun fikrî temeli ise şu şekildedir: ABD artık uluslararası sistemde hâkim güç değildir; küresel siyasete yeni bir *Büyük Güç Uyumu* yön vermektedir; devletler arası ilişkilerde liberal normlar değil, devlet egemenliği prensibi belirleyicidir (Lo, 2016: 13). Nicolas Spykman 1938 tarihli bir makalesinde, eğer ki Avrupa Konfederasyon tahayyülü gerçekleşmezse, önümüzdeki elli yılda Çin, Hindistan, Rusya (SSCB) ve ABD'den mütevellit dörtlü bir büyük güç denkleminin oluşacağını tahmin etmiştir (Spykman, 1938: 39). Bu mercekten bakıldığında, BRICS üyesi bir ülke olan Hindistan'ın nükleer silahları, geniş konvansiyonel ordusu ve büyüyen ekonomisiyle, mevcut büyük güç denkleminde dahil olması en muhtemel ülke olduğu ve böylece Spykman'ın öngördüğü tablonun oluşmakta olduğu görülmektedir.

Spykman'ın Avrupa entegrasyon projesinin bağımsız bir güç merkezine dönüşmesi durumunda sistemin beşli bir hal alacağına dair çıkarsamasından hareketle ifade edilirse; böyle bir gelişmenin yaşanması Rusya açısından önemli bir eşğin aşılması anlamına gelecektir. Batı ittifak sisteminin kendi içinde bir ayrışma yaşaması ve farklı bloklara bölünmesi, çok kutuplu bir yapının hatlarının belirginleşmesinde önemli bir katalizör işlevi görecektir. Batı'nın yekvücut bir şekilde Rusya'nın muhatabı olduğu bir ilişki biçimi, Rusya açısından güç dengesinin aleyhinde seyretmesi demektir. Örneğin, Ukrayna krizi sırasında Avrupa Birliği (AB) ve ABD'nin, Avustralya, Kanada ve Japonya gibi ülkelerin de katılımıyla Rusya'yı yaptırım baskısı altına almaları, Rusya için bu olumsuz duruma net bir örnektir.

Rusya'nın çok kutuplu dünya tasavvuruna da katkı sunacak şekilde, Batı içinde dönemsel olarak çeşitli ayrışma işaretleri görülmüştür. Soğuk Savaş'ın sonu itibarıyla Almanya'nın jeopolitik çıkarlarının Rusya ile yakın ilişki içinde olunmasını gerektirdiği düşüncesinden hareketle dış politikasını kurgulaması, Britanya'nın ABD ile Atlantik yaklaşmasını tatbik etmesi ve Fransa'nın Soğuk Savaş sırasında nüfuz alanı olan Kuzey Afrika ve Akdeniz'e odaklanma düşüncesi, Atlantik ittifakındaki ahengi sorgulanır kılan gelişmeler olmuştur (Osterud ve Toje, 2013: 85). Ayrıca, 2003 Irak işgaline dönük Fransa, Almanya ve Rusya'nın oluşturdukları üçlü yapı üzerinden BMGK'de Irak savaşına onay verilmeyeceğini müsterek şekilde deklare etmeleri, Kıta Avrupası'nın iki önemli gücünün Rusya ile birlikte Britanya-ABD'den oluşan Atlantikçi bloğa karşı sergiledikleri bir duruş olarak kayda geçmiştir (Henley, Young ve Walsh, 06.03.2003). 2003 Irak işgalinden kısa süre sonra Fransa ve Almanya liderleri Jacques Chirac ve Gerard Schröder'in NATO'dan bağımsız bir kuvvet olarak *Avrupa Güvenlik ve Savunma Birliği* adlı bir inisiyatifi hayata geçirmeyi teklif etmeleri, her ne kadar bir sonuç üretmemişse de, Atlantik ittifakına alternatif arayışların ortaya çıkabileceğinin görülmesi bakımından dikkat çekici bir girişim olmuştur (Kirchick, 2017: 36).

Avrupa ülkelerinin bu yöndeki arayışları ilerleyen yıllarda da devam etmiş ve en son *Kahçı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması* (PESCO) ile savunma alanında ortaklaşmayı derinleştirecek bir adım atılmıştır. PESCO'nun da ötesine geçilerek, AB'nin ayrı bir Avrupa ordusunun kurulması anlamına gelecek daha somut adımlar atması, Atlantik ittifakını teste tâbi tutacak asıl gelişme olacaktır. Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in Mayıs 2017'de Avrupa'nın durumunu değerlendirirken, artık Britanya ve ABD'ye bel bağlanamayacağı ve Avrupa'nın kendi geleceği için kendi mücadelesini vermesi gerektiği görüşü, Brexit süreci ve Trump'ın ABD başkanlığına gelmesi sonrasındaki belirsizlik ortamında, transatlantik ilişkilerinin yeni gelişmelere gebe olabileceğini göstermiştir (Allen ve Mulholland, 28.07.2017). AB-ABD ayrışmasının somut bir hal kazanması ve Atlantik ittifakının işlevini yitirmesi durumunda, Rusya açısından *Batı Sonrası Dünya Düzeni*'ne ilerlenmesi noktasında önemli bir eşik aşılması olacaktır.

ÇOK KUTUPLU SİSTEMDE KÜRESEL REKABET ORTAMI VE RUSYA

SSCB henüz dağılmadan önce Gorbacov'un görev başında olduğu dönemden başlayıp mevcut konjonktüre kadar geçen sürede Rus dış politikası önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu zaman diliminde Rusya, küreselleşmeci, Batı ile entegrasyona sıcak bakan bir ülkeden, büyük güç statüsünü öne çıkararak ve daha realist bir dış politika anlayışı benimseyen bir ülke konumuna geçiş yapmıştır. Ayrıca Rus dış politikasındaki evrenselci temalar da dünyadaki siyasi ve kültürel farklılıkların ön plana çıkarıldığı bir vizyon ile ikame edilmiştir (Trenin, 2014). Bu gelişmeler, *Batı Sonrası Dünya Düzeni* olarak tanımlanan çok kutuplu dünya tasavvurunun temelini oluşturmuştur.

Rusya'nın *Batı Sonrası Dünya Düzeni* vizyonu Batı merkezliliğin geride bırakılması hedefine dayanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda Rusya da çeşitli inisiyatifler almaktadır. Örneğin Rusya, Podemos ve Ulusal Cephe gibi Avrupa siyasetindeki aşırı sol ve sağ siyasi oluşumlara destek sunarak,

kendisine yakın bulduğu siyasi aktörlerin güçlenmesini sağlamaya çalışmıştır (Sakwa, 2017: 275-276). Bir nevi Rusya, Avrupa siyasetinde “böl ve yönet” (Sakwa, 2017: 275) olarak tanımlanabilecek bir strateji izleyerek, merkezkaç siyasi aktörlere sunduğu destekle, Batı içindeki siyasi süreçleri etkilemeye gayret etmektedir. Rusya, Avrupa ile Hristiyanlık, geleneksel değerler ve kültürel kodlar üzerinden yakalanabilecek ortak noktaların altını çizerek (Kirchick, 2017: 21) Avro-Atlantik eksenini tanımlayan liberal tasavvurun gerilemesine çalışmaktadır. Burada önemli olan, AB-ABD ekseninde bir ayrışmanın şartlarını olgunlaştırmaktır. Fakat asıl olarak hedeflenen, Batı'nın mutlak anlamda zayıflaması değil, farklı bloklara bölünerek nispi anlamda gücünün azalması ve böylece Rusya'nın rakipleri karşısında güç dengesindeki konumunda bir düzelmeye yaşanmasıdır.

Rusya'nın maddi güç kapasitesindeki ilerlemenin de etkisiyle bu doğrultuda önemli bir merhale kat edilmiştir. 1991-1999 arasında sekiz sene boyunca aralıksız olarak ekonomik küçülme yaşayan Rusya, 2000'li yılların ilk on yılında enerji fiyatlarındaki artışla birlikte ekonomik anlamda ciddi bir büyüme süreci içine girmiştir. Bu sıçrama Rusya'yı 1999'da dünyanın en büyük 23. ekonomisinden, 2008'de en büyük dokuzuncu ekonomisi konumuna taşımıştır (Hill ve Clifford, 2013: 145). Artmakta olan ekonomik gücüyle birlikte askeri gücünde de kaydettiği ilerleme Rusya'yı uluslararası sistemde daha güçlü bir konuma taşımıştır. Rusya'nın uluslararası sistemdeki konumundaki düzelmeyi zamanın Savunma Bakanı Sergei Ivanov şu şekilde ifade etmiştir: “Küresel meseleler ve insanlığın geleceği için sorumluluk alınmasını gerekli kılan büyük güç statüsü, Rusya tarafından artık tam manasıyla geri kazanılmıştır” (Tsygankov, 2016: 186).

Bu gelişmeye koşut olarak Rusya, büyük güç aktivizmini artan bir ivme ile sergilemeye başlamıştır. Rusya kadar Çin'in de güç kapasitesindeki ilerlemenin etkisiyle, uluslararası siyaset alanındaki rekabete dayalı etkileşimler Soğuk Savaş sonrasının ilk on yılından daha belirgindir. Büyük güçler arasında Avrasya, Ortadoğu, Afrika, Güney Doğu Asya ve Latin Amerika gibi birçok farklı bölgede rekabete dayalı ilişkilerin ivmesinde bir artış gözlemlenmektedir. Rusya da bu bölgelerde çıkarlarını maksimize etmenin arayışındadır. Örneğin Rusya, Avrasya politikasını Çin'e endekslemenin ve bu bölgede ABD ve Çin arasında dengeleyici güç işleviyle kendisini sınırlamanın bir hata olacağına kanaat getirmiştir. Bu düşünceden hareketle, “stratejik çeşitlilik” olarak tanımlanabilecek bir çerçevede, son yıllarda aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır (Lo, 2015: 143). Bu bağlamda Rusya; Vietnam, Güney Kore, Hindistan ve Japonya gibi ülkelerle enerji, silah ticareti ve nükleer teknoloji alanlarında ortaklıklar kurarak ve siyasi ilişkilerini güçlendirerek, geniş bir faaliyet alanı dahilinde çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadır (Lo, 2015: 140-143; Mankoff, 11.07.2013; Blank, 07.04.2014; De Haas, 2013: 15; Skalamera, 2019: 78).

Diğer taraftan Rusya, Orta Doğu, Afrika, Avrupa ve Latin Amerika'ya yeni açılımlar geçekleştirerek, ekonomik/ticari networkler oluşturma, siyasi nüfuzunu güçlendirme ve askeri/savunma eksenli ilişkilerini kuvvetlendirme çabalarını da yoğunlaştırmıştır (Carnegie Endowment for International Peace). Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan'la savunma alanında ilişkiler geliştirmek, Libya'daki siyasi denklemde oyun kurucu olmaya çalışmak, Afganistan'da Taliban'la ve ayrıca Pakistan'la olan temasları kuvvetlendirmek, Rusya'nın sergilediği aktif dış politikada örnek hadiseler olmuştur. Ayrıca Rusya, Afrika'da Ortak Afrika Cumhuriyeti ve Eritre gibi ülkelerle, Latin Amerika'da ise Venezuelalla, Nikaragua ve Küba ile askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerini derinleştirme amaçlı girişimler sergileyerek, aktif dış politikasını farklı bölgelerde de sürdürmüştür (Trenin, 2018: 22; Borshechetskaya, 28.03.2019). Rusya, Avrupa'da aşırı sağ hareketleri desteklemekten Güney Amerika'da kendisine yakın hükümetlere askeri ve ekonomik destek sunmaya kadar, dünyanın muhtelif coğrafyalarında birçok farklı yöntemle nüfuzunu güçlendirecek eylemler sergilemektedir.

Rusya, oluşan yeni rekabet alanlarında meydan okumalar ortaya koymaktan da sakınmamaktadır. Örneğin Rusya, Soğuk Savaş sonrasında gerçekleştirdiği ilk alan dışı operasyon olan Suriye'de askeri gücünü devreye sokarak Suriye iç savaşındaki dengeyi müttefiki Esad yönetimi lehine çevirebilmiştir. Böylece, Ortadoğu ve Akdeniz jeopolitiğinde önemli bir ülke olan Suriye'ye sunduğu destekle, bu bölgelerde oyun kurucu mahiyetinde bir aktör olduğunu göstermiştir. Ayrıca Rusya, Kırım'ı Ukrayna'dan kopartarak askeri gücünü toprak ilhakı için dahi devreye sokabileceğini kanıtlamıştır. Arktik gibi oluşan yeni bir rekabet alanında da Rusya, Arktik Komutanlığı'nı hayata geçirerek ve Kuzey Filosu'nun hazırlık düzeyini arttırarak, bu bölgedeki potansiyel rakiplerine mücadeleye hazır olduğu mesajını vermiştir (Baev, 01.11.2017).

Ortaya konulan bütün bu dış politika hamleleri, Rusya'nın rekabet gücünden aldığı destekle sergilediği büyük güç aktivizminde güçlenen bir trend olduğunu göstermektedir. Çok kutuplu bir sistemin

belirginleşmesi bu noktada önemli bir faktör olarak Rusya'ya hizmet etmektedir. Batı bloğu dışındaki aktörlerin nispi güçlerindeki artış, uluslararası yapıya âdem-i merkezi bir mahiyet kazandırmaktadır. Dolayısıyla mevcut yapı, ABD'nin küresel hegemonik bir güç olduğu 1990'lardaki muadilinden çok daha farklı bir mahiyete sahiptir. Bu gelişme ise Rusya'ya potansiyel rakipleriyle daha eşitlikçi bir düzlemde ilişki kurma olanağı tanımaktadır. Ayrıca çok kutuplu bir yapıda Rusya, dünyanın farklı bölgelerinde, geniş bir hareket alanı dahilinde çıkar arayışlarında bulunma imkânına kavuşmaktadır. Bu hususlar, uluslararası sistemde güç konsantrasyonunun olmamasının Rusya için niçin önemli olduğunu açıklar niteliktedir. Bunun için ABD gibi, Çin'in de uluslararası sistemde hegemonik bir güç olmaması ve uluslararası ilişkilerde çok kutuplu bir yapının hâkim kılınması Rusya için büyük önem taşımaktadır. Rusya'nın ABD merkezli tek kutuplu yapıya karşı olduğu gibi, ABD ve Çin'den mütevellit çift kutuplu yapıyı andıracak G2 benzeri girişimlere karşı oluşu da bu bağlamda önemli bir göstergedir (Huasheng, 2013). Çok kutuplu bir yapı, Rusya'nın büyük güç potansiyelini realize etmesi için işlevsel anlamda önem taşımakta olup, Rusya da bu yapının kalıcılışmasını dış politikasındaki temel önceliklerden biri olarak belirlemiştir.

SONUÇ

Rusya'nın çok kutuplu bir sistemi niçin savunduğunu anlamak için, bu sistemin Rusya için nasıl bir işlevselliğe sahip olduğunun izahı önemlidir. Bu izah yapılırken bu çalışmada, Rusya'nın perspektifinden Soğuk Savaş sonrası süreç mercek altına alınmıştır. Soğuk Savaş sonrasında çok kutupluluğu esas alan bir vizyonunun benimsenmesinde, Rusya'nın Batı ile istenen düzeyde yakınlık tesis edememesi ve karşılıklı ilişkilerin asimetrik bir düzlemde ilerlemesi önemli rol oynamıştır. Bu gelişme karşısında Rusya, Batı'ya entegre olma vizyonunu bir tarafa bırakmış ve çok kutuplu bir dünyada farklı güç merkezlerinden oluşan bir sistemin oluşum sürecine katkı sunmaya başlamıştır. Rusya karar alıcılarının açıklamalarında ve resmî raporlarda ortaya konulan çok kutuplu dünya vizyonu, daha adil, demokratik ve eşitlikçi bir dünyayı mümkün kılacak bir alternatif düzen olarak sunulmuştur. Gücün uluslararası sistemde daha dengeli bir şekilde dağılıcağı çok kutuplu bir yapının, uluslararası sistemi daha istikrarlı kılacağı vurgulanmıştır.

Bu çalışmada vurgulandığı gibi, Rusya'nın temel hedefi, 19. yüzyıldaki *Avrupa Uyumu'na* benzer şekilde, uluslararası sistemde altı ya da yedi büyük güçten oluşan çok kutuplu bir sistemi hâkim kılmaktır. Bu da, Rusya liderliği tarafından *Batı Sonrası Dünya Düzeni* olarak tanımlanmaktadır. Bu düzenin hâkim kılınması, Rusya'nın küresel oyunculuk potansiyelini realize etmesi için önemli bir ön koşuldur. Rusya, Soğuk Savaş sonrasında ABD etrafında şekillenen tek kutuplu sistemin dış politikasını icra ederken faaliyet kabiliyetini sınırlayan bir sonuç doğurduğunu müşahade etmiştir. Ayrıca bu süreçte Rusya, NATO genişlemesi ve Yugoslavya müdahaleleri başta olmak üzere Batı'nın tek taraflı politikalarına engel olmadığını ve ilişkilerin asimetrik bir mahiyete sahip olduğunu görmüştür. Bu tecrübeler çerçevesinde, tek kutupluluğun geride bırakılması ve çok kutuplu bir yapının hâkim kılınması Rusya'nın dış politikasındaki temel önceliklerden biri olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada ortaya konulduğu üzere Rusya, uluslararası sistemde küresel hegemonik bir gücün olmadığı, çok kutuplu bir yapıyı geçerli kılmaya çalışmakta ve bu yönde bir yapının hatlarının belirginleşmesine paralel olarak ise aktif bir dış politika izlemektedir. Maddî güç kapasitesindeki düzelmeye de yardımıyla Rusya, dünyanın muhtelif bölgelerinde büyük güç aktivizmini artıran bir ivme ile tatbik etmektedir. Suriye'den Arktik'e, Ukrayna'dan Venezüella'ya kadar birçok farklı rekabet alanında Rusya, belirleyici bir jeopolitik aktör olmanın arayışındadır. Son yıllarda Rusya, Orta Doğu, Afrika, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde birçok farklı ülkeyle siyasi, ekonomik ve askeri/savunma temelli işbirlikleri kurmaya çalışarak, geniş bir hareket alanı dahilinde çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Uluslararası sistemde belirginleşmekte olan âdem-i merkezi yapıda güç temerküzü azalmaktadır. Bu ise, Rusya'nın güç dengesindeki konumunda ve rekabet gücünde bir düzelmeyi beraberinde getirmektedir. Son yıllarda izlenen dinamik dış politikadan görülebileceği gibi, Rusya'nın küresel oyunculuk potansiyelini maksimize etmesi için çok kutuplu sistem önemli bir gerekliliktir. Çok kutupluluk yönünde ortaya konulan savunu da bu gerekliliğin bir tezahürüdür.

KAYNAKÇA

(20.05.1997). "Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order, Adopted in Moscow on 23 April 1997", <http://www.un.org/documents/ga/docs/52/plenary/a52-153.htm> adresinden 18.08.2017 tarihinde

- erişildi.
- (26.12.1997). "Russian Federation National Security Blueprint" Approved by Russian Federation Presidential Edict No. 1300 Dated 17 December 1997", <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/blueprint.html> adresinden 18.11.2018 tarihinde erişildi.
- (10.01.2000). "National Security Concept of the Russian Federation", http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/589768 adresinden 06.05.2017 tarihinde erişildi.
- (21.04.2000). "Russia's Military Doctrine", https://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00 adresinden 04.05.2017 tarihinde erişildi.
- (28.06.2000). "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> adresinden 04. 05. 2017 tarihinde erişildi.
- (24.07.2001). "Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between the People's Republic of China and the Russian Federation", http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t15771.shtml adresinden 13.08.2017 tarihinde erişildi.
- (12.01.2008). "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", <http://en.kremlin.ru/supplement/4116> adresinden 15.10.2017 tarihinde erişildi.
- (31.12.2015). "Russia's National Security Strategy", <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> adresinden 26.10.2017 tarihinde erişildi.
- (01.12.2016). "Foreign Policy Concept of the Russian Federation", http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248 adresinden 21.10.2017 tarihinde erişildi.
- Allen, N. ve Mulholland, R. (28.07.2017). "Angela Merkel Says Europe Can No Longer Rely on US or UK - And Must 'Fight for Its Own Destiny'", *The Telegraph*.
- Ambrosio, T. (2001). "Russia's Quest for Multipolarity: A Response to US Foreign Policy in the Post-Cold War Era", *European Security*, 10 (1): 45-67.
- Baev, P. (01.11.2017). "Militarization and Nuclearization: The Key Features of the Russian Arctic", https://www.realecleardefense.com/articles/2017/11/01/militarization_and_nuclearization_the_key_features_of_the_russian_arctic_112562.html adresinden 05.09.2018 tarihinde erişildi.
- Blank, S. (07.04.2014). "Russia and Vietnam Team Up to Balance China", *The National Interest*, <https://nationalinterest.org/commentary/russia-vietnam-team-balance-china-10195> adresinden 06.02.2019 tarihinde erişildi.
- Borshchevskaya, A. (28.03.2019). "Russian Moves in the Gulf and Africa Have a Common Goal", <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russian-moves-in-the-gulf-and-africa-have-a-common-goal#.XJ0siH5K84o.twitter> adresinden 30.03.2019 tarihinde erişildi.
- Buszynski, L. (1996). *Russian Foreign Policy After the Cold War*, Westport: Greenwood Publishing Group, Kindle Edition.
- Carnegie Endowment for International Peace. (2018). "The Return of Global Russia". <http://carnegieendowment.org/publications/interactive/global-russia/> adresinden 20.06.2018 tarihinde erişildi.
- De Haas, M. (2013). "Russian-Chinese Security Relations: Moscow's Threat from the East?", *Netherlands Institute of International Relations Clingendael*. March 2013, Report No: 3.
- De Coning, C. (2015). "BRICS and Coexistence", Coning, C. D, T. Mandrup & L. Odgaard (der.), *The BRICS and Coexistence: An Alternative Vision of World Order* içinde, London: Routledge, 25-48.
- Goldgeir, J. M. ve McFaul, M. (2003). *Power and Purpose: U.S. Policy toward Russia After the Cold War*, Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Henley, J., Young, G. ve Walsh, N. P. (06.03.2003). "France, Russia and Germany Harden Stance", *The Guardian*.
- Hill, F. ve Clifford, G. G. (2013). *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Huasheng, Z. (2013). "Does China's Rise Pose a Threat to Russia?", *China International Studies*, 39 (March/April).
-

- Kenez, P. (2006). *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kirchick, J. (2017). *The End of Europe: Dictators, Demagogues, and the Coming Dark Age*, New Haven: Yale University Press.
- Kozyrev, A. (1992a). "Russia: A Chance for Survival", *Foreign Affairs*, 71(2): 1-16.
- Kozyrev, A. (1992b). "Russia and Human Rights", *Slavic Review*, 51 (2): 287-293.
- Kozyrev, A. (1994). "The Lagging Partnership", *Foreign Affairs*, 73 (3): 59-71.
- Lavrov, S. (18.02.2017). "Foreign Minister Sergey Lavrov's Address and Answers to Questions at the 53rd Munich Security Conference", http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2648249 adresinden 20.09.2017 tarihinde erişildi.
- Lavrov, S. (11.08.2017). "Foreign Minister Sergey Lavrov's Remarks and Answers to Questions at the Terra Scientia on Klyazma River National Educational Youth Forum", http://www.mid.ru/en/press_service/video/-/asset_publisher/i6t41cq3VWP6/content/id/2835310 adresinden 29.10.2017 tarihinde erişildi.
- Lavrov, S. ve Saunders, P. (29.03.2017). "Sergey Lavrov: The Interview", *The National Interest*. <http://nationalinterest.org/feature/sergey-lavrov-the-interview-19940?page=show> adresinden 25.10.2017 tarihinde erişildi.
- Layne, C. (2006). *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Ithaca: Cornell University Press.
- Legvold, R. (2007). "Introduction", R. Legvold (der.), *Russian Foreign Policy in the Twenty-First Century and the Shadow of the Past* içinde, New York: Columbia University Press, 3-34.
- Lo, B. (2015). *Russia and the New World Disorder*, Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Lo, B. (2016). "The Illusion of Convergence—Russia, China, and the BRICS", *The Institut Français Des Relations Internationales: Russie Nei Visions*, June 2016.
- Mankoff, J. (2009). *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Mankoff, J. (11.07.2013). "The Wary Chinese-Russian Partnership", *The New York Times*.
- Marshall, A. (06.12.1994). "Russia Warns NATO of a 'Cold Peace'", *The Independent*.
- Medvedev, R. (2000). *Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era* (Çeviren. George Shriver), New York: Columbia University Press.
- Osterud, O. ve Toje, A. (2013). "Strategy, Risk and Threat Perceptions in NATO". Matlary, J. H. & M. Petersson (der.), *NATO's European Allies: Military Capability and Political Will* içinde, Hampshire: Palgrave Macmillan, 71-94.
- Putin, V. (27.02.2012). "Russia and the Changing World", <https://www.globalresearch.ca/vladimir-putin-russia-and-the-changing-world/5477500> adresinden 30.03.2019 tarihinde erişildi.
- Putin, V. (17.04.2014). "Direct Line with Vladimir Putin", <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20796> adresinden 29.06.2017 tarihinde erişildi.
- Sakwa, R. (2008). *Russian Politics and Society*, Oxon: Routledge.
- Sakwa, R. (2017). *Russia Against the Rest: The Post-Cold War Crisis of World Order*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Skalamera, M. (2019). "Explaining the Emerging Sino-Russian Energy Partnership", Bekkevold, J. I. & B. Lo (der.), *Sino-Russian Relations in the 21st Century* içinde, Ebook: Springer Nature, 69-86.
- Spykman, N. J. (1938). "Geography and Foreign Policy, I", *The American Political Science Review*, 32 (1): 28-50.
- Stoner, K. ve McFaul, M. (2015). "Who Lost Russia (This Time)? Vladimir Putin", *The Washington Quarterly*, 38 (2): 167-187.
- Talbott, S. (10.08.1995). "Why NATO Should Grow", *The New York Review of Books*.
- Till, B. (16.06. 2011). "Mikhail Gorbachev: The West Could Have Saved the Russian Economy", *The Atlantic*.
- Trenin, D. (2011). "Of Power and Greatness", Dutkiewicz, P. & D. Trenin (der.), *Russia: Challenges and Transformation* içinde, New York: New York University Press, 407-431.
- Trenin, D. (2014). "Russia's Breakout from The Post-Cold War System: The Drivers of Putin's Course", *Carnegie Moscow Center*, December 2014.
- Trenin, D. (2016). "Russia's Asia Strategy: Bolstering the Eagle's Eastern Wing", *The Institut Français Des Relations Internationales: Russie Nei Visions*, June 2016.

Alım, E. (2019). *Rusya'nın Büyük Güç Aktivizminde Çok Kutuplu Dünyanın Önemi*. *Asya Studies- Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 53-65. 65

Trenin, D. (2018). "Russia as a Disruptor of Post-Cold War Order: To What Effect?", Passi, R. & H. V. Pant. (der.), *Debating Disruption in the World Order içinde*, Mohit Enterprises: Raisina Files, 18-23.

Tsygankov, A. P. (2016). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, London: Rowman & Littlefield.

Yeltsin, B. (2000). *Gece Yarısı Günlükleri* (Çeviren: Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Asya Studies

AcademicSocialStudies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.569986 / Number: 8, p. 67-75, Summer 2019

OSMANLI DEVLETİ'NDE ESKİ ESER ANLAYIŞININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ*

*THE BIRTH AND DEVELOPMENT OF THE RELIC CONCEPT IN
THE OTTOMAN EMPIRE*

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
24.05.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
29.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Şükrü Ünar
Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı
Burdur / TÜRKİYE
sukruunar@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-0724-5265>

* Bu çalışma, 2013 yılında yazarın Selçuk Üniversitesi'nde hazırlanan "Atatürk Döneminde (1923-1938) Eski Eser Politikaları ve Türkiye'de Yapılan Kazı Çalışmaları" adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

Öz

İnsanoğlu tarihin her döneminde kendinden önce yaşamış topluluklardan kalan taşınır veya taşınmaz eserlere karşı her zaman çeşitli nedenlerden dolayı ilgi duymuştur. Bu ilgi ve alaka kimi zaman sanat ve kültür sevgisiyle kimi zamanda dini inanışlar, atalar kültürüne ya da geçmişe olan saygı ile alakalı olmuştur. Kültürel yönden oldukça zengin olan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu topraklarında kurulan Osmanlı Devleti kendinden önce yaşamış toplumlardan kalan eski eserleri İslam Fıkhı'nın esaslarına göre korumaya çalışmıştır. Başlangıçta İslam Fıkhı esaslarına göre başlayan koruma çabaları 19. Yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'da yaşanan gelişmeler göz önüne alınarak hazırlanan Nizamnamelerle düzenlenmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti bu kapsamda 1869, 1874, 1884 yıllarında ve daha sonraları Türkiye Cumhuriyeti tarafından da uzun bir süre kullanılacak olan 1906 yılında hazırladığı Nizamnameler ile eski eserlerin korunmasına yönelik hukuki düzenlemeler yapmıştır. Toprakları üzerinde yer alan eski eserlerin korunması ve yurtdışına kaçırılmasını önlemek amacıyla Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinde arkeolojik kazılar yapılmış, bu kazılardan çıkarılan tarihi eserler başta başkent İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde kurulan müzelere taşıyarak korunmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin eski eser anlayışının nasıl ve ne şekilde doğduğu, eski eser politikalarının gelişimi ve hangi süreçlerden geçtiği, bu politikalar doğrultusunda yapılmış olan çalışmalar ve bu çalışmaların sonuçları ele alınarak genel değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Eski Eser, Nizamnameler, Müzeler.

Abstract

Mankind has always been interested in relocated or immovable artifacts from the communities before him. This interest and relevance are sometimes related to the love of art and culture and sometimes to religious beliefs, to the ancestral cult or to the respect for the past. The Ottoman Empire tried to protect the old artifacts from the societies that had lived before it according to the principles of Islamic law. In the beginning, the conservation efforts which started according to the principles of Islamic Fiqh were tried to be regulated with the Regulation prepared by taking into consideration the developments in Europe since the beginning of the 19th century. In this context, the Ottoman State, in 1869, 1874 and 1884 with the Regulations prepared legal arrangements for the protection of the old works. Archaeological excavations were carried out in various regions of the Ottoman geography in order to protect the ancient artifacts and to prevent them from being abducted abroad. The historical artifacts extracted from these excavations were tried to be preserved by carrying them to the museums in various cities of Anatolia.

In this study, how and in what way the relic work concept of the Ottoman State was born, the development of the old artifacts policies, the processes that have been carried out, the studies conducted in line with these policies and the results of these studies will be evaluated and general evaluations will be made.

Key Words: The Ottoman Empire, Antiquities, Regulations, Museums

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ünar, Ş. (2019). Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Gelişimi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 67-75.

1. Eski Eser Anlayışının Ortaya Çıkışı

Anadolu Asya ve Avrupa kıtaları arasında yer alan önemli jeopolitik konumu, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, geniş bereketli tarım arazileri ve su kaynakları ile tarihin her döneminde değişik toplulukların yaşam ve yerleşim merkezi olmuştur. Paleolitik Çağ'dan günümüze kadar insanoğlu Anadolu'da yaşamını sürdürmüştür, bu yüz binlerce yıllık iskân alanında tarihin her dönemine ait arkeolojik kalıntılar bırakmışlardır. Bu arkeolojik kalıntılar özellikle XVIII. yüzyılın sonlarına doğru başta Avrupalı antikacı ve koleksiyoncuların ilgisini çekmiş, daha sonra bu ilgi değerli eserleri kendi ülkelerine kaçırma hevesine dönüşmüştür. Kıymetli eserlerin yurt dışına kaçırılmaya başlamasıyla Osmanlı Devleti'nin son döneminde sıkça kullanılan eski eser kavramı ve eski eser hukuku ortaya çıkmıştır.

İnsanoğlu tarihin her döneminde kendinden önce yaşamış olan toplum ya da toplulukların yaşayışını, günlük hayatını merak etmiştir. İnsanlarda oluşan bu merak ve araştırma isteği onları geçmişte yaşayan insanların bırakmış oldukları maddi kalıntılara yöneltmiştir. Eskiye olan bu merak duygusu Avrupa kıtasında ilk kez Roma İmparatorluğu döneminde zengin, asil aileler ve askerler arasında ortaya çıkmış; başta Anadolu ve Yunanistan olmak üzere çok sayıda eski eser satın alma ya da toplama yolu ile bu zengin ailelerin evlerinde sergilenmeye başlamıştır (Mumcu, 1969: 53). Daha sonraki dönemlerde eski eserlere sahip olmanın toplumda bir statü ve zenginlik sembolü sayılmasından dolayı eski eserlere olan talep artmış, bunun sonucunda da eski eser alım satımı ve kaçakçılığı başlamıştır. XVI. yüzyılda Avrupa'da özellikle İtalya'da soylu aileler arasında eski eser toplama ve topladıkları bu eski eserleri halka gösterme geleneği oldukça artmıştı. Zengin aileler evlerinde Museo ya da Galeri adı verilen bölümlerde satın aldıkları ya da topladıkları eserleri halka gösteriyor, bu sayede kendi şan ve unvanını arttırıyorlardı (Özkan, 2009: 1-2).

1581 yılında Uffizi ailesi tarafından oluşturulan Uffizi Museo'su ya da Galerisi İtalya'daki bilinen en ünlü Museodur. İtalya'da başlayan eski eserlere sahip olma ve sergileme anlayışı daha sonra tüm Avrupa'ya yayılmış, ilerleyen dönemlerde ise Avrupa kıtasında modern müzeciliğin doğmasını sağlamıştır (Ünar, 2013: 3). XVIII. yüzyılda Fransa'da Fransız İhtilal'ı ile tahrip olan eski eserler yeniden onarılmaya başlanmış, XIX. yüzyıldan sonra eski eserlerin korunması ve onarılması hız kazanmıştır (Akozan, 1977: 2). İngiltere'de ise eski eserlerin korunması XIX. yüzyılda başlamıştır. İngilizler de tıpkı Fransızlar gibi eski heykel, bina ve büstleri onarma çabalarında bulunmuşlardır. Antik Roma kültürü üzerinde kurulmuş olan İtalya Devleti diğer Avrupalı Devletlere oranla eski yapılarına daha iyi sahip çıkmış ve onları korumuştur. Avrupalı devletler kendinden önce yaşamış olan atalarından ya da başka milletlerden kalan taşınır ve taşınmaz eski eserlere sahip çıkmışlar, koruma ve onarma çalışmalarında bulunmuşlardır (Madran, 1976: 281-282).

Avrupa Roma İmparatorluğunda itibaren eski eserleri toplama ve koruma işleri ile ilgilenirken Osmanlı Devletinde ise eski eserlere ya da eskiye yönelik çalışmalar XIX. yüzyılda başlamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin topraklarındaki eski eserlerle ilgilenememesinin temel nedeni kendinden önce yaşayan devletlerden ve milletlerden kalan eserlerin yöneticilerin ilgisini çekmemesi; İslam Fıkıh'ının getirdiği yasaklamalar olarak iki ana neden altında toplayabiliriz.

İslam dininin resim ve heykel yapımını yasaklamasından dolayı bu iki sanat dalı İslamiyet'i kabul eden toplumlarda ya da devletlerde çok fazla gelişmemiştir. Bundan dolayı gerek Selçuklu Devleti Dönemi'nden gerekse de Osmanlı Devleti Dönemi'nden günümüze heykel, büst vb. sanat eserleri çok az gelebilmiştir. Ancak Anadolu tarihin her döneminde yerleşime sahne olduğu için tarihin her döneminden günümüze kadar ulaşan çok çeşitli ve zengin taşınır taşınmaz sanat eseri bulunmak mümkündür. Osmanlı Devleti kendinden önce yaşamış ve Anadolu'nun değişik yerlerinde taşınır taşınmaz eserler bırakmış olan devletlerin ya da milletlerin eserlerini korumak için özel bir kanun yapmamış, İslam fıkıhına göre hareket etmiştir (Köprülü, 1941: 14-19).

İslam fıkıh kitaplarında sahibi belli olmayan taşınabilir eşyalardan bahsedilir, taşınmaz eserlerden bahsedilmemektedir. İslam fıkıhına göre taşınmaz mallar vakıflara, kişilere ya da devlete aittir. Taşınmaz mallar devlete ve kişilere ait ise bu kişiler taşınmaz mallar üzerinde istedikleri hakka sahiptirler, taşınmaz malların üzerinde bulunduğu arazi kimseye ait değilse bu malları herkes rahatça istediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Taşınmaz mallar vakıf arazisi üzerinde ise hiç kimse bu mallara dokunamaz, bu taşınmazlar devlet güvencesi altındadır (Mumcu, 1969: 67).

Osmanlı Devleti Kuruluş Dönemi'nden itibaren Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve kendi ile aynı dönemde yaşamış olan diğer Türk Beyliklerinden kalan dini yapıları ve vakıf mallarını koruyup, gerekli durumlarda onarma çalışmalarında bulunmuştur (Altar, 1973: 57-61; Ünar, 2013: 6). Ancak gerek İslam fıkıhı gerekse Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler kolay yoldan mal, mülk ve para sahibi olmak

isteyen insanların gözünü korkutamamış, tarihi süreçte pek çok taşınır ve taşınmaz eski eser tahrip olmuştur.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde eski eserlerin korunmasına yönelik ilk çalışmalar Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettikten sonra şehirde yaşayanların malını, canını; Roma ve Bizans Dönemi'nden kalan taşınır taşınmaz malları koruma altına alması ile başlatılabilir. Çünkü Fatih Sultan Mehmet Osmanlı savaş hukukuna göre savaştan sonra savaşa katılan askerlerin hakkı olan yağma hakkını şehre ve şehrin güzelliklerine zarar gelmemesi için kendi kişisel hazinesinden ödemiş, İstanbul'da günümüze kadar gelmiş olan Roma ve Bizans Dönemi eserlerini koruma altına almıştır (Atasoy, 1983: 1458; Nesli, 2018: 455; Şahin, 2007: 109-110). Yine Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan bir çalışma Osmanlı Devlet adamlarının kendinden önce yaşamış olan milletlerin ve devletlerin sanatına ve kültürüne sahip çıktığının göstergesidir; Ayasofya kilisesi camiye çevrilirken Bizans Dönemi'nden kalan ikonografik resimlere zarar verilmemesi için özel bir harç hazırlanmış ve resimler bu harç ile sıvanmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in bu ince ve alçak gönüllü düşüncesi sayesinde Bizans Dönemi'ne ait ikonografik resimler günümüze kadar gelebilmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonrası Mekke ve Medine'de bulunan Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemi'ne ait olan eserleri İstanbul'a getirmesi olayı da eski eserlerin korunması ve kollanmasına örnek olarak gösterilebilir. Ancak hem Fatih Sultan Mehmet hem de Yavuz Sultan Selim döneminde yaşanmış olan bu gelişmeler günümüz müzecilik anlayışına fazla benzememektedir (Arık, 1953: 11). Bunun dışında Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Budin zaferinden sonra Sadrazam İbrahim Paşa'nın İstanbul'a getirttiği bir heykel, tarihi kaynaklarda yer almaktadır (Özkan, 2009: 11). Ancak Sadrazam İbrahim Paşa idam edilince bu heykel ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı sarayında Yavuz Sultan Selim'den itibaren korunan kutsal emanetler ve kendinden önceki padişahlara ait eşyalar günümüze kadar gelmiştir. Korunan bu eşyalar eski eserlere olan saygıdan değil dini değerlere ve atalara gösterilen saygıdan dolayı korunmuştur.

2. Eski Eserlerin Korunmasına Yönelik Yapılan Hukuki Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin günümüz anlayışına uygun bir şekilde korunması ve kollanması ise Osmanlı Devleti yöneticilerinde bir hassasiyet oluşmasından sonra eski eserlerle ilgili hukuki düzenlemeler ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde eski eser hukuku ile ilgili ilk çalışma 1869 yılında yayımlanan ve Osmanlı Devleti'nin ilk eski eser koruma belgesi olan Âsâr-ı Atika Nizamnamesi ile başlamıştır. Daha sonra 1874, 1884 ve 1906 yıllarında yayımlanan Âsâr-ı Atika Nizamnameleri ile sürdürülmeye çalışılmıştır (Çal, 1997: 391; Çal, 2003: 164; Muşmal, 2009a: 46; Muşmal, 2009b: 39; Salgırlı, 1989: 54-58; Sönmez, 2012: 40; Yıldırım ve Martal, 2002: 1095-1102; Umar, 1981: 6; Alsaç, 1984: 8; Mumcu, 1969: 66; Madran, 1976: 282; AYTEKİN, 1997: 53).

Modern anlamda Osmanlı Devleti'nde ilk müzecilik faaliyet ise XIX. yüzyılda başlamıştır. XIX. yüzyılın ortalarında itibaren Avrupalı devletler doğu ülkelerinde kelimenin tam manası ile bir eski eser talanına başlamışlardır. Güçsüz durumdaki doğulu devletler güçlü Avrupalı devletlere karşı koyamamışlardır (Ergil, 1994: 170; Yıldırım ve Martal, 2002: 1095; Ünar, 2013: 10). XIX. yüzyılda yaşanan eski eser kaçakçılığının en sık görüldüğü devletlerden birisi de Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti'nin yaşanan eski eser kaçakçılığına sessiz kalmasının bir nedeni de Avrupalı devletlerin desteğine muhtaç olmasıydı. Tanzimat Dönemi'nde Batılı arkeologlar Osmanlı Devleti'nden aldıkları kazı izinleri ile kazı yaptıkları yerlerden çıkan eserleri ülkelerine götürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin korunmasına yönelik ilk çabalar II. Abdülhamit döneminde (1876-1908) ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki zengin ailelerin ve koleksiyoncuların eski eserler ilgi göstermesi, bu eserleri kendi himayetlerinde toplayarak toplumsal statülerini daha da arttırma istekleri XIX. yüzyılda eski eser alım-satım ve kaçakçılığı oldukça arttırmıştır. XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelen gezginlerin çoğu Anadolu topraklarındaki eski yerleşim yerleri ile yakından ilgilenmişlerdir (Muşmal, 2009a: 3-vd). II. Mahmut Dönemi'nde Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiş ve bu öğrencilerin Avrupa dünyası ile kültürel ilişkiler içine girmesi sonucunda kültür ile sanattan anlayan ve kültür ile sanatı koruyan aydın bir zümre oluşmuştur. Ayrıca bu öğrenciler Osmanlı topraklarında gerek hediye yolu ile gerekse kaçırılarak götürülen arkeolojik eserlerin Avrupa'da ne kadar kıymetli olduklarını görmeleri ve Avrupa halklarının bu eserlere değer göstermeleri Türk aydınlarında bu eserlerin korunması yönünde bir bilinç oluşturmuştur (Özdoğan, 2008: 31-32). Tanzimat Dönemi'nde Fethi Ahmet Paşa'nın kişisel girişimleri ile eski eserler için bir müze kurulması fikri ortaya çıkmıştır. Vilayetlere yazılar

gönderilerek kıymetli eserlerin İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir (Muşmal, 2009a: 15-16; Esin, 1997: 61; Mumcu, 1969: 65-66; Şahin, 2007: 110).

Osmanlı Devleti'nin XVIII- XIX. yüzyıllarda kendi topraklarındaki eski eserleri koruyamadığı, eserlerin kaçırılmasına göz yumduğu ve de Osmanlı padişahlarının bu kıymetli eserleri Avrupalı yöneticilere hiç düşünmeden hediye ettiği şeklinde yanlış düşünceler vardır. Osmanlı devleti XIX. yüzyılda çok ağır savaşlar ve ekonomik sıkıntılarla boğuşmakta idi. Ülkesini ayakta tutmaya çalışan yöneticiler bu zorlu şartlardan dolayı arkeolojik işlere fazla vakit ayıramamışlardır. Ancak yine de bu çok zorlu şartlar altında eski eserlerini korumak için kanunlar çıkartmışlar ve bu kanunları uygulamaya çalışmışlardır. Ancak dönemin şartlarından ve büyük Avrupalı devletlerin baskılarından dolayı bazı eserlerin yurtdışına çıkışı engellenememiştir. II. Abdülhamid, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in dostluğunu, müttefikliğini kazanmak için Baalbek, Meşatta ve Milet antik şehirlerine ait eski eserleri Alman İmparatoruna hediye etmiştir (Özkan, 2009: 75; Muşmal, 2009a: 19-21; Muşmal, 2009b: 25-26; Mansel, 1948: 13).

Osmanlı Devleti'nde ilk müze, Sultan Abdülmecit Dönemi'nde (1839-1861), 1846 yılında Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın, eski eserleri toplaması ile kurulmuştur (Shaw, 2004: 19-20; Şahin, 2007: 110-111; Kundakçı, 2002: 1083; Özkan, 2009: 35; Şimşek ve Dinç, 2009: 106; Ünar, 2013: 13). Darphane-i Amire yakınlarında olan ve Ayasofya Camii arkasında yer alan müze kurulmadan önce Harbiye ambarı olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi'nde Mecmua-ı Eslaha-i Atika ve Mecmua-ı Âsâr-ı Atika adında iki bölümden oluşan bu yer ilk Osmanlı müzesidir (Özkan, 2004: 66; Önder 1990: 482; Serbestoğlu ve Açık, 2013: 160; Karaduman, 2007: 19; Önder, 1977: 6-8; Salgırlı, 1989: 54; 24; Yıldırım ve Martal, 2002: 1096; Mansel, 1948: 13-14; Arık, 1941: 835; Arık, 1947: 63; Shaw, 2004: 21-22; Şahin, 2007: 110). Açılan ilk Osmanlı müzesine ilk arkeolojik eser 1850 yılında Aydın civarından bulunarak gönderilmiştir. Bu tarihten sonra eser sayısı hızla artmış ve daha sonraları Mecmua-ı Eslaha-i Atika Askeri Müzenin; Mecmaa-i Âsâr-ı Atika ise Arkeoloji Müzesinin temeli oluşturulmuştur (Özkan, 2009: 36; Özdoğan, 2011: 190-191; Karaduman, 2005: 76-77; Muşmal, 2009a: 25).

Sadrazam Ali Paşa ve Maarif Nazırı Hilmi Paşa'nın görevde bulunduğu 1868 yılında Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin keşfedilmesi, kaydedilmesi ve sergilenmesi için bir müzenin açılması kararlaştırılmıştır. 20 Haziran 1869'da Müzehane'nin açılması teklif edilmiş ve 30 Haziran da müzehane açılmıştır. İstanbul'da açılan müzeye Mektebi Sultani'de öğretmenlik yapan İngiliz Mr. Goold müdür olarak atanmıştır (Shaw, 2004: 105-106; Özkan, 2009: 52; Kundakçı, 2002: 1084; Arık, 1941: 834-835; Arık, 1947: 62-63; Şahin, 2007: 112; Koşay, 1932: 8; Yıldızlıturan, 2007: 310). Mr. E. Goold'un müze müdürü olduktan sonra yaptığı çalışmalar ile Osmanlı Devleti'nin eski eserleri korumaya yönelik ilk hukuki düzenlemesi olan 1 Şubat 1284/ 13 Kasım 1869 yılında hazırlanan ve yürürlüğe konan Âsâr-ı Atika nizamnamesi oluşturulmuştur (Yıldırım ve Martal, 2002: 1099; Çal, 1990: 12-13; Çal, 1997: 391; Çal, 2003: 165; Atasoy, 1983: 1458; Karaduman, 2005: 73; Madran, 2002: 414; Özkan, 2009: 51; Umar, 1981: 6; Aytekin, 1997: 53-54; Sönmez, 2012: 40).

Osmanlı Devleti sınırları içinde yapılan kazılardan çıkarılan eski eserlerin yurt dışına kaçırılması; gezginler ve kâşiflerin eski eser kaçakçılığı yapmaları üzerine Osmanlı Devleti Fransa'dan örnek alarak bir Âsâr-ı Atika Nizamnamesi hazırlamış, eski eserlerin korunacağı müzeler açılması için çalışmalara başlamıştır. Yedi maddeden oluşan nizamname 7 Ocak 1869 yılında Şura-yı Devlet tarafından hazırlanmıştır. Bu nizamname 13 Şubat 1869 yılında yürürlüğe girmiştir (Kundakçı, 2002: 1088; Mumcu, 1969: 70; Çal, 2003: 164; Aytekin, 1997: 53). 1869 yılından sonra eski eser işleri Nafia Nezaretinden alınarak Maarif Nezaretine verilmiştir. Yine bu tarihten sonra Osmanlı Devletinin sınırları içerisinde yapılacak olan kazıların izni Maarif Nezareti denetimine bırakılmıştır. 1869 yılında çıkartılan bu nizamname ile eski eserlerin yurt dışına çıkarılması kesinlikle yasaklanmıştır. Ancak bu nizamnamenin eski eser kaçakçılığına tam olarak engel olduğu söylenilemez (Muşmal, 2009a: 47-49; Mumcu, 1969: 70; Yıldırım ve Martal, 2002: 1100). İlk müze müdürü Mr. E. Goold 1872 yılında vefat etmiştir. Mr. E. Goold'un yerine kısa bir süreliğine Avusturyalı Terenzio müdür olarak atanmış, Terenzio'nun ajan olduğu anlaşılmış ve Terenzio görevden alınmıştır (Karaduman, 2007: 21; Arık, 1941: 835; Esin, 1999: 60-61; Koşay, 1932: 8).

Terenzio görevden alındıktan sonra 1872 yılında müze müdürlüğüne Alman Dr. PhilippAntonDethier getirilmiştir. Dethier'in göreve başlaması ile Müze-i Hümayun'da yeni bir dönem başlamıştır (Özkan, 2009: 55; Shaw, 2004: 109-111; Atasoy, 1983: 1459- vd; Yıldızlıturan, 2007: 310; Salgırlı, 1989: 55; Önder, 1977: 8; Muşmal, 2009a: 27). Dr. PhilippAntonDethier göreve geldikten sonra Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin korunmasına yönelik yapılan ikinci çalışma olarak tarihe geçen, 20

Safer 1291/ 27 Mart 1874 yılında yayınlanan ve yürürlüğe girmiş olan 1874 Âsâr-ı Atika Nizamnamesi hazırlanmıştır (Çal, 2005: 234; Salgırlı, 1989: 57; Yıldırım ve Martal, 2002: 1099; Öztürk, 1989: 37; Madran, 2002: 415; Umar, 1981: 6; Esin, 1999: 61). Bu nizamname, 1869 yılında yayımlanan nizamnameden daha kapsamlı ve daha detaylı olarak toplam otuz altı madde olarak yayımlanmıştır (Muşmal, 2009b: 41; Yıldırım ve Martal, 2002: 1099-vd; Çal, 1990: 14; Çal, 1997: 392). Ancak bu nizamnamenin üçüncü maddesi yani çıkan eski eserlerin 1/3 devlete, 1/3 arazi sahibine, 1/3 kazı yapan kişiye verilmesi ile eski eserlerin Osmanlı topraklarından çıkarılması devlet eliyle yasallaşmıştır (Salgırlı, 1989: 56; Çal, 2003: 165; Kundakçı, 2002: 1089; Yıldırım ve Martal, 2002: 1100; Özdoğan, 2011: 192).

1874 yılında yayımlanan AAN dört bölümden oluşmaktaydı. Nizamnamedeki eski eserlerin paylaşılması konusu meclisi Kebir-i Maarif üyeleri tarafından değiştirilmeye çalışılmış, kazı yapan yabancılar kazılarda ele geçirdikleri eserlerin yalnızca alçı ve resimlerini almaları şeklinde değişiklik yapılmaya çalışılmış; ancak bu düşünceler gerçekleştirilememiştir. 1869 yılındaki nizamnamede yer almayan ve yabancı devletlerin baskıları ile 1874 yılındaki nizamnameye eklenen 1/3'nü kazı yapan alır maddesi yurt dışına çok sayıda eserin kaçırılmasına neden olmuştur (Özkan, 2009: 75-76; Karaduman, 2007: 23; Şahin, 2007: 115; Muşmal, 2009a: 50-52; Salgırlı, 1989: 56-57).

Dr. PhilippAntonDethier döneminde yapılan bir diğer çalışma ise 1876 yılında Aya İrini Müzesi'ne sığmayan eski eserlerin Çinili Köşk'e taşınma işlemi olmuştur. Ancak Çinili Köşk'ün tadilatı nedeniyle bu işlem 1878 yılında gerçekleşmiştir (Muşmal, 2009a: 31; Önder, 1977: 7; Özkan, 2009: 59; Yıldırım ve Martal, 2002: 1100; Şahin, 2007: 115; Esin, 1999: 60-61; Arık, 1953: 3; Şahin, 2007: 112). 16 Ağustos 1880 yılında sadrazam Mehmet Sait Paşa'nın katılımı ile Çinili Köşk Müzesi açılmış. AntonDethier Müze-i Hümayun Müdürlüğü yaptığı dönemde İstanbul'da müzecilik ve arkeoloji okulu açılması için çalışmalarda bulunmuş ve girişimlerinin sonucunda 1877 yılında Sultan Abdülaziz tarafından bu okulun kurulması onaylanmıştır (Özkan, 2009: 60-61; Yıldırım ve Martal, 2002: 1100; Kundakçı, 2002: 1093). Ancak bu okulun kurulup kurulmadığına dair Osmanlı arşivlerinde bir bilgi yoktur (Karaduman, 2007: 26). Osmanlı müzeciliğine büyük katkılarda bulunmuş olan Dr. PhilippAntonDethier 1881 yılında vefat etmiştir (Shaw, 2004: 121).

1881 yılında AntonDethier vefat edince yerine Türk müzecilik ve arkeoloji tarihinde çığır açacak olan Osman Hamdi Bey göreve getirilmiştir (Mumcu, 1969: 72; Taşbaş, 2018: 1321; Yıldızturhan, 2007: 310; Koşay, 1932: 8-9; Çal, 1990: 16; Mansel, 1948: 14; Özdoğan, 2001: 15; Şahin, 2007: 116; Çetin, 2007: 117). İlk Türk müze müdürü olan Osman Hamdi Bey bu görevi otuz yıl boyunca başarı ile sürdürmüş, Müze-i Hümayunu dünyanın sayılı müzelerinden birisi haline getirmiştir (Epikman, 1973: 25; Şahin, 2007: 120-121; Yıldırım ve Martal, 2002: 1101; Önder, 1977: 8; Muşmal, 2009a: 32; Salgırlı, 1989: 58; Arık, 1941: 835). Osman Hamdi Bey ile artık eski eserler sadece toplama yolu ile değil aynı zamanda kazı yapmak sureti ile ele geçirilmeye başlanmıştır (Önder, 1977: 8-9; Salgırlı, 1989: 57). Osman Hamdi Bey, Türk arkeolojisinin gelişimi ve müzeye doğrudan eser kazandırmak için Nemrut (1883), Myrina, Kyme, Lagina (1891), Sayda (1887), Sidon (1887), Sur (1887) vb. gibi şehirlerde kazılar yapmış, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen 20 lahit (ağlayan kadınlar ve İskender lahitti dâhil) Müze-i Hümayun'a kazandırmıştır (Atasoy, 1983: 1563; Yıldırım ve Martal, 2002: 1101; Epikman, 1973: 25; Özkan, 2009: 89-90; Mansel, 1948: 15-18; Önder, 1977: 8; Şahin, 2007: 116).

Osmanlı devlet adamları 1874 yılında yayımlanan nizamnameden sonra eski eserlerin yağmalanması ve yurt dışına kaçırılmasına yasal zemin hazırladıklarını kısa süre içinde fark etmişler ancak bu hatayı düzeltecek yeni bir nizamnameyi ancak on yıl sonra hazırlayabilmişlerdir. 1881 yılında Müze-i Hümayun müdürü olarak göreve getirilen Osman Hamdi Bey 1874 nizamnamesinin hatalı olduğunu belirtmiş, hemen yeni bir nizamname hazırlanması için çalışmalara başlamıştır (Umar, 1981: 6; Yıldırım ve Martal, 2002: 1101-vd; Ünar, 2019: 149-150; Salgırlı, 1989: 57; Shaw, 2004: 141-142). Osman Hamdi Bey'in bu çabaları ile yeni nizamname 21 Şubat 1884 tarihinde hazırlanan bu nizamname 31 Ocak 1884 tarihinde beş bölüm ve otuz yedi madde halinde yürürlüğe girmiştir (Madran, 1976: 282; Madran, 2002: 416; Kundakçı, 2002: 1081; Özkan, 2009: 77). Bu nizamnameye göre tüm eski eserler devlet malı sayılmıştır. 1884 yılında yayımlanan bu nizamname ile arazi sahibine ve kazı yapan kişiye pay verilmesi ortadan kaldırılmış, eski eserlerin yurt dışına kaçırılması engellenmeye çalışılmıştır (Salgırlı, 1989: 57-vd; Çal, 1990: 16-17). Bu nizamname ile eski eserlerin korunmasına ve eserlere zarar verilmemesine yönelik maddelere de yer verilmiştir (Muşmal, 2009a: 52-54; Şahin, 2007: 117).

1884 yılında yayınlanan Asar-ı Atika Nizamname'si ile eski eserlerin yurt dışına kaçırılması büyük ölçüde engellenmiş; ancak 1888 yılında Zincirli'de kazı çalışmaları yapan Carl Humann ele geçirdiği bazı eserleri padişahın izni ile yurt dışına götürmüştür. Yine buna benzer bir olay da şudur;

Bağdat-Berlin demir yolunu yapan Almanlar padişahın izni ile Boğazköy'de istedikleri gibi kazı yapmaya başlamışlardır (Yıldırım ve Martal, 2002: 1100-vd; Ünar, 2013: 20). 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Okulu) açılarak heykel, resim ve mimarlık alanında kalifiye eleman yetiştirilmeye çalışılmıştır (Atasoy, 1983: 1462; Özkan, 2009: 79; Şahin, 2007: 116-vd; Madran, 1976: 283; Arık, 1941: 837; Çal, 1990: 22). Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk müdürü Osman Hamdi Bey olmuştur. 1885 yılından itibaren Osman Hamdi Bey yönetimindeki Müze-i Hümayun'a kazı bütçesi tahsil edilerek arkeolojik faaliyetler için destek olunmuştur.

Osman Hamdi Bey Dönemi'nde genişleyerek büyüyen müzenin yönetilmesi için 13 Mayıs 1889 yılında Müze-i Hümayun Nizamnamesi çıkarılmıştır. Beş bölüm ve kırk üç maddeden oluşan bu nizamname ile müze yönetimi ve müze elemanlarında olması gereken şartlar belirtilmiştir (Mumcu, 1969: 74). Osman Hamdi Bey Dönemi'nde Çinili Köşk ve bahçesinin eski eserlerle dolması üzerine Çinili Köşk'ün karşı tarafına 1891 yılında yeni müze binası inşa edilmiştir (Özkan, 2009: 80; Önder, 1977: 9; Muşmal, 2009a: 33). Osmanlı Devleti tarafından açılan ilk müze olan Müze-i Hümayun kısa bir süre sonra Âsâr-ı Atika Müzesi ismini almış, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde ise İstanbul Arkeoloji Müzesi adını almıştır. Osman Hamdi Bey vefat edene kadar aralıksız otuz yıl Âsâr-ı Atika Müzesi müdürlüğü yapmış, bu otuz yıllık süre de Türk arkeolojisinin ve müzeciliğinin temellerinin atıldığı dönem olmuştur (Salgırlı, 1989: 57-vd; Muşmal, 2009a: 34; Aytekin, 1997: 53; Mansel, 1948: 19; Özdoğan, 2006: 52-53).

Osman Hamdi Bey 1910 yılında vefat etmiş yerine Avrupa'da eğitim almış olan kardeşi Halil Edhem Bey Âsâr-ı Atika Müzesi müdürü olmuştur (Erguvanlı, 1948: 27; Esin, 1999: 62; Arık, 1941: 837; Arık, 1947: 64-65; Karaduman, 2007: 28; Şahin, 2007: 120; Koşay, 1932: 9-10). Halil Edhem Bey Dönemi'nde İstanbul Âsâr-ı Atika Müzesi Eski Şark, Yunan-Roma-Bizans ve Türk-İslam dönemi olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Halil Edhem Bey hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde yirmi bir yıl müze müdürlüğü yapmış, Mustafa Kemal Dönemi'nde Türk Tarih Kurumu'na 1933 yılında asbaşkan olarak seçilmiştir (İnan, 1948: 50). Halil Edhem Bey 1931 yılında TBMM'ye mebus seçilmiş ve Âsâr-ı Atika Müze'si müdürlüğünden ayrılmıştır. Halil Edhem Bey 1938 yılında vefat etmiştir (Akyurt, 1948: 106). Halil Edhem Bey tıpkı abisi gibi vatansever, milliyetçi ve çalışkan bir müdür olmuştur (Çal, 1997: 393-vd; Yıldırım ve Martal, 2002: 1102).

Osmanlı Devleti'nin eski eserlerle ilgili yaptığı son hukuki düzenleme 23 Nisan 1906 yılında yapılan ve 1884 yılında yayınladığı Âsâr-ı Atika Nizamnamesi'ni yeniden düzenlemek olmuştur. 1884 yılındaki yayımlanan Nizamnamenin koruma kapsamı, yasal cezaları ve eski eserlerin tanımı detaylandırılarak nizamname 1906 yılında yürürlüğe konmuştur (Shaw, 2004: 168-169).

1906 Âsâr-ı Atika Nizamnamesi ile Türk-İslam Dönemi eserler de eski eser koruma kapsamına alınmıştır (Akçura, 1972: 41; Madran, 2002: 415-vd; Çal, 1990: 17; Çal, 1997: 393; Mumcu, 1969: 75; Akozan, 1977: 28-29). Ayrıca bu nizamnamede taşınmaz eserlerle ilgili detaylı çalışmalar yapılmıştır. 1906 yılında yayımlanan nizamname Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde (6 Temmuz 1965 tarihli 1965/41 sayılı Anayasa Mahkemesi kararı ile) kanun hükmünde kabul edilerek 1973 yılına kadar kullanılmıştır (Öztürk, 1989: 31-vd; Muşmal, 2009a: 55; Madran, 2002: 415-vd; Madran, 1996: 63; Aytekin, 1997: 53; Şahin, 2007: 120; Çal, 1990: 54).

3. SONUÇ

Eski eser anlayışının temelini oluşturan geçmiş medeniyetlere ait kültür varlıklarına ilgi duyma olayı ilk kez Roma İmparatorluğu Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Anadolu, Mısır ve Yunanistan'tan gibi değişik coğrafyalarda yaşamış olan çeşitli kültürlerle ait çok sayıda eski eser toplanarak ya da çalınarak Roma'ya götürülmüştür. Roma önemi'nde Avrupa kıtasında başlayan bu anlayış Rönesans Dönemi'nde artarak antika merakı, eski eserlerin toplanmasını ve saklanmasını da beraberinde getirmiştir. Toplanan eski eserlerin korunması ve sergilenmesi için İtalya, Fransa, İngiltere vb. Avrupalı devletler XVI. yüzyıldan itibaren ülkelerinde müzeler kurmuşlardır.

Roma Döneminde başlayan eski eserlere sahip olma anlayışı XIX. yüzyılda Avrupalı devletler arasında zirveye çıkmış ve Avrupadaki büyük devletler arasında adeta bir yarışa dönmüştür. Bu rekabet sonucunda özellikle Anadolu topraklarındaki eski çağ uygarlıklarından kalan taşınır ve taşınmaz tüm kültür varlıkları Avrupalı devletlerin dikkatini çekmiş ve XIX. yüzyılda başlayan eski eser araştırma gezileri her geçen yıl artarak devam etmiştir. Bu geziler sonucunda Anadolu'daki pek çok eski eser yurt dışına kaçırılmıştır. Kendi topraklarındaki eski eserlerin yurt dışına kaçırılması üzerine Osmanlı Devleti bazı yasal düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk çalışma 1869 yılında devletin ilk eski eser koruma belgesi olan Âsâr-ı Atika Nizamnamesini yayınlaması ile başlamıştır. Daha sonra

1874, 1884 ve 1906 yıllarında yayımlanan Âsâr-ı Atika Nizamnameleri ile eski eserler korunmaya çalışılmıştır.

Eski eserlerin Avrupalı Devletler tarafından yurtdışına kaçırılmasını engellemek isteyen Osmanlı Devleti Anadolu, Mezopotamya ve Suriye gibi coğrafyalarda arkeolojik kazılar yaptırarak elede edilen eserleri başkente göndertmiştir. Osmanlı Devleti Dönemi'nde açılan müzeler eski eserlerin korunması ve yurtdışına kaçırılmasını engellemeye yönelik yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır.

Osmanlı Devleti 1869-1906 yılları arasında (kırk yıllık bir süreçte) eski eserlerini korumak için çalışmalar yapmış fakat istediği başarıya ulaşamamıştır. Devletin eski eser politikalarını istediği gibi uygulayamadığı en büyük etken XIX. yüzyılın getirmiş olduğu sosyal, siyasi ve ekonomik şartlardır. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda yaşadığı büyük ekonomik sıkıntılar, değişen dünya düzeninde kurulan yeni siyasi faktörler ve Osmanlı Devleti'nin Avrupalı büyük devletlerce yalnızlaştırılma politikaları, ulusçuluk anlayışı ile çıkan içişyanlar, I. Dünya Savaşının etkileri gibi faktörler sebebiyle eski eser politikaları başarılı olamamıştır. Ancak yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen yürürlüğe konan nizamnamelerle, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde açılan müzelerle Osmanlı yöneticileri kendi topraklarındaki eski eserleri korumaya ve kollamaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- Akçura, N. (1972). Türkiye ve Eski Eserler. *Mimarlık Dergisi* 78/2, Sayı 106, 21-42.
- Akozan, F. (1977). *Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar*. İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Akyurt, Y. (1948). Halil Edhem ve Konya Asar-ı Atika Müzesi. *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 105-106.
- Alsac, O. (1984). Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine. *Mimarlık Dergisi* 84/3-4, Sayı 201/202, 8-11.
- Altar, C. M. (1973). Ulusal Tarihçiliğimizde Geleneksel İmarcılığımızın Zirveleri. *Kültür ve Sanat*, 57-61.
- Arik, R. O. (1941). Arkeoloji Enstitüsü'nün Dünü, Bugünü, Yarını Hakkında. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisinden Ayrı Basım*, Ankara.
- Arik, R. O. (1947). *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*. Ankara: CHP Halkevleri Yayınları.
- Arik, R. O. (1953). *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Atasoy, S. (1983). Türkiye'de Müzecilik. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt VI, 1458-1474.
- Aytekin, O. (1997). Osmanlı ve Cumhuriyet'in Eski Eser Politikaları. *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Sayı 43, 53-55.
- Bilget, B. (1990). Eski Eser Kaçakçılığına Karşı Müzeler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XXXIV, Sayı 1-2, 1990 dan Ayrıbasım, 341-347.
- Can, N. (1948). *Eski Eserler ve Müzelerle ilgili Kanun Nizamname ve Emirler*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Çal, H. (1990). Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri. *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XXVI, 391-400.
- Çal, H. (2003). Eski Eserler ile İlgili Etnografik Eser Anlayışı. *Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, 164-167.
- Çal, H. (2005). Osmanlı'dan Cumhuriyete Eski Eserler Kanunları. *Prof. Dr. Kazım Yasar Koprıman'a Armağan*, 234-270.
- Çetin, Y. (2007). Mustafa Kemal Atatürk Döneminde (1920-1938) Müze ve Eski Eserler Konusunda Yapılan Çalışmalar. *Erzurum Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Sayı 12, 117-121.
- Ergil, T. (1994). Eski Eser Kaçakçılığı ve Basındaki Yeri. *iMarmara İletişim Dergisi*, Cilt 5, Sayı 5, 169-192.
- Epikman, R. (1973). Osman Hamdi. *Kültür ve Sanat*, 23-26.
- Erguvanlı, K. (1948). "Halil Edhem ve Jeoloji. *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 27-32.

- Esin, U. (1997). Arkeoloji, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim “Sosyal Bilimler”. *Türkiye Bilimler Akademisi*, 57-74.
- İnan, A. (1948). “Halil Edhem’i Hatırlama”, *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 49-50.
- Karaduman, H. (2005). “Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi”, *Belgeler*, Cilt XXV, Sayı 292, 73-92.
- Karaduman, H. (2007). *Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı*, Ankara: Icom Yayınları.
- Koşay, H. Z. (1932). *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım*, Ankara: CH. H. F. Neşriyat.
- Köprülü, F. (1941). *Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Kundakçı, G. (2002). 19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım, XIII. Türk Tarih Kongresi, 23-35.
- Madran, E. (1976). Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması. *Vakıflar Dergisi XI’den Ayrı Basım*, 271-291.
- Madran, E. (1996). Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1-2, 59-97.
- Madran, E. (2002). Osmanlı İmparatorluğu’nun Batılılaşma Sürecinde Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Yasal Düzenlemeler. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 15, 412-417.
- Mansel, A. M. (1948). “Halil Edhem ve İstanbul Müzeleri”, *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 13-25.
- Mumcu, Ahmet (1969). Eski Eserler Hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 67, 45-76.
- Muşmal, H. (2009a). *Osmanlı Devleti’nin Eski Eser Politikası: Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*, Konya: Kömen Yayınları.
- Muşmal, H. (2009b). *Yabancıların İzinde Osmanlı: Konya ve Çevresinde Araştırma Yapan Yabancılar (1876-1914)*. Konya: Me-saYayınları.
- Nesli, A. (2018). Eski Eserlerin Korunmasının Hukuk Tarihi Yönüyle İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 431-478.
- Önder, M. (1990) “Anadolu’da Eski Eser Kaçakçılığı ve Kültür Soygunu (6 fotoğraf)”, *Erdem*, Cilt 6, Sayı 17, 481-494.
- Önder, M. (1995). *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdoğan, M. (2001). *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları I*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. (2006). *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. (2008). *Batı Düşünce Sistemi İçinde Arkeolojinin Yeri ve 21. Yüzyılda Yeni Arayışlar*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Özdoğan, M. (2011). *50 Soruda Arkeoloji*, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özkan, S. (2004). Osmanlı Devleti’nde Eski Eser Koleksiyonculuğu. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 65-86.
- Özkan, S. (2009). *Osmanlı Devleti’nde Arkeolojik Kazı Çalışmaları*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, Havva (1989). Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıkları. *Eski Eser Tanımı ve Kaçakçılığının Önlenmesi Semineri Notları*, 30-36.
- Salgırlı, S. (1989). Eski Eser Kaçakçılığının Tarihçesi. *Eski Eser Tanımı ve Kaçakçılığının Önlenmesi Semineri Notları*, 54-59.
- Serbestoğlu, İ. ve Açık, T. (2013). Osmanlı Devleti’nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümayûn Mektebi. *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 6, Sayı 12: 157-172.
- Shaw, W. M. K. (2004). *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sönmez, A. (2012). Osmanlı Devleti’nde Başarısız Bir Eski Eser Kaçakçılığı Teşebbüsü: Edgar James Banks ve Bismaya Kazısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 27: 39-50.
- Şahin, G. (2007). Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 42/XXVI: 107-125.

- Şimşek, F. ve Dinç, G. (2009). XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı: 16: 101-127.
- Taşbaş, E. (2017). Osmanlı'da Eski Eser Korumacılığı ve Bir Örnek: Osman Hamdi Bey'in Side'ye Göçmen İskânını Engelleme Çalışmaları. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı: 2: 1299-1314.
- Umar, B. (1981). *Eski Eserler Hukuku*, İzmir: Ege Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Ünar, Ş. (2013). Atatürk Döneminde (1923-1938) Eski Eser Politikaları ve Türkiye'de Yapılan Kazı Çalışmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünar, Ş. (2019). Atatürk Dönemi'nde Eski Eserlerin Korunmasına Yönelik Yapılan Hukuki Düzenlemeler. *ANASAY*, Sayı: 8: 147-162.
- Yıldızturan, M. (2007). Atatürk ve Müzeler. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı*, 309-324.
- Yıldırım, R. Ve Martal, A. (2002). Osmanlı Yönetiminin Arkeolojik Eserlere Bakış Açısı, XIII. Türk Tarihi Kongresi, Cilt 3, 1095-1102.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar
DOI: 10.31455/asya.570226 / Number: 8, p. 77-82, Summer 2019

ARIF BAYTIN'IN VEKİL SEÇİLME SÜRECİ ARIF BAYTIN'S PROXY SELECTION PROCESS

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
26.05.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Akın Aktaş
Giresun Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim
Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
akinaktas.history25@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7301-0216>

Öz

Mustafa Kemal'in liderliğinde yürütölen Milli Mücadele neticesinde Türk milleti bağımsızlığını kazandı ve yeni Türk devletinin temelleri atıldı. İlerleyen süreçte ise devletin yönetim anlayışında değişiklikler yaşandı ve yeni devletin yönetim biçimi cumhuriyet olarak belirlendi. Cumhuriyet yönetimine geçişte bazı zorluklar yaşansa da inkılapçı ruh anlayışından taviz vermeyen Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal'i yeni Türk devletinin ilk cumhurbaşkanı seçti. Yaklaşık 15 yıl boyunca Türkiye Cumhuriyeti'ni cumhurbaşkanı sıfatıyla yöneten Mustafa Kemal Atatürk, hastalığı dolısıyla 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etti.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı ülkede üzüntüyle karşılanırsa da ülkenin geleceği ve cumhuriyetin bekası için yeni bir cumhurbaşkanı seçilmesi gerekmektedir. Bu nedenle mecliste seçim sürecine gidildi. Hatay'ın Türkiye topraklarına katılma süreci ve ülkenin içinde bulunduğu hassas dönem de cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılmasında etkili oldu.

Malatya Milletvekili İsmet İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından cumhurbaşkanı adayı olarak belirlendi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan seçim neticesinde İsmet İnönü, milletvekillerinin oylarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanlığı seçimi, meclisin olumlu tavır sergilemesi neticesinde sorunsuz bir şekilde sonuçlandı.

Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra Atatürk'ün yerine bir milletvekili seçilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Arif Baytın, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Ankara milletvekili olarak belirlendi. Ankara'da yapılan ara seçimler neticesinde Arif Baytın, Atatürk'ten boşalan Ankara milletvekilliğine seçildi. Böylece milletvekilli seçim süreci de başarıyla sonuçlandı.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Atatürk, TBMM, İsmet İnönü, Arif Baytın

Abstract

As a result of the national struggle led by Mustafa Kemal, the Turkish nation gained independence and the foundations of the new Turkish state were laid. In the following process, changes in the understanding of government were experienced and the new form of government was determined as a republic. Despite some difficulties in the transition to the republican administration the uncompromising revolutionary spirit from the understanding of the Turkish Grand National Assembly elected the first president of the new Turkish state Mustafa Kemal. Managing for about 15 years in his capacity as president of the Republic of Turkey, Mustafa Kemal Atatürk passed away on 10 November 1938 of the disease hence.

The founder and the first president of the Republic of Turkey the Republic of Turkey, Mustafa Kemal Atatürk the death of the future of the country in the country, although it is with sadness for the survival of the Republic and a new president had to be elected. For this reason, the parliamentary election process has been carried out Hatay's accession process to Turkey and the delicate period in which the country is located have been effective in electing the presidency.

Malatya deputy İsmet İnönü was appointed as the presidential candidate by the Republican People's Party. As a result of the elections held in the Grand National Assembly of Turkey, İsmet İnönü was elected as the new president of the Republic by the votes of deputies. The presidential election resulted in a smooth result of the parliaments positive attitude.

After the presidential election Atatürk had to be elected as a deputy instead. Therefore Arif Baytın was appointed as Ankara deputy by the Republican People's Party. As a result of the interim elections held in Ankara, Arif Baytın was elected to Ankara deputy which was vacated from Atatürk. Thus the parliamentary election process has been successful.

Key Words: Republic, Atatürk, TBMM, İsmet İnönü, Arif Baytın

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Aktaş, A. (2019). Arif Baytın'ın Vekil Seçilme Süreci. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 77-82.

Cumhurbaşkanlığı görevini 4 dönem sürdüren Mustafa Kemal Atatürk¹ 10 Kasım 1938 tarihinde hastalığı neticesinde 57 yaşında vefat etti.² Atatürk'ün vefatı yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da derin teessürler uyandırdı ve dünyanın birçok ülkesinden taziye mesajları yayımlandı.³ 11 Kasım 1938 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) Atatürk'ün vefatı dolayısıyla bir tezkere yayımlandı. Bu tezkere şu şekildeydi;

“Ankara mebusu Reisicumhur Atatürk'ün müdavi ve müşavir tabiblerinin verdikleri ilişik raporda gösterildiği veçhile son teşrinin onuncu Perşembe günü saat 9, dakika 5'de terki hayat ettiklerini onulmaz acı ve teessürlerle arz ederim.”⁴ Bu tezkereden sonra Atatürk'ün vefatıyla alakalı 10 Kasım 1938 tarihli rapor mecliste okundu. Bu raporda şu ifadeler yer almaktaydı;

“Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vehamet, dün gece saat 24'de neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün, 10 ikinci teşrin 1938 Perşembe sabahı saat dokuz beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir.”⁵ Bu raporun dinlenmesinden sonra mecliste beş dakikalık saygı duruşu gerçekleşti ve akabinde yeni cumhurbaşkanının seçilmesi için görüşmeler başladı.

Genç cumhuriyetin varlığının devam ettirilmesi için ivedilikle yeni bir cumhurbaşkanı seçilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Türkiye'nin içinde bulunduğu hassas dönemin etkisiyle⁶ ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 34. maddesi gereğince kısa sürede cumhurbaşkanı seçim sürecine gidildi.⁷

Reisicumhur Vekili Mustafa Abdülhalik Renda, meclisi yeni cumhurbaşkanını seçmek üzere toplantıya davet etti.⁸ 11 Kasım 1938 tarihinde Cuma günü saat 09:30'da Celal Bayar'ın başkanlığında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) grubu 323 oyla Malatya Milletvekili İsmet İnönü'yü cumhurbaşkanlığına aday gösterme kararı aldı.⁹ Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi vaziyet, İsmet İnönü'nün CHP tarafından tek aday gösterilmesinde etkili oldu. Anayasanın kendisine verdiği hakkı kullanan TBMM¹⁰, aynı gün (11 Kasım 1938) cumhurbaşkanlığı seçimini gerçekleştirdi.¹¹ Yapılan oylama neticesinde İsmet İnönü 348 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni cumhurbaşkanı oldu.¹²

¹ Mustafa Kemal Atatürk hayatı boyunca 4 defa cumhurbaşkanı seçilmiştir. I-29 Ekim 1923,II-1 Kasım 1927, III-4 Mayıs 1931, V-4 Mayıs 1935. Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Osman Akandere, **Atatürk'ün Seçim Yolu ile Üstlendiği Vazifeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. , Ankara,2015.

² “Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vehamet, dün gece saat 24 de neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün 10 ikinci teşrin 1938 Perşembe sabahı saat dokuz beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir.” **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, Cilt: 27, İçtimai: 4, Üçüncü İnikad, İkinci Celse, 11-XI-1938, s.16. ; Atatürk'ün hastalığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bilal N. Şimşir, **Atatürk'ün Hastalığı**, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara,2011.

³ “Büyük Millî Matemimiz” **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1938. , “Babamızı Kaybettik” **Tan**, 11 Kasım 1938. ; Atatürk'ün vefatı neticesinde yabancı basın organlarında birçok yazı neşredildi. Yayımlanan haberler için bkz. BCA, Yer Bilgisi: 1434-740-1, Kurum 490-1-0-0/ CHP. ; Atatürk'ün vefatının Sovyet basınında yansımaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Elnur Ağayev, **Atatürk'ün Vefatının Sovyet Basınında Yansıması**, S.11, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Hacettepe Üniversitesi, 2010, s.131-156.

⁴ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, Cilt: 27, İçtimai: 4, Üçüncü İnikad, Birinci Celse, Saat 11-12, 11-XI-1938, s.16.

⁵ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, Cilt: 27, İçtimai: 4, Üçüncü İnikad, Birinci Celse, 11-XI-1938, s.16.

⁶ Bahsi geçen dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikada yoğun olduğu konuların içerisinde “*Hatay Meselesi*” en başta gelen konudur.

⁷ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, Cilt: 27, İçtimai: 4, Üçüncü İnikad, 11-XI-1938, s.17. **Cumhuriyet**, 12 İkinci Teşrin 1938. ; Atatürk'ün vefat etmesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Güler, **Atatürk'ün Son Sözü Aleykümselâm**, Yeditepe Yay. , İstanbul 2003. ; Bilal N. Şimşir, **a.g.e.** ; “*Cumhûr Riyâsetinin inhilalinde Meclis müçtemî ise yeni Reisicumhûru derhâl intihap eder. Meclis müçtemî değilse Reis tarafından hemen içtimâa dâvet edilerek Reisicumhûr intihap edilir.*” Kemal Gözler, **Türk Anayasaları, Ekin Kitabevi Yayınları**, Bursa 1999, s.73-79.

⁸ “*Teşkilâtı Esasiye Kanununun 34. maddesi mucibince yeni Reisicumhur intihap edilmek üzere teşrinisaninin on birinci Cuma günü saat on birde Büyük Millet Meclisini içtimâa dâvet ederim. Reisicumhur Vekili ve Büyük Millet Meclisi Reisi M.A. Randa*”. **Ulus**, 11 Sontişrin 1938 Cuma.

⁹ Ali Güler, **Sarı Paşa İnsan Atatürk**, 3. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara,2015, s.260.

¹⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> 29. madde, 34. madde, Erişim Tarihi 11.05.2019.

¹¹ Ali Güler, **Atatürk'ün Son Sözü Aleykümselâm**, s.101. , **Ulus**, 11 Son Teşrin 1938 Cuma.

¹² “*Reisicumhur intihabı için 348 arkadaşı iştirak etmiştir. 348 rey ve müttefikan Malatya mebusu İsmet İnönü Reisicumhur intihab edilmiştir.*” **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: V, Cilt: 27, İçtimai: 4, Üçüncü İnikad, Birinci Celse,11-XI-1938, s.17. ; **Cumhuriyet**,12 İkinci Teşrin 1938, S.5210. ; Bir ay sonra toplanan CHP'nin olağanüstü kurultayında, İsmet İnönü partinin genel başkanlığına getirildi. “Millî Şef” unvanı aldı.

İsmet İnönü meclis kürsüsüne davet edildi ve ant içme törenine geçildi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü şu şekilde yemin etti:

*“Reisicümhur sıfatıyla Cümhuriyetin kanunlarına ve hakimiyeti milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkan ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh ederek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazifenin icabatına hasrımefis etmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.”*¹³

Böylece yemin töreni gerçekleşti. Akabinde İsmet İnönü milletvekillerine teşekkür etti ve şu konuşmayı yaptı:

“Arkadaşlığınızla müftehir olan, şerefli vazifenizde kendi nefsi için bahtiyarlık bulan bu arkadaşınıza Devletin en yüksek vazifesini tevdi etmek teveccühünü gösterdiniz. Sizlere şimdiden çok samimi şükranımı takdim ederim.

Omuzlarımda hissettiğim ağır vaziyeti ifade ederken, tek istinadım, Büyük Türk milletinin itimadi ve bunun, sizin yardımınızla ve sizin dilinizden ifadesi olacaktır.

Bu anda Atatürk'ün hatırası teselli bulmaz acıların dolu olan kalbimizin aziz timsalidir. Atatürk'ün fevkalâde hizmetlerini bu günkü Türk Devletinin bünyesinde tam ve temiz eserler olarak tecessüm etmiş görüyoruz. Kadir bilen ve büyük evlâd yetiştiren milletimizin yüreğinde (Kemal Atatürk) adı, sevgi ve hürmet içinde ebedî yaşayacaktır. Şükran ve tazim hislerimi söylemeye çalışsan sözlerimin sizin muhabbet ve takdir duygularımızı da aksettirdiğine kaniim.

Muhterem arkadaşlar; Devlet ve milletimizin insaniyet ve medeniyetin asıl hedeflerine doğru durmadan ilerleyip yükseleceğine kati inancım vardır.

Büyük ve kahraman bir milletin hizmetinde bulunuyoruz. Türk vatanının bölünmez, hiçbir tecavüze tahammül etmez, hiçbir zor karşısında milli haklardan vazgeçmez mahiyeti, her zamandan ziyade taze ve canlıdır.

Türk milleti Devlet kurmak, vatan korumak kudretinde, kendi cevherindeki kıymet ve faziletlere istinad eden yapıcı ve yaratıcı bir millettir.

Sulh ve terakki yoluna bütün gayretlerini asıl bir surette vakfetmiş olan milletimiz mecbur olursa, kendisi ve şanlı ordusu geçmiş kahramanların hayranlığını celb edecek yeni kahramanlarla dolu olan fedakâr göğsünü en parlak zaferlerle süslemeye hazırdir.

Türk milletini az zamanda büyük bir medeniyet seviyesine yükseltmiş, Türk milletine en kısa yoldan temiz cemiyet hayatını, feyizli terakki yollarını açmış olan inkılâplar, kalp ve vicdanımızın en aziz varlıklarıdır.

Arkadaşlarım,

Millet hizmetinde vazifelerin iyi ifa olunmasını emel edinmek başlıca kaygımızdır.

Sükûn, istikrar ve emniyet içinde çalışmaktan başka arzusu olmayan milletimizi anarşiden en cebirden uzak, bütün vatandaşlar için müsavî bir emniyet havası içinde bulundurmadığı Cümhuriyetin en kıymetli nimeti biliyoruz.

Vatandaşlar arasında muhabbeti genişletmek ve derinleştirmeyi, en şerefli vazife sayıyoruz.

Arkadaşlar,

*Türk milletinin en feyizli hazinesi: Büyük Millet Meclisidir. Geçmişte büyük zorlukları yenmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, gelecekte de büyük saadetlerin, zafer ve muvaffakiyetlerin başlıca kaynağı olacaktır.”*¹⁴ Bu yemin töreninden sonra Türkiye Cumhuriyeti için cumhurbaşkanlığı süreci tamamlanmış oldu. Celal Bayar, yeni bir hükümetin kurulması için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye istifa dilekçesini verdi. Aynı gün, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü hükümetin kurulması için Celal Bayar'ı görevlendirdi.¹⁵ Böylece hem cumhurbaşkanlığı hem de hükümet kurma çalışmaları başarıyla sonuçlandı.

Geriye Atatürk'ün yerine seçilecek Ankara milletvekilinin belirlenmesi ve seçilmesi kaldı. Anayasanın hükmü gereği vefat eden bir milletvekili yerine yeni bir vekil seçilmesi gerekmektedir.¹⁶ Bu nedenle Atatürk'ün yerine seçilecek milletvekilin belirlenmesi sürecine gidildi. Nafia Vekâleti Müsteşarı Arif Baytın meclis tarafından ittifakla seçildi.¹⁷ Başvekâlet ve Dâhiliye vekâleti arasında gerçekleşen

¹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 27, İçtimai: 4, Üçüncü İnikad, İkinci Celse, 11-XI-1938, s.17.

¹⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 27, İçtimai: 4, Üçüncü İnikad, İkinci Celse, 11-XI-1938, s.17-18. ; **Cumhuriyet**, 12 İkinci Teşrin 1938, S.5210.

¹⁵ **Cumhuriyet**, 12 İkinci Teşrin 1938, S.5210.

¹⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> 29. madde. Erişim Tarihi 11.05.2019.

¹⁷ **BCA.** , 30-10-0-0-75-497-1, Belge Tarihi 04.01.1939. , Ek:78.

resmi yazışmaların neticesinde seçim mazbatasını TBMM Yüksek Reisliği'ne sunuldu.¹⁸ Mecliste yapılan oylama neticesinde Arif Baytın'ın mazbatasını kabul edildi. Baytın, 5. dönem ara seçimlerine katıldı ve Ankara'dan 1160 oy alarak milletvekili seçildi.¹⁹ Mazbatasını 2.1.1939 tarihinde meclise gönderildi.²⁰ Mecliste ettiği yeminden sonra resmen vekillik görevine başladı.²¹ Vekillik görevini 6. dönem Ankara ve 7. dönem Ankara olmak üzere 1939-1946 yıllarında gerçekleştirdi.²²

Arif Baytın Kimdir?

Arif Baytın, 1875 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Süleyman Bey, annesi Ragibe Hanım'dır. Askeri Rüştiye (ortaokul) ve idadiyi (lise) bitirdikten sonra 1890 yılında Harbiye mektebinde eğitimine devam etti. Arif Baytın hem askeri hem de idari alanda birçok göreve laik görülmüş üstlendiği görevleri başarıyla ve özveriyle yerine getirmiştir.²³

Askeri Görevleri

- 1893 yılında Harbiye mektebini bitirerek kurmay sınıfına ayrıldı.
- 28 Ocak 1896'da kurmay yüzbaşılığa yükseldi.
- 3 Mart 1898'de kolağalığına yükseldi ve Yunan hududu tahkim ve inşaat komutanlığı görevine getirildi.
- 15 Mart 1901'de kurmay binbaşı oldu.
- 1903'de 3. Ordu Refik Fırkaları Erkânı Harbiyesi'ne atandı.
- 4 Temmuz 1906'da Erkânı Harbiye Kaymakamlığı ile Şam Harbiye Mektebi müdür ve ders nazırlığı görevinde bulundu.
- 25 Haziran 1909'da Edirne 3. Ordu Erkânı Harbiyesi'ne atandı.
- 1911 yılı Ocak ayında 6. Kolordu Erkânı Harbiye Reisliği'ne atandı.
- 26 Nisan 1912'de Divanı Âlii Askeri Tahkik heyeti üyeliğine ve III. Şube Müdürlüğü'ne atandı.
- 6 Ocak 1914'te miralay rütbesiyle 29. Fıkra Kumandanlığı'na nakledilerek Kafkas Cephesi savaşlarına katıldı ve Sarıkamış Muharebesi'nde Ruslara esir düştü.²⁴
- 9 Ağustos 1920'de beş buçuk yıl süren tutsaklıktan sonra İstanbul'a döndü.
- 3 Mart 1921'de Muğla Muamelatı Zatiye Müdür Muavinliği, Erkânı Harbiye Tarihi Harp Şubesi'nde görevli oldu.

- 3 Nisan 1923 tarihinde askerlik görevinden emekliye ayrıldı.

İdari Görevleri

- 17 Kasım 1923'te İstanbul 6. İmar ve İskan Mıntıka Müdürlüğü.
- 1 Ocak 1925'te İskan Müfettişliği.
- 23 Ocak 1926'da Antalya Valiliği.
- 15 Ocak 1928- 28 Kasım 1928 Ankara Teyyare Şirketi Hükümet Mümessilliği.
- 29 Kasım 1928'te Nafia (Bayındırlık) Vekaleti Müsteşarlığı.
- 1939-1946 yıllarında Ankara Milletvekilliği.

¹⁸ BCA. , 30-10-0-0-75-497-1, Belge Tarihi 04.01.1939. , Ek:78. ; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, C. 29, İçtima: 4, 17. İnikad, Birinci Celse, 4.1.1939, s.10.

¹⁹ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem 1935-1939**, C. 2 (Özgeçmişler), TBMM Vakfı Yayınları, N. 26, s. 24.

²⁰ BCA. , 30-10-0-0-75-497-1, Belge Tarihi 04.01.1939. , Ek:78.

²¹ **Aydın Tarihi**, S.62, 1939, s.3.

²² Arif Baytın, 1939-1943; 1943-1946 yılları olmak üzere iki dönem vekillik görevini yerine getirmiştir.

²³ Arif Baytın'ın askeri, idari görevleri hakkındaki bilgilere ve resmine İhsan Güneş'in, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem 1935-1939**, eserinden ulaşılmıştır ve bu makalede tamamına yer verilmiştir.

²⁴ Arif Baytın'ın "**İlk Dünya Harbi'nde Kafkas Cephesi 29 Tümen ve 3 Alay Sancağı**" ismiyle bir eseri mevcuttur. ; Baytın, Sarıkamış Harekâtı sırasında (29. Tümeni kumanda eden Albay rütbesiyle görevlidir.) yaşadıklarını anı tarzında Vakıf gazetesinde neşretmiştir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemil Kutlu, "*I. Dünya Savaşı'ndaki Türk Esirleri*", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.43, Erzurum, 2010, s.319-328.

Atatürk'ün vefatı neticesinde Ankara milletvekilliğine laik görülen Arif Baytın bu görevi laikiyle yerine getirmiştir. "İdeal Devlet Adamı" örneklerinden biri olan Baytın, 6 Şubat 1950 tarihinde 75 yaşında vefat etti.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı dünyada ve Türkiye'de derin üzüntüyle karşılanırsa da devlette süreklilik gerekmekteydi. Bu nedenle Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ve cumhuriyetin varlığının devamı için yeni bir cumhurbaşkanı seçimi sürecine gidildi. Yürürlükte olan anayasada, seçim sürecinin derhal başlatılması konusunda hükümler bulunmaktaydı. Bu vaziyette meclis toplandı ve seçim süreci başlatıldı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin oy birliğiyle Malatya Milletvekili İsmet İnönü'yü aday göstermesi ve mecliste yapılan seçim neticesinde İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni cumhurbaşkanı seçildi.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin başarıyla sonuçlanmasından sonra Atatürk'ün yerine seçilecek olan Ankara milletvekilinin belirlenme ve seçilme sürecine gidildi. Anayasanın hükmü gereği vefat eden bir vekil yerine yeni bir vekil seçilmesi gerekmekteydi. Bu süreç neticesinde Arif Baytın, Ankara milletvekili adayı olarak belirlendi. Yapılan seçim neticesinde ise Ankara milletvekili seçildi. Böylece hem cumhurbaşkanlığı seçimi hem de milletvekilliği seçimi herhangi bir sorun yaşanmadan başarıyla sonuçlandı.

Baytın'ın Ankara vekilliğine laik görülmesinde aldığı eğitimi ve askeri geçmişi önemli rol oynadı. Üstlendiği bu görevi başarıyla yerine getiren Baytın, 1939-1946 yılları arasında vekillik görevini icra etti. 1946 seçimlerinde aday olmayan veya aday gösterilmeyen Baytın, siyasi hayatına böylece veda etti.

Baytın'ın meclis çalışmaları hakkında araştırma yapacak kişiler, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden gerekli izinleri aldıktan sonra belge teminini sağlayabilmektedir. Bu süreç Baytın hakkında hazırladığımız çalışmamızda karşımıza çıkan en önemli zorluk olmuştur. Atatürk'ün vekili olarak bilinen Baytın için yeterli düzeyde araştırma yapılmaması çalışmamızın sınırlılığının belirlenmesindeki en önemli husus olmuştur.

KAYNAKÇA

Belgeler

BCA. 30-10-0-0-75-497-1. Belge Tarihi 04.01.1939, Ek: 78.

BCA. Yer Bilgisi: 1434-740-1, Kurum 490-1-0-0/ CHP.

Araştırma Eserler

Akandare, O. (2015). *Atatürk'ün Seçim Yolu ile Üstlendiği Vazifeler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
Baytın, Arif (1946). *İlk Dünya Harbi'nde Kafkas Cephesi 29 Tümen ve 3 Alay Sancağı (Hatıralar)*, İstanbul: Vakit Basımevi.

Gözler, K. (1999). *Türk Anayasaları*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Güler, A. (2003). *Atatürk'ün Son Sözü Aleykümselâm*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Güler, A. (2015). *Sarı Paşa İnsan Atatürk*, Ankara: Berikan Yayınevi.

Şimşir, N, B. (2011). *Atatürk'ün Hastalığı*, Ankara: TTK Basımevi.

Makaleler

Ağayev, E. (2010). Atatürk'ün Vefatının Sovyet Basınında Yansıması. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 11, Hacettepe Üniversitesi.

Güneş, İ. (2001). Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem 1935-1939, C.2 (Özgeçmişler), TBMM Vakfı Yayınları.

Kutlu, C. (2010). I. Dünya Savaşı'ndaki Türk Esirleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43.

Sürelî Yayınlar

Aydın Tarihi, S.62, 1939.

Cumhuriyet, 12 İkinci Teşrin 1938.

Tan, 11 Kasım 1938.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 27, İçtimai: 4, Üçüncü İnikad, 11-XI-1938.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: V, Cilt: 29, İçtimai: 4, On Yedinci İnikad. 4-1-1939.

Ulus, 11 Son Teşrin 1938.

İnternet Kaynağı

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm> (Erişim Tarihi 11.05.2019)

Ekler
Mustafa Kemal (Atatürk)

Resim-1

İsmet İnönü

Resim-2

Arif Baytın

ARİF BAYTIN

Resim-3

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçildiğine Yönelik Gazete Haberleri
Ulus, 11 Teşrin Cuma 1938

Cumhuriyet, 12 Teşrin Cumartesi 1938

ULUS

2. İnci basış

Büyük Millet Meclisinde tarihi toplantı

Mebuslar Atatürk için beş dakika sükût ettiler, bu müddet zarfında sade hınçkırık işitilirdi

İsmet İnönü ittifakla ve alkışlarla Cumhurreisi seçildi

Süreklî alkışlar arasında

İnönü yemin etti, sonra çok heyecanlı bir nutuk söyledi

"Reis-i Cümhür sıfatıyla cümhuriyetin korunmasına ve hakimiyeti milliyet esaslarına riayet ve bunların müdafiası, Türk milletinin saadetine sadık olacağım"

Parti Meclis grupunda

Sayın İnönü İttifakla ve alkışlarla Cumhurreisi oymazdı olarak gösterildi

Cumhuriyet

12 Teşrin Cumartesi 1938

İsmet İnönü Cumhurreisi seçildi

Büyük Millet Meclisi, 348 mevcudun tam ittifakile Lozan kahramanını Devlet Riyasetine intihab etti

Atatürk ve İsmet İnönü

Dünkü tarihi celse Ebedî Şefimiz Atatürkün hatırası hınçkırıklar arasında tâziz olundu

İsmet İnönünün nutku

"Yürüklerimizde «Atatürk» adı ve sırası ve hürmet içinde ebedî olarak yaşayacaktır"

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakanlık Çalın Bayır (Cumhurbaşkanı İsmet İnönü)

Teknikleri esaslıya göre kabine istifaı verdi

Kabinenin İyerkili İzzet Celal Bayır

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: 10.31455/asya.569174 / Number: 8, p. 83-95, Summer 2019

VARLIK VERGİSİ KANUNU UYGULAMASI ÜZERİNE HUKUKİ- EKONOMİK VE MALİ BİR İNCELEME A LEGAL-ECONOMIC AND FISCAL EXAMINATION ON THE APPLICATION OF WEALTH TAX ACT

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
22.05.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
12.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Necati Nurcalı
Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
n.nurcali@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-1939-1235>

Öz

1939-1945 yılları arasında uygulanan maliye ve para politikaları savaş ekonomisinin yönetimine dönük olarak tasarlanmıştır. Bu dönemde uzun yıllar tartışma konusu olacak vergiler yürürlüğe konulmuştur. Bu vergiler içerisinde en çok bilineni olağanüstü bir servet vergisi olan varlık vergisidir. Bir kez alınması öngörülen bu verginin konusunu, servet ve kazanç sahiplerinin sahip olduğu servet ve olağanüstü nitelikteki kazançlarının oluşturacağı ifade edilmiştir. Mükellefler tarafından ödenecek vergi miktarını tespit etmek için mahalli komisyonlar görevlendirilmiştir. Bu verginin getiriliş gerekçesi, savaş sırasında izlenen politikaların gerektirdiği kamu harcamalarını olağanüstü harp kazançlarını vergilendirmek yoluyla karşılamak; dolaşımdaki aşırı para miktarını azaltarak talep fazlasını düşürmek, bu sayede fiyat artışını yavaşlatmak, gelir ve servet dağılımını düzenlemek şeklinde ifade edilmiştir. 1942 ve 1943 yıllarında uygulanan varlık vergisi, tahsil edilemeyen tüm varlık vergisi bakayasının silinmesini hükme bağlayan 15.03.1944 tarihli 4350 sayılı Kanun'un yürürlüğe konulması ile birlikte ilga edilmiştir. Varlık vergisi nihayetinde vergicilik açısından istenmeyen özellikler gösteren bir vergi olmuştur. Matrah tespiti yapmaya yetkili kılınan mahalli komisyonların çalışmalarında büyük problemler yaşanmış, komisyon kararlarının kesin oluşu nedeniyle de, bunlara karşı adli ve idari mercilerde dava açılmamıştır. Bu vergi üzerine yapılan tartışmalar incelendiğinde, bu tartışmaların boyutunun zaman zaman bilimsel yöntemlerden ayrıldığı görülmektedir. Varlık vergisi uygulamasını tam olarak anlamak için bu verginin temelini oluşturan kanun metninin incelenmesi gerektiği ortadadır. Bu incelemenin ise mali bir boyutta yapılması ve verginin etkilerinin iktisadi olarak değerlendirilmesi önemlidir. Ancak bu şekilde bir değerlendirme sonucunda varlık vergisinin gerçek mahiyeti anlaşılacak ve bu uygulamasının azınlıklar ve Türkler üzerindeki etkileri tam manasıyla belirlenebilecektir. Bu çalışma varlık vergisi uygulamasını afaki tabirlerden ziyade kanun metni ve kesin hesap kanunlarındaki teknik ifadeler açısından incelemeyi amaç edinmektedir. Varlık vergisi üzerine yapılan tartışmaların gerçek mahiyetinin bu sayede anlaşılacağı düşüncesiyle bu şekilde bir çalışma yapılmış, varlık vergisini destekleyen ya da varlık vergisine karşı çıkan görüşler değerlendirilmiştir. Buradaki amaç varlık vergisini savunmak ya da eleştirmek değil, varlık vergisinin ne olduğunun anlaşılmasına yardım etmektir.

Anahtar Kelimeler: Varlık Vergisi, Vergi Tekniği, Vergi Hasılatı, Vergi Politikası, Vergi Kanunu

Abstract

The fiscal and monetary policies implemented between 1939 and 1945 were designed for the management of the war economy. In this period, taxes that will be the subject of discussion for many years were put into effect. The most common of these taxes is the wealth tax, which is a wealth tax. It is stated that the subject of this tax, which is envisaged to be charged once, will be the wealth and extraordinary earnings of the owners of wealth and earnings. Local commissions have been appointed to determine the amount of tax to be paid by the taxpayers. The reason for the introduction of this tax is to cover the public expenditure required by the policies pursued during the war by taxing the extraordinary warfare gains; reducing the excess amount of money in circulation, reducing the excess of demand, thereby slowing the price increase, income and wealth distribution is expressed as the regulation. The wealth tax applied in 1942 and 1943 was abolished with the enactment of Law no. 4350 dated 15.03.1944, which ruled that all non-collectable property tax clearance should be deleted. The wealth tax was finally a tax that showed undesirable characteristics in terms of taxation. There had been great problems in the work of local commissions authorized to carry out the assessment, and no legal action had been filed against the judicial and administrative authorities due to the definite decision of the commissions. When the debates on this tax are examined, it is seen that the extent of these discussions is sometimes separated from the scientific methods. In order to fully understand the application of wealth tax, it is clear that the text of the law which forms the basis of this tax should be examined. It is important that this review is carried out in a financial dimension and the effects of the tax are evaluated economically. However, as a result of such an evaluation, the real nature of the wealth tax will be understood and the effects of this practice on the minorities and the Turks will be fully determined. The aim of this study is to examine the application of the wealth tax in terms of the text of the law and the technical expressions in the final account laws rather than the fictitious expressions. In this way, a study has been carried out with the idea that the real nature of the discussions on wealth tax will be understood and the opinions that support the wealth tax or opposed to the wealth tax are evaluated. The aim here is not to defend or criticize the wealth tax but to help to understand what the wealth tax is.

Key Words: Wealth Tax, Tax Technique, Tax Revenue, Tax Policy, Tax Law

JEL Classification Code: H20, H29, K34, P36

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Nurcalı, N. (2019). Varlık Vergisi Kanunu Uygulaması Üzerine Hukuki-Ekonomik ve Mali Bir İnceleme. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 83-95.

Giriş

1939-1945 yılları arasında gerçekleşen olaylara yön veren temel olgu II. Dünya Savaşı olmuştur. Türkiye’de var olan görece istikrar ortamı, 1938 yılında Atatürk’ün vefatının akabinde İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı sırasında II. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine son bulmuştur¹. Türkiye, II. Dünya Savaşında silahlı bir tarafsızlık politikası takip etmiştir. Bu politika, ülkenin sıcak savaşın yarattığı tahribattan korunmasını sağlamıştır. Ancak savaştan ne kadar uzak durulmaya çalışılırsa çalışılsa ülkede altı yıl boyunca savaş ekonomisi şartları hâkim olmuştur². Bir dünya savaşı niteliği kazanan bu harp, ordular harbi olmaktan ziyade sadece cephede savaşan askerleri değil bunların ardında yer alan insanları da bilfiil etkileyen bir hal almıştır³. Türkiye sıcak savaş ortamından uzakta kalmasına rağmen 1942 yılından itibaren buğday üretiminin düşmesiyle beraber kıtlıklar ile karşı karşıya kalmış bunun sonucunda karaborsa genişlemiş, vurgunculuğun artmasıyla hükümet de sert tedbirler alma gereği duymuştur⁴.

Savaş sürecince insan gücü kaynaklarının üretken sektörler dışında tutulması, bu sektörler başta kredi olanakları olmak üzere çeşitli imkânların sağlanamaması sonucunda 1942 yılı dışında bütün yıllar için toplam ulusal gelir azalma göstermiştir⁵. Bu dönemde asker sayısındaki artış ve genel bir seferberlik durumu devlet harcamalarını çok yüksek bir seviyeye getirmiştir. Bütçe gelirlerinin % 40’ının tahsis edildiği savunma harcamalarının payı, savaşın başlaması ile beraber % 60’a yükselmiş⁶, bunun sonucunda devlet aşırı bir finansman ihtiyacı ile karşı karşıya kalmış, erkek nüfusun silahaltında bulunması ise üretimi olumsuz şekilde etkilemiştir.

Savaş döneminde ekonomiyi kontrol etmek, düzenlemek ve planlamak için “Milli Korunma Kanunu (1940)” yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun ile hükümete; özel kişilerin ellerinde bulunan sanayi tesislerinde, madenlerde, tarım arazilerinde neyin ne kadar üretebileceğini belirleyebilme, vatandaşlara zorunlu çalışma yükümlülüğü yüklenilebilme, gerekli görülen kuruluşlara belli bir tazminat bedeli ödenerek el koyabilme, iç ve dış ticarete fiyat kontrolü sistemi getirebilme yetkileri verilmiştir⁷.

Bu dönemde varlık vergisi adıyla bir vergi yürürlüğe konulmuştur. Varlık vergisi, savaş döneminde aşırı kârlar elde etmiş kesimlerin bu kazançlarını vergilendirmeyi amaç edinen olağanüstü bir servet vergisi olarak tanımlanabilir.

Bu vergiye eleştiriler genel olarak tahakkuk için 15 gün gibi kısa bir sürenin şart koşulması, mükelleflerin mal beyanına davet edilmemesi, tahakkuk ettirilen vergiye karşı itiraz yollarının kapalı tutulması, vergi miktarının tek seferde istenmesine karşın taksitlendirme yapılmaması, verginin ödenmemesi durumunda bedeni çalışma yükümlülüğünün konulmuş olması, uygulamada azınlıklara farklı saikler güdülerek bu verginin uygulandığı, azınlıkların ülke ekonomisinden dışlanarak bunların yerine milli bir zümresinin getirilmeye çalışılmış olması şeklinde sıralanabilir.

Bu eleştirilere karşı varlık vergisinin gerekliliğini vurgulayanlar ise devletin acil mali ihtiyacının giderilmesi için 15 günden daha uzun bir sürenin konulmasının uygun olmayacağı, vergiye itiraz edilmesi halinde vergi toplamının ivedilikle gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı, bedeni çalışma yükümlülüğü gibi zorlayıcı bir unsur olmaksızın vergiye karşı direncin kırılmayacağı ve finansal baskının yoğun şekilde hissedildiği kritik bir zamanda tahsilatın gecikmesinin devlet maliyesi açısından ciddi sorunlara neden olacağı, bu verginin olağanüstü bir dönemde alındığı, kanundan kaynaklı aksiliklerden ziyade uygulayıcılardan kaynaklı aksiliklerin ve olumsuzlukların fazla olduğu, varlık vergisinin uygulanışına ilişkin verilen örneklerin istisnai nitelikte ve geneli tarif etmeyen örnekler olduğu şeklinde sıralanabilir.

Bu çalışma varlık vergisi uygulamasına hukuki, ekonomik ve mali açıdan yaklaşmayı hedeflemektedir. Zira bu çalışmada varlık vergisi gibi bir vergiyi gündeme getiren unsurlar, bu verginin getirilişindeki amaçlar, vergi kanununun içeriği bu vergiyi savunan ve bu vergiye karşı çıkan görüşler eşliğinde incelenmeye çalışılacaktır. Bu düşüncelere ait kaynaklar dipnotlar vasıtasıyla yansıtılacaktır.

¹Duru, Bülent (2009). *1941: Kıtık Yılında Milli Korunma Kanunu Uygulamaları*. (Ed. Birgül Ayman Güler). Açıklamalı Yönetim Zamanizini: 1940- 1949, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA - II), AÜ SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 160.

²Şahin, Hüseyin (2012). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, s. 81.

³Babanzade, Şükrü (1939). “Milli Korunma Kanunu”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*. (1), s. 320.

⁴Coşar, Nevin (2007). “II. Dünya Savaşı Yıllarında Bütçeler”, *Toplumsal Tarih-Milliyet Gazetesi Arşivi-II*. Dünya Savaşı, s. 73.

⁵Kepenek, Y., Yentürk, N. (1999). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 78.

⁶Şahin, 2012: 82.

⁷Şahin, 2012: 82.

1.Varlık Vergisinin Getiriliş Amacı

Varlık vergisinin getirilişinin esas amacı savaş yıllarında izlenen politikaların gerektirdiği kamu harcamalarının, olağanüstü harp kazançları üzerinden alınacak bu vergiyle finanse edilmesidir. Ancak bununla birlikte aşırı kazançların vergilendirilmesi yoluyla dolaşımdaki para miktarını azaltarak talep fazlasını düşürmek, fiyat artışlarını yavaşlatabilmek, ayrıca gelir ve servet dağılımını olumlu yönde etkilemek gibi amaçlarının olduğu bu kanunun gerekçesinde belirtilmiştir⁸. Bu sayılanlar verginin resmi gerekçesini oluşturmakla beraber esasında bu verginin konulmasındaki amaç bir açıdan da vurgunculuk ile mücadele etmektir. Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamış olmakla beraber bu savaşın yarattığı ortamda bir kısım özel girişimci adeta vurgun yoluyla ilkel bir sermaye birikimini gerçekleştirmiştir⁹. Bu olumsuz gelişmeye 1942 yılında yürürlüğe konulan birçok kanun ile engel olunmaya çalışılmıştır.¹⁰ Bu kanunların vergi alanındaki karşılığı ise Varlık Vergisi Kanunu olmuştur¹¹.

Savaş konjonktürünün etkilerinin fazlasıyla hissedilmeye başladığı 1941 yılından itibaren alınan bütün önlemlere karşın kıtlık, fiyat artışları ve vurgunculuk sıkça duyulan kavramlar arasında yer almaya başlamışlardır¹². Bu dönemde vurgunculüğün boyutları ciddi seviyelere ulaşmıştır. Savaşın yarattığı olumsuz havadan yararlanan bazı tacirler; şeker, tuz, sabun, kibrit, zeytinyağı gibi ihtiyaç maddelerini karaborsada satmaya başlamışlardır¹³. Refik Saydam'ın vefatının akabinde başbakanlık görevini yürütmeye başlayan Şükrü Saraçoğlu, sert fiyat kontrolü uygulamasını yumuşatmış, her türlü besin maddesine el koyma yönteminin yerine belirli malların belirli miktarının piyasada serbestçe belirlenen fiyatlardan satılabildiği bir sistemi getirmiştir¹⁴. Piyasada oluşacak fiyatların karaborsada belirlenen fiyatların altında gerçekleşeceği düşüncesi ile girilen bu faaliyet tam tersine sonuçlar vererek piyasanın ve dolaylı yoldan da bütçenin dengesini bozacak uygulamaların önünü açmıştır¹⁵. Bu dönemde fiyat artışları çok ciddi seviyelere ulaşmıştır¹⁶. Fiyat kontrollerinin yumuşatılmasının akabinde 1942 yılında tüketim malları fiyatlarında %100 artış görülmüş¹⁷, 1942 ve 1943 yılları savaş döneminin en yüksek enflasyonunun yaşandığı yıllar olmuştur¹⁸. Oluşan fiyat artışları belli durumlarda mal kıtlıkları ile alakalı olsa da birçok durumda bu olumsuz ortamdan istifade etmeye çalışan ve günün şartlarını istismar eden tüccar tayfasının etkisi de büyüktür¹⁹.

Tablo 1: 1939-1942 Bütçe Gelir-Gider ve Açıkları

Yıllar	Giderler	Gelirler	Açıklar
1939	390	382	-8
1940	550	539	-11
1941	648	574	-74
1942	978	885	-93

Kaynak: Kayra, Cahit (2011). *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, İstanbul: Tarihi Kitapevi, 46.

⁸ Varcan, N., Çakır, T. (2000). *Maliye Tarihi*, Eskişehir: Birlik Ofset, s. 214.

⁹ İstanbul Ticaret Odası (1989) *Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1989-1. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İlleri A.Ş., s. 27.

¹⁰ Vurgunculugu önleme adına Men'i İhtikâr Kanunu (Vurgunculugu Önleme Kanunu) çıkarılarak Men'i İhtikâr Mahkemeleri kurulmuştur.

¹¹ İstanbul Ticaret Odası, 1989 :27.

¹² Duru, 2008: 160.

¹³ Uras, Güngör (1999) Varlık Vergisi "karalama" aracı oldu. <http://www.milliyet.com.tr/1999/12/30/yazar/uras.html> adresinden erişildi.

¹⁴ Küsmenoğlu, İlham (2010). *Cumhuriyet Dönemi Vergi Tarihi-I*. Kitap, Ankara: Oluş Yayıncılık, s.192.

¹⁵ Küsmenoğlu, 2010: 192.

¹⁶ Bu dönemde gerçekleşen fiyat artışlarının boyutlarını anlamak için Bkz: Çetin, H. (2007). *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 95.

¹⁷ Ekzen, Nazif (1980). *1946-1958-1970 Devalüasyonları*, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, s. 13.

¹⁸ Tunçay, M. ve Koçak C. ve Özdemir H. vd. (1995). *Çağdaş Türkiye (1908-1980) 4. Cilt*, İstanbul: Cem Yayınevi, 306.

¹⁹ Örneğin İkdâm Gazetesinin "Zeytinyağı Boldur" başlıklı 27 Mart 1942 tarihli haberinden anlaşılmaktadır ki 1942 yılında ülkenin o yıl için ihtiyacı olan zeytinyağı miktarı 15 bin ton civarında olmasına ve Ticaret Vekâleti'nin raporlarına göre ülke içinde 40 bin ton zeytinyağı bulunmasına karşın zeytinyağı fiyatlarının 1942 yılında cinsine göre 100 ile 160 kuruş artmasının izahı ancak karaborsacılık ile yapılabilir. (Bkz: Özkan, M. S. ve Temizer, A. (2009). "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2 / 9 Fall. 321.)

Tablo 1 incelendiğinde bütçe açıklarındaki ciddi artış dolayısıyla hükümetin savaş anında güç durumunda olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır²⁰. Zira kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki fark sürekli artan bir seyir izlemiştir. Kamu harcamaları, kamu gelirlerine göre daha büyük bir hızda artış göstermektedir.

Tablo 2: Toplam Kamu Harcamalarının Artışı

Harcama Artışı		
Yıllar	Cari Fiyatlarla (1939=100)	Sabit Fiyatlarla (1939=100)
1939	100	100
1940	117,9	96,1
1941	127,4	73,9
1942	196,5	59,2
1943	219,6	38,0
1944	238,9	53,6

Kaynak: Yaşa, Memduh (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, İstanbul: Akbank Kültür Yayını, s. 576.

Tablo 2’de savaş yıllarında kamu harcamalarının artışının seyri, cari fiyatlar ve sabit fiyatlar kullanılarak gösterilmektedir. Buna göre baz yıl olarak kabul edilen 1939 yılını takip eden yıllarda kamu harcamaları çok ciddi boyutlarda artış göstermiştir.

Yukarıdaki iki tablo beraber değerlendirildiğinde savaş yıllarında kamu harcamalarının çok ciddi biçimde arttığı görülecektir. Varlık vergisinin kamu harcamalarında yaşanan bu artışın sonucunda ortaya çıkan finansman baskısının giderilmesi için düşünülen yollardan biri olduğu unutulmamalıdır. Hükümet bu finansman baskısının etkisiyle vergilendirilmeye elverişli kesimleri araştırmaya başlamıştır.

Bu dönemde kamu harcamalarına ait finansman yönteminin hatalı bir şekilde yönetilmesi savaşın Türk ekonomisi açısından en olumsuz sonucunu meydana getirmiştir. Savaş ekonomisinin bir gereği olarak kamu harcamalarının artışı ve bir finansman baskısının yaşanmış olması sonucunda devlet ilk olarak vergilendirme ve borçlanma yollarını kullanmaktan kaçınarak, açık finansman yöntemine başvurmuş; bunun sonucunda fiyat artışları ciddi boyutlara ulaşmış, kıtlıklar kendini göstermeye başlamış, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin reel değerinde azalmalar meydana gelmiştir²¹. Vergi dışı gelirlere yoğun şekilde başvurulması sonucunda bu dönemde vergi gelirlerinin kamu gelirleri içindeki payı da düşüş göstermiştir²². Ayrıca önceki dönemde iyi şekilde devam etmekte olan bürokrasi-yerli sanayii işbirliği de giderek bozulmuştur²³. Bu dönemde iktisadi hayat bürokrasinin kontrolünden çıkmaya başlamıştır²⁴.

Bu dönemde piyasada olması gerekenin üç katı kadar para dolaşmaktadır. Ekonominin dengelenebilmesi için piyasadaki fazla paranın bir kısmının vergileme yoluyla çekilmesi gerekmiştir²⁵. Zira enflasyonun yükselmeye devam etmesi her an savaşın tarafı olma ihtimali bulunan Türkiye’de sosyal barışın ciddi şekilde bozulmasına da neden olabilecektir²⁶.

Ücretli kesim üzerinden alınmakta olan kazanç, iktisadi buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım vergisi gibi vergilerin ağırlığı, ücretlerin enflasyon nedeniyle erozyona uğramış olması gibi sebeplerle²⁷ vergi koyma noktasında neredeyse sınıra gelindiğinden klasik vergisel tedbirlerin kullanılabilmesine imkân verecek ortam kısıtlı durumdadır.

²⁰ Kayra, 2011: 46.

²¹ Yaşa, 1980: 579.

²² GİB Tablo 1: Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (1923 - 2017) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm adresinden erişildi.

²³ Kirmanoğlu, Hülya (1994). “Türkiye’de Vergi Reformları, Siyasal İktidarlar ve İktisat Politikaları”. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. (36), s. 60.

²⁴ Coşar, N. (2003). “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, *AÜ SBF Dergisi*, 58(2), s. 4.

²⁵ Yalçın, O. (2012). “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(1), s. 320.

²⁶ Yalçın, 2012: 320.

²⁷ Coşar, 2003: 8.

Dönemin Maliye Bakanı Fuat Ağralı varlık vergisi uygulamasının amacını şu şekilde özetlemiştir²⁸:

- Enflasyon ile mücadele edebilmek amacıyla tedavülde para çekmek²⁹,
- Savaş süresince haklı sebepleri aşan bir şekilde aşırı kazançlar üzerinden vergi almak,
- Devlet gelirlerini artırmak.

Bu kanunun yürürlüğe konulması ile 15 gün içinde 500 milyon lira gibi ciddi bir paranın devlet hazinesine katılabileceği ve bu meblağ ile zor günlerin atılabileceği umulmuştur. Ayrıca vurgunculuk, karaborsacılık gibi haksız yolları kullanarak kısa sürede servet biriktirmiş olan kimselerden vergi almak, “toplumsal adalet” adına da bir zorunluluk teşkil etmeye başlamıştır³⁰. Bununla birlikte stok yapan tüccarların, bu verginin mükellefi olmaları ile birlikte kendilerine tahakkuk ettirilen vergi miktarını ödemek için gizledikleri malları piyasaya sürecekleri, böylece stokçuluk nedeniyle oluşan kıtlıkların da önüne geçilebileceği umut edilmiştir³¹. Ayrıca bu dönemde çok etkili bir gelir vergisi kanunu ve bu kanun içine yerleştirilmiş artan oranlı bir vergi tarifesinin olmayışı da aşırı kârlar elde etmiş kesimlerin kazançlarının ne şekilde vergilendirilebileceği yönünde hükümeti çeşitli arayışlara sevk etmiş, bu arayışlar varlık vergisi uygulaması şeklinde hayat bulmuştur.

İşte bu amaçlar güdülen Refik Saydam hükümeti tarafından yürürlüğe konulması tartışılan bu vergi nihayet Şükrü Saraçoğlu hükümeti zamanında kanunlaştırılarak yürürlüğe konulmuştur.

2.Varlık Vergisi Kanunu'nun İçeriği

Varlık Vergisi Kanunu incelendiğinde, bu kanunun getirmiş olduğu hükümlere göre verginin unsurları şu şekilde ifade edilebilir:

Verginin Mevzuu

4305 sayılı Kanun'un 1. maddesine göre varlık vergisi olağanüstü bir servet vergisidir ve bir defaya mahsus olarak alınması öngörülen bu verginin konusunu, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları oluşturmaktadır. Bu verginin gerçek ve tüzel kişiler adlarına tarh olunması ve eshamlı ve eshamsız şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketlerin menkul ve gayrimenkul varlığının tamamı üzerinden alınması öngörülmüştür.

İlgili Kanunun 2. maddesine göre varlık vergisi aşağıda yazılı zümrelere dâhil olan gerçek ve tüzel kişilerden alınacaktır:

2395 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu ve 2728 sayılı İktisadi Buhran Vergisi Kanunlarına ve bunların ek - tadillerine göre mükellef bulunanlar, büyük çiftçiler, uhdelerinde bulunan binaların hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayrisafi iradı yekünü 2.500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5.000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra geri kalan irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar, 1939 senesinden beri Kazanç ve İktisadi Buhran Vergisi Kanunları gereğince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar, meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde 1939 yılından beri bir defaya mahsus olsa bile ticari muamelelere aracılık ederek komisyon veyahut aracılık mukabili olarak her ne nam ile olursa olsun para veya ayniyat almış olanlar bu verginin kapsamına giren gerçek veya tüzel kişiler olarak sıralanmışlardır.

Kazanç vergisi mükellefi olarak belirtilen kimseler aynı zamanda varlık vergisi mükellefi olarak da sayılmış olmasına rağmen bu kişilere kısmi bir muafiyet de tanınmıştır. Zira umumî, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 sayılı Kanuna³² tabi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya dayanarak yevmiye ile istihdam edilenler bu maaş, tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı varlık vergisi mükellefiyeti dışında tutulmuşlardır. Ayrıca bina ve arazi vergisi muafliklarından yararlananlar da bu vergiden muaf tutulmuşlardır³³.

²⁸ Yalçın, 2012: 325.

²⁹ Ekonomide dönemin bütçesinin iki katı kadar fazla para olduğuna dikkat edilmelidir.

³⁰ Öztürk, İ. M. (2013) “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), s.145.

³¹ Öztürk, 2013: 145.

³² Bankalar ve Devlet Müesseseleri Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülü Hakkında Kanun.

³³ Varcan, N., Çakır, T.,2000: 214.

Verginin Miktarı

İlgili Kanunun 6. maddesinde vergi miktarının tespitine ilişkin bilgiler verilmiştir. Ancak kanaate göre yapılacak bir vergilendirme öngörülmüş olup, doğrudan doğruya matraha ve vergi oranına ilişkin bilgilere yer verilmemiş, bunun yerine bu değerlerin sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Verginin Tarhı

İlgili Kanunun 7. maddesinde kurulacak komisyonların görevleri ve ne şekilde teşkil edilecekleri belirtilmiştir. Buna göre komisyonlar kanunun vergi mükellefi olarak addettiği servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tespit etmek ve gerekli tarh işlemini³⁴ yapmak hususunda görevli kılınmışlardır. Bu komisyonların her vilâyet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun başkanlığında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi azaları arasından seçilecek ikişer azadan müteşekkil olmak üzere bir veya icabına göre birden fazla olacak şekilde teşkil etmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Komisyon kararlarının oyçokluğu ile verileceği, oylarda eşitlik olması durumunda başkanın bulunduğu tarafın kararının esas alınacağı belirtilmiştir. Bu Kanun'un 9. maddesine göre vergiyi tespit etmekle görevlendirilen komisyonlar çalışmalarını 15 gün içinde tamamlamak mecburiyetinde tutulmuşlardır.

Verginin Tebliği ve Tahsili

İlgili Kanunun 11. maddesine göre komisyon kararlarının, şehir ve kasabalarda varidat dairelerinin kapılarına ve köylerde münasip mahallere listeler yapıştirilmek suretiyle ilân ve tebliğ olunacağı; listelerin asıldığı, gündelik gazete çıkan yerlerde gazetelerle; gündelik gazete çıkmayan mahallerde ise belediye tellâlları marifetiyle halka ayrıca haber verileceği kararlaştırılmıştır. Komisyon kararlarının kesin oluşu ve bu kararlara karşı herhangi bir itiraz mekanizmasının olmayışı ise bu kanunun en fazla eleştiriye tabi tutulan yönü olmuştur. Ancak çok açık olarak yapılan hatalar ile bir mükellef adına mükerrer vergi tarhları yapılmışsa bunların uygulama esnasında düzeltilebileceği belirtilmiştir.

Ayrıca Kanun metninde yer alan yukarıdaki bilgiler dışında mevzuatta belirtilmemekle beraber uygulamada karşılaşılan bir durum ise vergi matrahının ve vergi oranının tespitinde vergi mükelleflerinin müslim (M) ve gayrimüslim (G) olarak da bir ayrıma tabi tutulması³⁵ ve buna göre vergi tespitinde farklı uygulamalara gidilmesidir³⁶.

12. maddesine göre mükellefler ise vergilerini, ödenecek vergilerin bildirilmesinden, asarak duyurulmasından veya kanundaki ifadesiyle talik tarihinden itibaren 15 gün içinde mal sandığına yatırmakla mecbur tutulmuşlardır. 15 günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin en büyük mal memuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimenkul mallarıyla, alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten haczine karar verebilme yetkisine sahip kılınmıştır. Ayrıca talik tarihinden itibaren 1 ay zarfında borçlarını ödemeyen mükelleflerin borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askerî nitelikte olmayan genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacakları ifade edilmiştir.

Teminat

Kanunun 14. maddesinde varlık vergisinin mükellefi olarak addedilen kimselerin ikametgâhlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileriyle birlikte oturan usul ve fûruları ile kardeşlerine ait gayrimenkullerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri adına kayıtlı olan gayrimenkul malların bu kanun hükümleri uyarınca alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı hükmünde olduğu belirtilmiş, bu malların satılmasında da Tahsili Emlal Kanunu hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir.

Varlık Vergisi Kanunu'nun İlgası

1943 yılında yürürlüğe konulan 4501 sayılı Varlık Vergisi Kanununa Ek Kanun ile varlık vergisine tabi mükelleflerin bir kısmına ait olan ve tahsil edilememiş bulunan borçlar terkin edilmiştir. 1944 yılında ise 4530 sayılı Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun ile beraber varlık vergisi

³⁴ Mükelleflerin vergi matrahlarının belirlenmesinde uygulama aşamasına ilişkin olarak farklı vergi dairelerinden alınan raporlar, bankaların verdiği onaylı bilgiler, partinin il ve ilçe teşkilatlarından sağlanan raporlar, Milli Emniyet Teşkilatı tarafından düzenlene raporlar, güvenilir tüccarların beyanları gibi unsurlar esas alınmıştır. (Akar (1992) 47-48'den aktaran: Yeşilyurt, Ş. (2016) "Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), s. 300.)

³⁵ Müslim(M) ve gayrimüslim(G) şeklinde yapılan ayrımın yanında mükellefler ecnebiler(E) ve dönmeler(D) şeklinde de sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

³⁶ Küsmenoğlu, İlham (2010). *Cumhuriyet Dönemi Vergi Tarihi-1. Kitap*, Ankara: Oluş Yayıncılık, s. 201.

mükelleflerinin tamamına ait tahsil edilemeyen vergi bakiyeleri terkin edilmiştir. Ayrıca 15 Mart 1944 tarihinde kabul edilen bu kanunla birlikte Varlık Vergisi Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

3.Varlık Vergisinin İktisadi Açından Değerlendirilmesi

Varlık vergisi uygulamasının iktisadi sonuçlarını anlayabilmek için öncelikle bu verginin kapsadığı mükelleflerin dağılımına bakmak gereklidir. Varlık vergisini ödeyen mükelleflerin dağılımına ilişkin çeşitli veriler şu şekilde sıralanabilir³⁷:

- Varlık vergisi 114.368 mükellef üzerine konulmuş, verginin %52'sini gayrimüslimler, % 29'unu Müslümanlar, % 19'unu yabancı uyruklu kişiler ödemiştir.
- Verginin % 54'ü İstanbul'dan tahsil edilmiş olup İstanbul'da tahsil edilen 221,3 milyon liralık verginin % 70'ini gayrimüslimler ödemiştir. İstanbul dışındaki yerlerde Müslümanlar verginin % 85'ini ödemiştir.
- Varlık Vergisi, 12 Kasım 1942 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, 1942 yılının sonuna kadar toplam varlık vergisi tutarının % 85'i tahsil edilmiştir.
- Bu vergi uygulama dönemi içinde 463 milyon lira tahakkuk ettirilmiş, bu rakamın % 68,6'lık kısmı olan 317,5 milyon lirası tahsil edilebilmiştir.
- Tahsil edilemeyen verginin 12,3 milyon lirası 4501 sayılı Kanuna göre, 34,3 milyon lirası mükerrerlik nedeniyle, 98,9 milyon lirası ise 4530 sayılı Kanuna göre silinmiştir.

Tablo 3: Tedavüldeki Kağıt Para Miktarı ve Yıllık Değişimi

Yıllar	Para Miktarı	Artış (%)
1938	100	-
1939	153	53,0
1940	216	41,1
1941	269	24,5
1942	384	42,7
1943	415	8,0
1944	498	20,0
1945	455	-
1946	480	5,5

Kaynak: Yerasimos. Stefanos (1980). "Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye". (3. baskı). Gözlem Yayınlan. İstanbul. Çev. Babür Kuzucu.703'ten aktaran Küsmenoğlu, ag.e., 214.

Tedavüldeki para miktarı ve tedavüldeki para miktarında gerçekleşen değişimlerin gösterildiği Tablo 3'ten görüleceği üzere varlık vergisinin yürürlüğe girişinden sonraki yıllarda para miktarında artışlar gerçekleşmesine rağmen artış hızında önemli düşmeler yaşanmıştır.³⁸ Burada tek etmen varlık vergisi olmamasına rağmen, varlık vergisi uygulaması para miktarındaki artışı belli ölçüde yavaşlatmayı başarmıştır. Aynı şekilde fiyat artışlarını engellemede istenilen başarıyı gösterememiş olan bu vergi uygulaması, enflasyonu düşürememiş, ancak enflasyon artış hızını yavaşlatabilmiştir.³⁹

Varlık vergisi uygulanması, birçok yönden dünya basınında ve yurtiçinde tartışmalara neden olmuştur. Gelir ve servetin yeniden dağıtılmasında adaleti sağlamaya çalışan devletin, ülkenin varıl kesimini oluşturan gayrimüslim vatandaşlara bu şekilde bir vergi uygulamış olması ciddi şekilde eleştirilmesine rağmen Türk ekonomisinde büyük sermaye sahipleri, tüccarlar, sanayicilerin büyük çoğunluğunun gayrimüslimlerden oluşması bu kesimi doğal olarak varlık vergisi mükellefi haline getirmiştir⁴⁰. Zira varlık vergisinin yürürlüğe konulduğu yıllarda ülke nüfusunun % 1'ini oluşturan

³⁷ Coşar, N., 2003: 12-13.

³⁸ Küsmenoğlu, 2010: 213.

³⁹ Yenal'a göre 1940-1945 yıllarına ait fiyat endeksi şu şekildedir: 100, 128, 231, 366, 328, 331. (Yenal, Oktay (2010). *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 181-182.) – Bu dönemde gerçekleşen geçinme endeksine ilişkin rakamları görmek için bkz: Aral, N. Z. (1943). "1943-44 Bütçesi, Mali Vaziyet-Nakdi Vaziyet", AÜ Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi, Cilt I, s. 288.

⁴⁰ Şanver, C., Tuncay, H.Y. (2017). "1942 Yılında Uygulanan Varlık Vergisinde Zorunlu Çalışmaya İlişkin Tanıklık Gerçekleri ve Aşkale Halkı Üzerindeki Ekonomik Etkileri", *IBANESS Congress Series – Edirne / Turkey*, s. 211.

azınlıklar ülke ekonomisinin % 18'ini kontrol etmektedirler⁴¹. Ayrıca 1939-1945 döneminde ithal malları fiyatı ortalama % 240 oranında artış göstermiş, yurt içinde fiyatlar genel seviyesi ithal mallardan daha fazla artış göstermesi sonucunda, ithalat çok kârlı bir iş olmaya başlamıştır. İthalatın da büyük ölçüde azınlıkların elinde bulunuyor olması 1942 yılında getirilen varlık vergisinin azınlıklara yönelmesine neden olmuştur⁴². Yapılan eleştirilerde bu konu genellikle göz ardı edilmektedir. Bu konuda yabancılara ait nesnellüğünü koruyan evraklar da varlık vergisinin azınlıklar üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadırlar⁴³.

4. Varlık Vergisinin Hukuki Açıdan Değerlendirilmesi

Hukuk devleti ilkesini ön planda tutmaya çalışan Cumhuriyet yönetiminin⁴⁴, vergide genellik ve objektiflik ilkelerini zedeleyerek, bu vergiyi kişinin en basit itiraz ve temyiz haklarından yoksun kılacak şekilde çıkarmış olması varlık vergisi uygulamasının, vergileme ilkeleri ve tekniği açısından olumsuz bir deneyim olarak anılmasına; Türk maliye ve hukuk tarihinde fena bir örnek olarak kabul edilmesine neden olmuştur⁴⁵. Ayrıca bu verginin uygulaması sırasında kentsel yapıdan uzak kırsal bir nüfusa sahip bütün toplumlarda olduğu gibi merkezin kontrolü dışında kalan bürokrat sınıfın ne tür rezilliklere neden olabileceği de anlaşılmıştır⁴⁶. Ancak burada 1924 Anayasasının 74. maddesinin son fıkrasında “Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para, mal ve çalışma ödevleri dışında hiçbir kimse başka hiçbir şey yapmaya ve vermeye zorlanamaz.” denilmekte, bu fıkranın mefhum-u muhalifinden yola çıkılarak olağanüstü hallerde bu gibi önlemlere yer verilebileceği anlaşılmaktadır. Buradan çalışma yükümlülüğü uygulamasının II. Dünya Savaşı'nın bir olağanüstü dönemi ifade ediyor olması nedeniyle hukuki olduğu ifade edilebilir. Ancak bir idari işlem mahiyetinde olan tahakkuk işlemine karşı herhangi bir itiraz mekanizmasının öngörülmemiş olması, Varlık Vergisi Kanunu'nun hukuk tekniği bakımından en büyük eksikliğidir. Zira itiraz hakkının olmaması hukuk devletinde geçerli olan hak arama hürriyetinin uygulanamamasına neden olmaktadır. Zira bu dönemde birçok mükellefe hatalı tarhiyatlar yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde bazı mükelleflere sırf azınlık oldukları için fazla vergi tahakkuk ettirilmesi, altından kalkamayacak derece vergi borcu çıkarılması gibi genele yaymanın pek de mümkün olmadığı⁴⁷ ve eşitlik ilkesini zedeleyecek uygulamalara da gidildiği olmuştur⁴⁸.

5. Varlık Vergisinin Mali Açıdan Değerlendirilmesi

Vergi gelirleri, bütçe gelirleri içerisinde önemli bir yer tutuyor olmasına karşın; bu gelirlerin artan kamu harcamalarını karşılayacak bir yapıya sahip olmadığı ortadadır; diğer bir ifade ile Türk vergi sistemi, olağanüstü bir durumda bütçeye ek gelir sağlama kabiliyetinden yoksun bir yapıya sahiptir⁴⁹. Bu eksiklikler ile savaş ekonomisinin yönetim tarzındaki olumsuzluklar ekonomik düzenin fena bir şekilde bozulmasına neden olmuştur⁵⁰. II. Dünya Savaşı yıllarında konulan vergiler içerisinde en çok eleştiriye tabi tutulan varlık vergisi olmuştur⁵¹. Varlık vergisinin olumsuz tarafları bulunmasına rağmen bu vergi

⁴¹ Yalçın, 2012: 327.

⁴² Arslan, M. (2016) “2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi”, *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2, s.8.

⁴³Bkz: Akalın, C. (2005). “Varlık Vergisine Yabancı Tanıklar”, *Mülkiye Dergisi*, 29(247), 159-182. / Ojalvo, Harry (2004). *M.S. 1186'dan Bu Yana Bir Yahudi Serüveni*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

⁴⁴ Bu konuda Hüseyin Perviz Pur, mali kaynağa ihtiyacın son derece şiddetli olduğu Kurtuluş Savaşı yıllarında bile Mustafa Kemal Paşa'nın, vergileme konusunda mükelleflere karşı her zaman hassas davranmaya özen gösterdiğini, bu dönemin vergi uygulamalarının gelecekte yapılacak vergi kanunlarının ruhunu belirlediğini ifade etmektedir. Ancak varlık vergisi bu ruhtan uzak bir yapıda oluşturulmuştur. (Pur, Hüseyin Perviz (2007). *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.)

⁴⁵ Coşar, 2007: 71.

⁴⁶ Ortaylı, İlber (2011). Varlık Vergisine Yeniden Bakın <http://www.milliyet.com.tr/varlik-vergisi-ne-yeniden-bakin/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/06.03.2011/1360504/default.htm> 30.01.2019 tarihinde erişildi.

⁴⁷ Azınlıklar açısından olumsuz sonuçlar doğuran uygulamaların birçoğu, birçok kaynakta, bu kesimin silinmesi olarak nitelendirilmiş olmasına rağmen bu durumun genel bir politikanın eseri olmaktan çok uygulamaların ivedilikle yapılmasının verdiği düzensizlik ve ehil kişilerin uygulayıcı olarak vazifelendirilmiş olması nedeniyle meydana geldiği ifade edilebilir. (Bkz: Öztürk, İ. M. (2013) “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), s. 151.)

⁴⁸ Bu duruma örnek olarak bkz: Miraç Zeynep Özkartal, “Varlık Vergisi’ni affettim çünkü İnönü bizi Hitler’den kurtardı”, *Milliyet*, 29.01.2012, <http://www.milliyet.com.tr/-varlik-vergisi-ni-affettim-cunku-inonu-bizi-hitler-den-kurtardi-pazar/haberdetay/29.01.2012/1495171/default.htm> adresinden erişildi.

⁴⁹ Coşar, 2007: 70.

⁵⁰ Kafaoglu, Arslan Başer (2005). *Varlık Vergisi Gerçeği*, İstanbul: Kaynak Yayınları, s. 38.

⁵¹ Varlık vergisi üzerine tartışmalar 1946 yılından itibaren yazın hayatını ciddi şekilde meşgul etmeye başlamıştır. Bu tartışmalara bakıldığında görüş bildiren kimselerin ifadelerinde uyumsuzluklar dikkat çekicidir. Örneğin varlık vergisi

hakkında yapılacak eleştirilerde dönemin şartlarının da göz önüne alınması gerekir. Zira Türkiye, nüfusun % 80'inin köyde yaşadığı bir ülkedir, bir diğer deyişle köylü bir memleket, tarım ilkel metotlar kullanılarak gerçekleştirilmektedir, birçok köy pazara açılmamıştır, bazıları tamamen otarşik⁵² bir üretim ve yaşam mekanizması içinde varlığını sürdürmektedir⁵³. Önceki bölümlerde ifade edilmeye çalışıldığı şekliyle fiyat artışları spekülasyon ve karaborsayı daha da tırmandırmış; ticari kârlar olağanüstü biçimde artmaya başlamış, savaş zenginlerinden oluşan yeni bir sınıf türemiştir. Aşırı fiyat artışları ulusal gelirin ticaret ve sanayi sektörleri lehine yeniden dağılımına neden olmuş, özel kesimin elinde önemli ölçüde bir sermaye birikimi gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nın bütün dehşetiyle sürdüğü bu yıllarda Türkiye'nin rasyonel, dengeli ve progresif (müterakki) bir gelir vergisi sistemi de bulunmayışı da gittikçe artan kamu harcamalarını karşılamak için sık sık Merkez Bankası kaynaklarına başvurmasına neden olmuştur⁵⁴. Anlaşılacağı üzere rasyonel, dengeli ve progresif (müterakki) bir gelir vergisi sisteminin olmayışı da hükümeti vergi toplama konusunda dış ülkelerde de örneklerine rastlayabileceğimiz⁵⁵ varlık vergisi gibi bir yöntemi uygulamaya mecbur etmiştir.

Tablo 4: Varlık Vergisi Tahsilatı

Yıllar	Varlık Vergisi Tahsilatı (Milyon TL)	Varlık Vergisi/Vergi Gelirleri	Varlık Vergisi/Genel Bütçe Gelirleri	Varlık Vergisi/Konsolide Bütçe Gelirleri
1942	270,3	36	27,4	22,2
1943	47,2	5,6	4,5	4
Toplam	317,5			

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1995). *1924-1995 Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri*. Ankara, 141.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde varlık vergisinin II. Dünya Savaşı'nın en kritik yıllarından biri olan 1942 yılı itibariyle çok ciddi manada bir meblağın devlet bütçesine katılmasını sağladığı görülmektedir. Bu kaynak 1942 yılı için yaklaşık olarak toplam vergi gelirlerinin üçte birini, genel bütçe gelirlerinin ise dörtte birini oluşturmuştur. Bu vergi mali anlamda ciddi bir finansman baskısı içerisinde olan devlet maliyesi için önemli bir kaynak girişi sağlamıştır. Toplanan gelirin büyüklüğü açısından bu vergi değerlendirildiğinde dünya savaşının dördüncü yılı içerisinde dünya nüfusunun büyük bölümünün savaşmakta olduğu bir dönemde böyle bir gelirin bütçeye dâhil edilmiş olması memnuniyet verici görünmektedir. 1 Haziran 1942 ile 31 Mayıs 1943 tarihleri arasında yapılan 913.751.349 lira harcamanın üçte birinde varlık vergisi uygulamasından gelen meblağ kullanılmıştır⁵⁶.

üzerine yazılan birçok kaynakta kendisine atıf yapılan Ahmet Hamdi Başar'ın 1942'deki *Bir Medeniyetin Sonu* adlı kitabında belirttiği görüşler ile 14 Mayıs 1950 tarihinde yaptığı meclis konuşması tezat oluşturmaktadır. (Bkz: Başar, Ahmet Hamdi (1942). *Bir Medeniyetin Sonu*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası., Koraltürk, Murat (2007). *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları 1 – 2*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.) Aynı şekilde Faik Ökte de varlık vergisinin uygulayıcılarının başında olmasına ve 1942 tarihinde bürokratik olarak önemli bir pozisyonda bulunmasına rağmen 1951 yılında yayımladığı kitabında (Bkz: Ökte, 1951.) olayların dışında kalmış gibi bir tutumla hareket etme yolunu seçmiştir. Faik Ökte'nin bu duruşuna karşı bir yıl kadar sonra Ahmet Arif Meriç'in açık mektup tarzında ele aldığı Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte'ye Açık Mektup adlı eseri (Bkz: Meriç, Ahmet Arif (1951). *Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte'ye Açık Mektup*, İstanbul: Raşit Bütün Matbaası.) onun bu tutumunu ağır şekilde eleştiriye tabi tutmuştur. Varlık vergisinin uygulandığı dönemde kamuoyundaki yansımaları için bkz: Özer, Sevilay (2017) *Karikatürlerle Varlık Vergisi, II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Sempozyumu (ISMS)*, Cilt II, Ankara: Gece Kitaplığı.

⁵² TDK: İktisaden kendi kendine yeterlilik politikası.

⁵³ Ortaylı, İ. (2011). Varlık Vergisine ... 30.01.2019 tarihinde erişildi.

⁵⁴ Arslan, 2016: 7.

⁵⁵ Esasında varlık vergisi, savaş koşullarının hüküm sürdüğü bu dönemde servet sahiplerinden alınan ve örneklerine İngiltere, ABD, Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde de rastlanılan yaygın bir uygulamadır. Zikredilen bu ülkelerde de harp masraflarının büyük bir bölümü, bir kez alınmak üzere yürürlüğe konulan bu tür vergi uygulamaları ile karşılanmıştır. (Kızılkaya, A. (2016) "Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(12), s. 91)

⁵⁶ Öztürk, 2013: 153.

Tablo 5: Vergi Gelirlerinin Bileşimi (%)

Yıllar	Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	Servet Üzerinden Alınan Vergiler	Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler
1939	35,7	8,6	55,7
1940	39,5	7,4	53,2
1941	35,9	8,2	55,9
1942	20,0	41,6	38,4
1943	36,4	10,5	53,1
1944	36,1	13,0	50,9
1945	42,6	6,2	51,2

Kaynak: Bütçe Gelirleri Yıllığı 1977-1978, 1923-1978 Bütçe Gelirleri İstatistikleri (1979).T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 4.

Servet üzerinden alınan vergilerin seyrine bakıldığında dikkat çekici nokta 1942 yılıdır. Bu yıl içerisinde servet üzerinden alınan vergilerin payı çok büyük bir sıçrama yapmıştır. Bunun nedeni bu yıl içerisinde yürürlüğe konulan varlık vergisi uygulamasıdır. Bu nedenle 1942 yılına ait bu oran arızî bir özellik göstermekte olup, 1942 yılı da servet vergileri açısından istisnai bir yılı temsil etmektedir. 1942 yılında serveti kavrayan vergilerin payındaki bu artış, gelir ve harcamaları kavrayan vergilere ait payın oransal olarak azalmasına neden olmuştur.

Tablo 6: Vergi Yükü ve Vergi Gelirlerinin Esnekliği

Yıllar	Vergi Yükü Vergiler/GSMH(%)	Vergilerin GSMH'ye Göre Esnekliği
1939	9,5	0,4
1940	9,6	1,1
1941	10,4	1,4
1942	11,7	1,2
1943	8,2	x
1944	12,4	x
1945	9,5	2,7

Kaynak: Vergi İstatistikleri Yıllığı (1982-1991), 1923-1991 Temel Bütçe Gelirleri İstatistikleri (1992). T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara, 7.

Not: x işaretli yıllarda vergi gelirleri ile GSMH ters yönde değişmiştir.

Vergilerin esnekliği ise istikrarlı bir yapıdan uzaktır. Bazı yıllarda vergi gelirlerindeki artış GSMH'deki büyüme ile ters yönde gerçekleşmiştir. Bu veriler Türk vergi sisteminin, olağanüstü bir durumda bütçeye ek gelir sağlama esnekliğinden yoksun bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir⁵⁷.

Varlık vergisi mevzuunda değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise bu verginin uygulanması esnasında Müslüman Türkler ile gayrimüslim ve yabancı kökenli olan mükellefler arasında eşitsiz bir vergileme uygulandığı iddiasıdır.⁵⁸ Bu konuda çeşitli gruplardan mükellef sayılarına yönelik benzer veriler yer almasına rağmen vergi miktarı konusunda vergi tahsilatına ilişkin tahmini rakamlar kullanılarak gerçekten uzak sonuçlar ortaya konulmaktadır⁵⁹. Müslüman ve Türk olan mükelleflere tahakkuk ettirilen kişi başına vergi miktarı 6.102 TL iken gayrimüslim ve yabancılara tahakkuk ettirilen kişi başına vergi miktarı ise 5.326 TL'dir⁶⁰. Bu tutarlar, kişisel ve özel olaylar dışında yabancılara ve gayrimüslimlere Türklere oranla çok daha fazla miktarda vergi tahakkuk ettirildiğine dair azınlık

⁵⁷ Coşar, N., 2007: 70.

⁵⁸ Varlık vergisinin azınlıklar aleyhine çıkarıldığına dair birçok kaynaktan bilgiler ve anılar mevcuttur. Bu kaynaklardan bazıları Rıdvan Akar'ın Aşkale Yolcuları, Cazim Gürbüz Edebiyatlaşan Vergiler, Ayhan Aktar Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, Rıfat Bali'nin Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar, Binali Ünal'ın Varlık Vergisi (Aşkale Sürgünleri) şeklinde sıralanabilir.

⁵⁹ Daha geniş bilgi için bkz: Kafaoğlu, 2005: 79. (Kafaoğlu burada azınlıkların emisyon gücünden olabildiğince yararlanmasına rağmen toplam finansman yükünün sadece % 3'üne katıldığını ifade etmiştir.)

⁶⁰ Bu hesaplamalar için bkz: Kayra, Cahit (2011). *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, s. 185.

kültürünü fetiş haline getirmeye çalışan iddiaların gerçekçi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır⁶¹. Türkiye'nin ticaret ve iş hayatının büyük bölümü üzerinde tahakküm kurmuş olan kimselerin azınlıklar veya yabancı kimselerden olduğu ve bu kimselerin de her türlü mali yükümlülükten her daim uzak kalmaya çalıştığı unutulmamalıdır⁶².

SONUÇ

1942 yılında Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından 17 maddeden oluşan Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmış, savaş döneminde vurgunculuk veya savaş rantı ile beslenmiş piyasaların düzenlenmesi ve bu kesim ile mücadele edilmesi hedeflenmiştir. Varlık vergisinin esas amacı bütçenin kaynak gereksiniminin karşılanmasıdır. Ancak bu vergi ile ekonominin Türkleşmesi gibi amaçların da gerçekleştirilmeye çalışıldığı ileri sürülmektedir. Ancak bu vergi 3.877'si gayrimüslim 114.368 kişiye tahakkuk ettirilmiştir. Bu rakamlar ırkçılık kisvesi altında yapıldığı iddia edilen tahakkuk işlemlerine karşı bir veri olarak kabul edilebilir.

Bu vergiye yöneltilen eleştiriler kimi zaman verginin mükellefi olan büyük servet sahibi kişilerin yaptıklarının göz ardı edilmesi kimi zaman ise yaptırımların ağırlığı ve itiraz hakkının bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Aşkale'ye zorunlu çalışma kamplarına gönderilenler arasında yaşanan ölüm olayları varlık vergisine karşı yapılan eleştirilerin ana sebeplerini teşkil etmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta savaş koşullarının hükümeti zorlamaya başlaması dolayısıyla ve hükümetin tahammülü azalmıştır. Kaynağını kanun metninden ziyade uygulamadan alan hatalar da varlık vergisi yoluyla Türkiye'deki azınlıklara yönelik olarak vergileme yetkisi kullanılarak zulüm yapılmadığı fikrini güçlendirmektedir

Vergiye karşı oluşan direnç neticesinde ülke maliyesinin çok kritik bir darboğaza girdiği bir anda hükümet vergiden kaçınma düşüncesi içinde bulunan kimselere karşı tolerans göstermemiştir. Zira bu kaynak hükümet için hemen o anda gereklidir, zamana yayıldığında işe yaramayacaktır.

Varlık vergisi nihayetinde vergicilik açısından istenmeyen özellikler gösteren bir vergidir. Ancak dönemin şartları dikkate alındığında hükümetin ivedilikle oluşturulacak bir finansal kaynağa ihtiyacı olduğu da göz ardı edilmemelidir. Zira Türkiye'nin Yunanistan'ı işgal eden Almanya ile arasında artık bir tampon bölgesi kalmamıştır. Alman ordularının Türkiye'ye girmesi durumunda SSCB ordularının da askerlerini ülkemize sokacağı açıktır. 1942 yılı itibarıyla İngiltere'nin bu coğrafyada Türkiye'yi destekleyecek gücü yoktur, ABD ise daha yeni yeni Kuzey Afrika ve Avrupa savaşına katılmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı konjonktüründe Milli Korunma Kanunu'na istinaden uygulanan, varlık vergisi, toprak mahsulleri vergisi gibi mali nitelikli tedbirler halk kitlelerinin iktidara karşı tepki göstermesine neden olmuştur. Ancak varlık vergisi konusunda yapılan tartışmaların 1950'lerden sonra yoğunlaşıyor olması, bu verginin siyasi bir araç olarak kullanılmasıyla da ilişkilendirilebilir. Çeşitli saiklerle bilimsel yöntemlerden uzaklaşarak bu verginin ağır bir şekilde eleştirilmesi çeşitli yanlışlıklara mahal verebilmektedir. Oysa tarih boyunca, özellikle II. Dünya Savaşı'nın çetin şartlarında birçok devlet olağanüstü mali tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle yapılan eleştirilerde zaman zaman vergicilik ve mali analiz tekniklerinin dışına çıkıldığına da dikkat etmek gerekmektedir.

Savaş sırasında yaşanan kıtlıklar dönemin devlet adamları tarafından ürkütücü unsurlar olarak görülmüşlerdir. Zira I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında açlık ve sefaletin her türüsü ile karşı karşıya kalan bu kişilerin bu dönemden edindiği tecrübeler onlara savaş zamanında karşılaşılabilecek kıtlıklar için mal stoklamanın gerekliliğini öğretmiştir. Bu dönemde başlayan darboğazlar ve kıtlıklar karşısında idari önlemler yeterli olamamıştır. Ekonomik hayat bürokrasinin kontrolünden çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde bütçe gelirlerinin kombinasyonu incelendiğinde, bütçe gelirlerinin yükselmekte olan kamu harcamalarını karşılayabilme kabiliyetinden mahrum olduğu ve iç ve dış borçlanmanın yeterli olmadığı görülmektedir. Vergilemede ise sınıra gelinmiştir. Klasik usullere uygun yeni vergiler ihdas etmek mümkün görünmemektedir. Gelir yaratma imkânlarından ve bütçe esnekliğinden son derece yoksun devletin ayakta kalabilmesi için kurulu vergilendirme düzenine uymadan alınan bu vergi, 1942

⁶¹ Kayra, 2011: 191.

⁶² C.L. Sulzberger'in Varlık Vergisi İle İlgili The New York Times Gazetesindeki 9.9.1943 Tarihli Yazısı. https://www.fibiler.com/C.L.-Sulzberger%27in-Varlik-Vergisi-Ile-Ilgili-The-New-York-Times-Gazetesindeki-9.9.1943-Tarihli-Yazisi_Veri_12367 adresinden ulaşıldı.

yılında yıkıcı olabilecek bir krizin aşılabilemesini sağlamıştır. Ancak, olumlu olarak nitelendirilebilecek ekonomik sonuçların yanında ortaya çıkan siyasi, sosyal ve kültürel sonuçların varlığı da göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle varlık vergisi uygulamasına kısmi bir bakış açısıyla çoğu etmeni göz ardı ederek yaklaşmak, bu vakianın iyi bir analize tabi tutulmasını engelleyecektir.

KAYNAKÇA

- Akalın, C. (2005). “Varlık Vergisine Yabancı Tanıklar”, *Mülkiye Dergisi*, 29(247), 159-182.
- Aral, N. Z. (1943). “1943-44 Bütçesi, Mali Vaziyet-Nakdi Vaziyet”, *AÜ Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt I, 275-299.
- Arslan, M. (2016) “2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi”, *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2, s. 1-14.
- Babanzade, Şükrü (1939). “Milli Korunma Kanunu”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*. (1), 318- 329.
- Başar, Ahmet Hamdi (1942). *Bir Medeniyetin Sonu*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Bütçe Gelirleri Yıllığı 1977-1978, *1923-1978 Bütçe Gelirleri İstatistikleri* (1979). T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- C.L. Sulzberger’in Varlık Vergisi İle İlgili The New York Times Gazetesindeki 9.9.1943 Tarihli Yazısı. https://www.fibiler.com/C.L.-Sulzberger%27in-Varlik-Vergisi-Ile-Ilgili-The-New-York-Times-Gazetesindeki-9.9.1943-Tarihli-Yazisi_Veri_12367 adresinden ulaşıldı.
- Coşar, N. (2003). “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, *AÜ SBF Dergisi*, 58(2), 1-27.
- Coşar, Nevin (2007). “II. Dünya Savaşı Yıllarında Bütçeler”, *Toplumsal Tarih-Milliyet Gazetesi Arşivi-II. Dünya Savaşı*, 70-73.
- Çetin, H. (2007). İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duru, Bülent (2009). *1941: Kıtık Yılında Milli Korunma Kanunu Uygulamaları*. (Ed. Birgül Ayman Güler). Açıklamalı Yönetim Zamanizini: 1940- 1949, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA - II), AÜ SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ekzen, Nazif (1980). 1946-1958-1970 Devalüasyonları, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları.
- GİB Tablo 1: Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (1923 - 2017) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_1.xls.htm adresinden erişildi.
- İstanbul Ticaret Odası (1989) *Cumhuriyetten Bu Yana Türkiye Ekonomisinin Gelişimi ve Geleceğe Bakış*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1989-1. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İlleri A.Ş.
- Kafaoğlu, Arslan Başer (2005). *Varlık Vergisi Gerçeği*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kayra, Cahit (2011). *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kepenek, Y., Yentürk, N. (1999). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kızılkaya, A. (2016) “Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(12), s. 84-95.
- Kirmançoğlu, Hülya (1994). “Türkiye’de Vergi Reformları, Siyasal İktidarlar ve İktisat Politikaları”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. (36), 55-82.
- Koraltürk, Murat (2007). *Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları 1 – 2*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Küsmenoğlu, İlham (2010). *Cumhuriyet Dönemi Vergi Tarihi-1. Kitap*, Ankara: Oluş Yayıncılık.
- Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1995). *1924-1995 Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri*, Ankara
- Meriç, Ahmet Arif (1951). *Varlık Vergisinin Satılmış Kahramanı Faik Ökte’ye Açık Mektup*, İstanbul: Raşit Bütün Matbaası.
- Miraç Zeynep Özkartal, “Varlık Vergisi’ni affettim çünkü İnönü bizi Hitler’den kurtardı”, *Milliyet*, 29.01.2012, <http://www.milliyet.com.tr/-varlik-vergisi-ni-affettim-cunku-inonu-bizi-hitler-den-kurtardi-/pazar/haberdetay/29.01.2012/1495171/default.htm> adresinden erişildi.
- Ojalvo, Harry (2004). *M.S. 1186’dan Bu Yana Bir Yahudi Serüveni*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Ortaylı, İlber (2011). Varlık Vergisine Yeniden Bakın <http://www.milliyet.com.tr/varlik-vergisi-ni-yeniden-bakin/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/06.03.2011/1360504/default.htm> 30.01.2019 tarihinde erişildi.

- Ökte, Faik (1951). *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yayınları.
- Özer, Sevilay (2017) Karikatürlerle Varlık Vergisi, II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Sempozyumu (ISMS), Cilt II, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Özkan, M. S. ve Temizer, A. (2009). “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2 / 9 Fall. 321.
- Öztürk, İ. M. (2013) “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 32(54), s. 135-166.
- Pur, Hüseyin Perviz (2007). *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Şahin, Hüseyin (2012). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şanver, C., Tuncay, H.Y. (2017). “1942 Yılında Uygulanan Varlık Vergisinde Zorunlu Çalışmaya İlişkin Tanıklık Gerçekleri ve Aşkale Halkı Üzerindeki Ekonomik Etkileri”, *IBANESS Congress Series – Edirne / Turkey*, 203-212.
- Tunçay, M. ve Koçak C. ve Özdemir H. vd. (1995). *Çağdaş Türkiye (1908-1980) 4. Cilt*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Uras, Güngör (1999) Varlık Vergisi "karalama" aracı oldu. <http://www.milliyet.com.tr/1999/12/30/yazar/uras.html> adresinden erişildi.
- Varcan, N., Çakır, T. (2000). *Maliye Tarihi*, Eskişehir: Birlik Ofset.
- Vergi İstatistikleri Yıllığı (1982-1991), *1923-1991 Temel Bütçe Gelirleri İstatistikleri*.(1992). T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yalçın, O. (2012). “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 313-354.
- Yaşa, Memduh (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, İstanbul: Akbank Kültür Yayını.
- Yenal, Oktay (2010). *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- Yeşilyurt, Ş. (2016) “Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), s. 293-310.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: 10.31455/asya.541738 / Number: 8, p. 97-109, Summer 2019

TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ YATIRIMLARI VE FİNANSMAN YÖNTEMLERİ: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE EĞİLİMLERİN İNCELENMESİ

*RENEWABLE ENERGY INVESTMENTS AND FINANCING METHODS IN TURKEY:
INVESTIGATION OF PAST AND PRESENT TRENDS*

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
19.03.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
22.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Sevim
Giresun Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi İşletme
Bölümü

ugursevim@yahoo.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-6420-3905>

Güven Karaman
Giresun Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim
Dalı Doktora Öğrencisi
gkaraman28@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-1019-0368>

Öz

Günümüzde dünya genelindeki ülkelere bakıldığında, nüfus ve ihtiyaçların arttığı, teknoloji ve sanayide yaşanan değişim ve gelişmelerin sürekli hız kazandığı ve buna bağlı olarak ta enerji ihtiyacının da giderek arttığı, buna karşın dünya üzerindeki fosil kaynaklı enerji rezervlerinin ise hızla tükendiği görülmektedir. Bu durum gelişmiş ülkeleri yenilenebilir enerji kaynaklarına yöneltmiş ve bu alandaki çalışmaları hızlandırmıştır. Küresel gelişmeleri yakından takip eden Türkiye, enerji ihtiyacını bu kaynaklardan karşılamak üzere bir dizi çalışmalar başlatmıştır. Bu kapsamda enerji sektöründeki kamu payını azaltmak amacıyla çeşitli reformlar gerçekleştirmiş ve özel sektörü bu alana dahil etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda özel müteşebbisleri sektöre yönlendirmek üzere mevzuat düzenlemelerini, teşvik yasalarını, Ar-Ge projelerini destekleme mekanizmalarını uygulamaya koymuştur. Diğer taraftan Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarını ve potansiyelini belirleme çalışmalarını tamamlamış, bu kaynak ve potansiyellerin ekonomiye kazandırılması için ileriye dönük stratejik hedeflerini de belirlemiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de yenilenebilir enerji sektöründe yaşanan gelişmelerin tarihsel süreç içerisinde irdelenmesi ve yenilenebilir enerji yatırım ve finansmanları hakkında bir fikir haritasının ortaya konulmasıdır. Bu amaca ulaşmak için belge tarama ve doküman inceleme modeliyle betimsel karakterli bir araştırma yöntemiyle, ikinci el veriler excel ortamında sayı, yüzde ve grafiklerle işlenerek yorumlamalar yapılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'nin ihtiyacı olan elektrik enerji-sinin yerli ve sürdürülebilir kaynaklar tarafından üretilmesinin stratejik öneme haiz olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Enerji Yatırımları, Enerji Santralleri, Kurulu Güç, Teşvikler

Abstract

In today's, when the countries around the world are examined, it is seen that the population and the needs are increasing, the changes and developments experienced in the technology and in-dustry are gaining speed and the need for energy increases. On the other hand, fossil energy reserves around the world are rapidly depleted. This situation directed the developed countries towards re-newable energy sources and accelerated the works in this field. who closely follow global developments in Turkey, it has initiated a series of studies to meet energy needs from these sources. In this context, it has carried out various reforms in order to reduce public sector share in the energy sector and tried to involve the private sector in this field. In this context, it has introduced legislation regulations, incentive laws and R & D support mechanisms to direct private entrepreneurs to the sector. On the other hand, Turkey has completed its work and identify potential renewable energy resources, has set strategic goals for the future economic be-nefits of these resources and potential.

The aim of this study was to examine in a historical context of developments in the renewable energy sector in Turkey and to put forward the idea of a map on re-newable energy investments and financing. To achieve this goal document scanning and document review model as a descriptive-character research, interpretation of the processing of secondary data in excel environment with number, percentage and graph. As a result, Turkey's electricity needs, which have been demonstrated to be of strategic importance to produce by local and sustainable resources.

Key Words: Renewable Energy, Energy Investments, Power Plants, Installed Power, Incentives

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Sevim, U. ve Karaman, G. (2019). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve Finansman Yöntemleri: Geçmişten Günümüze Eğilimlerin İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 97-109.

1. GİRİŞ

Enerji, ekonomik ve sosyal kalkınmanın en temel girdisidir. Enerjiye duyulan ihtiyaç miktarının artışı ülkelerin gelişimi ve sürdürdüğü politikaları yakından ilgilendirmektedir. Bu bağlamda enerji dünya ülkelerini kutuplaştırmaya hatta savaşıma kadar sürüklemektedir. Enerji tüketimi, nüfus sayısında yaşanan artışlara sanayideki gelişmelere teknolojiye yenilik ve değişimlere bağlı olarak hızla artmaktadır. Ancak yeryüzünde bulunan fosil kaynaklı enerji rezervleri ise hızlı bir şekilde azalmaktadır (Ataman 2007:16-17, İçli 2009:33).

Enerji rezervlerinin aranmasında yeni bir teknolojinin icat edilememesi ve buna bağlı olarak ta enerji rezervlerine ilavelerin yapılamaması halinde özellikle petrol ve doğalgaz gibi bazı fosil yakıtların rezervlerinin mevcut durumda bu yüzyılın sonuna doğru tükeneceği tahmin edilmektedir. Bu açıdan mevcut enerji rezervlerinin etkin ve verimli kullanılması büyük önem taşımaktadır (Mahmutoğlu 2013:16-22, Özsümbül 1999:7-11). Enerji rezervlerinde yaşanan azalma, Karbondioksit gazının atmosfer tabakasında giderek artmasına bağlı olarak küresel ısınma gibi nedenler dünya ülkelerini yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaya yöneltmektedir (Kaygusuz ve Sarı 2003:349-351, Karaman ve Aksay 2015:15-17).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar ile bu yatırımların finanse edildiği yöntemleri, tarihsel süreç içerisinde yapısal, yasal ve teşvikler bağlamında irdelemek ve bir fikir haritası ortaya çıkarmaktır. Bu amaca ulaşmak için belge tarama ve doküman inceleme modeliyle betimsel karakterli bir araştırma yapılmıştır. Bu yöntemle, ikincil veriler excel ortamında sayı, yüzde ve grafiklerle işlenerek yorumlamalar yapılmıştır. Mevcut verilerin ve dokümanların incelenerek verilerin derlenmesine belge tarama adı verilmektedir. Yazılı belge ve doküman tarama işlemi; belli bir amaç için öncelikle alanla ilgili kaynakları bulma, okuyup not alma ve değerlendirme sürecini kapsar (Karasar, 2006:183). Betimsel analiz yaklaşımına göre derlenen veriler, önceden belirlenmiş olan temalara göre tasniflenerek özetlenir ve yorumlanır.

Bu tür analizdeki amaç, elde edilen bulguların sistematik biçimde betimlenmesi, daha sonra neden-sonuç ilişkilerinin irdelenmesi açıklamalar ve yorumlamaların yapılması ve birtakım sonuçlara ulaşılması ve okuyucuya sunulmasıdır (Özdemir 2010:327, Yıldırım ve Şimşek 2013:256).

Alanyazın incelendiğinde, aşağıda belirtilen çalışmaların var olduğu görülmektedir.

Ağaçbiçer (2010), Türkiye’nin genel enerji durumu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının uygulanabilirliği, “SWOT Analiz” metodu ile incelenerek değerlendirilmiştir.

Atılğan (2000), Türkiye’nin enerji potansiyeline bakış çalışmasında, enerji potansiyelinin, gelişmiş ve gelişmekte olan diğer ülkelere göre konumu belirlenmiş ve Türkiye’nin on yıllık enerji türlerine göre kapasite gelişimi, enerji bilançosu ve enerji tüketiminin sektörlere göre dağılımı ele alınmıştır.

Erdal (2012), Türkiye’de yenilenebilir enerji yatırımlarını ve istihdam yaratma potansiyelinin araştırdığı çalışmada, mevcut ve planlanan enerji yatırımlarını belirlemek; yeşil yakalılar olarak tanımlanan meslek grubunun mevcut durumu ve gelecekte enerji yatırımlarının artmasıyla muhtemel potansiyel artışı tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Mahmutoğlu (2013), Türkiye’de elektrik sektöründe yenilenebilir enerjinin rolüne ilişkin araştırmasında, orta vade olarak nitelenen gelecek 10 yıllık dönemde Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik üretiminin, artan elektrik enerjisi talebini ne derece karşılayabileceğini ve aynı zamanda Türkiye’nin enerjide dışa bağımlılığının azaltılmasına ilişkin alternatif çözüm önerilerini yaptığı analizler ile belirlemiştir.

Yılmaz (2012), Türkiye’nin enerji potansiyeli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi açısından önemini değerlendirmiştir.

Yakıcı Ayan ve Pabuçcu (2013), Yenilenebilir enerji kaynakları yatırım projelerinin analitik hiyerarşi süreci yöntemi ile değerlendirdiği çalışmasında, Türkiye için yenilenebilir enerji kaynakları yatırımları arasında bir öncelik sıralaması belirlenmiştir.

Torunoğlu ve Gedik (2015), Türkiye’de Yenilenebilir enerji kaynakları ve çevresel etkileri üzerine yaptığı araştırmada, Türkiye’nin yenilenebilir enerji politikaları ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelişin hızla artmasının nedenleri ve bu durumu sosyal, ekonomik, çevresel ve toplumsal etkileri açısından değerlendirmiştir.

Kandır ve Yakar (2017), Türkiye’de yenilenebilir enerjinin finansmanında yeşil tahvilden yararlanılabilmesi için yaptığı çalışmada önerilerde bulunmuştur.

Üçgül ve Elibüyük (2016), Enerji ve yenilenebilir kaynakları ile enerji kaynak ve potansiyellerinin ülkenin jeopolitik ve teknolojik açıdan önemini değerlendirmiştir.

Kum (2009), Alternatif enerji kaynağı olarak değerlendirilen yenilenebilir enerji piyasalarındaki son gelişmeleri ortaya koymak üzere rüzgâr gücü, biyoyakıt ve güneş pili endüstrilerine ait piyasaları inceleyerek, son gelişmeleri analiz etmiştir.

Adıyaman (2012), Türkiye’nin yenilenebilir enerji politikaları, enerji kullanımında dışa bağımlılık durumu, artan nüfus ve gelişen teknoloji ile birlikte fosil kaynaklı yakıtların kullanımının çevreye verdiği zararların dikkate alarak yenilenebilir enerji kaynakları potansiyelinin değerlendirilmesi için izlenen politikalar üzerine değerlendirmeler yapmıştır.

Soylu ve Türkay (2005), Yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş sürecinin planlanmasında doğrusal en iyileme tekniğini kullanarak, enerji üretiminin ve tüketiminin planlanması ve enerji sistemlerinde verimliliğin artırılması mevcut kısıtlar göz önüne alınarak mümkün olan en iyi değere ulaşmayı hedefleyen karar destek mekanizması ile enerji planlaması analizini yapmıştır.

Sür (2007), Türkiye’de elektrik enerjisinin geçmişini ve bugünü beş yıllık kalkınma planları doğrultusunda değerlendirdiği ve sektörün geleceğine ilişkin planlamaları analiz ettiği görülmektedir. Ancak literatürde, Türkiye’de yenilenebilir enerji sektöründeki yatırım ve finansman yöntemlerinin geçmişten günümüze eğilimlerin incelendiği çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu durum, çalışmanın yapılmasının gerekli olduğunu göstermektedir.

2. TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİ ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Genel olarak yenilenebilir enerji, doğada var olan ve süreklilik arz eden çevreye zararı olmayan ve tüketilmesi de mümkün olmayan yerli enerji kaynakları olarak tanımlanmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları ve yakıtı tablo 1’de verilmiştir.

Yenilenebilir Enerji Kaynak Türleri	Yakıtı
Hidrojen Enerjisi	Su ve Hidroksitler
Dalga Enerjisi	Okyanus ve Denizler
Güneş Enerji	Güneş
Jeotermal Enerji	Yer Altı Suları
Hidrolik Enerji	Nehirler
Biokütle Enerji	Biyolojik Artıklar
Rüzgâr Enerji	Rüzgâr

Tablo 1: Yenilenebilir Enerji Kaynak Türleri ve Yakıtları.

2.1. Türkiye’de Elektrik Enerjisi Sektöründe Yaşanan Gelişmeler

Türkiye’de elektrik enerjisi sektöründeki gelişmeler dikkate alındığında, genel olarak sektörü üç dönemde incelemek mümkündür. Bu üç dönem;

1984 yılı ve öncesindeki dönem, Türkiye Elektrik Kurumu’nun kurulduğu ve sektörün kamu tekelinde bulunduğu dönemdir.

1984 sonrası dönem, 3096 sayılı ‘Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun’un yürürlüğe konulmasıyla sektörde ilk özelleştirmenin yapılmaya başlandığı dönemdir.

2002 ve sonrası dönem, bir taraftan özelleştirme çalışmalarının devam ettiği diğer taraftan ise 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve 4628 sayılı Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun (EPDK) kurulduğu ve özel sektör yatırımlarının hız kazandığı dönemdir (Ediger 2009:15-16, Sür 2007:6-7).

Türkiye’de, yenilenebilir enerji santral bazında değerlendirildiğinde ilk gelişmeler, Cumhuriyetin kuruluşunun hemen sonrasında 1924 yılında Kayseri ilinde yapılan 0,09 MW güce sahip Pınarbaşı hidroelektrik santralının kurulumu ile başlamaktadır. 1924 yılından 1984 yılları arasında hidroelektrik santrali yatırımları devam ederken hidroelektrik enerji dışındaki diğer yenilenebilir enerji kaynaklarından sadece bir adet jeotermal enerji santrali yatırımı yapılmıştır.

1984 öncesinde enerji sektörü, Türkiye Elektrik Kurumunun tekelinde varlığını sürdürmüştür. 1984 yılından itibaren ise sektör ilk özelleştirme çalışmalarıyla birlikte kamu tekelinde sıyrılmaya ve bu alanda özel sektörün varlığı görülmeye başlamıştır. Nüfus artışı, kentsel dönüşüm projelerinin hızla yaygınlaşması ile konut sayılarındaki büyük artışların yaşanması beraberinde enerji ihtiyacını da artırmıştır.

Özellikle 2000’li yılların başından itibaren, Türkiye ihtiyaç duyduğu enerjiyi karşılamak ve yerli bütün imkânlarını faaliyete geçirmek üzere yatırım teşvik paketlerini içeren yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymuş ve sektörde yatırımların hız kazanmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda 2003 yılında ilk olarak Enerji Piyasası Denetleme Kurulu (EPDK) kurulmuştur. Yine 2004 yılında, dünya da enerji sektörünün de yaşanan gelişmeler dikkate alınarak fikir ve yol haritası oluşturulmuştur. Bu bağlamda, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı’nın işbirliğinde ülkemizdeki yenilenebilir enerji kaynakları potansiyelinin keşfedilmesi bu kaynakların kullanımı için temel başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Enerji sektörü için hazırlanan yol haritasının uygulanmasını desteklemek üzere “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımına İlişkin 5346 sayılı Kanun (YEK)” 2005 yılında kabul edilmiştir. Bu kanun ile ülkemizde yer alan yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyeli keşfedilmiştir (ETKB 2009, Sür 2007:13). Bu çalışmalar ile elde edilen veriler tablo 2’de belirtilmiştir.

Kaynak Türü	Türkiye Potansiyel
Rüzgâr	8.000 MW Çok Verimli, 40.000 MW Orta Verimli (Yaklaşık 130 milyar kWh/yıl elektrik karşılığı)
Hidrolik	40.000 MW olup, yaklaşık 135 milyar kWh/yıl elektrik’tir.
Biyokütle	8,6 MTEP olup, yaklaşık 1,3 milyar kWh/yıl elektriktir.
Güneş Enerjisi	80 MTEP ve karşılığı 380 milyar kWh/yıl elektriktir.
Jeotermal	31500 MW bunun 600 MW’ı elektrik üretimine elverişlidir.

Tablo 2: Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Potansiyeli

2.2. Türkiye’de Yenilenebilir Enerjinin Kurumsal Yapısı

Türkiye’de, elektrik enerjisi hakkında ilk kurumsal çalışmalar, 1934 yılında, ‘İktisat Vekaleti’ bünyesinde, ‘Elektrifikasyon Bürosu’ kurulması ile başlamıştır. Bunu 1935 yılında 2819 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle ‘Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Direktörlüğü’nün kurulması takip etmiştir. Daha sonra bu direktörlük, 1964 yılında, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’na bağlanmıştır. Adı geçen bu kurum 1985 yılında yürürlüğe konulan 3154 sayılı Kanunun geçici 5. maddesi ile “Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü” şeklinde yeniden yapılandırılmıştır (Başbakanlık 2001, Tuğrul 2003:319-320).

Son olarak, 2011 yılında, 662 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’ye eklenen geçici madde ile “Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü” kurulmuş olup, faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir (Re-Ga 2011).

2.3. Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Alanındaki Mevzuat Çalışmaları

Yenilenebilir enerji yatırım teşvikleri için yapılan yasal düzenlemeler şunlardır.

Kanunlar; 5686 sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu, 6094 Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun,

5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu,

Yönetmelikler; Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği, Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik, Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu Uygulama Yönetmeliği, Enerji Sektörü Araştırma Geliştirme Projeleri Destekleme Programı (ENAR) Yönetmeliği, Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Elektrik Enerjisi Üreten Tesislerde Kullanılan Aksamın Yurt İçinde İmalatı Hakkında Yönetmelik, Güneş Enerjisine Dayalı Lisans Başvurularının Teknik Değerlendirilmesi Hakkında Yönetmelik, Elektrik Enerjisi Üretimine Yönelik Jeotermal Kaynak Alanlarının Kullanımına Dair Yönetmelik, Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin

Yönetmelik gibi çok önemli yasal düzenlemeler yapılmış ve ihtiyaçlar doğrultusunda yapılmaya devam edilmektedir. (Başbakanlık 2010, Re-Ga 2011).

2.4. Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Sektörüne Sağlanan Teşvikler

Yenilenebilir enerjide, özel sektör yatırımlarının özendirilmesi beklenen seviyelere ulaşmasını sağlamak üzere, 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımına İlişkin Kanun (YEK)” 18/05/2005 tarih ve 25819 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu Kanun kapsamında;

✓ Güneş pilleri ve odaklayıcı üniteler kullanan elektrik üretim sistemleri kapsamındaki yapılacak AR-GE ve imalat yatırımları,

✓ Enerji üretim tesis yatırımları,

✓ Kullanılacak elektro-mekanik sistemlerin yurt içinde imalat olarak temini,

✓ Biyokütle kaynaklarını kullanarak elektrik enerjisi veya yakıt üretimine yönelik AR-GE tesis yatırımlarının, teşviklerden yararlandırılması kararlaştırılmıştır.

Yine aynı kanun ile özel sektöre sağlanan teşvikler ise şunlardır.

a-AR-GE Proje Desteği: Bu destek ile bilimsel ve teknolojik bilginin üretime dönüştürülmesi, yenilik odaklı araştırma ve geliştirmeye dayalı projelerin seçilmesi, desteklenmesi ve sonuçlandırılması ile izlenmesini hedeflemektedir.

ENAR ile, enerji konulu Ar-Ge projelerinin Üniversite-Sanayi ortaklığında yürütülmesi, Proje bütçesinin %20’si proje ortağı firmaca karşılanması %80’inin Bakanlık tarafından hibe niteliğinde ödenmesi şeklindedir (Başbakanlık 2010).

b-Lisans Alma Muafiyeti: 1MW’lık yenilenebilir enerji kaynaklı üretim tesislerinin kurulmasında lisans alma ve şirket kurma zorunluluğunun kaldırılmasıdır.

c-Alım Garantisi: 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımına İlişkin Kanun” 2011 yılında değişikliğe gidilmiştir. Bu bağlamda, 6094 sayılı kanun ile yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisinin alım ve satımı için kaynak türlerinin belirlenmesi ve takip edilebilmesi için üretim lisansına sahip tüzel kişiye, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından "Yenilenebilir Enerji Kaynak Belgesi" verilmesidir. Bu belge ile üretim yapan firmalara 6094 sayılı kanunun ekinde yer alan ek 1 ve ek 2 cetvellerde yer alan fiyatların 10 yıl geçerli olması ve devletin satın alma garantisi vermiş olmasıdır (Başbakanlık 2011, Çanka ve Kılıç 2011:112-115).

6094 sayılı kanunun ekinde yer alan 1 ve 2 sayılı cetveller aşağıda belirtilmiştir.

I Sayılı Cetvel	
Yenilenebilir Enerji Kaynağına Dayalı Üretim Tesis Tipi	Uygulanacak Fiyatlar (ABD Doları Cent KW/h)
Hidroelektrik üretim tesisi	7,3
Rüzgâr enerjisine dayalı üretim tesisi	7,3
Jeotermal enerjisine dayalı üretim tesisi	10,5
Biyokütleyle dayalı üretim tesisi (çöp gazı dahil)	13,3
Güneş enerjisine dayalı üretim tesisi	13,3

Tablo 3: 6094 sayılı kanun eki 1 sayılı cetvelde belirtilen teşvikler

II Sayılı Cetvel		
Tesis Tipi	Yurt İçinde Gerçekleşen İmalat	Yerli Katlı İlavesi (ABD Doları Cent KW/h)
A-Hidroelektrik üretim tesisi	1-Türbin	1,3
	2- Jeneratör ve güç elektroniği	1,0
B-Rüzgâr enerjisine dayalı üretim tesisi	1-Kanat	0,8
	2-Jeneratör ve güç elektroniği	1,0
	3-Türbin kulesi	0,6
	4-Rotor ve nasele gruplarındaki mekanik aksamın tamamı (Kanat grubu, jeneratör ve güç elektroniği için yapılan ödemeler hariç)	1,3
C- Fotovoltaik güneş enerjisine dayalı üretim Tesisi	1- PV panel entegrasyonu ve güneş yapısal mekaniği imalatı	0,8
	2- PV modülleri	1,3
	3- PV modülünü oluşturan hücreler	3,5
	4- İntertör	0,6
	5- PV modülü üzerine güneş ışığını odaklayan malzeme	0,5
D-Yoğunlaştırılmış güneş enerjisine dayalı üretim tesisi	1- Radyasyon toplama tüpü	2,4
	2- Yansıtıcı yüzey levhası	0,6
	3- Güneş takip sistemi	0,6
	4- Isı enerjisi depolama sisteminin mekanik aksamı	1,3
	5- Kulede güneş ışığını toplayarak buhar üretim sisteminin mekanik aksamı	2,4
	6- Stirling motoru	1,3
	7- Panel entegrasyonu ve güneş paneli yapısal mekaniği	0,6
E- Biyokütle enerjisine dayalı üretim tesisi	1- Akışkan yataklı buhar kazanı	
	2- Sıvı veya gaz yakıtlı buhar kazanı	0,4
	3- Gazlaştırma ve gaz temizleme grubu	0,6
	4- Buhar veya gaz türbini	2,0
	5- İçten yanmalı motor veya stirling motoru	0,9
	6- Jeneratör ve güç elektroniği	0,5
	7- Kojenerasyon sistemi	0,4
F- Jeotermal enerjisine dayalı üretim tesisi	1- Buhar veya gaz türbini	1,3
	2- Jeneratör ve güç elektroniği	0,7
	3- Buhar enjektörü veya vakum	0,7

Tablo 4: 6094 sayılı kanun eki II sayılı cetvelde belirtilen teşvikler

2.5. Türkiye’de 1923’den Günümüze Yenilenebilir Enerji Santralleri Yatırımları

Genel olarak elektrik enerjisi alanında yapılan yatırımlar sektörde yaşanan gelişmeler doğrultusunda üç dönemde incelemek mümkündür.

2.5.1. 1984 Öncesi Dönemdeki Yatırımlar

Türkiye’de, 1923 yılında Cumhuriyetin ilanının hemen sonrasındaki 1924 yılından itibaren, 1984 yılına kadar yenilenebilir enerji alanında yapılan yatırım sayısı ve kurulu güçler tablo 5’de verilmiştir (YEGM 2018).

YILLAR	YATIRIM SAYISI	KAYNAK TÜRÜ	KURULU GÜÇ(MW)
1924	1	Hidrolik	0,09
1934	3	Hidrolik	3,52
1944	1	Hidrolik	0,36
1954	14	Hidrolik	166,61
1964	22	Hidrolik	580,69
1974	26	Hidrolik	1998,74
1984	6	Hidrolik	723,3
1984	1	Jeotermal	15
TOPLAM	73	--	3.488,31

Tablo 5: Türkiye’de 1924-1984 Yılları Arası Yenilenebilir Enerji Yatırımları

Yukarıda yer alan tablo 5 incelendiğinde, 1984 öncesi dönemde hidroelektrik enerji alanı dışında, 1 adet Jeotermal enerji santrali 1984 yılında Denizli ilinde, 15 MW kurulu güçte yapılmıştır. Aynı dönemde Rüzgar, Güneş, Dalga, Biokütle ve Hidrojen kaynaklı enerjide herhangi bir yatırım yapılmadığı gözlemlenmektedir.

1984 öncesi Hidroelektrik Enerji santralleri arasında kurulu güç bakımından öne çıkan yatırımlar ise şunlardır.

- ✓ 1954 yılında Mersin ili, Mut ilçesinde 159,37 MW kurulu güçteki Gezende hidroelektrik enerji (baraj) santrali işletmeye alınmıştır.
- ✓ 1956 yılında Ankara Nallıhan ilçesinde yapılan 160 MW kurulu güçteki Hasan Polatkan hidroelektrik santrali işletmeye girmiştir.
- ✓ 1974 yılında Elazığ-1330 MW kurulu güçteki Keban hidroelektrik santrali işletmeye girmiştir
- ✓ 1979 yılında Samsun Çarşamba ilçesinde 500 MW Hasan UĞURLU hidroelektrik santrali işletmeye girmiştir.

2.5.2. 1984 Sonrası Dönemdeki Yatırımlar

1984 yılından sonra genel olarak enerji sektöründe yeni atılımlar gerçekleştirilmiştir. Başta üretim ve iletimden sorumlu TEAŞ, dağıtımdan sorumlu TEDAŞ sektöründe faaliyetine başlamıştır. Bunun yanında üretim ve iletimden sorumlu *imtiyazlı şirketler* ÇEAŞ VE KEPEZ örneği, yine dağıtımdan sorumlu imtiyazlı şirketler sektöre dahil olmuş bunun yanında *Yap işlet, Yap işlet Devret, işletme hakkı devri ve Otoprodüktör üreticiler* (Kendi elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak üzere elektrik üretimi yapan tüzel kişi) sektöre girmiştir.

1985-2002 arasında yenilenebilir enerji sektöründe yapılan yatırım sayısı ve kurulu güçler tablo 6’da verilmiştir (YEGM 2018).

YAKIT TÜRÜ	YATIRIM SAYISI	KURULU GÜÇ (MW)
HES	32	7489,35
RES	11	27,6
JEOTERMAL	1	17,5
BİYOĞAZ	5	7,5
ÇÖP GAZI	6	5,9
BİYOKÜTLE	4	4,68
TOPLAM	59	7552,53

Tablo 6: Türkiye’de 1985-2002 Yılları Arası Yenilenebilir Enerji Yatırımları

Tablo 6 incelendiğinde, 1984 sonrasında yapılan özelleştirme ve yeniden yapılanma çalışmaları ile yenilenebilir enerji kaynaklarında toplamda 59 adet yatırım yapıldığı görülmektedir.

Tablo 6'ya göre bu yatırımlar içerisinde 32 adet hidroelektrik santralleri yatırımının olduğu ve toplam yatırımlar içerisinde % 54'lük bir oranla önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Yine bu dönemde, kurulu gücün toplamda 7.552,35 MW olduğu bunun % 99,16'sının, 7.489,35 MW kurulu güç ile hidroelektrik santralleri yatırımlarının olduğu görülmektedir. Bu dönemde güneş, hidrojen ve dalga enerjisi kaynaklarında herhangi bir yatırımın yapılmadığı görülmektedir.

1984-2002 yılları arasındaki bu dönem (tablo 6) ile 1984 öncesi yenilenebilir enerji santralleri yatırımları (tablo 5) karşılaştırıldığında 1984 öncesi 60 yıllık dönemde toplam kurulu gücün 3.488,31 MW olan 73 adet yatırımın yapıldığı, 1984-2002 yılları arasında geçen 18 yıllık dönemde ise 7.552,53 MW kurulu güce sahip 59 adet yenilenebilir enerji kaynaklı santral yatırımı yapıldığı görülmektedir. Yine aynı şekilde her iki dönem karşılaştırmasında santrallerin kurulu güç bakımında iki kat artış yaşandığı dikkat çekmektedir.

1985-2002 arasında yenilenebilir enerji sektöründe yapılan yatırım arasında kurulu güç bakımından en dikkat çekici yatırımlar ise 1985-1990 arası yapılan 1800 MW kurulu güce sahip olan, Diyarbakır Karakaya ve 1991-1995 arasında yapılan 2405 MW Kurulu güce sahip olan, Şanlıurfa Atatürk HES yatırımlarıdır.

2.5.3. 2002 Sonrası Dönemdeki Yatırımlar

Türkiye'de enerji sektöründe yaşanan özelleştirme çalışmaları bir taraftan devam ederken, diğer taraftan ise 2001 yılında, 4628 sayılı 'Elektrik Piyasası Kanunu' ile elektrik piyasası denetim altına alınmaya başlanmıştır.

Ancak dünya da yaşanan gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan ihtiyaçlar ile 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanununda, 6446 sayılı kanunla değişiklik yapılarak söz konusu kanun, 2013 yılında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun şeklinde düzenlenmiş ve yürürlüğe konulmuştur.

Böylece başta yenilenebilir enerji olmak üzere enerji yatırımlarının özendirilmesi, programlanması ve izlenmesi enerji alanında dışa bağımlılığın azaltılmasını sağlamak üzere sektörde yeni bir ivme yakalanmıştır.

2002-2018 (Haziran 2018) arasında yenilenebilir enerji sektöründe yapılan yatırım sayısı ve kurulu güçler tablo 7'de verilmiştir (YEGM 2018).

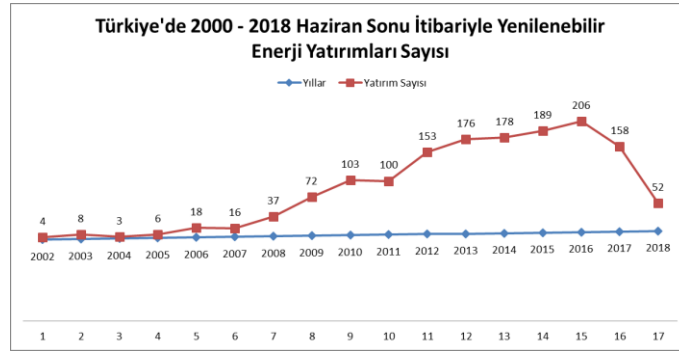
YAKIT TÜRÜ	YATIRIM SAYISI	KURULU GÜÇ (MW)
HES	721	16.941,34
RES	534	6.593
GES	6	32
JEOTERMAL	61	1.111,70
BİYOKÜTLE	157	605,92
TOPLAM	1.479	18.697,55

Tablo 7: Türkiye'de 2003-2018 (Haziran 2018) Arasında Yenilenebilir Enerji Yatırımları

Tablo 7 incelendiğinde, 2003-2018 yılları arasında geçen 15 yıllık dönemde toplam 18.697,55 MW kurulu güce sahip, toplam 1479 adet yenilenebilir enerji kaynaklı santral yatırımı yapıldığı görülmektedir. Toplam yatırım arasında hidroelektrik santralleri yatırım sayısı 721 adet olarak % 48,75'lik bir paya sahip olduğu, benzer şekilde rüzgâr enerjisi santralleri yatırım sayısında, ayrıca kurulu güç bakımından ise jeotermal enerji kaynakları yatırımlarında kayda değer bir artış yaşandığı görülmektedir.

Türkiye'de gerek kurumsal gerekse mevzuat ve teşvikler bağlamında yapılan düzenlemeler incelendiğinde 2000'li yıllardan sonra bu sektörde çok önemli adımların atıldığı görülmektedir.

Grafik 1'de Türkiye'de 2000'li yıllardan sonra yenilenebilir enerji alanında yapılan yatırımların sayısı verilmektedir (EMO 2018).

Grafik 1: Türkiye’de 2000 - 2018 Haziran İtibariyle Yenilenebilir Enerji Yatırımları Sayısı

Grafik 1 incelendiğinde, Türkiye’de yenilenebilir enerji yatırım sayısının 2016 yılına kadar artan daha sonrasında ise azalan bir seyir izlediği görülmektedir. Bu düşüşün nedenlerinin ise ayrıca irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

2003 yılı ile Haziran 2018 arasında yenilenebilir enerji sektöründe yapılan yatırım arasında kurulu güç bakımında en dikkat çekici yatırımlar ise Çoruh havzası üzerinde tesis edilen ve 2005-2014 yılları arasında işletmeye alınan Muratlı HES (115 MW), Borçka HES (300,60) ve Deriner HES (335 MW) ve Arkun HES (156,01 MW) Hidroelektrik Enerji Santrallerinin toplam kurulu gücü 906,61 MW’lık yatırımlardır. Yine aynı dönemde, Rüzgar Enerji Santralleri yatırımlarından öne çıkanlar ise 2010 yılında İzmir-Bergama’da yapılan, 52,50 MW’lık yatırım, 2011 yılında Balıkesir ilinde yapılan 63 MW’lık yatırım, 2013 yılında yine İzmir-Urla İlçesi, Zeytineli Köyünde yapılan 37,50 MW’lık yatırımlardır. Aynı dönemde Jeotermal kaynaklı enerji santrali yatırımlarından öne çıkanlar ise 2009 yılında Aydın ilinde yapılan 47,40 MW’lık yatırım, 2013 yılında Denizli ilinde yapılan 60,00 MW’lık yatırımdır (EPDK 2017, Biçici 2008:28, Cingil 2008:15-19).

2.6. Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Türkiye’deki Finansman Yöntemleri

Türkiye’de yenilenebilir enerji yatırımlarının finansman yöntemini iki başlık altında incelemek mümkündür.

2.6.1. Proje Finansmanı Yöntemi:

Türkiye’de yenilenebilir enerji yatırımları için tasarlanan projelerin yer aldığı ve finanse edildiği yöntemdir. **Bu yöntem; finansman kaynağı olarak en sık kullanılan yöntemdir.** Öncelikle proje ile ilgili genellikle A.Ş. statüsünde ayrı bir şirket kurulur. Daha sonra bankalar, temelde projenin nakit akışını dikkate alarak kredilendirme yaparlar. Projeler teknik ve mali açıdan değerlendirmeye tabi tutulur. Değerlendirmede, projenin geri ödeme süresi, sponsorların güvenilir mali durumları, daha önceki iş deneyimleri v.s. hususlar dikkate alınarak yapılmaktadır. Türkiye’de gerçekleştirilen proje finansmanı işlemlerinin %95’i yerli bankalar, % 5’ i ise yabancı bankalar tarafından finanse edildiği gözlemlenmektedir (Yıldırım 2016:734).

Proje finansmanında bankalar dışında da az miktarda leasing şirketlerinin özellikle rüzgar enerjisi projelerinde aktif olduğunu görülmektedir. **Leasing** (finansal kiralama); bir yatırım malının mülkiyet hakkı leasing şirketinde kalmak şartıyla belirlenen kiralar karşılığında kullanım hakkının kiracıya verildiği ve sözleşmede belirtilen sürenin sona ermesiyle mülkiyet hakkının kiracıya devrini sağlayan bir finansman yöntemidir (Yıldırım 2016:736, Ulusoy 2017:437).

2.6.2. Standart Finansman Yöntemi

Bu yöntem ile yatırım yapmayı planlayan şirket, mevcut bilançosu üzerinden borçlanmakta olup, yapılacak olan bu borçlanma ile ilgili olarak ta şirket bu kapsamda tüm mal varlığı ve mevcut nakit akışı ile sorumlu olduğu yöntemdir (Yıldırım 2016:735).

2.7. Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Projelerini Finanse Eden Ulusal ve Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar

Türkiye’de Yenilenebilir enerji yatırım projelerine finans sağlayan kurum ve kuruluşları iki başlık altında incelemek mümkündür.

2.7.1. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)

Banka, ortak bankalarına (İş Bankası, Denizbank, Vakıflar Bankası, Yapı Kredi Bankası, Akbank) kullandığı limit sınırları içerisinde, uygun yatırım olanaklarına sahip taraflara ticari kredi

vermek suretiyle destekleme yapmaktadır. Bu bağlamda; yenilenebilir enerjiye uygun bulunan yatırımların onaylanma tarihindeki geri ödeme süresi 15 yılın altında olmalıdır. Buna ilaveten, 1 € yatırım karşılığında ise yılda en az 3 kWh elektrik üretebilmelidir. Değerlendirmeye esas olmak üzere yenilenebilir enerji projelerinin Net Bugünkü Değeri ise pozitif olmalıdır (İKA 2018).

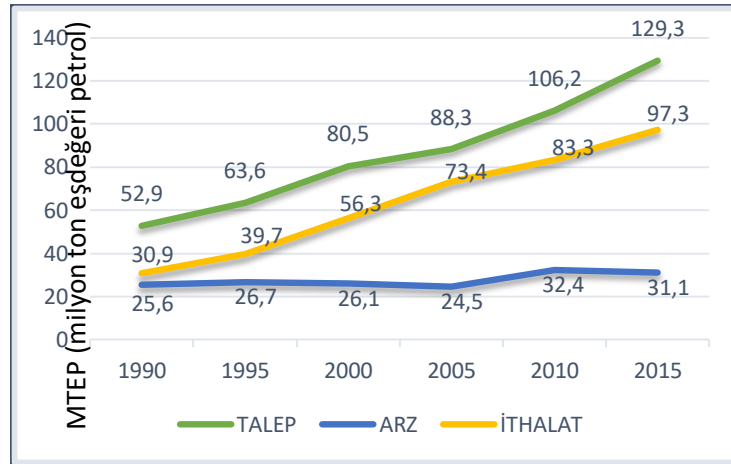
2.7.2. Türkiye Kalkınma Bankası

Banka, Türkiye'deki yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılacak yatırım projelerini finanse etmektedir. Bu projelerin finansmanında yüksek yabancı kaynak oranı, uzun vadeli ve yabancı para cinsinden kredi kullanılabilir. Banka, yatırım kredilerini, gayrimenkul ipotegi veya banka teminat mektubu karşılığında tahsis etmektedir. Bankanın sağladığı kredi desteği yatırımın işletmeye alındığı dönemde gelir temlik ve üst hakkı ipotegi olarak teminat kabul etmektedir (İKA 2018).

2.8. Türkiye'nin Enerji Arz ve Talep Durumu

Türkiye'de gerek fosil kaynaklı ve gerekse yenilenebilir enerji kaynaklı yatırımlarda önemli oranlarda artışlar olmakla birlikte sanayi tesisleri ve konut sayılarında yaşanan artışlar, nüfusun artması, yaşam şartlarını kolaylaştıran teknolojik gelişmeler ile birlikte enerji ihtiyacı da hızla artmaktadır.

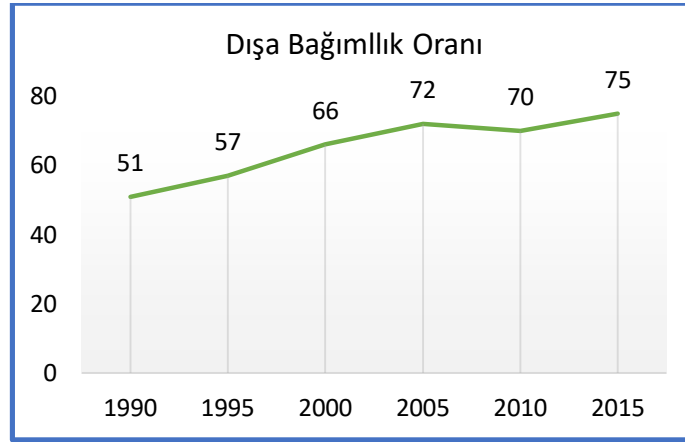
Türkiye'nin 1990-2015 yılları arası birincil enerji talebi ve bu talebin yerli üretim ve ithalat ile karşılanma durumu grafik 1'de verilmektedir (EPDK 2017).

Grafik 2: Türkiye'nin 1990-2015 yılları arası birincil enerji talebi ve bu talebin yerli üretim ve ithalat ile karşılanma durumu (MTEP-Milyon ton eşdeğeri petrol)

Yukarıda yer alan grafik incelendiğinde, 1990 yılında yaklaşık 52,9 MTEP birincil enerji ihtiyacı varken bu oran 2015 yılında yaklaşık 129,3 MTEP enerjiye ulaşarak enerji ihtiyacı iki kattan fazla bir orana ulaşmıştır. Yine aynı grafikte ve aynı dönemlere ait enerji arz durumu da verilmiştir. 1990 yılında enerji arzı yaklaşık 25,6 MTEP olup, 2015 yılında ise yine yaklaşık 31,1 MTEP civarında olduğu görülmektedir. Enerji ihtiyacının hızla artmasına rağmen yerli enerji arzında büyük artışın olmadığı görülmektedir. Enerji arz ve talebi arasındaki bu fark, enerji ihtiyacının ithalat ile karşılandığını ve Türkiye'nin dışa bağımlı bir enerji politikasını sürdürdüğünü göstermektedir. Enerji'de yüksek bir oranda dışa bağımlılık ise ülke ekonomisini olumsuz etkilediğini söylemek mümkündür (ETKB 2009).

Türkiye'nin 1990-2015 yılları arasında birincil enerji kaynaklarındaki dışa bağımlılık oranları grafik 2'de belirtilmektedir (EPDK 2017).

Grafik 3: Türkiye'nin 1990-2015 yılları arasında birincil enerji kaynaklarında dışa bağımlılık oranları
Grafik 3 incelendiğinde, Türkiye'nin 1990 yılında birincil enerjide dışa bağımlılık oranı % 51,3 iken
2015 yılında ise %74,8 gibi yüksek bir seyir sürdürdüğü görülmektedir.

3. SONUÇ

Türkiye’de, Yenilenebilir enerji yatırımları, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren düşük seviyelerde kurulu güç ile Hidroelektrik santralleri ile kendisini göstermeye başlamıştır. 1984 öncesi sektör tamamen kamu tekelinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Benzer olarak Sür (2007 tarafından yapılan araştırmada, Türkiye’de elektrik enerjisinde yaşanan gelişmelerin beş yıllık kalkınma planları ile birlikte değerlendirildiği ve 1984 öncesi dönemde gerek fosil kaynaklı ve gerekse yenilenebilir kaynaklı enerji yatırımların toplam kurulu gücünün 5118,70 MW ve oldukça düşük seviyelerde seyrettiği ve kamu tekelinde olduğu görülmektedir.

1984 sonrasında özelleştirme çalışmaları başlatılmış ve sektör özel teşebbüs yatırımları ile tanışmıştır. 2005 yılında çıkarılan, 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımına İlişkin Kanun (YEK)” ile yatırımların teşvik edilmesi ve özel sektöre alım garantisi sunulması yatırımcıları bu alana yönelten önemli bir gelişmedir. Yapılan bu çalışmada 1984-2002 arası dönemde gerek özelleştirme çabaları ve gerekse teşvik paketlerinin sağladığı avantajların yenilenebilir kaynaklı enerji kurulu gücüne olumlu bir şekilde yansıdığı ve 26.250,08 MW ulaştığı görülmüştür. Benzer olarak Çanka Kılıç (2011) tarafından yapılan araştırmada, Türkiye’deki yenilenebilir enerjilerde mevcut durum ve teşviklerdeki son gelişmelerin sektöre olumlu yansıdığı ve özel teşebbüsün sektördeki payının giderek büyüdüğü belirtilmiştir.

Yenilenebilir enerji kaynaklı yatırımlar, 2005 öncesinde, ağırlıklı olarak hidroelektrik santralleri üzerinde seyrini sürdürürken, yapılan yasal düzenlemeler ile sağlanan teşviklerin etkisi ile 2005 sonrasında, rüzgâr, jeotermal, güneş, biyokütle kaynaklı santral bazında düşük seviyelerde kurulu güç ve yatırımların yapıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırım sayısı ve kurulu güç durumu geçmişten günümüze irdelendiğinde, yeterince gelişmediği ve talebi karşılama da oldukça düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Türkiye’nin nüfus sayısındaki artış, sanayi, ulaşım, konut alanlarında yaşanan gelişmeler ve teknoloji ile birlikte her geçen gün birincil enerji ihtiyacı artmaktadır. Türkiye’nin mevcut yenilenebilir enerji potansiyelleri dikkate alındığında bu kaynaklara yatırımların sayısı ve kurulu gücünün enerji ihtiyacını karşılayabilecek şekilde artırılması bunun için gerekli çalışmaların (teşvik, yasal düzenleme v.s.) çeşitlendirilerek sürdürülmesi önem arz etmektedir.

4. ÖNERİLER

Türkiye’nin yenilenebilir enerji yatırımları ve kurulu güç durumu, uygulanan finansman yöntemleri, yasal düzenlemeler ve teşvikler, yapılan özelleştirme çalışmaları irdelenerek geçmişten günümüze bir fikir haritasının oluşturulduğu bu çalışmada, elde edilen veriler doğrultusunda bazı öneriler aşağıda belirtilmektedir.

- ✓ Çevre dostu ve temiz enerji olarak ta bilinen yenilenebilir enerji kaynaklarında yapılan yatırım sayıları ve kurulu gücün artırılması stratejik yönetim açısından enerjide dışa bağımlılığı azaltacak ve bu yatırımların sayılarındaki artışlara bağlı istihdam sayısı da artacaktır.
- ✓ Türkiye’de yenilenebilir enerji yatırımlarının artması ve kurulu gücün gelişimi, fosil kaynaklı enerjilerin yarattığı çevre sorunlarını azaltacaktır.
- ✓ Yenilenebilir enerji kaynaklarına bağlı tesislerin kurulması ve işletilmesi sürecinde yerli sanayi geliştirilerek ilave istihdam yaratılmış olacaktır.

5. KAYNAKÇA

- Adıyaman, Ç. (2012). Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Politikaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ağaçbiçer, G. (2010). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Türkiye Ekonomisine Katkısı ve Yapılan Swot Analizler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ataman, A.R. (2007). Türkiye de Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atılğan, İ. (2000). Türkiye’nin Enerji Potansiyeline Bakış. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 15(1): 31-47.
- BAŞBAKANLIK, (2001). Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanuna. <http://www.mevzuat.gov.tr/kanunlar/3154> adresinden erişildi.
- BAŞBAKANLIK, (2010). Enerji Sektörü Araştırma-Geliştirme Projeleri Destekleme Programına (ENAR) Dair Yönetmelik. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/201006-2.htm> adresinden erişildi.
- BAŞBAKANLIK, (2011). 6094 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanuna <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/01/-3.htm> adresinden erişildi.
- Biçici, R. (2008). Türkiye’de Enerji Ekonomisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cingil, İ. (2008). Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Ekonomik Etüdü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çanka Kılıç, F. (2011). Türkiye’deki Yenilenebilir Enerjilerde Mevcut Durum ve Teşviklerdeki Son Gelişmeler. *Türkiye Mühendisler ve Mimarlar Odaları Birliği, Mühendis ve Makine Dergisi*, 52(614): 103-115.
- Ediger, V.Ş. (2009). Türkiye’nin Sürdürülebilir Enerji Gelişimi. *Türkiye Bilimler Akademisi Dergisi*, 39: 15-21.
- EMO, (2018). Güncel Enerji İstatistiklerine. http://www.emo.org.tr/emo_hakkinda/istatistikler/rapor0.php adresinden erişildi.
- Erdal, L. (2012). Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Yatırımları ve İstihdam Yaratma Potansiyeli. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(1): 171-181.
- EPDK, (2017). Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Sektör Raporu pdf. <http://www.epdk.gov.tr/index> adresinden erişildi.
- ETKB, (2009). Enerji ve Tabii Kaynaklara Bakanlığı Elektrik enerjisi piyasası ve arz güvenliği stratejisi belgesi. http://www.enerji.gov.tr/enerji/arz_guvenligi.pdf adresinden erişildi.
- İçli, S. (2009). Yenilenebilir Enerjiler. *Türkiye Bilimler Akademisi Dergisi*, 39: 33-35.
- İKA (2018). Türkiye Sürdürülebilir Enerji Finansman Programı <https://www.ika.org.tr/upload/duyurular/Turkiye-Surdurulebilir-Enerji-Programi-aciklanmistir-526300.pdf> adresinden erişildi.
- Kandır, S. Y. ve Yakar S. (2017). Yenilenebilir Enerji Yatırımları İçin Yeni Bir Finansal Araç: Yeşil Tahviller. *Maliye Dergisi*, 172: 85-110.
- Karaman, G. ve Aksay, K. (2015). Natural Gas And Wind Based Cycle Plants In Supplying The Needs Of Energy; A Strategic Analysis On The Investments. *The Journal of Global Engineering Studies*, 2(1):9-35.
- Karasar, Niyazi. (2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (16. Basım)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaygusuz, K. ve Sarı, A. (2003). Türkiye’nin Mevcut Enerji Durumu, Sürdürülebilir Kalkınma ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu Bildiriler

- Kitabı 3-4 Ekim 2003 (s.347-356), Kayseri: Türkiye Mühendisler ve Mimarlar Odaları Birliği Yayınları.
- Kum, H. (2009). Yenilenebilir Enerji Kaynakları: Dünya Piyasalarındaki Son Gelişmeler ve Politikalar, Erciyes Üniversitesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33: Temmuz-Aralık 2009, 207-223.
- Mahmutoglu, M. (2013). Türkiye’de Elektrik Sektöründe Yenilenebilir Enerjinin Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (1), 323-343.
- Özsümbül, B. (1999). Türkiye’nin Enerji Potansiyeli, Gelişimi ve Gelecekteki Enerji Portresinin Çıkarılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- RE-GA, (2011).Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğünün Kuruluşu ve Görevleri Hakkında 662 Sayılı KHK 82.Maddesi. <http://www.resmigazete.gov.tr/662khk/index?htm> adresinden erişildi.
- Sür, B. (2007). Türkiye’de Elektrik Enerjisinin Geçmişi, Bugünü ve Gelecek Planlamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Soylu, A., ve Türkay, M. (2005). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Geçiş Sürecinin Planlanmasında Doğrusal En İyileme Tekniğinin Kullanılması, Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu 19-21 Ekim 2005, Sözlü Bildiri, İstanbul.
- Tuğrul, B. (2003). Türkiye’de Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Enerji Politikaları İçindeki Yeri, Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu Bildiriler Kitabı 3-4 Ekim 2003 (s.319-324), Kayseri: Türkiye Mühendisler ve Mimarlar Odaları Birliği Yayınları.
- Torunoğlu Gedik, Ö. (2015). Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Çevresel Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ulusoy, T. (2017). Yenilenebilir Enerji Finansmanına Güncel Yaklaşımlar. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), ICEBSS 2017 Özel Sayı, 433-442.
- Üçgül, İ. ve Elibüyük, U. (2016). Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Enerji Jeopolitiği. *Anka e-dergi Teknoloji ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1):26-33.
- Yakıcı Ayan, T. ve Pabuççu, H. (2013). Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yatırım Projelerinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3): 89-110.
- YEGM (2018). Verilere <http://www.yegm.gov.tr/yenilenebilir/istatistik.aspx> adresinden erişildi.
- Yılmaz, M. (2012). Türkiye’nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(2), 33-54.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Genişletilmiş 9. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, H. H. (2016). Financing Methods of Renewable Energy Projects in Turkey. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 36(1):725-746.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: 10.31455/asya.549953 / Number: 8, p. 111-121, Summer 2019

BİREYCI-TOPLUMCU KÜLTÜR EĞİLİMİNİN İŞ TATMİNİ İLE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİDE ARACILIK ROLÜ: AKADEMİK PERSONEL ÜZERİNDE BİR UYGULAMA THE MEDIATOR ROLE OF INDIVIDUALISTIC-COLLECTIVIST CULTURAL ORIENTATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL LOYALTY: AN APPLICATION ON ACADEMICS

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
05.04.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Öğr. Gör. Gökhan Karadirek
Giresun Üniversitesi Alucra Turan
Bulutçu MYO
gokhankaradirek_28@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-0804-9904>

Doç. Dr. Kurtuluş Yılmaz Genç
Giresun Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
kyilmazgenç@gmail.com
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0001-5637-2995>

Öz

Araştırmanın amacı, akademisyenlerin bireyci ve toplumcu eğilimlerinin iş tatmini ile örgütsel bağıllık arasındaki ilişki üzerinde aracılık rolünün belirlenmesidir. Araştırmanın modeli ve hipotezleri Giresun Üniversitesi ve Ordu Üniversitesi akademisyenlerinin oluşturduğu bir örneklem üzerinde test edilmiştir. Anketi 181 akademik personel yanıtlamıştır. Veri analizinde, ideal değerlendirmeler yapabilmek için ileri istatistiksel yöntemler kullanılmıştır.

Alan araştırmasında, kültürlere özgü bireyci ve toplumcu eğilimlerin iş tatmini ve örgütsel bağıllık arasındaki aracılık rolü akademik personelden oluşan bir örneklem üzerinde araştırılmıştır. Temel bulgu, akademisyenlerin iş tatmini ile üniversitelerine bağıllığı arasındaki ilişki üzerinde bireyci eğilimin aracılık rolü olmadığıdır. Aynı şekilde, akademisyenlerin iş tatmini ile üniversitelerine bağıllığı arasındaki ilişki üzerinde toplumcu eğilimin de aracılık rolü yoktur.

Veri analizi sonuçlarına göre, akademisyenlerin iş tatmini ve toplumcu eğilimleri ile üniversitelerine bağıllıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Benzer şekilde, akademisyenlerin toplumcu eğilimleri ile iş tatmini arasında da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Araştırma sonuçları, akademisyenlerin bireyci eğilimleri ile üniversitelerine bağıllığı ve iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu yönündeki hipotezleri doğrulamamıştır.

Veri analizleri; toplumcu eğilim, iş tatmini ve örgütsel bağıllık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu; ancak, bireyci eğilim ile örgütsel bağıllık ve iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Bireycilik-Toplumculuk, İş Tatmini, Örgütsel Bağıllık

Abstract

The aim of this study is to identify the mediating role of academics' individualistic and collectivist tendencies on the relationship between job satisfaction and organizational loyalty. The research model was tested on a sample from Giresun University and Ordu University academics. At the data analysis, advanced methods of statistics were used to achieve the best evaluation of results. In the case study, the mediating effect of individualistic and collectivist tendencies special to cultures, on the relationship between job satisfaction and organizational loyalty was searched on a sample that includes academics. The main finding is, there is no mediating effect of individualistic tendency on the relationship between job satisfaction and loyalty to their universities of academics. Similarly, there is no mediating effect of collectivist tendency on the relationship between job satisfaction and loyalty to universities of academics.

The results of data analysis indicated that, there is a statistically significant and positive relationship between the job satisfaction and collectivist tendencies of academics, and their loyalty to their universities. Similarly, there is also a statistically significant and positive relationship between the collectivist tendencies of academics and their level of job satisfaction.

The results of the data analysis did not verified the hypothesis which defends that, there is a statistically significant and positive relationship between the individualistic tendencies of academics and their loyalty to their universities, and their job satisfaction.

The results of data analysis indicated the positive relationship between collectivist tendency, job satisfaction, and organizational loyalty. However, the results also indicated the lack of statistically significant relationship between individualistic tendency and organizational loyalty, and job satisfaction.

The results of the analysis demonstrated that, there are statistically significant and positive relationships between collectivist tendency, job satisfaction and organizational loyalty. However, there are no statistically significant relationships between individualistic tendency, organizational loyalty, and job satisfaction. Finally, it was seen that, the individualistic and collectivist tendencies of academics do not have mediating effect on the relationship between job satisfaction and organizational loyalty.

Key Words: Individualism-Collectivism, Job Satisfaction, Organizational

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Karadirek, G. ve Genç, K. Y. (2019). Bireyci-Toplumcu Kültür Eğiliminin İş Tatmini ile Örgütsel Bağıllık Arasındaki İlişkide Aracılık Rolü: Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 111-121.

GİRİŞ

Örgütler, toplumların alt sistemleridir. Buna göre, toplumsal kültürün boyutları, örgütsel yaşama da yansiyacak, ilgili değişkenler örgütü de yönlendirecektir. Kültürün farklı boyutları, örneğin toplumculuk ya da bireycilik, iş yaşamına yansıdığına, çalışanların gündelik davranışlarına da yansiyacak, örneğin örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık eğilimlerini etkileyebilecektir.

Literatürde, bireyci veya toplumcu davranış ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma vardır (ör.: Gomez-Mejia ve Welbourne, 1991; Moorman, 1991; Randall, 1993; Moorman ve Blakely, 1995; Wagner, 1995; Parkes, Bocher ve Schneider, 2001; Ramamoorthy ve Carroll, 1998; Ramamoorthy, Kulkarni, Gupta ve Flood, 2007). Bu kapsamdaki çalışmalar, birey-örgüt ilişkisini ayrıntılarıyla ortaya koyarak, davranışın nedenlerini belirleyerek yönetsel etkililiği artırmakta, dolayısıyla örgütsel verimliliğin, karlılığın ve diğer performans ölçütlerinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır.

Örgütsel bağlılığın hem bireyci hem de toplumcu kültürlerde yüksek olabileceği açıktır. İş tatmininin bireyci ya da toplumcu kültürlerden bağımsız olarak ortaya çıkabileceği savunulabilir. Daha açık bir ifadeyle, bu iki kültürel boyutun her ikisinde de, bireylerin yüksek düzeyde iş tatminine sahip oldukları ya da yine yüksek düzeyde örgütsel bağlılık sergiledikleri gözlemlenebilir. Bu durum, iş yaşamının kendine özgü yapısıyla açıklanabilir.

Bu çalışmada, öncelikle bireyci ve toplumcu davranış ile örgütsel bağlılık, iş tatmini ve ilişkili diğer değişkenler arasındaki bağı ortaya koyan literatür verilmekte, daha sonra, Ordu ve Giresun Üniversiteleri'nde görev yapan akademisyenler üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmanın sonuçları ortaya konmaktadır. Çalışma, genel bir değerlendirme ve öneriler ile sonlanmaktadır.

I. LİTERATÜR

Örgütsel bağlılık ile bireycilik ve toplumculuk arasındaki ilişkinin incelendiği araştırma sonuçları farklılık gösterebilmektedir (Ramamoorthy ve diğerleri, 2007). Bu sonuçların farklılığında yatan temel nedenlerden biri kültürel çeşitlilik ya da farklılıktır. Örneğin, toplumculuk ve bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmanın sonucu, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir (Randall, 1993). Diğer taraftan başka bir araştırmanın sonucu göstermektedir ki, toplumculuk ile bağlılık arasında istatistikî olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Parkes ve diğerleri, 2001). Parkes ve arkadaşları (2001) bu çalışmada toplumculuk ile örgütsel bağlılık arasında istatistikî olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu belirtirken, iş tatmini ile toplumculuk arasında aynı ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Parkes ve diğerleri, 2001)

Bireyci ve toplumcu eğilimlerin, iş tutumlarını etkileyebildiğini gösteren çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda bireyci ya da toplumcu eğilimin çeşitli insan kaynakları yönetimi uygulamalarını ve bu uygulamalara yönelik tutumları etkilediği belirtilmektedir. Bireyci ve toplumcu yönelimlerin, takım sadakati, örgüte, topluma veya bireye yardımcı olan davranışlar, performans değerlendirme, personel uygulamaları, işbirliği, çaba gösterme, bağlılık ve görev süresi gibi tutum ve davranışları etkileyebilmektedir (Ramamoorthy ve diğerleri, 2007; Moorman, 1991; Gomez-Mejia ve Welbourne, 1991; Ramamoorthy ve Flood, 2002; Moorman ve Blakely, 1995; Ramamoorthy ve Carroll, 1998; Wagner, 1995).

Bireycilik ve toplumculuk eğilimleri konusunda hem ulusal hem örgütsel düzeyde farklılıklar görülebilmektedir. Bu konuda çok sayıda örnek çalışma bulunmaktadır. Asya organizasyonlarının Avustralya organizasyonlarına göre daha toplumcu olduğunu ortaya koyan çalışma, bunlardan sadece bir tanesidir. Birey-ulus uyumu hipotezine göre, kolektivistler örgütlerine daha bağlıdırlar ve bireyci Avustralya ile kıyaslandığında Asya ülkelerinde daha uzun çalışma süreleri vardır (Parkes ve diğerleri, 2001). Bu nedenle ulusal ve örgütsel farklılıklar, bireyci ve toplumcu eğilimin etkisini değiştirebilir.

Ramamoorthy ve diğerleri (2007)'ye göre, toplum olarak Hintliler, çaba harcama, duygusal ve normatif bağlılık konusunda İrlandalılarından daha fazla isteklidir (Ramamoorthy ve diğerleri, 2007, s. 187).

Bazı araştırmalar, kişilerin bireyci ya da toplumcu eğilimi ile çalışan bağlılığı (Clugston ve diğerleri, 2000, s. 5) ve örgütsel bağlılık arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermiştir (Gomez-Mejia ve Welbourne, 1991). Clugston ve diğerleri (2000)'de bireyselleştirilmiş toplumculuk, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve erkeklik kültür boyutları ile çalışanın bağlılık düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma neticesinde, bağlılığın tüm boyutları (duygusal, normatif ve devam bağlılığı) ile toplumculuk arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Toplumcuların ya da toplumcu eğilimli

kişilerin bir gruba ya da örgüte bireycilerden daha fazla bağlılık gösterme eğiliminde olduğu ifade edilmiştir (Clugston ve diğerleri, 2000).

Örgüt kültürü ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların sonuçları her zaman birbirine paralel ve birbirini destekleyen sonuçlar göstermemiştir. Ramamoorthy ve Flood, (2002)'de bireycilik düzeyinin yüksek olmasıyla ile örgütsel bağlılık arasında pozitif ilişkinin olduğu bulunmuştur (Ramamoorthy ve Flood, 2002, s. 1089). Ramamoorthy ve diğerleri (2007)'e göre, Randall (1993)'te toplumculuk ve bağlılık üzerine bir araştırma yapmış ve bu araştırmada, toplumculuk ile bağlılık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Randall, 1993).

Örgüt kültürünün bireyci ve toplumcu boyutları ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen örnek çalışmalar bulunmaktadır. Toplumculuk ile iş tatmini arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Bireycilik-toplumculuk iş tatmininin önemli bir belirleyicisi olduğu ileri sürülmüştür. Bu çerçevede, bireyci olan ve olumlu deneyimlere sahip yöneticilerin yaşama olumlu bakışlarının bir sonucu olarak, toplumcu ancak olumsuz deneyimlere sahip yöneticilere göre daha yüksek iş tatminine sahip oldukları bulunmuştur (Singh ve diğerleri, 2015).

Bu çalışmada gerçekleştirilen araştırmada elde edilen bulgular değişik boyutlarda literatürdeki araştırma sonuçlarından farklılaşmaktadır. Bu durumun esas nedeninin ulusal ya da örgütsel kültürdeki farklılıklar olduğu savunulabilir. İlgili literatürün de ortaya koyduğu gibi, ulusal kültürün nitelikleri ve örgütsel kültüre ilişkin öğeler iş tatmini ve örgütsel bağlılık ilişkisini olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyebilir. Bu araştırmanın örneklemini oluşturan akademisyenlerden elde edilen veriler değerlendirildiğinde, bireyci ya da toplumcu eğilimlerin iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki üzerinde aracılık rolünün bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Bireycilik ve Toplumculuk

Hofstede (1980 ve 1984)'e göre, bireycilik-toplumculuk, kültürün tekil boyutları arasındadır. Ancak, bireyciliği ya da toplumculuğu kültürün çok boyutlu bireysel farklılık değişkeni olarak ele alan bilim insanları da vardır. Bu kapsamda, çalışanların tutumları; örgütsel bağlılık, çalışanın örgütteki çalışma süresi, olumlu sosyal davranışlar üzerindeki etkileri literatürde sıkça araştırılan boyutlardır (Ramamoorthy, 2007).

Bireycilik, bir grubun üyesi olarak değil, birey odaklı, birey olarak davranmanın düzeyi ile ilişkilidir (Hofstede, 1993, s. 89). Bireycilik, kendini iyi hissetmeyi ve kendini farklılaştırılabilir tutumlar, özellikler ve görüşler açısından tanımlamayı içerir. Bu anlayışa göre, pozitif bir benlik duygusu yaratmak ve sürdürmek temel kaygıdır (Oyserman, 2006, s. 354). Hofstede (1980) bireyciliği, görevlerin üstündeki haklara sahip olmaya, kişisel ve yakın çevreye ilişkin kaygıların öncelikli olmasına, kişisel özerkliğe, özerklik uygulamasına vurgu yapılmasına ve kişisel kimliğin bireysel başarılarla oluşturulmasına dayandırmıştır (Oyserman ve diğerleri, 2002, s. 4). Bireycilik, bir toplumun bireyleri arasındaki bağların ne kadar gevşek ya da zayıf olduğunu açıklayan kültür boyutudur. Bu nedenle bireyci toplumlarda herkesin yalnızca kendisine ve yakın ailesine bakması beklenir (Hofstede, 1998, s. 26). Bireycilik eğilimi, bireysel hedeflere, bireysel haklara, özerkliğe, özgüvene, başarı yönelimine ve rekabetçiliğe vurgu yapar (Kulkarni, ve diğerleri, 2010, s. 95). Bireyciler, toplumsal hedefler yerine kişisel hedeflere öncelik verir (Triandis, 1989, s. 509). Bireyci kültürlerdeki insanlar tek ortak sayılabilecek kültürel özellikleri içselleştirmeyebilirler. Diğer taraftan, toplumcu kültürlerdeki kişiler, ortak toplumsal kültürel niteliklere sahiptirler (Triandis, 2001, s. 909).

Bireyciliğin karşıtı toplumculuktur. Bu nedenle de toplumculuk “düşük bireycilik” olarak ifade edilebilir (Hofstede, 1993). Toplumculuk, kişi-grup ilişkileri doğrultusunda bir yönelimdir. Bu ilişkilerin çok daha kalıcı ve merkezi olduğu düşünülür (Wagner, 1995). Toplumculuk, kişisel hedefler yerine grup içi hedeflere öncelik verir (Schwartz, 1990, s. 140). Toplumcular, ilişkileri yok etmeyen (örneğin arabuluculuk) çatışma çözüm yöntemlerini tercih ederken, bireyciler anlaşmazlıkları çözmek için mahkemeye gitmeye isteklidirler (Triandis, 2001, s. 909).

Toplumculuk, insanların gruplar içerisinde ve grup dışındaki gruplar arasında ayırım yaptığı sıkı bir sosyal çerçeve olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar grup içindekilerden (akrabalar, ortak özellik veya çıkarlarla birbirine bağlı topluluklar, örgütler vb.) kendileriyle ilgilenmelerini ister. Bunun karşılığında ise insanlar gruba karşı mutlak bağlılık borçlu olduklarını düşünürler (Hofstede, 1980, s. 45). Hofstede'nin yapmış olduğu bir araştırmaya göre Türkiye'deki insanlar daha çok toplumcu nitelik taşırlar (Hofstede, 1980, s. 52).

İş Tatmini

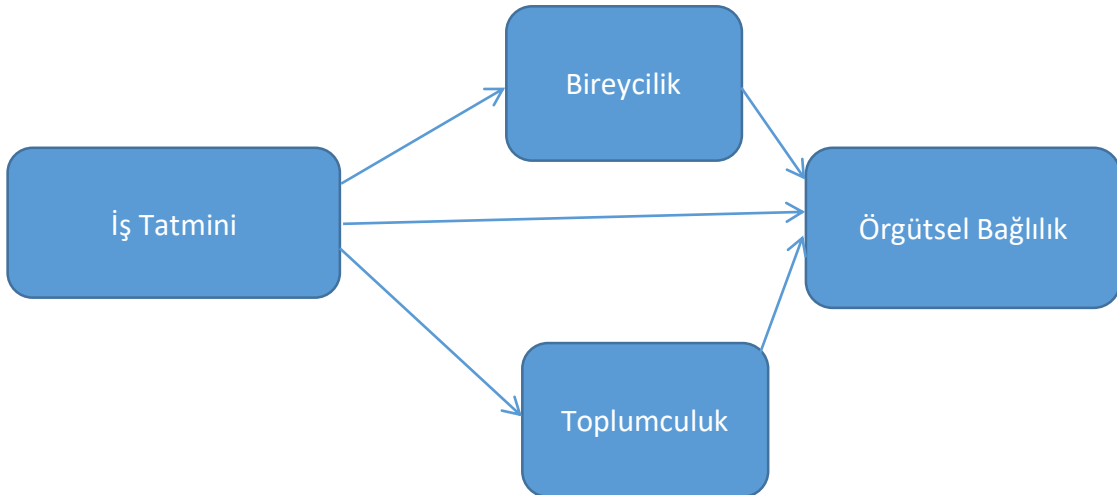
İş tatmini, özellikle örgüt psikolojinde ve endüstriyel alanda çokça araştırmalara konu olmuş ve halen kullanılmaya devam eden bir değişkendir. İş tatmini, bireyin işine karşı genel tutumudur (Robbins, Odendaal, & Roodt, 2003). Yine, bu kavram, çalışanın işine ve iş tecrübelerine yönelik, çalışana duygusal olarak olumlu yönde etkileyen duygusal bir tepkiyi içerir (Gruneberg, 1979). Başka bir ifadeyle, insanların kendilerini meslekleri konusunda pozitif veya iyi hissetmeleridir (Spector, 1997). Tatmin olmuş, mutlu, verimli, özveriyle işini yerine getiren çalışkan bir personel herhangi bir örgüt için en değerli varlıktır. Ayrıca, çalıştığı ortamdan, işinden tatmin olmuş personel, kurumu hakkında çevresindekilere daha olumlu konuşabilir. Aynı şekilde başkalarına yardımcı olma, iş beklentilerinin ötesinde davranışlar sergileme olasılığı da daha yüksek olabilir (Singh ve diğerleri, 2015).

Örgütsel bağlılık

Örgütsel bağlılık, bireyin örgütle özdeşleşmesidir. Örgütsel bağlılık, personelin organizasyona katılımına yardımcı olan, çalışan ve örgüt arasında yakın bir bağın kurulmasını sağlayan psikolojik bir ilişkidir (Meyer ve Allen, 1997). Bu nedenle örgütsel bağlılık, örgütsel sonuçları etkilemektedir (Allen ve Meyer, 1996). Örgütsel bağlılık üzerine yapılan tanımlamalarda bazı nitelikler dikkat çekmektedir. Bağlılık, devamlılık gösteren, zorlayıcı bir güçtür. Literatürde, bağlılığın yönlendirici olduğuna dair değerlendirmeler vardır (Meyer ve Herscovitch, 2001, s. 301). Wiener (1982)'e göre bağlılık, kişisel bir normdur. Ve örgütsel çıkarları karşılayacak şekilde hareket etmek için içselleştirilmiş normatif baskıların tümüdür (Wiener, 1982, s. 418). Örgütsel bağlılık, genel olarak üç boyutlu bir modeldir. Birincisi; duygusal bağlılık, personelin kendisini duygusal olarak örgütün bir parçası gibi görmesi ve örgütle özdeşleştirme hissidir (Allen ve Meyer, 1996, s. 253; Allen ve Meyer, 1990, s. 1; Mowday ve diğerleri, 1982; Shanker, 2016, s. 402; Konovsky ve Cropanzano, 1991, s. 702). İkincisi devam bağlılığıdır. Devam bağlılığı, personelin ya da çalışanın örgütte kalmaya devam edip etmemesiyle ilgilidir. Devam bağlılığı, örgütten ayrılmanın maliyetini esas almaktadır (Allen ve Meyer, 1990, s. 1; Allen ve Meyer, 1996, s. 253). Kadrolu olmak, ücretlerin/maaşların zamanında ödenmesi, emekliliğe dair haklar, ek ödemeler, bir çalışanın örgütten ayrıldığı takdirde ayrılmanın maliyetinin değerlendirildiği ve çalışanda örgütte kalma isteğinin uyandığı durum devam bağlılığıdır (Shanker, 2016, s. 402). Üçüncüsü normatif bağlılıktır. Normatif bağlılık, çalışanların örgüte karşı bir takım sorumluluğunun olduğu inancıdır (Bagraim, 2003, s. 14). Normatif bağlılık için bazı önemli belirleyicilerin olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan bazıları, kişilik özellikleri, sosyalleşme deneyimleri ve örgütsel yatırımlardır (Meyer ve diğerleri, 2002, s. 22).

Araştırmanın Modeli

Araştırma modelinin test edilmesinde Hayes tarafından geliştirilen çoklu aracılık modelinden (Model 2) yararlanılmıştır (Hayes, 2013).

Hipotezleri

H1: Akademisyenlerin iş tatmini ile üniversitelerine bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H2: Akademisyenlerin bireyci eğilimleri ile üniversitelerine bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H3: Akademisyenlerin toplumcu eğilimleri ile üniversitelerine bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H4: Akademisyenlerin bireyci eğilimleri ile iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H5: Akademisyenlerin toplumcu eğilimleri ile iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H6: Akademisyenlerin iş tatmini ile üniversitelerine bağlılığı arasındaki ilişki üzerinde bireyci eğilimin aracılık rolü vardır.

H7: Akademisyenlerin iş tatmini ile üniversitelerine bağlılığı arasındaki ilişki üzerinde toplumcu eğilimin aracılık rolü vardır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, akademisyenlerin bireyci-toplumcu eğilimlerinin iş tatmini ile üniversitelerine bağlılığı (örgütsel bağlılığı) arasındaki ilişki üzerinde aracılık rolünün bulunup bulunmadığının ortaya konulmasıdır.

Araştırmanın Önemi

Farklı örgüt türlerinde ve insan kaynaklarının niteliği bakımından kültür boyutlarından bireycilik-toplumculuk eğilimleri ile iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiler yeterince araştırılma konu olmadığı görülmektedir. Bireycilik-toplumculuk kültür boyutunun niteliği göz önüne alındığında, bu kültür boyutunun çalışan tutum ve davranışları üzerinde etkiye sahip olabilir. Literatürde, bireylerin, bireyci ya da toplumcu eğilimleri ile örgütsel adalet boyutları, iş gücü devir niyetleri ve performans gibi örgütsel sonuçlar arasındaki ilişkiler araştırma konusu olmuştur.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri “Bireyci-toplumcu kültür boyutu, örgütsel bağlılık ve iş tatmini” anketi yardımıyla toplanmıştır. Anket maddeleri; iş tatmini (Mogotsi ve diğer, 2011), örgütsel bağlılık (Choi ve Yu, 2014), bireyci-toplumcu kültür boyutu (Chen, ve diğerleri, 2015) literatürde ilgili çalışmalardan yararlanılarak oluşturulmuştur. Anket, sanal olarak Google Drive ortamında hazırlanarak mail ve diğer iletişim kanalları (WhatsApp, Facebook v.b.) ile akademik personele gönderilmiştir. Araştırmanın verileri 07.01.2019 - 20.01.2019 tarihleri arasında uygulanan anket yanıtlarından oluşmaktadır.

Güvenilirlik ve Geçerlilik

Veri toplama aracı Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının $\alpha = ,80$ olduğu görülmüştür. Bu değer, iç güvenilirliğin sağlanması için yeterli görülmektedir ve oldukça / yüksek derecede güvenilir (Kalaycı, 2010, s. 405).

Faktör analizinde Eigenvalue yöntemi tercih edilmiştir. Eigenvalue (öz değer) değeri birden büyük olan faktörler anlamlı kabul edilmiştir. Öz değer istatistik yöntemi sonucunda toplam varyansın %59'unu açıklayan dört faktörlü bir yapı ortaya konulmuştur. Ayrıca, bazı ölçek maddelerinin (,50) altında bir varyansa sahip olması, bir ölçek maddesine yüklenen varyans değerlerinin iki veya daha fazla faktör altında toplanması ya da bir ölçek maddesinin tek maddeli bir faktörü temsil etmesi gibi nedenler anketin M4, M9, M15, M19, M22, M23 ve M24 sorularının analizden çıkarılmasına ve faktör analizinin tekrarlanmasına neden olmuştur. Her bir faktörün Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları ayrı ayrı hesaplanmış ve “Bireycilik” için $\alpha = ,82$, “Toplumculuk” için $\alpha = ,76$, “Örgütsel Bağlılık” için $\alpha = ,85$ ve “İş Tatmini” için $\alpha = ,83$ olarak bulunmuştur.

Örneklem Grubu

Araştırmanın örneklemini, Giresun Üniversitesi ve Ordu Üniversitesi akademik personeli oluşturmuştur. Örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. 181 akademik personelin anketteki sorulara verdiği yanıtlar araştırmanın verilerini oluşturmaktadır.

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı akademik personelin demografik özellikleri (n=181)

<i>Cinsiyet</i>	<i>η</i>	<i>%</i>	<i>Medeni Durum</i>	<i>η</i>	<i>%</i>
Kadın	91	50,3	Evli	113	62,4
Erkek	90	49,7	Bekâr	68	37,6
<i>Yaş Grubu</i>	<i>η</i>	<i>%</i>	<i>Kurumda Çalışma Süresi (Yıl)</i>	<i>η</i>	<i>%</i>
24-29 yaş	26	14,4	0-1 yıl	13	7,2
30-35 yaş	66	36,5	2-4 yıl	62	34,3
36-41 yaş	42	23,2	5-7 yıl	62	34,3
42-47 yaş	27	14,9	8-10 yıl	29	16
48 yaş ve üzeri	20	11	11 yıl ve üzeri	15	8,3
<i>Öğrenim Durumu</i>	<i>η</i>	<i>%</i>	<i>Akademik / Kadro Unvanı</i>	<i>η</i>	<i>%</i>
Lisans	20	11	Prof. Dr.	10	5,5
Yüksek Lisans	49	27,1	Doç. Dr.	31	17,1
Doktora	112	61,9	Dr. Öğretim Üyesi	46	25,4
			Öğretim Görevlisi	56	30,9
			Araştırma Görevlisi	35	19,3
			Diğer (Uzman, Okutman, v.b.)	3	1,7

Bulgular

Faktör analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Faktör Analizi Sonuçları

<i>İş Tatmini</i>	<i>Faktör Yüğü</i>	<i>Özdeğer</i>	<i>Açıklanan Varyans (%)</i>	<i>Cronbach Alpha</i>
M10- Çoğu zaman yaptığım iş konusunda istekliyimdir.	,839	4,099	20,597	,83
M6- İşimi çok severek yapıyorum.	,756			
M7- İşime olan sevgim ve bağlılığım ortalama bir insanın işine olan sevgi ve bağlılığından yüksektir.	,723			
M11- Üniversite eğitimi almış olmak beni daha kültürlü bir birey yapar.	,666			
M8- Yaptığım işten nadiren sıkılırım.	,601			

<i>Bireycilik</i>	<i>Faktör Yüğü</i>	<i>Özdeğer</i>	<i>Açıklanan Varyans (%)</i>	<i>Cronbach Alpha</i>
M9- Başka tür bir işte çalışmayı düşünmem.	,522			
M17- Bir kişi nasıl davranacağı ve hareket edeceği konusunda sadece kendi fikirlerini takip etmelidir.	,749	2,795	13,980	,82
M15-Birey gruptan bağımsız çalıştığında daha iyi işler yapar.	,749			
M16-Bir kişinin değeri sadece kendi kişisel başarıları ile belirlenir.	,718			
M14- Birey önce kendi çıkarlarını gözetmelidir.	,710			
<i>Örgütsel Bağlılık</i>	<i>Faktör Yüğü</i>	<i>Özdeğer</i>	<i>Açıklanan Varyans (%)</i>	<i>Cronbach Alpha</i>
M2-Kurumumla bağımlı sürdürme konusunda oldukça istekliyim.	,860	1,668	8,340	,85
M3-Kurumuma büyük katkı yapma arzusundayım.	,751			
M1-Kurumun amaç ve değerlerine inancım tamdır.	,727			
<i>Toplumculuk</i>	<i>Faktör Yüğü</i>	<i>Özdeğer</i>	<i>Açıklanan Varyans (%)</i>	<i>Cronbach Alpha</i>
M22-Bir insanın gerçek değeri, başkalarının veya toplumun değerlendirmeleriyle belirlenir.	,799	1,434	7,168	,76
M25-Birey, işte ve günlük hayatta çoğunluğun görüşüne uymalıdır.	,692			
M21- Bireyler, grup ve ulus için koşulsuz olarak itaatkâr olmalıdır.	,546			

Varimax rotasyonlu temel bileşenler faktör analizi

Kaiser-Meyer-Olkin Ölçüsü: ,778

Bartlett testi: 1465,562

p=0,00<0,05

Toplam açıklanan varyans (%): 50,1

Tablo 3.Korelasyon Analizi Sonuçları

Faktörler	<i>F1</i>	<i>F2</i>	<i>F3</i>	<i>F4</i>
<i>F1</i>	1			
<i>F2</i>	,320**	1		
<i>F3</i>	,082	,188*	1	
<i>F4</i>	,043	,181*	,324**	1

**p<0,01

*p<0,05

F1: Bireycilik, F2: Toplumculuk, F3: Örgütsel Bağlılık, F4: İş Tatmini

Tablo 3'te görülebileceği gibi, korelasyon analiz sonucu, toplumcu kültür boyutunun örgütsel bağlılık ve iş tatmini ile ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. İş tatmini ile örgütsel bağlılık arasında da ($p<0,01$ anlamlılık düzeyinde) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki vardır. Benzer şekilde, bireycilik ile toplumculuk arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur ($p<0,01$). Ancak, bireycilik kültür boyutu ile örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuçlar; H1, H3 ve H5 hipotezlerini doğrulamaktadır. Diğer taraftan, analiz sonuçları H2 ve H4 hipotezlerinin reddedildiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Modelinin Test Edilmesi

İş tatmininin, örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde bireycilik ve toplumculuk eğilimin aracılık rolü, çoklu aracılık modeli tahmin yöntemiyle test edilmiştir. Bu analiz için Hayes (2013) tarafından geliştirilen "Process for SPSS" programı kullanılmış ve "Model 2" yönteminden yararlanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4.Analiz sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	t	p
Sabit	3,739	,065	57,506	,000
Bireycilik	,0140	,0817	,1714	,864
Tatmin	,4308	,1315	3,276	,001
Bireycilik*Tatmin (Int1)	-,0108	,1352	-,0799	,936
Toplumculuk	,1111	,0896	1,239	,216
Toplumculuk*Tatmin (Int2)	,1986	,1277	1,555	,121
Model Özeti		R ² : ,144	F: 3,967	p: ,002

Modelin istatistiksel olarak anlamlı ($p=.002<0.05$) olduğu görülmektedir. Ancak, tablo 4'te de görüldüğü gibi, iş tatmininin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde akademisyenlerin bireycilik ve

toplumculuk eğilimlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Buna göre, H6 ve H7 hipotezleri reddedilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, kültürlere özgü bireyci ve toplumcu eğilimlerin iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki aracılık rolü akademik personelden oluşan bir örneklem üzerinde araştırılmıştır. Temel bulgu, akademisyenlerin iş tatmini ile üniversitelerine bağlılığı arasındaki ilişki üzerinde bireyci eğilimin aracılık rolü olmadığıdır. Aynı şekilde, akademisyenlerin iş tatmini ile üniversitelerine bağlılığı arasındaki ilişki üzerinde toplumcu eğilimin de aracılık rolü yoktur.

Veri analizi sonuçlarına göre, akademisyenlerin iş tatmini ve toplumcu eğilimleri ile üniversitelerine bağlılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Benzer şekilde, akademisyenlerin toplumcu eğilimleri ile iş tatmini arasında da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Araştırma sonuçları, akademisyenlerin bireyci eğilimleri ile üniversitelerine bağlılığı ve iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu yönündeki hipotezleri doğrulamamıştır. Yukarıda ifade edilen bulguların, farklı evren ve örneklem yapıları üzerinde yapılacak araştırmalarda değişebileceği, farklılaşabileceği unutulmamalıdır.

Akademisyenlerin iş tatmini ve toplumcu eğilimleri ile üniversitelerine bağlılıkları arasında bulunan ilişki önemlidir. İş tatmini durumunda, örgütsel bağlılığın artacağı açıktır. Bu nedenle, bu sonuç genelleştirilebilir. Maddî ve tinsel beklentilerin karşılandığı ortamlar insanlar için genel olarak çekicidir.

Toplumcu eğilim, başkaları için fedakârlık yapmayı içerir. Bu eğilime sahip kişilerin kendi örgütlerine bağlılıklarının yüksek olacağı açıktır. Bu anlayış ya da kafa yapısındaki insanların temel tatmin kaynağı bir örgüte bağlılıkla, o örgüte katkıda bulunmaktır.

Öneriler

Sonraki araştırmalar, kültürlere özgü bireyci ve toplumcu eğilimlerin iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki aracılık rolünü farklı evrenler de sınımalıdır. Bu çerçevede yine, bireylerin bireyci ya da toplumcu nitelikleri ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki de farklı evrenlerde araştırılmalıdır. Bunun yanında, örneklemin genişlemesi durumunda istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılacağı de unutulmamalıdır. Kültürel farklılıkların daha açık olduğu, örneğin farklı uluslar arasındaki yaklaşım farkları ortaya konarak bunun örgütsel davranışa yansımaları incelenmelidir.

KAYNAKÇA

- Allen, N. ve Meyer, J. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18.
- Allen, N. Ve Meyer, J. (1996). Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: An Examination of Construct Validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49(3), 252-276.
- Bagraim, J. (2003). The nature and measurement of multiple commitment foci amongst South African knowledge workers. *Management Dynamics*, 12(2), 13-23.
- Chen, X., Gong, J., Yu, B., Li, S., Striley, C., Yang, N. ve Li, F. (2015). Construcks, Concept Mapping, and Psychometric Assessment of the Concise Scale of Individualism-Collectivism. *Social Behavior and Personality*, 43(4), 667-684.
- Choi, Y. Ve Yu, Y. (2014). The Influence of Perceived Corporate Sustainability Practices on Employees and Organizational Performance. *Sustainability*, 6(1), 348-364.
- Clugston, M., Howell, J. ve Dorfman, P. (2000). Does Cultural Socialization Predict Multiple Bases and Foci of Commitment? *Journal of Management*, 26(1), 5-30.
- Cohen-Charash, Y. ve Spector, P. (2001). The Role of Justice in Organizations: A Meta-Analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86(2), 278-321.
- Gomez-Mejia, L. ve Welbourne, T. (1991). Compensation Strategies in a Global Context. *Human Resource Planning*, 4(1), 29-41.
- Gruneberg, M. (1979). *Understanding Job Satisfaction*. London: The Macmillan Press Ltd.
- Hayes, A. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis*. New York: The Guilford Press.
- Hofstede, G. (1980). Motivation, Leadership, and Organization: Do American Theories Apply Abroad? *Organizational Dynamics*, 9, 42-63.

- Hofstede, G. (1993). Cultural constraints in management theories. *Academy of Management Executive*, 7(1), 81-94.
- Hofstede, G. (1998). A Case for Comparing Apples with Oranges International Differences in Values. *International Journal of Comparative Sociology*, 39(1), 16-31.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Konovsky, M. ve Cropanzano, R. (1991). Perceived Fairness of Employee Drug Testing as a Predictor of Employee Attitudes and Job Performance. *Journal of Applied Psychology*, 76(5), 698-707.
- Kulkarni, S., Hudson, T., Ramamoorthy, N., Marchev, A., Georgieva-Kondakova, P. ve Gorskov, V. (2010). Dimensions of individualism-collectivism: a comparative study of five cultures. *Current Issues of Business and Law*, 5(1), 93-109.
- Meyer, J. ve Allen, N. (1997). *Commitment in the Workplace: Theory, Research, and Application*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Meyer, J. ve Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace Toward a general model. *Human Resource Management Review*, 11, 299-326.
- Meyer, J., Stanley, D., Herscovitch, L. ve Topolnytsky, L. (2002). Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: A Meta-analysis of Antecedents, Correlates, and Consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 20-52.
- Mogotsi, I., Boon, J. ve Fletcher, L. (2011). Modelling the Relationships between Knowledge Sharing, Organisational Citizenship, Job Satisfaction and Organisational Commitment among School Teachers in Botswana. *African Journal of Library, Archives & Information Science*, 21(1), 41-58.
- Moorman, R. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: do fairness. *Journal of Applied Psychology*, 76, 845-855.
- Moorman, R. ve Blakely, G. (1995). Individualism-collectivism as an individual difference predictor of organizational. *Journal of Organizational Behavior*, 16(2), 127-142.
- Mowday, R., Porter, L. ve Steers, R. (1982). *Employee organizational linkages, The Psychology of Commitment, Absenteeism, and Turnover*. New York: Academy Press.
- Oyserman, D. (2006). High Power, Low Power, and Equality: Culture Beyond Individualism and Collectivism. *Journal of Consumer Psychology*, 16, 352-357.
- Oyserman, D., Coon, H. ve Kimmelmeier, M. (2002). Rethinking Individualism and Collectivism: Evaluation of Theoretical Assumptions and Meta-Analyses. *Psychological Bulletin*, 128(1), 3-72.
- Parkes, L., Bochner, S. ve Schneider, S. (2001). Person-Organisation Fit Across Cultures: An Empirical Investigation of Individualism and Collectivism. *Applied Psychology: An International Review*, 50(1), 81-108.
- Ramamoorthy, N. ve Carroll, S. (1998). Individualism/Collectivism Orientations and Reactions Toward Alternative Human Resource Management Practices. *Human Relations*, 51(5), 571-588.
- Ramamoorthy, N. ve Flood, P. (2002). Employee attitudes and behavioral intentions: A test of the main and moderating effects of individualism-collectivism orientations. *Human Relations*, 55(9), 1071-1096.
- Ramamoorthy, N. ve Flood, P. (2004). Individualism/collectivism, perceived task interdependence and teamwork attitudes among Irish blue-collar employees: A test of the main and moderating effects. *Human Relations*, 57(3), 347-366.
- Ramamoorthy, N., Kulkarni, S., Gupta, A. ve Flood, P. (2007). Individualism-collectivism orientation and employee attitudes: A comparison of employees from the high-technology sector in India and Ireland. *Journal of International Management*, 13(2), 187-203.
- Randall, D. (1993). Cross-cultural research on organizational commitment. A review and application of Hofstede's value survey module. *Journal of Business Research*, 26(1), 91-110.
- Robbins, S., Odendaal, A. ve Roodt, G. (2003). *Organizational Behaviour, Global and Southern African Perspectives*. Pinelands, Cape Town: Pearson Education South Africa.
- Schwartz, S. (1990). Individualism-Collectivism: Critique and Proposed Refinements. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 21(2), 139-157.
- Shanker, M. (2016). Organizational Citizenship Behavior and Organizational Commitment in Indian Workforce. *Journal of Psychosocial Research*, 397-408.

- Singh, A., Singhi, A. ve Singhi, N. (2015). Role of Life Events Stress & Individualism-Collectivism in Predicting Job Satisfaction. *Indian Journal of Industrial Relations*, 51(2), 300-311.
- Spector, P. (1997). *Job Satisfaction: Application, Assessment, Cause, and Consequences*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Triandis, H. (1989). The Self and Social Behavior in Differing Cultural Contexts. *Psychological Review*, 96(3), 506-520.
- Triandis, H. (2001). Individualism-Collectivism and Personality. *Journal of Personality*, 69(6), 907-924.
- Wagner, J. (1995). Studies of Individualism-Collectivism: Effects on Cooperation in Groups. *Academy of Management Journal*, 38(1), 152-172.
- Wiener, Y. (1982). Commitment in Organizations: A Normative View. *Academy of Management Review*, 7(3), 418-428.
-

Asya Studies

Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar

DOI: 10.31455/asya.537199 / Number: 8, p. 123-129, Summer 2019

KİTAP TANITIMI: Francis Fukuyama, Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni, Çeviri: Türkan Çolak, İstanbul, Eylül 2015, Profil Yayıncılık, 168 s. ISBN: 978-975-996-375-0

Kitap İncelemesi /
Book Review

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
08.03.2019

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.06.2019

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2019

**Asya'dan
Avrupa'ya
Uluslararası
Sosyal Bilimler
Dergisi**

Emel Şahin
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler- Yüksek Lisans Öğrencisi
53emelsahin@mail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7194-6758>

Öz

Bu çalışma Francis Fukuyama'nın devlet inşası ve yeni dünya düzeni ile ilgili 2000'li yıllarda kaleme alınmış olan, Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni isimli eserinin kitap incelemesidir. Eser dünya sisteminde ortaya çıkan olaylar çerçevesinde yeni bir dünya düzeninin olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca yeni oluşacak sistemin nasıl olması gerektiğini konu edinmektedir. Bu eserde, gelişmekte olan ve gelişmemiş olan toplumların diğer gelişmiş toplumları ve dünyayı nasıl etkilediği üzerinde durulmaktadır. Fukuyama, bu nedenle yeni bir devlet inşası yapılması gerektiğini sık sık ifade etmektedir. Bunun nasıl yapılması gerektiğini, nedenlerini ve kimlerin öncü olması gerektiğine ayrıca değinmiştir. Bu gelişmiş toplumların, özellikle Amerika'nın, bu konuda öncü olması gerektiğini öngörmüştür. Fakat tüm bu konuları ele alırken bazı noktaları göz ardı etmiş ve eserini çok Amerika odaklı yazmıştır. Görüldüğü gibi Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni isimli eserinde Fukuyama devlet yapılanması hakkındaki bilimsel görüşünü ortaya koymuştur. Ayrıca Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni adlı kitabında daha önce yazmış olduğu ve ün kazanmasına neden olan Tarihi Sonu adlı kitabının izleri görülmektedir. Eser literatüre sunduğu öneri doğrultusunda farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu nedenle bu çalışma, devlet inşası konusu adına farklı bakış açısını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Fukuyama'nın Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni eseri, yeni dünya düzeni açısından ortaya koyulan önemli çalışmalardan biridir.

Anahtar Kelimeler: Fukuyama, Devlet İnşası, Amerika, Yönetişim, 21. Yüzyıl

Abstract

This study is the book review of Francis Fukuyama's Government Building and Governance in the 21st Century, which was written in the 2000s on state and new world order. The work advocates that a new world order should exist within the framework of events occurring in the world system. It also focuses on how the new system should be. This work focuses on how developing and underdeveloped societies affect other developed societies and the world. Therefore, Fukuyama frequently states that a new state should be built. He also mentioned how this should be done, the reasons and who should be the pioneer. He predicted that these developed societies, especially America, should be pioneers. However, while ignoring all these issues, he ignored certain points and wrote his work very America-oriented. As it can be seen, Fukuyama in his 21st Century Governance and World Order put forward his scientific view on state structuring. In addition, the construction of the State in the 21st Century Governance and World Order, which he wrote earlier in the book and the name of the historical end of the book is seen to lead to. angle is important in terms of revealing. Fukuyama's State Building Governance and World Order in the 21st Century is one of the important studies put forward in terms of the new world order.

Key Words: Fukuyama, State Building, America, Governance, 21st Century

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Şahin, E. (2019). Kitap Tanıtımı: Francis Fukuyama, Devlet İnşası 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni, Çeviri Türkan Çolak, İstanbul, Eylül 2015, Profil Yayıncılık, 168 s. ISBN: 978-975-996-375-0. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:8, Summer, p. 123-129.

Ulus devlet gerçekten önemini kaybetti mi?, “Tarih bitti, tarihin sonu” diyerek erken ve yanlış bir iddiayla 1990’lı yılların en çok tartışılan kişilerinden olan Francis Fukuyama, Devlet İnşası kitabında ulus devlet bitti söyleminin yanlış olduğunu ve güçlü bir ulus devletin bazı durumlarda gerekli olduğunu savunmaktadır. Fukuyama, Devlet İnşası isimli kitabını 18-21 Şubat 2003 tarihleri arasında Comeli Üniversitesinde, "Messenger Lectures" başlığı altında sunduğu derslere dayanarak hazırladığını belirtmektedir.

Yazarın bu kitaptaki amacı, güçlü bir devlet inşası olmayan devletlerin yaşadığı sorunları ortaya koymak, gelişmemiş toplumlarda yaşanan bu sorunların gelişmiş toplumları nasıl etkilediğini hakkında bilgi vermek ve bütün bunlardan nasıl kurtulunacağına yönelik önermeler ortaya atmaktır. Bu eser literatüre farklı bir bakış açısı sunduğu için incelenmeye değerdir.

Fukuyama’nın temel argümanı; yoksulluktan, AIDS’e, uyuşturuculardan terörizme; bugün, yüzleşmek zorunda kaldığımız birçok önemli sorunun sebebinin zayıf veya başarısız devletler olduğu varsayımdır ve bu soruna çözüm olarak yeni bir ulus devlet teorisini biçimlendirmeye çalışmaktadır. Fukuyama’nın bu sorunu çözmek için oluşturduğu tez (yani çözüm önerisi) : Devlet inşasıdır. Fukuyama, Devlet İnşası kitabının girişinde, kitaba adını veren "devlet-inşası" kavramını açıklamış ve devlet inşasının uluslararası toplumun en önemli konusu olduğunu savunmuştur. Başarılı bir devlet inşası sürecinin ise iyi kalkınma planları, güvenlik tedbirleri, siyasi otoritenin yeniden tesis edilmesi, kurulacak koalisyonların önemini iyi kavranması, koordinasyonun kuvvetli olması gibi içerikler ile gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Fukuyama, devlet-inşası hakkında bugüne kadar edinilmiş olan bilgilerin yetersiz olduğunu öne sürmektedir. Yazar özellikle de, gelişmekte olan ülkelere güçlü kurumların nasıl transfer edileceği konusunda önemli bir boşluk olduğunu savunmaktadır. Bu sorunları çözmek ve boşlukları kapatmak isteyen Fukuyama, aslında bu eseri ile hem dünya devletlerine geri kalmış ülkeleri kalkındırmak için düşen görevleri ifade ederek (kitabın son kısmında), hem de üçüncü dünya ülkelerine devletin güçlü olması için yapılması gerekenleri söyleyerek bir reçete sunmayı amaçlamaktadır. Kitap yazarın amaçlarını net ve açık şekilde okuyucuya iletmektedir.

Yazar hakkında kısa bir bilgi vermek gerekirse, Japon asıllı ABD’li siyaset bilimci Yoshihiro Francis Fukuyama, 1952 yılında Şikago’da Protestan bir vaizin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Lisans eğitimini Cornell Üniversitesinde, doktorasını ise Harvard Üniversitesinde yapmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığının Politika Planlama Dairesinde Ortadoğu uzmanı ve Genel Direktör Yardımcısı olarak çalışmıştır. 1981-1982 yıllarındaki Mısır-İsrail Görüşmelerine ABD heyeti üyesi olarak katılmıştır. Ayrıca CIA’nin beyin kuruluşlarından olan Rand Corporation’da görev yapmıştır. Harvard’daki siyaset bilimi mastırının ardından birçok araştırma kuruluşunun siyaset bilimi bölümlerinde üyelik yapmıştır. Körfez Savaşı’nın hemen öncesinde; 1989’da ABD Dışişleri Bakanlığı politika planlamacıları arasına, ilk düzenli Orta Doğu uzmanı olarak katılmıştır. Ardından da aynı şekilde Avrupa siyasi-askeri ilişkiler başkan yardımcısı olmuştur.

Fukuyama, “Tarihin Sonu” (1989) makalesi ile tüm dünyada ün sahibi olmuştur. Daha sonra 1992 yılında “The End of History And The Last Man” adlı çalışmasını yayınlamıştır. Fikirler tarihinin, liberal demokrasinin insanlığın son hükümet şekli olarak kabul edilmesiyle sona erdiğini öne sürmüştür. “Trust”(1996) ve “The Great Disruption” (1999) adlı eserlerinde ekonomik gelişme ve sosyal çöküşü ele almıştır. Ayrıca bunlar dışında birçok eseri ve makalesi bulunmaktadır¹.

Fukuyama, Devlet İnşası kitabında çok az çalışmada izlenen bir yaklaşım ile devlet inşasının önemini ve nasıl yapılması gerektiğini anlatmaktadır. Kitap içeriği hem akademik analizlerle hem de devlet olma boyutlarının incelenmesiyle çarpıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Kitap ortaya koyduğu farklı çözüm önerisiyle beraber uluslararası arenaya ve kitabın ait olduğu siyaset bilimi alanına farklı bir bakış açısı perspektifi sunmaktadır. Bu farklılığı da zaten kitabın girişinde “Gündemimizin başında devleti sınırlandırmanın ya da küçültmenin değil de, devlet inşasının yer alması gerektiği fikri, bazı insanlara aykırı gelebilir. Zira bizden önceki kuşak için dünya siyasetindeki baskın eğilim “hantal hükümetin” eleştirisi ve icraatların devlet sektöründe serbest piyasaya ve sivil topluma kaydırılması yönündedir.”² ifadelerini kullanarak belirtmektedir. Literatürde bu bakış açısıyla yazılan eserlerin çok az olması nedeniyle, kitap hemen dikkat çekmektedir.

¹ Francis Fukuyama, 13 Ekim 2016, <https://www.mepanews.com/francis-fukuyama-2213h.htm>, (Erişim Tarihi : 29 Ekim 2018).

² Francis Fukuyama, *Devlet İnşası (2. Basım) (T. Çolak, Çev.)*, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2015, s. 17.

İncelemekte olduğumuz eserin içeriği hakkında bilgiler vermek gerekirse, öncelikle kitap siyaset bilimi alanına ait olup, söz konusu alanda felsefi yönlü bir eserdir. Kitabın alana katkısına ve önemine gelindiğinde, kitap ait olduğu alana farklı bir çözüm önerisi ve bakış açısı sunarak alandaki ve literatürdeki eksikliği kapatmıştır. Ayrıca, kitap yönetişimi Dünya Bankası'nın raporlarından çıkarıp akademik ve siyasal alana taşımıştır. Yani yönetişimi bir devlet teorisi katına yükseltmiştir. Sunduğu önerilerle beraber kitabın kaynak nitelikli bir kitap olduğunu söylenebilir.

Yazar kitabında hedef kitlesini oldukça geniş tutmuştur. Özellikle hedef kitlenin akademik camiyayı ve uygulamacı camiyayı kapsadığını söylenebilir. Ayrıca kitabın yazarın sunduğu derslere dayanarak hazırladığını göz önüne alındığında, kitap hedef kitlesi olarak öğrencileri kapsadığı da çok net ortadadır. Kitapta yer alan geniş bilgiler çerçevesinde, kitap hedef kitlenin beklentilerini karşılamaktadır.

Yazar genel olarak tüm kitabında hem teorik hem de olayların tarihsel oluşumu konusunda ayrıntılı tartışmalara girmiş ve birçok araştırmacıya, teorisylene referanslar vererek okuyucuyu bilgilendirmeye çalışmıştır. Mesela: Hobbes, Huntington, Friedrich, Lipset, Weber, Hayek gibi birçok teorisyenin düşüncelerine yer vermiştir. Kitaba genel olarak bakıldığında, Fukuyama olguları ve süreçleri teorileştirmiştir. Analitik yaklaşımın ulaşılmak istenen düzey, betimsel yaklaşımın ise mevcut durum olduğu bilgisinden yola çıkılırsa bu eserde yazar hem mevcut durumu ve bunun getirdiği olumsuzlukları ortaya koymuş hem de devlet inşası önerisiyle de ulaşmak istediği düzeyi belirtmiştir.

Yazar görüşlerini ifade ederken olgu ve olay açısından somut örneklerle de yer vererek tutarlı bir yaklaşım benimsemiştir. Kitabın tamamında yazar görüşlerini birbiriyle uyumlu şekilde ifade etmiştir. Tarihin sonu eserinde yaptığı gibi bu eserde de neoliberal pratiğin olgularını, sorunlarını, sonuçlarını teori haline getirmiştir. Aynı zamanda, Fukuyama kitabında çok kapsamlı bir analiz yapmıştır.

Eserde kullanılan kaynaklara değinildiğinde, yazar kaynakça bakımından neredeyse eksiksiz bir literatür tarama çabası içerisine girmiştir. Bu açıdan kaynakçanın oldukça zengin olduğunu söylenebilir. Yararlanılan eserlerin tamamına yakını alanın temel kaynağı olması sebebiyle de içerikle oldukça ilişkilidir. Ayrıca eserin sonunda bulunan index kısmı ise okuyucuya kolaylık sağlamaktadır.

Bu bilgiler çerçevesinde kitabın bilimsel kalitesi oldukça yüksektir. Bu özelliklerin hepsi kitabın güçlü yönlerini ortaya koyarken, kitabın içeriğinin ekonomiye çokça atıf yapılmasından dolayı ekonomiye fazla ilgisi olmayan insanlar açısından anlaşılmasını zorlaştırması kitabın zayıf yanını ortaya koymaktadır. Ayrıca yazar kitapta konuya genel çerçevede yüzeysel yaklaşım belirlediği için alana katkı sunma açısından ihtiyaçlara ancak giriş mahiyetinde cevap verebilir. Eserin kronolojik bakımdan sınırlı oluşunu da zayıf yönlerine eklenebilir. Devlet inşasından bahsederken toplumsal ayağına hiç dokunmaması kitabın en zayıf yanını oluşturmaktadır. Son olarak da kitabın birçok yerinde objektiflik unsurunun göz ardı edilmesi kitabın olumsuz ve zayıf yönlerinden birini oluşturmaktadır.

Yazarın etkilendiği sosyal, politik, ekonomik değişkenlerden bahsedecek olursa bu değişkenlerin kitaba yön verdiği eserde çokça belli olmaktadır. Bunlar: İkinci Dünya Savaşı ve ardından gelen Soğuk Savaş, liberalizmin yükselmesi, SSCB'nin yıkılması ve sosyalizmin çökmesi, Soğuk Savaşın sona ermesiyle Balkanlarda-Kafkasya'da-Orta Doğuda-Orta Asyada- Güney Afrika'da ortaya çıkan zayıf/başarısız devletler ve bunların yaşadığı sorunların gelişmiş ülkeleri etkilemesi, 11 Eylül olayı ve ardından Afganistan ve Irakta meydana gelen operasyonlar, küreselleşme ile gelen yolsuzluk, AIDS uyuşturucu yaygınlığı, terörizm, neoliberalizm, liberalleşmenin kurumlar tarafından iyi işlemediği ülkelerde meydana gelen ekonomik krizler (Güney Kore, Tayland v.b.) gibi değişkenler yazarı etkilediğinden eserde de bahsedilmiştir.

Eser dil yapısı ve anlatım yönünden incelenirse, hem olumlu hem de olumsuz değerlendirmeler karşımıza çıkacaktır. Kitabın dili oldukça akademik düzeydedir. Dolayısıyla kitabın dili hedef kitlesine uygun yazılmıştır. Yazar, anahtar sözcüklere, temel kavramlara ve terimlere eserde oldukça sık yer vermiştir. Ve bu terimleri okuyucuya konu hakkında bir fikir verecek düzeyde açıklamıştır. Örneğin: kitapta yer alan oyun kuramı, neopatrimonyol, Washington konsensüsü gibi terimler okuyucuya açıklanmıştır. Yazar, metin içinde tablo, çizelge, grafik vb. şeyleri çokça kullanmıştır. Ayrıca konunun devamında bu tabloları olabildiğince net şekilde açıklayarak konuyla bütünlük haline getirmiştir. Bu da eserde anlatılan konunun hem desteklenmesini hem de okuyucunun daha kolay şekilde konuyu anlamasına ve oturtmasına yardımcı olmuştur. Kitap çeviri olmasına rağmen yazın dilinin oldukça etkili kullandığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede genel olarak kitap, konusunun yanı sıra ileri sürdüğü argümanları ve yöntemiyle kapsamlı bir inceleme gerektirmektedir.

Fukuyama Devlet İnşası kitabıyla tarihin sonunun izini sürmektedir. Tarihin Sonu eseriyle ortaya koyduğu tezlerle bu kitabında öne sürdüğü fikirler birbirini tamamlayan, birbirinin devamı ve özel

olarak neoliberal kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap arayan ideolojik-teorik metinlerdir. Fukuyama, Devletin İnşası adlı kitabıyla neoliberal kapitalizmin bağımlı ülkelerde, yeni devletin modelini araştırmış ve yeni bir ulus devlet teorisini biçimlendirmeye çalışmıştır.

Kitabının alt isminden de anlaşılacağı gibi yazar, dünya düzenini ve yönetişimi tartışmaktadır. Yönetişimi yeni dünya düzeninin sağlıklı, stabil işleyişinin temeli olarak ele almış ve güvencesi olarak görmüştür. Fukuyama, soruna global ve sistemsel bakmıştır. Eser önsöz, giriş, dört ana bölüm, notlar ve indeksden oluşmaktadır. İlk bölüm Devlet Olmanın Eksik Boyutları, ikinci bölüm Zayıf Devletler ve Kamu Yönetiminin Kara Deliğinin, üçüncü bölüm Zayıf Devletler ve Uluslararası Meşruiyet, dördüncü bölüm ise Daha Küçük Ama Daha Güçlü başlıklarına sahiptir.

Fukuyama bu kitabında yeni bir çözümü desteklemekte ve bu çözümünü nedenleriyle beraber ortaya koymaktadır. Fukuyama'nın çözümü: bir önceki kuşağın ağırlıklı tartışma konusu ve odak noktası olan devletin küçültülmesi eğilimine karşı biçimde, küresel gündemin üst sırasına, devletin kapasitesinin geliştirilmesi ve güçlü kurumların oluşturulması, desteklenmesi tezini içermektedir. Yani yeni bir ulus devlet teorisini biçimlendirmeye çalışmaktadır. Fukuyama, yoksul ülkelerin uluslararası sistem için birer tehdit olmaktan ancak bu şekilde çıkacaklarını savunmaktadır. Fukuyama bu kitabında gerçekten devletsellik ve zayıf devlet kavramlarının iyi bir şekilde analizini yapmış olmasına rağmen devlet inşasında ve gelişmemiş toplumlarda oluşan sorunlarda toplumun (yani insanın) rolünü göz ardı etmiştir. Evet, gelişmemiş ülkelerde kamudaki aksaklıklar birçok olumsuzluğu tetiklemektedir. Hukuk zafiyeti, mafyalaşma, memur saltanatı bunlara örnektir ama bunun nedeninin kurumsal problem kadar bireysel sorumlulukla da alakalıdır. Bu nedenle devlet inşasından önce insan inşası olması gerekmektedir. Fukuyama'nda bahsettiği gibi "Somali, Haiti, Kolombiya, Bosna, Kosova, Doğu Timor'da insan felaketleri gerçekleşmiştir."³ Fakat buralarda geçen insan felaketlerinin tekrarlanmaması için devlet inşasının tek başına yeterli olmayacaktır. Öncelikle buradaki insanların zihniyetleri, bakış açıları ve bu felaketlerin çıkış sebepleri üzerine odaklanmak gerekmektedir. Ayrıca devlet inşası ve güçlendirmenin büyük bir iştir ve metodun her ülke için yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Ayrıca bu tarz bir teori kitabının objektif olması gerekmektedir. Kitabın ABD sempatisi ile yazıldığı çok belli ve bu durum kitabın objektifliğine ve kitabın değerine zarar vermektedir.

Fukuyama kitabının önsözünde iddialarını, Irak ve Afganistan'da ABD'nin yaptığı operasyonlar üzerinden anlatmıştır. ABD'nin tutumundan dolayı iki farklı işgal yönteminin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Irak operasyonunun dezavantajlarını ve bunun sebeplerini anlatmıştır. Ama burada ABD'nin ülkede yarattığı kausa değinmemiş ve ayrıca yumuşatarak ABD yaptıkları hatalardan ders almıştır sözlerini kullanmıştır. Aynı zamanda zayıf devletlerin uluslararası düzen açısından sonuçlarını ve uluslararası toplumun zayıf devletlere müdahale etmeyi hangi meşru gerekçelere dayandığını da ifade etmiştir⁴.

Kitabın giriş bölümünde devlet inşası kavramını açıklamıştır. Bu kavramın yeni idari kurumların oluşturulması ve var olanların güçlendirilmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir. Devlet ve devletin güçlü olarak ayakta kalabilmesinin gereklerini ana tema olarak işlenmiştir. "Yoksulluk, uyuşturucu ve teröre kadar uzanan önemli dünya sorunlarının pek çoğunun kaynağında zayıf ya da başarısız devletler vardır."⁵ ifadelerini kullanmış fakat bunu ifade ederken gelişmiş toplumların neden terör örgütlerine yardım ettiklerini veya bazı silahlı eylem yapan örgütlerin neden bazı gelişmiş ülkelere terör örgütü olarak tanımlanmadığından bahsetmemiştir. Oysaki terör örgütlerinin yok olması için devlet inşası kadar örgütlere yapılan büyük yardımların da yok olması önem taşımaktadır. Kitapta fikirlerini desteklemek amacıyla verdiği bir örnek olan Afrika'da AIDS salgınının çok can alması olayının en büyük sebebinin hükümetlerin zayıf olmasına bağlamıştır. Oysaki Afrika ülkelerindeki fakirlik, bilinçsizlik, sağlıklı yaşam koşulları bu tarz hastalıkların çok fazla can almasının sebebidir. Devlet inşası Fukuyama'nın bahsettiği gibi yapılsa bile ülkenin yoksulluk düzeyinden dolayı gelişmiş ülkelerdeki gibi sağlık koşulları sağlanamayacaktır. Hatta Fukuyama Soğuk Savaş sonrası ülkelerde meydana gelen insan hakları ihlallerinin ve insanlık felaketlerinin de sebebinin devlet zayıflığına yormaktadır. Oysaki esas sebep devlet inşası değil, insan inşasıdır. Devamında ise Fukuyama, kitabın takip eden bölümlerde neler yapacağını açıklamak için okuyucuya bir tür plan sunmuştur.

³ Fukuyama, age, s.18-19.

⁴ Fukuyama, age, s.11-16.

⁵ Fukuyama, age, s. 17.

Kitabın bölümlerini tek tek incelemek gerekirse, ilk bölümde (Devletselliğin Eksik Boyutları) birçok ayrıntının olmasına rağmen yazar genel olarak üç konuya önem vermiştir. Bunlar: devlet, güç, kurumlar. İlk olarak Fukuyama, devleti ve devletselliğin eksikliklerini ele alıyor. Yani birinci bölümün konusu, devlet inşasının niteliği, mahiyeti ve tarihçesi ekseninde inceleme ve tahliller içermektedir. Bölüm devletselliğin çok çeşitli boyutlarını anlatmakta ve kullanılacak analitik bir çerçeve sunmaktadır. Yani hükümetlerin meşruiyeti için gerekli esasları, işlevleri ve becerileri bu noktada önem kazanmaktadır. Kitabın birinci bölümünde devlet tanımlanırken, Weber'in devlet tanımından yararlanılarak; devlet belirli bir toprak parçası üzerinde, meşru fiziksel güç kullanma tekeline sahip çıkan bir insan cemaati olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan kitap da ABD, en güçlü devletlerden birisi olarak gösterilmektedir.

Fukuyama komünizmin çöküşünü liberal ve modern devletlerin bir başlangıcı olarak görmüştür. Fakat Fukuyama'ya göre liberal batının modernliği dünyanın pek çok toplumu için ulaşılması güç bir hedeftir. Birinci bölümde Fukuyama sürekli batıyı ve hatta Amerika'yı siyasal, ekonomik ve medeniyet perspektiflerinde kutsar bakış açısıyla devletselliğin idari/bürokratik boyutlarını anlatmıştır.

Birinci bölümde Fukuyama devlet işlevleri (Kaynak: Dünya Kalkınma Raporu), devlet kapasitesi, devlet faaliyet sahası, devlet işlev sahası gibi tablolara yer vererek anlatılan konuların daha da oturmasını sağlamıştır. Ülkelerin zaman içinde tablodaki değişimini gösterilmiştir. Sonuç olarak da devlet kurumlarının gücünün, devlet faaliyet sahasından daha önemli olduğu kanısına varmıştır. Daha sonra devlet olmanın dört boyutundan bahsetmiştir. Bunlar: örgütsel planlama ve yönetim, siyasal sistemin planlanması, meşruluğun temelleri ve kültürel/yapısal unsurlardır. Her birini tek tek başlıklar altında inceleyerek okuyucuyu aydınlatmıştır.

"Devletin zayıflığı sorunu ve devletin inşası ihtiyacı uzun yıllardır mevcut, ama 11 Eylül saldırıları bunları daha görünür hale getirdi"⁶ ifadeleri kitapta kullanılmış ve 11 Eylül olayının devlet yetersizliğine devasa bir stratejik meydan okuma olduğunu ifade etmiştir. Böylece devlet inşası teorisinin amacını da açıklamıştır. Bu cümle konuya daha çok ABD perspektifinden baktığının kanıtlarından biridir. Terör olayları, yolsuzluk, insani felaketler v.b. birçok sorun sonuçta 11 Eylül olaylarından çok daha önce vardır. Ama bu ifadeleriyle Fukuyama'nın , gelişmemiş toplumlardaki yaşanan sorunlardan daha çok bunun gelişmiş toplumları etkilemesinden dolayı konuyla ilgilendiği anlaşılmaktadır. Bu da başlı başına bir eleştiri konusu olmaktadır.

Genel olarak bakıldığında Fukuyama birinci bölümde devletin her çağda dinamik, değişen karakterine dikkat çekmiş; devlet olmanın her çağda eksiklikleri olduğunu ve sürekli yeniden yapılandırıldığı gerçeğini vurgulamıştır. Birinci bölümü özetlemek gerekirse Fukuyama, kurumlar hakkında çeşitli bilgiler arasında kurumsallaştırılmaya ve dolayısıyla da toplumsal ve kültürel sınırlar ötesine taşımaya en uygun olanın, örgütlerin planlanması ve yönetimi alanındaki bilgiler olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda kitabın tamamında yaygın olmakla beraber özellikle kitabın birinci bölümünde ekonomiden, iktisattan çokça bahsedilmesi bu alanlar hakkında fazla bilgisi olmayan insanlar için hem sıkıcı hem de anlaşılması zor bir bölüm olmuştur. Bölümde kullanılan, gayri safi yurtiçi hasılası, x ve y eksenleri, kısa vadeli hesaplar, mikro boyut v.b. kavramları örnek olarak verebilir.

"Zayıf Devletler ve Kamu İdaresindeki Kara Delik" başlıklı ikinci bölümde; yazar, birinci bölümün devamı niteliğinde devlet zayıflığının sebeplerini, özellikle de iktisatçıların güncel çabalarına rağmen bir kamu idaresi biliminin olmayışını ortaya koymuştur.

Bu bölüme başlarken, örgütlerin sınırlı alanı içerisinde optimal bir örgütlenme şeklinin, özel ya da kamu sektörü kuruluşları için var olmadığını öne sürdüğünü belirtmektedir. Fukuyama'ya göre, örgütsel planlamayla ilgili genel geçer kurallar bulunmadığından dolayı kamu idaresi bir bilimden çok bir sanat haline gelmekte; fakat yine de tüm yönetimin bilgi üzerine şekillenmekte olduğunu ifade etmiştir. Zira bütün bilgiler, merkezi bir karar alıcıya aktarılamadığı için, ister ekonomideki merkezi planlamacı, ister bir şirketteki yöneticiler söz konusu olsun, karar alma hakkı büyük oranda konu ile ilgili bilgi sahibi kişilere devredilmelidir. Bu nedenle günümüzde yönetimi geliştirme konusunda yapılan pek çok çalışma, temsilcilerin teşviki ile temsil edilenlerin çıkarlarına daha eşit hale getirmeye çalışmaktadır. Temsilcilerin ve temsil edilenlerin çıkarlarını uzlaştırmadaki genel yaklaşım, temsilcilerin faaliyetlerine daha fazla şeffaflık getirmek ve ardından ödül ve ceza yoluyla temsilcileri kendi faaliyetlerinden sorumlu tutmaktır. Bu noktada ortaya çıkan çözüm adem-i merkezîyetçilik ve takdir hakkıdır. Fukuyama, devlet inşasında adem-i merkezîleşmeyi de önemli görmektedir. Bunu hizmette vatandaşa yakınlık ilkesi olarak tanımlamıştır. Federalizm de buna benzer bir sorun teşkil etmektedir. Fukuyama'ya göre yetkinin federe

⁶ Fukuyama, agy, s. 24.

devletlere ve yerel yönetimlere devri, neredeyse kaçınılmaz olarak, yönetimin işleyişinde daha büyük uyumsuzluklar demektir. Buna rağmen devlet doğasının küçültülmesi ve devleti inşa edecek birimlerin desteklenmesi gerekmektedir. Bu da zayıf devletlerin federal bir anlayışla yeniden kurumsallaşması gerektiği sonucunu doğurmaktadır.

Genel olarak bakıldığında kitabın ilk iki bölümünde zayıf yönetimler ve eksik ya da yetersiz kurumlar sorunu, fakir ülkelerin ekonomik kalkınmaları için önemli bir engel haline geldiği ulus devlet düzeyinde ele alınmıştır.

“Zayıf devletler ve uluslararası meşruiyet” başlıklı üçüncü bölümde; gelişmemiş toplumlarda olan sorunların gelişmiş devletleri etkilediğinden bahsederek, hangi durumlarda bir başka devletin egemenliğine saldırmanın meşru sayılabileceğini açıklamaya çalışmıştır.

“Soğuk savaştan bu yana zayıf ya da başarısız devletler uluslararası düzen için en önemli sorun haline geldi. Zayıf ya da başarısız devletler insan hakları ihlallerinde bulunur, insanlık felaketlerine yol açar, kitlesel göç dalgaları yaratır ve komşularına saldırırlar. 11 Eylül’den beri şu da açıktır ki, bu devletler, Birleşik Devletler ve diğer gelişmiş ülkelere ciddi zarar verebilen teröristleri barındırıyor.”⁷ ifadelerini kullanmıştır. Dünya düzeni bozan bu durum karşısında, ABD’nin dünyaya çeki düzen vermesi; zayıf yönetimleri, başarısız ya da zayıf devletlere düzenlemeler yapması, hatta yıkıp yeniden inşa etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Burada Fukuyama’nın ABD politikalarını, eylemlerini haklı bir zemine oturtma çabasında olduğu görülmektedir. Önceden de belirttiğim gibi kitabın birçok bölümünde objektiflik göz ardı edilip, ABD ekseninde yazılan açıklamalar bulunmaktadır. Dolayısıyla ABD’nin sorunları çözmek, demokrasi getirmek için terörizmin kaynağı olarak gösterdiği pek çok ülkeye doğrudan veya dolaylı olarak müdahalelerde bulunduğunu ifade etmiştir. Afganistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan ve Irak bunlara örnek verilmiştir.

Fukuyama daha sonra devlet inşası kadar önemli bir konunun da ulus inşası olduğunu, Ulus inşasının üç ayrı yönü ve aşaması olduğunu belirtmiştir. İlk olarak, çatışma sonrası yeniden yapılandırılan ülkelerin temelden yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Ayrıca güvenlik, altyapı, sosyal kurumlar gibi acil önem arz eden konularda teknik yardımlarla yeniden işlerlik kazandırmak gerekmektedir. Böylelikle belli seviyede istikrar sağlanmış olacaktır. İkinci olarak, dış müdahalenin sona ermesinden sonra da ayakta kalabilecek, kendi kendini idare edebilen devlet kurumları yaratmak gerekmektedir. Son aşamada ise zayıf devletin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca Fukuyama, egemenlik ile zayıf devletler arasındaki meşruiyet sorununu ele aldığı üçüncü bölümde, karar verici merci kim olmalıdır sorusuna cevap vermiştir. Fukuyama’ya göre, ABD meşruiyeti uluslararası sistemin korunması ilkesini dayandırırken; Avrupalılar ise demokratik meşruiyetin herhangi bir ulus devletten çok daha geniş olan uluslararası toplumdan kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Yani farklı görüşlere sahiptirler. Fukuyama ise Avrupalıların görüşünü hayali bulmaktadır. Toplamak gerekirse yazar üçüncü bölümde genel olarak, devletin güçsüzlüğünün uluslararası boyutlarını ve etkilerini, devletin güçsüzlüğünün istikrarsızlığa nasıl yol açtığını, güçsüzlüğün uluslararası sistemde egemenlik ilkesini nasıl zedelediği ve uluslararası düzeyde demokratik meşruiyet sorunlarını anlatmıştır.

Yazar kitabın son bölümünde, uzun zamandır dünya politikasındaki eğilimin neden devletin küçülmesi yönünde olduğunu açıklamıştır. Sebeplerini şu sözleriyle ifade etmiştir: “Diktatörlükle yönetilmeyenler ekonomik kalkınmayı sekteye uğrattılar ve devlet sahasının aşırı boyutları sebebiyle, çeşitli verimsizliklere ve işleyiş boşluklarına yol açtılar.”⁸ Yazar 11 Eylül sonrası için temel meselenin artık, değiştiğini ve devletin nasıl küçüleceği yerine nasıl yapılandırılacağı olduğunu ortaya atmıştır. Fukuyama devletin güçten düşmesini bir felaket başlangıcı olarak görmüştür. Soğuk savaş sonrası çıkan zayıf devletlerin uluslararası düzen için bir tehlike olduğunu belirtmiştir. Hatta bu ülkelerin gelişmiş ülkeler tarafından güçlendirilmesi gerektiğini ama çok az gelişmiş ülkenin bu görevi üstlendiğini ifade etmiştir. Mesela, ABD bu görevi üstlenenler arasında gösterilmiştir. Son olarak yazar, ulus devlet yerini neyin alacağı konusunda net bir cevap bulunmadığından ulus devletin tekrar kurulmasını alternatifini olmayan bir seçenek olarak gördüğünü söyleyerek kitabını bitirmiştir.

Sonuç olarak, Fukuyama Devlet İnşası kitabında gelişmemiş toplumlarda olan sorunların devlet inşası yöntemiyle çözülebileceğini savunmuştur. Fukuyama’ya göre bugün yaşanan birçok sorunun temelinde zayıf devletler yatmakta ve dolayısıyla devlet inşasıyla beraber uluslararası düzen sağlanacak ve güvelik sorunları çözülecektir. Bunu daha çok ABD ekseninde yapılmasının kitabın değerini

⁷ Fukuyama, agy, s. 127-128.

⁸ Fukuyama, agy, s. 159.

düşmektedir. Ayrıca başlıkta da ifade edilmeye çalışıldığı gibi insan inşasının devlet inşasından daha önemlidir. Fukuyama kitabında insan inşasını göz ardı etmiştir. Bunlar dışında kitabın okuyucu için faydalı olacaktır. Ayrıca eserin büyük çoğunluğu iyi bir devletin kurumsal yapısını, özelliklerini anlattığından siyasi bilgiler konularına uzak insanlar açısından zorlayıcı bir eser olabilir. Daha öncede belirtildiği gibi ekonomi konularına da oldukça atıf yaptığından ekonomi konularından uzak kişiler açısından da aynı şey söz konusudur. Fukuyama, devletin inşası isimli eserinde birçok konuyu bir arada, tarihsel olarak ileri geri dönüşler yapılarak ve aralarda teorik tartışmalara yer verilerek anlatılmıştır. Bu nedenle kitap, okuyucuyu bazen zorlamakta ve bazı olayların, isimlerin, yaklaşımların bilinmesini zorunlu kılmaktadır. Kitabın içinde çokça grafiklerin bulunması görsel bir anlatı olarak okuyucuya renkli bir okuma imkanı sunmaktadır. Ayrıca Fukuyama, eserinde zaman zaman sorular sorarak okuyucuyu düşünmeye itmiştir. Devlet İnşası kitabı, Fukuyama'nın diğer eserleriyle paralellik göstermektedir. Kitap sahip olduğu farklı bakış açısı ile literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. Devletin inşası hakkında detaylı bilgi sahibi olmak isteyenler için okunması gereken bir eserdir. Söz konusu eserin konuyla ilgili kapsamlı güncel ve karşılaştırmalı çalışmalara ışık tutacak ve ilham verecektir.
